MC
136.752

VARGA GÉZA

A székelység eredete

A honfoglalók könyvtárai
Székely rovásjelek hun tárgyakon
és más tanulmányok

ÍRÁSTÖRTÉNETI KUTATÓINTÉZET

A székelység eredete

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ÍRÁSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK
Az Írástörténeti Kutatóintézet sorozata

Varga Géza

A SZÉKELYSÉG EREDETE

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Édesapámnak és fiaimnak

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VARGA GÉZA

A székelység eredete

A honfoglalók könyvtárai
Székely rovásjelek hun tárgyakon
és más tanulmányok

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ÍRÁSTÖRTÉNETI KUTATÓINTÉZET

A sorozatban eddig megjelent:

Simon Péter–Szekeres István–Varga Géza: ***Bronzkori magyar írásbeliség*** *(1993)*
Varga Géza: ***Székely rovásjelek hun tárgyakon*** *(1996)*
Varga Géza: ***Rovásírás és mitológia*** *(1998)*
Bakay Kornél–Varga Géza: ***Rabló, nomád hordák inváziója, avagy a kincses Kelet örököseinek honalapítása?*** *(1998)*
Varga Géza: ***A székely rovásírás eredete*** *(1998)*
Bíró Lajos: ***A fehér ló*** *(1998)*
Varga Géza: ***The origins of Hunnish Runic Writing*** *(1999)*
Varga Géza: ***A magyarság jelképei*** *(1999, 2000)*
Varga Géza: ***Mítoszok őre, Velemér*** *(1999, 2000)*
Borbola János: ***Olvassuk együtt magyarul! A moszkvai matematikai papirusz két feladatának magyar nyelvű olvasata*** *(2000)*
Andrássy Kurta János: ***Holtak völgye, Holdvilág-árok*** *(2000)*
Varga Géza: ***A székelység eredete*** *(2001)*

Előkészületben:

Püspöki Nagy Péter: ***A székely rovásírás eredete***
Varga Géza: ***A magyarok Istene***

A külső borítón: egy hun íjász képe (sziklarajz Podkamenből H. Appalgren-Kivalo: Alt-Altaische Kunstdenkmaler – J. Aspelins Reisen in Sibirien und der Mongolei 1887–1889., Finnische Altertumgesellschaft, Helsingfors, 1931. nyomán).

136.752

©Varga Géza 2001.

ISSN: 1217-6974
ISBN: 963 00 5981 9

Országos Széchényi Könyvtár

2002

Kiadja: az Írástörténeti Kutató Intézet és a szerző a több ezer éves magyar állam kereszténnyé válásának és Szent István király koronázásának 1000. évfordulójára.
www.extra.hu/ikint
Rajzolta, a képeket válogatta és szerkesztette: Varga Géza.
Tördelte: Vidákovich Márton. **Nyelvi lektor:** Kovács Mária.
Nyomdai előkészítés és sokszorosítás: *MondAt Kft.*, Budapest, 2001.

Terjesztés:

A sorozat kötetei kedvezményesen megvásárolhatók a kiadótól (1121 Bp., Irhás árok 56., tel: 246-3127), valamint bolti áron az alábbi könyvkereskedésekben:

Fehérlófia Könyvesbolt (1085 Bp., József krt. 36., tel: 303-1072);
Püski Könyvesház (1013 Bp., Krisztina krt 26., tel: 375-7763);
Párthus Bolt, (1053 Bp., V. Magyar utca 27., tel: 267-5806);
Gondos Bt. (1052 Bp., Semmelweis u. 1-3., tel: 267-4515);
Szkítia Könyvesbolt (1114 Bp., Mészöly u. 4., tel: 209-2415);
Sunbooks Kft. (1158 Bp., Szt. István krt. 18., 452-1782).

TARTALOM

A SZÉKELYSÉG EREDETE 7

BEVEZETŐ 7 – Mi újat mondhat e mű? 7 – Miért kell a székelyek eredetéről hipotéziseket gyártani? 8 – A székely-kérdés magja 11
FORRÁSOK 13 – Anonymus 13 – Nemzeti Krónika 14 – Tarih-i Üngürüsz 18 – Madzsar Tarihi 24 – Bonfini 25 – Ipolyi 30
A FORRÁSOK ÉRTÉKELÉSE 33 – A szájhagyomány megbízhatósága 33 – „Hunfalvy arczul verte Kliót" 35 – Egyezések és eltérések 40
SZÉKELYEK 47 – Mai nyelvük 47 – A székelyek „eredeti" nyelvéről 50 – Elő- és utóvéd szerepük 53 – Intézményeik 55 – Székely karakter 60 – A székely népnév 62
A SZÉKELY TÖRTÉNET SZEREPLŐI 69 – Hunok 69 – A hun nyelv 71 – Avarok 77 – Kazárok, azaz kavarok 79 – Kazárok, azaz szabírok 82 – Kazárok, azaz heftaliták 85 – Blakok, vagy vlahok? 85 – Csaba királyfi 87 – Aladár 89
A SZÉKELY TÖRTÉNET HELYSZÍNEI 91 – Az áttelepítés-elmélet 91 – Atilla városa 92 – Csigle mezeje 94 – Az Erdély etimológiája 95 – A székelyek Erdélyben 96
ERDÉLY TÖRTÉNETE 101 – A szkíta kor 101 – A hun kor 105 – Gepidia 110 – A longobárdok 113 – Az avar kor 114 – Bolgárok 117 – A magyar honfoglalás 119
A SZÉKELY ROVÁSÍRÁS 121 – Rovásírásunk türk eredetéről 121 – Rovásírás Nyugat- és Dél-Dunántúlon 123 – Székely rovásírás a hunoknál és az avaroknál 123
ÖSSZEFOGLALÁS 125
IRODALOM 129

A HONFOGLALÓK KÖNYVTÁRAI 133

A történelmi irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig 133 – Történetírás a kőkorszak viszonyai közepette 134 – Történetírás a sztyeppi népeknél 136 – Rótt történelem 137 – Sztyeppi évkönyvek Anonymusnál 138 – Bonfini a magyarok évkönyveiről 138 – Rovásírásos kötetek Európában 139 – A hun könyvek külalakja 141 – Nyelvünk tanúsága 141 – Királylisták rokonsága 142 – Az „ősgeszta" hipotézis tarthatatlansága 143 – Irodalom 144

SZÉKELY ROVÁSJELEK HUN TÁRGYAKON 145

BEVEZETŐ 145
HUN ÍRÁS A FORRÁSOKBAN 147 – Kínai kútfők 147 – Johannes Chrysostomos 148 – Priszkosz rétor 148 – Jordanes püspök 148 – Zacharias rétor 149 – Prokopiusz 149
HUN ÍRÁSHASZNÁLATRA UTALÓ KÖRÜLMÉNYEK 151 – Egy neolitikus tál jelei Kínából 151 – Kínai források szienpi könyvekről 152 – Mongóliai sziklák jelképei 152 – A koreai Szilla-dinasztia egyik koronája 152 – Az ivolgai hun pecsétnyomó 153 – Teknős alakú kínai világmodell 153 – Őshorezmi sziklajelek 153 – A székely és a türk írás kapcsolata 153 – Az obi-ugor nemzetségjelek szimbólumai 154 – A germán rúnaírás keleti kapcsolatai 154 – Az avar és a frank írás kapcsolata 156 – A szláv és a székely jelek kapcsolata 157 – A székely rovásírás eredeti elnevezése 157

HUN HIEROGLIFÁK 159 – A kazakisztáni csontlemez 159 – A szeged-nagyszéksósi zabladísz 159 – Hun csatok 159 – Hun szíjvégek 161 – A sopronkőhidai sótartó 161 – A Nimród tamga hun és magyar változatai 163 – A nagyszentmiklósi kincs 164 – A regölyi ezüstcsat 165 – A regölyi arany karperec 166 – A szilágysomlyói fibulák 166 – A szilágysomlyói boglárok 168 – Az apahidai aranylemezek 169 – A Szent Korona hieroglifái 169
HUN BETŰÍRÁS 171 – A budapesti, cikáda alakú bronzdísz 171 – A tolna megyei súlysorozat 171
A HUN ÍRÁS JELLEGE 175
IRODALOM 179

A BODROG-ALSÓBŰI ROVÁSLELETRŐL 181

ETELKÖZ ÉS LEVÉDIA HATÁRAI 193

A vándorló őshaza 194 – Levédia 880 körül 196 – Kiköltözés Szkítiából 884-ben 200 – Etelköz 202 – A honfoglalásra késztető okok 206 – Sasok (besenyők) támadása 207

ÁRPÁD ÚTJA A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN 211

MAGYAR NYELVEMLÉK A SEUSO-KINCSEN 215

A HALÁLBA HURCOLT LEÁNY BALLADÁJA 219

A KÖRMENDI KINCS GYŰRŰJE 223

MAGYAROK A SZLÁV ÍRÁSBELISÉG BÖLCSŐJÉNÉL 225

A MAGYAR NÉPNÉVRŐL 227

TEJÚT-JELKÉP A KORONÁZÁSI PALÁSTON 229

SZENT ISTVÁN ÉS A ROVÁSÍRÁS 237

ÍGY ÍRTOK TI A FINNUGOR ŐSMŰVELTSÉGRŐL 243

MIT ÜZENNEK A HONFOGLALÓK 245

ROVÁSÍRÁSUNK MEGÚJÍTÁSÁRÓL 249

A VASORRÚ BÁBA FÉNYKÉPE 261

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

„Ha már a görögök módjára, hazánkat javarészt elveszítettük és hacsak az isteni kegyelem meg nem könyörül, úgy látszik, elvesztjük az egészet – legalább nyelvünket, történetünket és írástudományunkat örökítsük meg"

Thelegdi János, 1598

A SZÉKELYSÉG EREDETE

BEVEZETŐ

Mi újat mondhat e mű?

A székelykérdés irodalma az utóbbi századokban szinte áttekinthetetlenül nagyra duzzadt, és ellentmondásossá vált. A művek számára, a szembenálló álláspontokra, érvelésekre és az esetenként méltatlan szándékokra jellemző, hogy Nagy János már 1879-ben is így fogalmazhatott:

Hazai tudományos irodalmunkban ritka kérdés keltett oly sok vitát, mint a székely nemzet hun-szkíta eredete. Nagy tekintélyű tudósok: történetírók, nyelvészek, jogászok, néprajzkutatók foglalkoznak több mint egy század óta egyre fokozottabb érdeklődéssel e kérdésnek oknyomozó felderítésével. Az eszmecsere – különösen az újabb időkben – oly élénkké vált fölötte, hogy ma már az őstörténeti irodalom egyik napi kérdésének tekinthető. Aki azonban e vitát elejétől fogva figyelemmel kíséri, annak tapasztalnia kellett, hogy gyakran találkozni oly állításokkal, melyek, mindjárt első tekintetre, nem a történeti igazság felderítése érdekében, sőt egyenesen annak ellenére: bizonyos faji és nemzetiségi érdekben elfogult, félrevezetési szándékból megkockáztatott állításoknak tűnnek fel; vagy legjobb esetben a való történeti tényekből tévesen levont következtetéseknek bizonyulnak a szigorú kritika világánál.

A Csíkszeredában megjelenő, Hargita Megye Önkormányzata által kiadott, a Soros Alapítvány és az Illyés Közalapítvány által támogatott Székelyföld c. kulturális folyóirat 2000. áprilisi számában jelent meg Kristó Gyula „A székelység eredete" című tanulmánya.

Jelen dolgozat megírására részben a szerző vitatható megállapításai késztettek, amelyeket szó nélkül nem hagyhattam. Ezek egyúttal alkalmas sorvezetőt is kínálnak a témával kapcsolatos eredmények ismertetésekor és kiegészítésekor.

Kiegészítésekre – éppen az irodalom gazdagsága miatt – szinte alig van mód, mert a lehetséges (meg a lehetetlen) érveket és ellenérveket az elődök jórészt már megfogalmazták. Ami jelen tanulmányban – szándékom szerint – új lehet a korábbi szerzők dolgozataihoz képest, az két csoportba sorolható.

Az egyik a biztonságra törekvő s egyúttal rendszerszemléletű műszaki látásmód.[1]

1 Egy hídépítő mérnök nem tervez az áthidalandó szakadék vagy folyó szélességénél rövidebb hidat. Ez minden hídépítő és hídjáró számára kézenfekvőnek tűnik. A székely eredetteóriák kidolgozóit azonban nem korlátozzák hasonló – a minőséget biztosító – kötöttségek, mert a legvadabb történeti hipotézisek sem tudnak lezuhanni. Ráadásul egyetemeinken történészek és nyelvészek nemzedékeit nevelték a valóság megtagadására. Egzisztenciájuk az egyetemről kikerülve is elsősorban attól függ, mennyiben felelnek meg a „kultúrpolitikai" céloknak, ezért sincs akkora esélyük a tényekkel szembesülni, mint a műszakiaknak.

Könnyen belátható, hogy ez hasznos lehet történeti kérdések vitatásakor is. Informatikusként véremmé vált, hogy a lehetséges változatok mindegyikét végig kell gondolni, mert e nélkül a tervezett számítástechnikai rendszer nem működhet. Szintvonalas térképek és térképszerkesztő programok készítőjeként olyan algoritmusokat és illeszkedő felületeket kellett kidolgoznom, amelyek minden adattal összeegyeztethetők voltak. Mint ahogy a székelyek eredetéről alkotott hipotézisek sem állhatnak meg a lábukon széles körű ellenőrzés nélkül.

A másik a székely rovásírással kapcsolatos felismerések csoportja. Az írásrendszer kutatása során felfedezett összefüggéseket hasznosítanom kellett a székely eredet kérdésében is. A székely írás kutatásának újabb eredményei ugyanis a több évszázados vitában perdöntő érvet jelentenek.

Az áttekintés és tisztázás személyes üggyé is vált.

Az egyik – apai ágon számon tartott – ősünk, albisi Csomós Miklós, 1594-ben, derekasan helytállván a tatár betörőkkel vívott küzdelemben, nemességet és hét falut kapott Báthory Zsigmond fejedelemtől a kézdi és orbai részeken. S nem az arcpirító, hogy Csomós Miklósról idegen (török stb.) származása kiderülhet, hiszen a török is régi sztyeppi kultúrnép. Inkább az, hogy a hozzá hasonló – ismert, vagy ismeretlen – székely hősök eredethagyománya ennyire színvonal alatti érveléssel is megkérdőjelezhető.

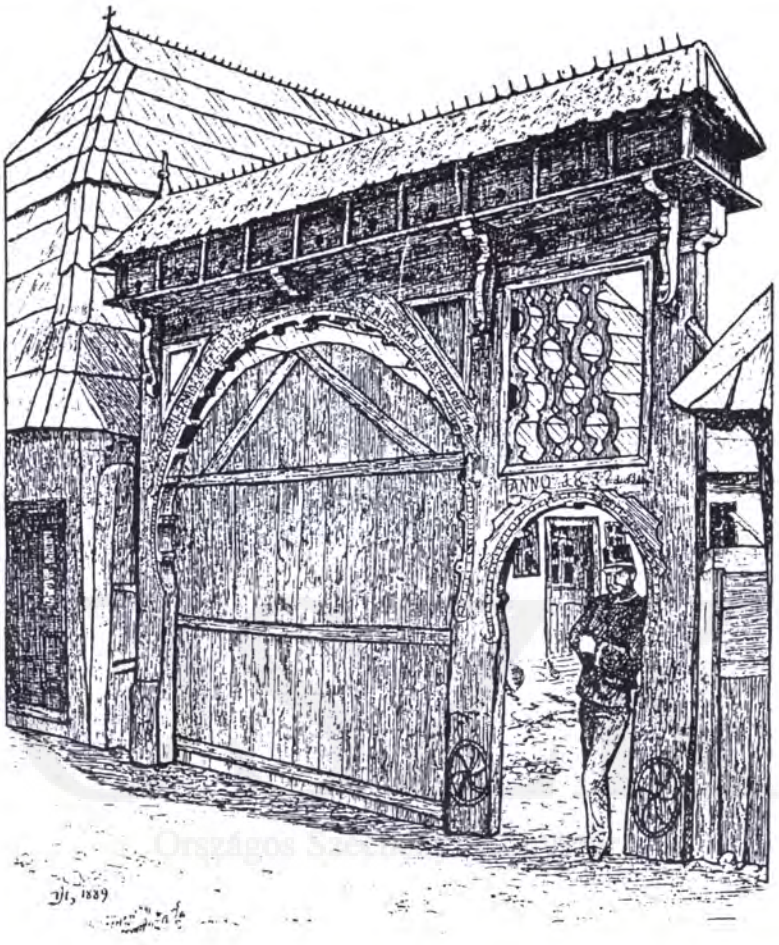
Miért kell a székelyek eredetéről hipotéziseket gyártani?

A székelység eredetét – bár szűkebb kutatási területem a székely rovásírás – eddig nem tekintettem feltárásra váró, ismeretlen eredményre vezethető tudományterületnek és mielőbbi választ követelő, sürgős feladatomnak. A hagyomány eddig is megnyugtató ismereteket adott: a székelyek a hunok maradékai s egyúttal a legmagyarabb nép.

Azaz a székelyek eredetének kérdésköre mondvacsinált álprobléma. Az igaz ugyan, hogy a székelység területileg, jogrendszerében és más ismérveiben, például az építészetében (1. ábra) is elkülönült némileg a magyarság nyugatabbra élő tömbjétől, de ez éppen a Kárpát-medencében való korábbi megjelenésükkel, a hun-avar korban megtörtént berendezkedésükkel függhet össze. Vagyis fel sem kellene merülnie annak a kérdésnek, hogy melyik néptől származnak a székelyek, hiszen ezt már ezer éve tudjuk.

A „székelykérdés" ennek ellenére (vagy éppen ezért) a sokat vitatott témák közé tartozik, s könyvtárnyi irodalma gyűlt össze. A 250 éve egymást váltó megszállóink által támogatott s ma is mérvadó kultúrpolitikai céloknak ugyanis az felel meg, ha a székelyek hagyományos eredeztetése megkérdőjeleződik, ha a magyarság (és általában a lakosság) különálló és hagyományaitól megfosztott, vagy éppen egymással szembeállított részekre bomlik. Ezért születhettek olyan tanulmányok, amelyek komoly alap nélkül kétségbe vonják a hagyomány hitelét.

„A székelység eredetének kérdése Kelet-Közép-Európa korai történetének egyik legtöbbet vitatott, nyugvópontra máig nem jutott problémája." – írja Kristó Gyula – *„Azt lehet mondani, az egyáltalán gyanúba fogható népek, szinte kivétel nélkül, felmerültek már a székelyek őseiként. A legrégibbnek tekinthető hun eredet mellett szóba került a székelyek ősi magyar, továbbá volgai bolgár, onogur, kavar (azaz kazár), besenyő, gepida, avar, román származása is. Ezek legtöbbje azonban ma már inkább csak tudománytörténeti kuriózum ... Ma már nincs igazi tábora annak a felfogásnak, amely közvetlenül a hunok leszármazottainak vélné a székelyeket.*[2]"

1. a. ábra. Székelykapu rajza Csíkszeredából Huszka/1895 nyomán. A nagy gerendán lévő felirat: „Ha jó szíved neved e kapun bejöhetsz, de álnokul élvén fel s alá elmehetsz!" A fából faragott jellegzetes patkóívek s a rajtuk lévő bordák a nomádok lakókocsijának tetőszerkezetét idézik

Kristó Gyula nem árulja el, hogy a fenti eredeztetések közül melyiket tekinti „tudománytörténeti kuriózum"-nak, s persze olyan érvekkel sem szolgál, amely a minősítését alátámasztaná. Azt azonban sejteni lehet, hogy elsősorban a székelyek hun hagyományát igyekszik „tudománytörténeti kuriózum"-nak minősíteni. Tudományos érvelés és adatok felsorolása helyett egy oldalvágással elintézettnek véli azokat, akik másként gondolják. Ők – Kristó szerint – nem számítanak igazi tábornak. S itt Kristó megint nem árulja el, mitől számíthatja magát igazinak egy tudóstábor.

A fenti népnevek felsorolásakor Kristó Gyula által alkalmazott *vagy* kapcsolat (a népnevek közé tett vessző) Kristó előfeltevéséről árulkodik: azt sugallja, mintha a hun, az ősi magyar, a kazár és az avar eredeztetések eleve kizárnák egymást. Azaz Kristó

2 Kristó Gyula hivatkozása e helyen: Kordé Zoltán: A székelykérdés története. Múzeumi füzetek, 4. sz., Székelyudvarhely, 1991.

Gyula szerint a székelyek nem lehetnek ősi magyarok és egyúttal hunok (avarok, kazárok) is; hanem vagy magyarok, vagy hunok, vagy avarok, vagy kazárok.

Ezt a merev tagadást azonban sem a sztyeppi államalakulatok változékonysága, amelyből legalább a hun (avar stb.) elnevezés viselésének jogossága következhetett; sem a források tanúvallomása; sem a hunok által használt, a székely rovásírással rokonságot mutató rovásírás nem engedi meg.

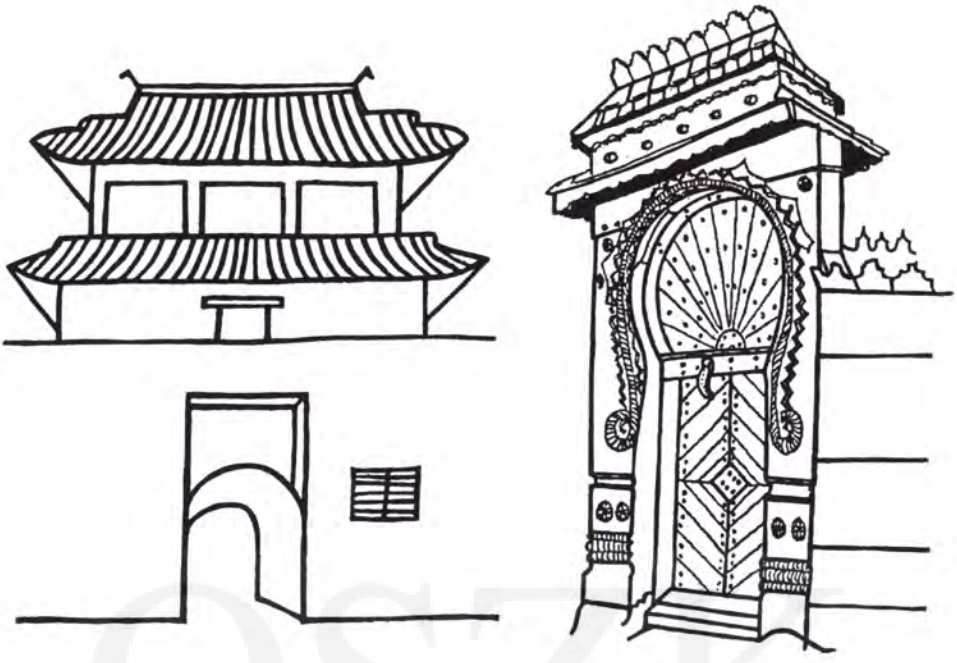
„Magam úgy vélem – írja Kristó Gyula –, *hogy a rendelkezésünkre álló források alapján megbízhatóan tudunk állást foglalni a székelyek eredetéről. A választ végeredményben annak a kérdésnek a megválaszolása dönti el, hogy a székelyek magyar nyelvét, vagy pedig a magyarok kötelékében betöltött társadalmi helyzetét kell-e meghatározó tényezőnek tekintenünk."*

Árulkodó, hogy Kristó nem tekinti döntő érvnek (sőt meg sem említi az érvek között) a magyar krónikák hun-székely történetét – nyilván a Németh Gyula által megfogalmazott célt szolgálva:

„Mióta a magyar tudomány a székelyek eredetének kérdésével foglalkozik, a közönség érdeklődő része mindig valami meglepő, sokatmondó megállapítást várt erre vonatkozóan. Nem is csalódott; a tudományos kutatás, melynek fantáziáját csak gyér adatok kötötték, egymás után szállította a tarka és bizarr elméleteket. A székelyeknek a magyarsággal szemben való különleges helyzete, a hun mondával való szoros kapcsolata, a székely rovásírás és általában az egész magyarság eredete iránti romantikus érdeklődés mind hozzájárult a székelykérdésnek e szemléleti módjához, mely még a legutóbbi időben is több lehetetlen elméletet hozott napvilágra.

A módszeres magyar történettudomány ... véleménye nem eléggé szilárd, nem eléggé egységes a székelyek eredetének oly kérdéseiben sem, melyekben határozottan állást foglalhatunk. ... A magyar tudománynak nem áll érdekében, hogy a székelyek eredetét a hazai és a külföldi közönség lényegében nyílt kérdésnek lássa, s ezzel alkalom adódjék újabb kalandos elméletek felállítására. Ellenkezőleg, arra kell törekednünk, hogy amit a székelyek eredetéről határozottan mondhatunk, ahhoz ragaszkodjunk, és azt vigyük be a köztudatba. Viszont, ami kétséges, arról csak másodsorban s csak mint feltevésről beszéljünk, vagy inkább ne is beszéljünk." (Németh/1990/98)

Szőcs István így fogalmaz a krónikáinkban fennmaradt székely eredethagyományról szólván: *„Ezeknek az adatoknak az elhallgatása, illetve félrehárítása ... amiatt (történt), hogy a székely epizód e krónikákban elválaszthatatlan a hun történettől, vagyis hogy a székelyek a hunok maradékai, illetve legalábbis »régebben Attila király népei voltak«. A XIX. század történetírásában, az úgynevezett hiperkritika korszakában, a hunok és a magyarok közti kapcsolat emléke volt az a vörös posztó, amelynek szétszaggatását minden tudós a legnagyobb becsvágyának tartotta. ... aki a hun és magyar nemzetek genetikai és történelmi kapcsolatairól beszél, az azonnal anatéma, kiátkozás alá esik a tudományos életben; és dilettáns önhittséggel, nemzeti gőggel, romantikus ábrándozással és kerge ámokfutással lesz megvádolva. Ez a kritikus álláspont azonban nem tudományos érvek alapján, hanem indulatos elfogultságok, prekoncepciók alapján keletkezett. Függetlenül attól, hogy helytálló-e vagy sem a régi krónikás hagyomány, a kritika nem tudott helyette más összefüggő történeti koncepciót kínálni." (Szőcs/1996)*

1. b. ábra. Kettős nyeregtető a Kínai Nagy Fal kapuján és egy erdélyi székely kiskapun (Győrffy Dezső és Kiszely/2000/1093 nyomán)

A székely kérdés magja

Kristó Gyula – mint fentebb láttuk – a székelyek *nyelvét,* vagy pedig a magyarok kötelékében betöltött *társadalmi helyzetét* tekinti meghatározó tényezőnek, amelyből kiindulva a választ megkaphatjuk.

S hogy mire kereshetjük a választ?

Nagy Géza szerint a székely eredet kérdésének két oldala van: az egyik a hunokkal való kapcsolat, a másik pedig az Erdélyben való tartózkodás kezdete. Álláspontja szerint az elsőre vonatkozóan a hagyomány állítása nagyon is figyelembe veendő, mivel olyan jellegű adat ez, amit a hagyomány meg szokott őrizni. A másodiknál, a kronológia kérdésénél azonban a hagyományt kifejezetten megbízhatatlannak tartja. Az, hogy a hagyomány a székelyeket hunoknak mondja, még nem jelenti azt, hogy a székelyek Attila Erdélyben maradt hunjai lennének. (Nagy/1883/50)

Azt kell tehát számba vennünk, mit tudunk a székelyek nyelvéről, társadalmi helyzetéről meg lakhelyeiről, valamint a hunokkal és más népekkel való kapcsolatáról. Ezáltal azonban nem csupán egy történeti kérdésre kapunk választ, hanem lehetőségünk lesz a hagyományos őstörténet és a finnugrista hipotézis között feszülő ellentmondás megértésére is.

1. c. ábra. Belső-ázsiai kapu (Kiszely/2000 nyomán)

FORRÁSOK

Anonymus

A székely hagyományt őrző források közül az egyik legtöbbet vitatott kútfő a Béla király névtelen jegyzője által készített Gesta Hunga(ro)rum.

Az Országos Széchenyi Könyvtár kézirattárában őrzött huszonnégy lapos, XIII. századi betűkkel írt hártyakódex egyetlen fennmaradt másolata egy korábbi eredeti változatnak. A szerző magát Béla király jegyzőjének mondja,[3] de nem árulja el, hogy melyik Béláról van szó a négy közül, s a kutatás mindmáig megosztott Anonymus személyét és a mű korát illetően. Legtöbben az I. Béla (1061–1063) és III. Béla (1172–1196) évei által kijelölt időszakban dolgozó jegyzőre gondolnak. Ha a Névtelen mester III. Béla király jegyzője volt, akkor a geszta 1200 táján keletkezhetett.

Anonymus célja az volt, hogy megírja a magyar királyok és nemesek származását meg a magyar honfoglalás történetét.

A gesztát egy külföldi barátjának dedikálta, s talán az elkészülte után azonnal el is küldte neki. A geszta mindenesetre nyugaton maradt fenn, századokig a bécsi udvari könyvtárban őrizték, s csak 1928-ban került haza. Ezért maradhatott kívül a Nemzeti Krónika családján, amelytől lényeges eltéréseket mutat stílusában, szerkezetében és adattartalmában is.

A névtelen jegyző hitelét emeli a saját maga által elismert – forrásait illető – óvatossága, ismeretek szerzését elősegítő hivatali állása meg a felhasznált írásos és szóbeli hagyomány. Írott forrásait esetenként név szerint is azonosítja, máskor csak utal további írott források használatára, vagy a szó szerinti átvételekből következtethetünk további művek ismeretére. Bár megvetően nyilatkozott a parasztok hamis meséiről és a regősök csacska énekeiről, hivatkozik rájuk.

A Gesta Hunga(ro)rum műfaja regényes geszta. A maga nemében páratlan alkotás, mind műfaját, mind irodalmi-történeti értékeit, mind pedig témáját illetően.

A geszta 50. és 51. fejezete a következőket mondja a minket érdeklő kérdésről:[4] Árpád és vezértársai, miután Pannóniát meghódították és Csepel szigetén nagy lakomákat tartottak, sereget küldtek Mén-Marót bihari vezér ellen *„mely seregnek fejeivé és vezéreivé tették Usubut[5] és Veleket[6], kik a szigetből megindulván, a homokon átlovagolának s a Tisza vizén a böldi réven áthajózának. S innen lovagolva a Kórógy vize mellett[7] szállának táborba. És a székelyek, kik előbb Attila király népei voltak, meghallván Usubu hírét, mindnyájan békességesen elébe menének, és fiaikat különféle ajándékokkal önkényt túszokul adák, s Usubu serege előtt az első sorban kezdének Mén-Marót ellen harcolni. S a székelyek fiait mindjárt átküldék Árpád vezérnek s magok székely kalauzaikkal együtt*

3 *„P. dictus magister ac quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis Hungariae notarius"*

4 Az idézeteket Nagy/1886 nyomán Szabó Károly fordításában adom (Szabó/1860).

5 Szabó Károly Öcsöbként, Nagy Géza Usubuként írja át az Anonymusnál Usubuu alakú nevet. Nagy Géza hívja fel a figyelmet, hogy Anonymus u-ja néha o-t, vagy ó-t is jelent. A kettős „uu" véghangzó más természetű lehet, mint a Borsu, vagy Zobolsu stb. nevek véghangzója. (Nagy/1886/22) Ez a megkettőzés az u magánhangzó hosszú voltára, esetleg egy u/ú-tól eltérő magánhangzó jelenlétére utalhat, ezért az Usubú, vagy a ma inkább érthető Ősbő alak lehet a helyes fordítás.

6 Velek feltehetően azonos személy a Bíborbanszületett Konstantin munkájának 40. fejezetében (Moravcsik/1988/49) Árpád második fiaként említett Jeleg-gel, vagy Jelekh-kel (Nagy/1886/40).

7 A böldi rév s a Kórógy vize Szentes határában van (Nagy/1883/22).

Mén-Marót ellen kezdének lovagolni, a Kőrös vizét a szarvasi halomnál átusztatták, s innen ellovagolván, a Tekerő ér mellett szállának táborba.

Mikor azt hallotta Mén-Marót, hogy Usubu és Velek, Árpád vezér legnemesebb vitézei, a székelyek vezetése mellett erős sereggel ellene jönnek, kelleténél jobban megijede és vitézeinek sokaságát Bihar[8] várában hagyván, maga feleségével és leányával színök elől megfutamodván, az Igfon erdejében[9] kezde lakozni. Usubu és Velek s egész seregök vígan kezdének Bihar vára ellen lovagolni és táborba szállának a Jószás folyó mellett. Harmadnap pedig a sereget elrendezvén, Bellarad[10] vára alá kiszállának, valamint másfelől a különféle nemzetekből összegyülekezett vitézek Usubu és vitézei ellen harcolni kezdének. A székelyek és magyarok sok embert agyon nyilazának, Usubu és Velek kézíjaikkal 125 katonát megölének, és folyt a harc köztök tizenkét napig, és Usubu vitézei közül 20 magyar és 15 székely esett el. Tizenharmad nap pedig, midőn a magyarok és székelyek a vár árkait betöltötték, és hágcsókat akarának a falhoz rakni, Mén-Marót vezér vitézei látván a magyarok merészségét, a sereg két feje után kezdének kéredzeni, és a várat kinyitván, mezítláb könyörögve jövének Usubu és Velek színe elé, kiket Usubu és Velek őrizetbe tétetvén, magok Bihar várába bemenének s azon katonák sok javait ott találák." (2. ábra)

Nemzeti Krónika

A nemzeti krónikacsaládnak talán a legnevezetesebb tagja Kézai Simon krónikája. Ennek szerzőjéről, vagy szerkesztőjéről csak annyit tudunk, amennyit munkájában saját magáról elárul. Ezek szerint Kun László királyunk korában, a XIII. század második felében élt és írt, s tudományos képzettségű mester volt. Feltehetően a bihari Kézapuszta őrzi születési helyének, vagy ősi birtokának emlékét (Szalonta és Okány között). Nevén, a latin nyelvű munkájában fellelhető számos magyar kifejezésen s a magyar nyelvre, mint „a mi nyelvünk"-re való hivatkozáson túl írásának a szelleme is bizonyítja magyarságát. Történetírói tisztességéhez és szaktudásához nem férhet kétség. Elveti azt a forrást, amelyről azt gondolja, hogy íróját elfogultság és érdek vezérelte. Saját célját rokonszenvesen, máig korszerűen fogalmazza meg:

„A valóságot akarván tehát követni, úgy szerencsétlen, mint szerencsés harcaikat beiktatom s meg fogom írni az említett nemzet eredetét és hogy hol laktak, hány országot foglaltak el s hányszor változtatták lakhelyüket; azonban annak segélyével és kegyelmének eszközlésével, ki mind annak, mi a Hold köre alatt és azon túl e teremtett világon él, teremtő, megtartó és megváltó Istene."

8 Bihar földvárának ma is magas sáncai láthatók Nagyváradtól mintegy 11 km-re északra. Nagy Géza szerint a Bihar (régen Bihor, Bicor) szó *or* végzete könnyen egyeztethető a magyar *vár* szóval, a *bih-*, vagy *bik-* előtag pedig a „fényleni, fehérleni, fény" jelentésű *peg* ősugor alapszóból származtatható (s a világos szavunk tövében máig felismerhető – VG). Ez arra vall, hogy e vidéken valamikor egy urál-altáji néptörzsnek volt önálló állami szervezete (bármily jelentéktelen is volt az), mert az urál-altáji népeknél volt szokásban a fővárost *fehér vár*-nak nevezni. (Nagy/1886/16)

9 Igfon (Igyfon) erdő a Nagyváradtól és Bihartól keletre eső erdős vidék. A szókezdő *ig* azonos a „szent" jelentésű *egy* szavunkkal, a *fon* utótag pedig „fonadék, szövedék, sűrű erdő" jelentésű.

10 Bellarád Bihar várának szláv neve, a Bihar tükörfordítása, am.: „fehér vár". A Győrffy György által kiadott fordítás: *„Harmadnap pedig elrendezték seregeiket, s aztán hadakozva a vár felé indultak"* megkurtítja a szöveget. A hasonmás kiadásban megjelentetett latin szöveg ugyanakkor tartalmazza a vár szláv nevét is: „ad castru bellarad". (Vö. Győrffy/1977/125!)

A magyarok eredetét Nimródtól vezeti le a maga idejéig, az 1282-es Hód-tavi győzelemig. Kun László korát saját tudomása alapján, az előbbi királyok korát pedig régibb források felhasználásával jellemezte. Munkájának legtöbbet vitatott s legnevezetesebb része a hun-székely történet, amelyet részben az ajánlólevélben említett régi külföldi írók, részben a korábbi magyar krónikák (a szóbeli és írásbeli hagyomány) segítségével állított össze.

A II. Bélától IV. Lászlóig terjedő, több mint másfél századnyi időközt mindössze néhány oldalon írja le, s e korban uralkodott királyainkról néhány száraz feljegyzésen kívül alig említ röviden egy-két nevezetes eseményt. Az őket megelőző XI. század magyar történelméről ugyanakkor sokkal alaposabban és részletesebben tudósít. Ez a rendelkezésére álló források mennyiségével és minőségével is összefüggésben állhat.

A székely történet eseményeit a Nemzeti Krónikacsalád tagjai a következő eltérésekkel adják elő:

POZSONYI KRÓNIKA	KÉPES KRÓNIKA	KÉZAI KRÓNIKA	TÚRÓCZI KRÓNIKA
Ez (t. i. az Aladár és Chaba közötti) ütközetekben tehát mindig Chaba és a hunok győztek.	Ezen ütközetekben tehát mindig Chaba és a hunok győztek.	Az első ütközetben tehát Aladáron erőt vesznek.	Ezen ütközetben pedig, úgy mondják, mindig Chaba részén volt a győzelem.
Miután azonban Veronai Detrik hitszegéssel Chabát magára hagyta:	Később azonban Veronai Detrik Chabát árulással legyőzette.	De a másodikban, mely Sicambriánál két álló hétig folyt, Chaba hadát legyőzik és szétverik.	De utoljára is Chaba, övéivel együtt, Detrik mesterkedése következtében, a mint beszélik, legyőzetett.
	Először ugyanis Chaba győzte volt le öccsét (t. i. Aladárt), de utoljára őt győzték le,		
alig maradtak tizenötezren a Chaba pártjából, a többi hunok és Athila fiai teljesen elhullván és elveszvén.	Úgy hogy alig maradának tizenötezren a Chaba pártjából, a többi hunok és Atyla fiai teljesen elhullván és elveszvén.	Hogy Ethele fiaiból és a hunokból igen kevesen maradnak …	
	Atyla halála után e szerint mind fiai, mind a hunok egymást öldökölték.		
Legyőzetvén tehát Chaba és testvérei, Athila fiai, kiknek összes számából mellette LX-an állottak vala, mint mondják, XV ezer hunnal anyai nagybátyjához, Honoriushoz meneküle.	Legyőzetvén tehát Chaba és testvérei, Atyla király fiai, kiknek összes számából mellette hatvanan állottak vala, mint mondják, tizenötezer hunnal anyai nagybátyjához meneküle.	Chaba tehát tizenötezer hunnal Görögországba, Honoriushoz futa,	Miért is Chaba korra nézve nálánál fiatalabb, hozzá ragaszkodó testvéreivel, kikről az állíttatik, hogy hatvanan voltak, nemkülönben amaz öldöklésből fennmaradt tizenötezer hunnal, anyai nagybátyjához, Görögországba menekült, a mint mondják.
S a kit Honorius császár görögországi lakossá kívánt tenni; vonakodván ott maradni, ősi székébe, tudniillik Szkítiába készült visszatérni, ott lakozandó.	És jóllehet Honorius görög császár görögországi lakossá kívánta tenni, vonakodván ott maradni, ősi székébe, tudniillik Szkítiába visszatére lakozni.	S bár az ott kívánta marasztani s görögországi lakossá tenni, nem marada, hanem visszatére Szkítiába atyafiaihoz és rokonaihoz.	A kit jóllehet ez, tisztességesen fogadván őt, birodalmának részesévé s görögországi lakossá akart is tenni: az mégis, szülő hazája iránti szeretettől vonzatva,

POZSONYI KRÓNIKA	KÉPES KRÓNIKA	KÉZAI KRÓNIKA	TÚRÓCZI KRÓNIKA
Chaba ugyanis Görögországban Honoriusnál két esztendeig maradt; de a harmadik évben visszatért Szkítiába a viszontagságok miatt.	Chaba ugyanis Görögországban Honoriussal tizenhárom esztendeig maradt és egy esztendeig ment vissza Szkítiába az utak viszontagságai és a szorosok bajos volta miatt.		Tizenhárom év után, melyeket, amint mondják, Görögországban töltött, visszatére Szkítiába lakozni. Hova a nagy távolság, úgy szintén a hosszú út nehézségei által tartóztatva, majdnem egy egész év leforgása alatt érkezett meg.
Szkítiába megérkezvén, nőt nem Szkítiából vett, hanem Corosmaniából adnak, nagyapja Wendekuz[11] tanácsából, kit, mint mondják, egészségben, jóllehet igen elaggottan talált.	Szkítiába, ősi székébe megérkezvén pedig, nőt nem Szkítiából vett, hanem Korosmeniából hozott, nagyapja, Bendekuz tanácsából, kit, mint mondják, egészségben, jóllehet igen elaggottan talált.		Megérkezvén tehát Chaba Szkítiába, a mint beszélik, nagyapját Bendeguzt élve és egészségben, jóllehet igen elaggottan találta s ennek tanácsából nőt nem a Szkíta nemzetből, hanem a Corosmanok Szkítiával szomszédos nemzetségéből vett.
Ettől a nejétől nemzette Edemint és Edet.	Ettől a nejétől nemzette ugyanis Edement és Edet.		Ettől a nejétől nemzette aztán Chaba Edemen nevű fiát s ennek testvérét, Edet.
Chaba bírta tehát rá intésével a szkítákat, hogy újra térjenek vissza Pannoniába.	Ez a Chaba bírta tehát rá intésével a szkítákat, hogy újra térjenek vissza Pannóniába.	Ki is mihelyt Szkítiába visszatért, mindjárt kezdé sürgetni, hogy mindenestől térjenek vissza Pannoniába, hogy a németeken bosszút álljanak.	S amíg élt, Pannónia kövér földjére mindig visszaemlékezve, nemzetének tanácsolta, hogy térjenek vissza ismét Pannoniába.
Itt megjegyzendő a Székelyekről: Maradt vala pedig ezenkívül a hunok közül háromezer, kik a cuminhuldi csatából menekülvén, futottak, s a siglamezei nevű mezőn igyekeztek gyülekezni.	Maradt vala pedig a hunokból három ezer ember, kik a crumheldi csatából futással menekülvén, a chiglamezey nevű mezőn igyekeztek gyülekezni.	Maradt volt még a hunokból háromezer ember, kik a crumhelti csatából futással menekültek, kik is Árpád idejéig a Chigle mezőn maradtak,	A székelyekről Ezen hunokon kívül, kik Chabát követték, amint mondják, az említett ütközetből még három ezer ezen nemzetből való férfi futással keresve menekülést, maradt vissza Pannoniában, előbb a Czyglamezew nevű mezőn székeltek,
Kik is félvén a nyugati nemzetektől, hogy rájok hirtelen ne rohanjanak, Erdélybe (Erdeveu) vonultak, s magokat nem magyaroknak, hanem változtatott néven székelyeknek (zewkalos) nevezték.	Kik is félvén a nyugati nemzetektől, hogy hirtelen rájok ne rohanjanak, Erdélybe (Erdeelu) vonultak, s magokat nem magyaroknak, hanem változtatott néven székelyeknek (zekul) nevezték. Atyla életében ugyanis ellenségei voltak a hunok a nyugati nemzeteknek.	félvén pedig a nyugati nemzetektől, s ott magukat nem hunoknak, hanem székelyeknek (zaculi) nevezték.	majd pedig félvén a nyugati nemzetektől, kikkel Attila életében ellenségeskedtek, Erdélybe (Erdewelwe), a pannoniai vidék szélére vonultak s magukat nem hunoknak vagy magyaroknak, hanem nehogy felismerjék, miszerint azoknak utódai, Siculusoknak, saját nyelvükön Zekel-nek nevezték magukat.

11 A Wendekuz, Bendekuz, Bendeguz név középkori elírás Atilla apjának, Mundzuknak a nevéből.

Pozsonyi Krónika	Képes Krónika	Kézai Krónika	Túróczi Krónika
Ezek a székelyek tehát a hunok maradványai, kik a magyarok második visszajöveteléig az említett mezőn maradtak.	A székelyek tehát a hunok maradványai, kik a többi magyarok visszajöveteléig az említett mezőn maradtak.	Ezen székelyek ugyanis a hunok maradványai,	Ezen székelyek, senki sem vonja kétségbe, hogy a Pannoniába első ízben bejövő hunoknak egész a mi időnkig fennmaradt ivadékai ne volnának; midőn az ő idegen vérrel még nem vegyült nemzetségükben, úgyszintén szigorú erkölcseikben s a szántóföld elosztásában a többi magyaroktól sokban nyilván különböztek.
	Amint tehát megtudták, hogy a magyarok Pannoniába ismét visszajöttek, Ruthéniába előjük menének, s pannónia birodalmát velük együtt hódíták meg. S miután azt meghódították, abban osztályosak maradtak, amint azonban a magyarok akarták, nem a pannóniai síkon, hanem a blakokkal együtt a határhegyek közt nyertek osztályrészt; ahonnan a blakokkal összeelegyedve, mint mondják, azok betűit használják.	Kik midőn megtudták, hogy a magyarok Pannoniába másodszor visszajöttek, a visszatérőknek Ruthénia határszélein eléjök menének s Pannoniát együtt meghódítván, abban részt nyertek, de nem a pannoniai síkon, hanem a blakokkal együtt a határszéli hegyek közt kaptak osztályrészt. Ahonnan a blakokkal összeelegyedve, mint mondják, azok betűit használják.	Ezen székelyek a szkíta betűket még el nem felejtvén, azokat nem tenta és papiros segítségével, hanem botok metszésének mesterségével, mintegy rovás gyanánt használják. Ezek azután később, nem csekély nemzetre nőve, a Szkítiából Pannóniába ismét visszatérő magyaroknak, midőn azok jövetelének híre hozzájuk elérkezett, nagy örömmel Ruthéniába eléjük mentek. Azután pedig a magyarok Pannonia új birodalmát birtokukba vevén, annak meghódításánál ugyanezen székelyek az ország azon részét nyerték osztályrészül a magyarok akaratából, melyet előbb saját székhelyüknek választottak.
Ezen székelyek pedig azt hiszik, hogy Chaba Görögországban veszett, a honnan a köznép ma is mondja, így szólván:	Ezek a székelyek pedig azt hitték, hogy Chaba Görögországba veszett, a honnan a köznép ma is mondja közbeszédben:	Ezek a székelyek azt hitték, hogy Chaba Görögországban veszett. A honnan a köznép ma is mondja példabeszédben:	Ezek a székelyek azt hiszik, hogy Chaba Görögországban veszett. Mert a köznép a távozónak most is szokta még tréfásan mondani:
Akkor térj meg, mikor Chaba Görögországból viszsza fog térni.	Akkor térj meg, mikor Chaba Görögországból visszatér.	Akkor térj meg – mondják a távozónak – mikor Chaba Görögországból.	Akkor térj meg, mikor Chaba Görögországból visszatér.
Ez a Chaba pedig törvényes fia volt Athila királynak, kinek fiait Edemennek és Ednek hívták.	Tehát ez a Chaba Atylának a görög császár Honorius leányától született törvényes fia, kinek fiait Edeménnek és Ednek hívták.	Tehát ez a Chaba Ethelének Honorius görög császár leányától született törvényes fia, kinek fiait Edeménnek és Ednek hívták.	Tehát Chaba, mint mondatott, Attilának Honorius görög császár leányától nemzett törvényes fia volt.
Edemen pedig, Chaba (fia?) a Pannoniába való második jövetelkor atyja és anyja igen nagy családjával és rokonságával bejöve.	Edemén aztán, mikor a magyarok másodszor visszatértek Pannóniába, atyja és anyja igen nagy atyafiságával bejöve. Anyja ugyanis a Corosmin nemzetből való vala;	Edemén osztán, mikor a magyarok másodszor visszatértek Pannóniába, atyja és anyja igen nagy atyafiságával bejöve. Anyja ugyanis a Korozmia nemzetből való vala;	Midőn pedig a magyarok Pannónia földére ismét visszatértek mint mondják, Chaba fia Szkítiában visszamaradt, Edemen azonban, ennek testvére, nagy családdal a magyarokat Pannóniába kísérte,
Ed azonban visszamaradt Szkítiában.	Ed pedig Szkítiában marada atyjánál.	Ed pedig Szkítiában marada atyjánál.	
És ezen Chabától eredett az Aba nemzetsége.	Ezen Chabától származott aztán az Aba nemzetsége.	Ezen Chabától származott az Aba nemzetsége.	S tőle jön le Aba nemzetsége.

2. ábra. Bihar várának sáncai ma

Tarih-i Üngürüsz

Néhány rövidebb munkától, vagy utalástól eltekintve a magyar történettudomány eddig még nem aknázta ki annak a latinból törökre, majd onnan magyarra fordított krónikának az adatait, amelyet Székesfehérvár 1543-as ostromakor Szulejmán szultán tolmácsa, Mahmúd Terdzsüman talált és mentett meg az enyészettől.

Ez a könyv pedig igen fontos – nyelvre vonatkozó – adatot tartogat a második Pannóniába jövetel (az első visszatérés) leírásakor: *„Amikor abba a tartományba érkeztek, látták, hogy csodálatosan bőséges folyamai vannak, nagy számban sok gyümölcse, bő termése van ez országnak s az ő nyelvükön beszélnek."* A bevonulók tehát velük azonos (nyilván magyar) nyelven beszélő népet találtak itt, akikben a székelyeket sejthetjük.

Hogy ez a bevonulás és találkozás mikor történhetett, azt Mahmúd előző soraiból következtethetjük ki: *„Üngürüsz népe Hunor nemzetségéből származott. Mivel Hunor neve később Hüngürüszre változott. Nemród (Atilla?) halála után Hunor egész népével apósához, a tatár kánhoz (a szkítiai uralkodóhoz) folyamodott, és őnála telepedett le ... Adzsem (Perzsia) szomszédságában ... Azt a vidéket pedig Dzsiddija (Szkítia) tartománynak nevezték ... mely Szamarkandtól a Fekete-tengerig terjed."*

Azaz itt Csaba visszatéréséről van szó a keleti pusztákra, amelyet majd a hun utód onogurok (hunugorok, üngürüszök) visszatérése követ a Kárpát-medencébe. S ekkor találkoznak a velük azonos nyelvet beszélő székelyekkel. Az események időpontjának meghatározásához további segítséget adnak a fent említett (második) bevonulás körülményei: *„Egy nap Adzsem országának padisahja Konsztantinije fejedelme ellen hadjáratot indított, és emiatt Dzsidijja országának uralkodójától segítséget kért. Dzsidijja fejedelme segítségül Hunor népéből ... húszezer katonát gyűjtött össze és Adzsem padisahjához küldte (ezt a sereget). Amikor Adzsem padisahja is Konsztantinije ellen ment, az említett Hunor népét támadás érte, mely aztán ily módon elvált Adzsem padisahjától és Pannonija tartományába költözött."* (TÜ/20–21)[12]

Visszakanyarodva Mahmúdhoz, ő a talált könyvet lefordította törökre, és Szulejmán szultánnak ajánlotta. Ezt a 210 lapos kódexet az 1800-as évek derekán Vámbéry Ármin fedezte fel törökországi útján s hazahozván, az a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárába került.

Mahmúd azt írja műve bevezetőjében, hogy „egy latin nyelvű könyv" került a kezébe, azonban a szövegtestben hol egyes, hol meg többes számban szól az elbeszélő(k)ről, vagy krónikás(ok)ról. Ez azt bizonyítja, hogy vagy több kötetet használt fel, vagy az említett egyetlen kötetben több krónikát is talált összefűzve. Ezek között lehetett egy igen régi munka is, mert Mahmúd művében az őstörténeti rész részletesebb és terjedelmesebb, mint a királyok korának leírása.

Vámbéry 1860-ban a következőket írja az értékes kéziratról: *„Azt hinném, nehezen lehetne (a török szerző) művében, hasonlítás útján, az eredeti szövegre ráismerni ... ő Kliót nemigen kímélte, és számtalan mesével szőtte át a beszéd fonalát".*

1861-ben Budenz József részletesebben ismertette, részfordításokat is közölve a műből. Nem ismerte fel a kézirat értékeit, helyette részletesen felsorolja azokat a *„hiányosságokat, tévedéseket és félreértéseket"*, amelyek Mahmúd művében találhatók. Szerinte Mahmúd nem tudott elég jól latinul s emiatt sok helyen félreértette a latin krónika szövegét, fontos eseményeket pedig egyszerűen kihagyott.

A két kedvezőtlen értékelés után a kézirat egy teljes évszázadra feledésbe merült. A közvélemény csak Hazai György 1961-es és Grandpierre K. Endre 1979-es cikkéből értesült újra a létezéséről. 1971-ben Zakar András és Geönczeöl Gyula a kézirat feldolgozását és kiadatását határozták el, s ennek érdekében számtalan kísérletet tettek az MTA könyvtárában és az Isztambulban őrzött kéziratok másolatának megszerzésére. Ez azonban nehéz feladatnak bizonyult. Az Akadémia bennfentesei ugyanis Isztambulban elintézték, hogy ott zárolják az anyagot. Zakarék végül a Pozsonyi Egyetemi könyvtárban és az UNESCO-ban dolgozó barátaik segítségével jutottak hozzá az isztambuli másolatokhoz.

Az ellenállást Geönczeöl Gyula így indokolja:

„Az Akadémia eme fura gyülekezete ... nem tudta eldönteni, hogy a pesti kézirat és az isztambuli egyezik-e. ... nem az zavarta őket, hogy ... elolvasni sem tudták ... hanem ... meg voltak rémülve annak puszta gondolatától is, hogy egy ilyen ősi irat tartalma a

12 Mikor érte Hunor népét támadás, egyidejűleg egy perzsa szövetségben Bizánc ellen viselt háborúval? Konsztantinije (azaz Bizánc) fejedelmét a hun idők végén kezdték szorongatni Adzsem (Perzsia) uralkodói. Azt megelőzően Bizánc és Perzsia között béke honolt. A két birodalom érdekei ugyanis egészen az V. század végéig azonosak voltak: egyesült erővel próbálták kivédeni az északi lovasnomádok rohamait. Közös költségen védték a Kaukázus hágóit is a mindkét birodalmat fenyegető hunok ellen. Az 502-ben elkezdődött s három évig tartó háború is éppen azért tört ki közöttük, mert Anasztasziosz bizánci császár 496-ban nem volt hajlandó kifizetni a szokásos hozzájárulást. A háborút lezáró szerződés alapján Kavád perzsa uralkodó visszaadta az elfoglalt bizánci városokat, Anasztasziosz pedig a határ biztosítására Niszibisz perzsa várossal szemközt felépíttette Dara hatalmas erődjét.

Az 527-ben kitört újabb bizánci-perzsa háború oka egyrészt a kaukázusi népek feletti gyámkodás volt; másrészt az a perzsa törekvés, hogy a Kína felől érkező karavánutak feletti ellenőrzést egészen a Földközi-tengerig a kezükbe kaparinthassák. Belizár azonban, Dara kormányzójaként 530-ban megvédte az erődöt a perzsákkal szemben, valamint győzelmet aratott az Euphratész mellett is 531-ben. Kavád után fia, Huszrau Anósirván (Kürosz) került Perzsia élére 532-ben, aki örök békét javasolt Jusztinianosznak, amelyet a császár el is fogadott.

Az örök békét Huszrau 540 körül rugta fel, amikor váratlanul lerohanta Szíriát. A perzsákat talán a hunok vették rá a karavánutak fölötti ellenőrzés és Örményország megszerzésére, Konstantinápoly megtámadására. Ennek megfelelően az avarhun kötelékek is a támadó perzsa seregek között szerepelhettek. 545-ben Kürosz fegyverszüneti egyezményt írt alá Konstantinápollyal, s ezt mindaddig megújították, amíg 562-ben végre ötven évre szóló békét nem kötöttek. (Vö. Bréhier/1999/23–35!)

A fent említett két perzsa uralkodó, Kavád (488–531) és Kűrosz (531–579) szerepel a magyar krónikák királylistájában (Keve és Keár néven) s különleges kapcsolat fűzte őket a hunokhoz is. Olyannyira, hogy a perzsa főnemesek által a trónjától megfosztott Kavádot a heftalita avarhun seregek segítették vissza a Perzsa Birodalom élére. Fia, Kürosz (Tabari és a Derbend Náhme szerint a kaukázusi Madzsar város alapítója) adót fizetett a hunoknak, míg az 500-as évek közepén türk segítséggel sikerült legyőznie a heftalitákat. Az avarhun Heftalita Birodalmat Kürosz kérésére támadták hátba a türkök. A perzsák így akartak megszabadulni a veszélyes hun gyámságtól s a kétfrontos háborútól.

A TÜ által említett, üngürüszöket (szabírokat?) ért (türk?) támadás és a pannóniai bevonulás tehát az 500-as évek derekának eseményeiről tájékoztat.

Az avarság (a heftalita törzsszövetség egyik vezető ereje) éppen ebben az időben vonul a Duna-medencébe a türkök elől. 558-ban kötnek szövetséget Konstantinápollyal s e megállapodás részeként csatlakoztatják erőikhez Csaba királyfi szabírjait, valamint az utigurokat és a kutrigurokat (tehát hun-utód népeket). Ezek az avar-szabír bevonulók találtak velük azonos nyelven beszélő népet (nyilván a hunok maradékait) a Kárpát-medencében. S hogy ez a nyelv a magyar volt, azt az avarok és a szabírok magyar vonatkozásai nagy valószínűséggel alátámasztják.

magyar nép kezébe kerül, annak mindennapi olvasmányos Bibliájává válik, írók, művészek gyönyörködnek benne, kutatjuk stb. Ráadásul Budenz József, az ő Nagy Haynauista Szentjük eredetileg zárolta az anyagot. ... Az Akadémia Keleti Gyűjteményében lévő TÜ kéziratáról ... a nemtörődöm alkalmazottak rendes könyvtári kölcsönzés keretében (Dr. Sárkány Kálmánnak) *kiadták a filmet ... (amely végül) ... dr. Blaskovics József (turkológus) ... rendes felvidéki magyar kezébe került (aki a prágai Károly Egyetemen nagy tiszteletnek örvendett).*

Amikor Pesten kiderült, hogy kezünkben a szöveg ... kitört az idegesség az Akadémián. Azonban Illyés Gyula mellénk állott, s vele az Írószövetség tekintélye, és az írók java része is. Hiába fenyegette az Akadémia levélben dr. Blaskovicsot, dr. Sárkányt, a filmet nem adtuk vissza, ellenben másolatokat készítettünk róla ... Dr. Sárkány perektől, letartóztatástól félt.

Ekkor ... Kolozsvári Grandpierre Endrével meglátogattuk az Akadémia elnökét, Ligeti Lajost, aki ... felajánlotta, ha a TÜ kiadásától elállunk, ő megígéri, hogy a Felvidékre vonatkozó török adóösszeírások anyagát, egy hatalmas munkát, segít kiadni. Erre közöltem, hogy a TÜ ügyében nincs alku, az meg fog jelenni. Erre dühösen kiabálni kezdett: – Akkor véres fejjel fognak visszavonulni! – Közben kihátráltunk az ajtó felé. ...

Illyés támogatása révén az első nagy tanulmány, K. G. Endréé megjelent az Írószövetség lapjában, a Kortársban. Azonban a második rész már nem jelenhetett meg, mert Aczél György megtiltotta. Viszont egyre szélesebb körben tárgyalták az ügyet, s a nyilvánosság segít.

Ez idő tájt a Magvető részéről Szalay Károly kezdett foglalkozni a kiadással. Korábban számos kiadót letiltottak. A Helikont, Gondolatot, sőt a pozsonyi Madách kiadót is, ami külön szemtelenség volt.

Józsi bácsi a támadások következtében időnként el volt keseredve, de szerencsére elkészült a kézirat teljes magyar fordítása. ... Fontos esemény volt »Az ősi Chorezm« kiadása ... egy hasonlóan elszabotált ügy rendezése ... Józsi bácsi lelkesedése határtalan volt ... mert tudta, hogy ez a TÜ kiadásának előkészítése. Jóllehet időközben újabb csatát vesztett, ezúttal Hazai Györggyel szemben, aki ... hangadó turkológus és fő cenzor lett. Hazai korábban Berlinben volt vendégtanár, és akkor még azt üzente Pestre, hogy ha hazajön „vér fog folyni". Ezzel el is érhette a „legnagyobb elismerést", mert az Akadémiai Kiadó igazgatójává tették meg. Első tette az volt, hogy dr. Blaskovics József Nagy Defterjének, az említett török adóösszeírás kéziratának kiadását megakadályozta." (TÜ/7-10)

Az Akadémia urai az alábbi több évszázados szövegek megjelenésétől tartottak:

„... egy napon Hunor népe hirtelen lóra termett, s mint egy tengeráramlat rázúdult Erdel tartományára. Erdel népének lehetőséget sem adtak (a védekezésre), karjuk erejével Erdelt is bevették és elfoglalták. ... Hunor népe a Tisza nevű híres folyóvíz partján azonnal hazát alapított, és kincsek gyűjtésével foglalkozott, mivelhogy Hunor népe az erdeli tartományban, de a Tisza partján telepedett le és uralkodott. ...

De ebben az időben Panonijának volt egy királya, a neve Metrinusz[13] *volt. Ennek a katonanépe különféle nemzetek keverékéből állt. A Nemcse tartomány fővárosának, Pecsnek*[14] *is volt egy királya, akit Tetrikosznak hívtak. Ezek a királyok barátságban és jó viszonyban éltek.*

13 Metrinusz székvárosa Szikambrija (Sicambria) volt.

14 Pecs Béccsel azonos.

... A krónikások úgy adják elő, hogy Kattar[13] fővezér Dzsidijja tartományából azzal a szándékkal indult el, hogy Panonijja tartományába menjen ... Egy nap Kattar fővezér (hadi)tanácsot tartott, és parancsot adott a Szikamberija székhely elleni támadásra. ... Egy nap a Tisza vidékéről elérkezett a Tuna folyó mellé ... beesteledett ... és ... átkelt a Tuna folyón, de az ellenség nem vette őket észre. (Kattar) ... megparancsolta nekik, hogy éjjeli rajtaütéssel rohanják meg annak a (két) királynak a seregét. ... Amikor reggel lett (ez a két király láthatta), *hogy az ellenséges sereg éjjeli támadása következtében sok katonájuk lett a földdel egyenlővé. ... Kattar jelt adott, s Kattar seregéből Hunor népe is hatalmasan felvonult, és hősies támadásba lendült. ... és olyan hatalmas csata kezdődött, hogy azt leírni nem lehet. ... Azon a napon így folyt a harc estig. ... A panonijjai és a Nemcse seregből kétszáztízezer személy, Kattar népéből pedig százhuszonötezer személy hányatott kardélre. ... Szikambrija királyát, Metrinuszt ... megölték. ... Tetrikusz ... megfutamodván elmenekült. ... Hunor népéből negyvenhétezren estek el. ... (Kattar) Szikambrija[14] ellen indult, és ... Szikambrija trónjára ült. ... (Jó idő múltán Kattar betegeskedés után elhunyt s Szikambrija trónja megürült.) ...*

Atiluszt méltónak látták a királyságra ... így hát Atilusz lett a király. „ (TÜ/67-76)

Atilusz (Atilla) királynak volt egy Kaba (Csaba)[15] nevű fia Konsztantinije (Konstantinápoly, azaz Bizánc) fejedelmének lányától és egy Aladorinusz (Aladár) nevű is a nimcse (német) bégnek, Szivatopulónak (Szvatopluknak) a lányától.

„Amikor (Atilusz) király eltávozott ebből a világból, Kaba és Aladorinusz nevű fiai a szultanatus (megszerzése) miatt azonnal ellenségekké és ellenfelekké váltak. Végül is Üngürüsz népe pártokra szakadt, és (az üngürüszök) Kabát ismerték el uruknak, mivel Kaba a konsztantinijei fejedelem lányától származott. Aladorinusz pedig, mivel nimcse nemzetségből származott, az összes nimcse bég és nép hozzája pártolt. Trónviszály alakult ki köztük, és egymás ellen fordultak. A nimcse-pártiak szövetkeztek, és egy helyen összegyülekeztek.

– A világon többet ilyen alkalmunk nem lesz – mondták. – Nem szalasztjuk el ezt az alkalmat, csatába szállunk!

Aztán mindkét fél lóra pattant, és a szultánság elnyeréséért tizenöt nap csatáztak, melynek híre szájról szájra járt.

A krónikás elbeszélése szerint a nimcse-pártiakat Kaba annyira megtörte, hogy csaknem (teljesen) legyőzettek. De mivel Atilusz király a Nimcse királynak, Tetrikusznak a lányát vette el, ámbár nem érte el vágyát, mert a nászéjszakán elöntötte arcát a vér és meghalt, a lánynak az volt az óhaja, hogy az ország a nimcse-pártiak kezére kerüljön. Volt ugyanis annak (az asszonynak) a Nimcse tartományban egy Vincse Laos nevű testvére, ennek levelet írt, és tudtára adta az eseményeket. Vincse Laos pedig testvére kedvéért sereget gyűjtött, és Aladorinusz segítségére sietett.

... Amikor Kaba és Aladorinusz egy nap ismét nyeregbe szálltak és a két párt ismét összecsapott, mindkét oldalon töméntelen ember pusztult el. A nimcse-pártiak kifáradtak és elgyengültek, nem sok híja, Hunor népétől vereséget szenvedtek, és kezdtek megfutamodni.

Ekkor azon a helyen látták, hogy az ég csúcspontja felé oszlopokban száll a por. Mindkét hadseregből (embereket) küldtek abba az irányba, hogy megtudják, mi ennek az oka. A nimcse seregben azonnal megperdült a hírdob. Ekkor már Kaba teljesen ki volt merülve.

15 Uptar, a nyugati hun törzsszövetség fejedelme (?–i. sz. 430-ig)

16 Szikambrija városa azonos a római Sicambriával (a mai Óbudától és a római Aquincumtól északra).

17 A latin szövegben lévő Chaba alak hibás olvasásából lett a török Kaba.

Amikor Vincse Laos[18] odaérkezett és szemügyre vette a csatát, látta, hogy a nimcsepártiak egymásba vannak keveredve, kevés hija, hogy futásnak eredjenek, másrészt látta, hogy Kaba seregének a közepébe intéznek támadást. A két sereg egész napnyugtáig olyan szörnyű öldöklést művelt, hogy a vér patakokban folyt, s gőzével az ég arcát ködbe burkolta. Végül a nimcse sereg győzött, és Kaba serege legyőzetve futásnak eredt.

A krónikások és hírmondók úgy adják elő tovább, hogy mivel Kaba Konsztantinije fejedelmének, Szekizmunduznak[19] a lányától származott, maradék hőseivel útra kelt Konsztantinije felé, és éjjel-nappal, megállás nélkül folytatta útját.

... Mivelhogy Kaba vereséget szenvedett és elmenekült, Panonijja tartománya a nimcse-pártiaké lett. Vincse Laos megérkezése okozta Kaba vereségét, ezért őt találták méltónak a trónra, és a trónra ültették. De a trón és a korona Aladorinuszt illette volna, ezért őt (kárpótlásul) Erdel tartománya bánjává nevezték ki.[20] Abban az időben az ő népét Szikulinak hívták.

De innen gyerünk vissza Kabához! Amikor Kaba elmenekült és elindult Konsztantinijébe, Konsztantin császár éberen figyelte (sorsát), mert tudta, hogy Kaba mint legyőzött jön hozzá. Emiatt szerfölött bánkódott, és a szíve megtört. Figyelte érkezését, és amikor Kaba már közelre jött, Konsztantinije császárának bölcs előkelői és bégjei fogadására eléje mentek, és nagy megbecsüléssel (a császár elé) kísérték.

Konsztantin fejedelem a Rúm tartományokban egy jó helyet (területet) ajándékozott nekik, és ajándékokkal halmozta el őket. A Rúm tartományban tizenhárom évig éltek nyugodtan, (védve) a világi viszályoktól. De Kaba rokonsága Kabának állandóan emlegette, hogy Dzsidijja tartományában volt atyjaiknak azelőtt hazája, és az ott levő rokonság után vágyódott.

Ez oknál fogva Kabában is felébredt a vágy és szeretet az után a tartomány után. Szóval azt kívánta, hogy költözzenek vissza Szidijja tartományába. Végül is egy nap Konsztantinije uralkodójának színe elé járult, hogy engedélyt kérjen a távozásra. Panaszkodott neki, és elmondta a szükséges teendőket. Ezt mondta: ... nagyapó ... azt kívánom tőled ... nyújts nekem, szolgádnak, segítséget ... hogy eljussak Szidijja tartományába ...

A krónikások a következőképpen adják elő: amikor Konsztantin császár ezt a hírt megtudta, azonnal engedélyt adott, töméntelen aranyat, ezüstöt, rubint és drágakövet adott neki, és sok segítségben részesítette.

Azután (Kaba) felkészült az útra. Konsztantin császártól elbúcsúzott, és egy nap útra kelt. Hajóra szálltak, és – Merre vagy, Szidijja tartománya? – kiáltással a tengeren elhajóztak.

A krónikás azt mondja, hogy Kaba az útba (eső tartományok) fejedelmeivel lakmározott és barátságot kötött. Ily módon éjjel-nappal vándorolva-táborozva nagy távolságot győzött le (népével). Közben egy év múlt el felettük. Végül Szidijja tartományához közel eső helyre érve megtelepedtek. A krónikás elbeszélése szerint abban az időben Szidijja tartományának volt egy uralkodója, aki Hunor fiainak a nemzetségéből származott. Atilusz király nővérének a fia volt, Bendekusznak[21] hívták, s így Kabának rokona volt.

18 A Vincse Laosz (Vincselaus) név III. Vencel (Václáv) magyar és cseh király (1289–1306) nevéből származik.

19 A Szekizmundusz név Zsigmond magyar király és német-római császár (1386–1437) nevéből származik.

20 Atilla halála és a hunok romlása után Ardarik, a gepidák királya uralkodott Erdélyben. Ardarikot Atilla helyezte a gepidák élére. Talán azért, mert a hun uralkodó a sztyeppi szokás szerint a meghódított népek élére a saját fiait állította s ez alól a gepidák esetében sem tett kivételt. Mindezek alapján Aladár hun királyfi és Ardarik gepida király azonos személy lehet (lásd az „Aladár" c. fejezetet!).

21 Bendegúz más forrás szerint Atilla apja.

Amikor Kaba Szidijja tartományának a határára érkezett, a határ menti bégek Kaba érkezését és kalandos történetét Szidijja uralkodójának, Bendekusznak részletesen elbeszélték. Bendekusz jól tudta, hogy Kaba rokona neki, hisz Kaba kalandos életét és végső célját Bendekusznak levélben már tudomására hozta. Bendekusz pedig megparancsolta bégjeinek, hogy menjenek Kaba elé, fogadják őt, és tisztelettel kísérjék el őt hozzá. (Aztán Kaba) Bendekusz királlyal találkozott, egymás hogyléte felől tudakozódtak, hol nevettek, hol pedig sírtak örömükben.

Azután Bendekusz király lakomákat rendezett, majd Kabának és előkelő kíséretének (letelepedésre kitűnő) helyet ajándékozott, és ezzel romba dőlt szíveiket virágzóvá tette. Azok pedig ott családtagjaikkal letelepedtek, és hosszú időn keresztül ott laktak.

Egy nap Kaba letette fejét a végzet párnájára, és (lelke) a mulandó világból az örökké tartó világba röppent. Kaba gyermekei és hozzátartozói azon a vidéken megsokasodtak, és jó hírnevet szereztek maguknak. Emiatt aztán Szidijja népe nem jó szemmel nézte őket és így beszéltek:

– Ezeknek az atyjaik és öregatyjaik Üngürüsz országában hősiesen éltek, de ők gyávaságuk következtében a mi tartományunkon kívül nem találtak más helyet, ahol maradhattak. –

Állandóan ilyen rágalmazásokra panaszkodtak, végül is a rágalmazás nyila a szívükbe fúródott, és az irígység tüze hamuvá égette őket.

Kaba nemzetségéből abban a tartományban volt hét bégzáde, akiket abban az időben kapudánoknak (Kézainál: kapitányoknak – VG) *neveztek. Ezeknek volt egy vezérük, aki Kabának egyenes leszármazottja volt, Árpádnak hívták. Amikor a tartomány népének ezeket a célzatos beszédeit hallotta, az irigység tüze és a rágalmazás baja megtették rá a hatásukat.*

Egy nap a hét kapudán közül hatan ... Árpád kapudán színe elé jöttek, és ... elmondták a nép célzatos beszédét. ...

... akkor azon a helyen szövetséget kötöttek, hogy onnan felkerekednek, és visszafoglalják azt az országot, melyet őseik karddal megszereztek, azután (azt) tőlük (az ellenségeik) elvették ... Az így (megalakult) szövetség értelmében aztán felkerekedtek, Szidijja országának uralkodójától kérték, hogy bocsássa el őket, és egyúttal segítségét is kérték. ... Szidijja uralkodója ... segítséget is nyújtott nekik. Ők pedig összegyűjtötték a hozzájuk tartozó összes népet, számba vették, és látták, hogy éppen kétszáztizenhétezer ember gyűlt össze.

Azután Szidijja uralkodója divánt tartott, s ezen a divánon Árpádot tették meg az összegyűlt hat kapudán és a vitéz hadsereg fővezérének.

Azután Szidijja uralkodójától engedélyt kaptak, és egy nap boldog órájában, Atilusz király halála után háromszáz év elmúltával, Ízsá őkegyességének hétszáznegyvenötödik esztendejében Szidijja padisahjától elbúcsúztak, s onnan a tatár kán országa felé csapatonként elindultak.

Mivel régen, abban az időben, amikor Kattar[22] *fővezér elindult, ő is arrafelé vette a menetirányt ... Árpád fővezér is ezen az útvonalon indult útnak. ... a tatár kán ... nyugodtan áteresztette őket tartományán. ...*

Árpád fővezér ... (ekkor) ... az erdeli vidékek ellen indult, azokat foglalta el. Ott hosszabb ideig megpihent. Közben Árpád vezér ott egy várat építtetett, melynek a Zibin nevet adta, s tökéletesen felszerelte. A többi hat kapudán is választott magának egy-egy vi-

22 Krónikáinkban Kattar neve Kadar-ként szerepel.

déket, és kívánságuk szerinti helyen egy-egy várat építettek, úgyhogy Erdel tartományában hét erőd készült el. Emiatt ezt a vidéket Zibin Burugnak hívták, ami annyit jelent: Hét vár." (TÜ/1988/106-113)

Madzsar Tárihi

Egy isztambuli könyvtárban addig ismeretlen török nyelvű kéziratra bukkant Orhonlu Csengiz professzor, amelyről 1976-ban rövid ismertetést is közzétett.

A mű szerzőjét nem ismerjük. Krónikájában a némettel szemben a magyar személy- és helyneveket helyesen írja, s az erdélyi eseményekkel is részletesebben foglalkozik, mint a magyarországiakkal. Ebből erdélyi születésére és magyar anyanyelvére lehet következtetni. Más adatokból az is feltételezhető, hogy a Törökországban élő Thököly-, vagy a Rákóczi-emigráció református vallású tagja lehetett. A szerző „a madzsar nép történelmi könyveire" hivatkozik, mint művének forrására. Ezeket azonban közelebbről nem jelöli meg, csak egyes személynevek latinos alakjából következtethetünk latin nyelvű könyvekre. Szembeötlő, hogy sem a hun, sem az avar nevet nem említi meg, cselekedeteiket az üngürüsz (azaz madzsar) nép cselekedeteiként beszéli el.

„Ebben az összefoglalásban az van ... megírva, hogy Üngürüsz népe, vagyis a madzsar nép ... amióta felkerekedett a Sztyeppék Világsávjáról, és elfoglalta mostani hazáját, Madzsarisztánt és Erdel országát, mit élt át és min ment keresztül ...

Ísza ... születésének 371. évében ... az említett néptörzs a sztyeppről felkerekedett azzal a céllal, hogy a nyugati országokba vándorol.

Az Itil folyó és Ten folyó között elterülő tágas pusztaságon ... felütötte sátrait, és egy évig az említett területen nomadizált. Azután az említett nép, mely tízszer százezer lelket számlált, átkelt a Ten folyón ... támadásaikkal Avrupa összes országainak népét ... nyugtalanították.

Nyolc évig tartott ez az állapot. ... Ezenközben ... megtetszett nekik Avropa ... s ezért elhatározták, hogy a Pannonija nevű tartományt, melyet ma Üngürüsznek vagy Madzsarisztánnak hívnak, hazájukul választják. Ebben az országban telepedtek le, és alapítottak maguknak hazát. ...

Az említett ország sokféle nép lakóhelye volt. Az említett madzsar (hon)foglalás következtében nagy részük elhagyta az országot, és a járhatatlan hegységekben keresvén menedéket, szétszóródott.

Egyedül a szász nevű népnek, mely nagyszámú volt, egy csoportja Erdelben maradt, és különböző feltételek alatt meghódolt. Máig is Erdelben laknak ... Az orosz és eflák nép egy csoportja szintén meghódolt, és Madzsarisztánban és Erdelben telepedett le.

(Ísza próféta) születésének 401. esztendejében egy hős, bölcs és éles eszű, Atila nevű személyt ... fővezérüknek választottak ...

444-ben az említett Atila király a Nemcse tartományokat dúlta fel, de közben Szikamberija nevű városban százhuszonnégy éves korában, királyságának negyvennegyedik évében ... meghalt.

Két fia, Csaba és Aladár között a királyság öröklése miatt viszály támadt, és a madzsar nép két pártra szakadt. A két királyfi pártja között végül is harcra került a sor. Olyan csata kezdődött, amilyent eddig senki sem látott, és egymást ... lekaszabolták ...

Csaba királyfi seregéből az öldöklés után mintegy tizenötezer madzsar maradt, akik elhagyták Madzsarisztánt, és visszatértek ősi hazájukba, a Nagy Sztyeppre. Aladár királyfi pedig a csatában elesett, seregének maradványai, az öldöklés után mintegy három-

ezer madzsar, Erdel országának egy részébe húzódott és letelepedett. Azután a madzsar nevüket is megváltoztatták, és a szekel nevet vették fel. ...

(Ízsá próféta) születésének 448. esztendejében az osztrogót nevű nép jött Madzsarisztánba, melyet pusztán és üresen talált. Itt letelepedett és hazát alapított. Madzsarisztán egyes vidékein a tót nevű nép volt letelepedve, mely (még az osztrogótok) előtt a madzsarok kíséretében jött be a Sztyeppről.

Egy idő múlva a nemcse nép megerősödött, és a Karolus nevű nemcse császár háborút indított ez ellen a nép ellen, hogy a madzsarok miatt bosszút álljon rajtuk. A lakosság nagy része elpusztult, de maradványaik a mai napig Madzsarisztánban laknak, és egy tartomány (nagyságú) területet népesítenek be.

(Ízsá próféta) születésének 526. évében Avuszturjából a longobardus nevű nép jött be Madzsarisztánba, és telepedett le. Egy ideig ott laktak, de (Ízsá) születése utáni 568. évben Madzsarisztánt elhagyták, és Italja országába költöztek. Ez az említett nép ma is Italjában él.

(Attól az időtől kezdve), mióta a madzsarok (először) elhagyták a sztyeppet, (Ízsá próféta) születésének a 744. évéig háromszázhetven év telt el. Ennyi idő eltelte után az említett évig, vagyis Ízsá próféta születésének 744. évéig ... a kétszázezer főnyi madzsar nép másodszor felkerekedett a Nagy Sztyeppről és régebbi hazájába, Madzsarisztánba költözött, melynek megszállása után ott letelepedett. ... hét kapitányuk volt. Árpádot nevezték ki valamennyiük főkapitányává. ... (Ízsá próféta) születésének 803. évében főkapitányuk, Árpád, meghalt."

Bonfini

Bonfini Antal, Mátyás király történetírója, kiemelkedő műveltségű, korszerű gondolkodású szakértő és nem utolsósorban tisztességes ember. 1488 májusában kapott megbízást Magyarország történetének reneszánsz, humanista szellemű összefoglalására s élete java részét e munka elkészítésének szentelte. Mátyás haláláig a reprezentatív műnek csak egy része készült el. II. Ulászló utasítást adott a folytatására, s az elkészült munkát 1492 októberében címeres magyar nemességgel jutalmazta. A később megrendelt kiegészítéssel és a remekművű másolással Bonfini 1496-ban végzett. Az eredeti kötetek azonban szétestek és elvesztek, s mintegy csodaképpen bukkant fel belőlük az utóbbi száz évben tizenkét levél különböző helyeken (Nürnbergtől Nagyváradig).

„A magyar történelem tizedei"-nek már a kortársak is nagy jelentőséget tulajdonítottak, mert szerepe volt a bel- és a külpolitikában egyaránt. Politikai jelentőségének tulajdonítható, hogy a kolduszegény budai udvar nem sajnálta rá a költségeket: nem csupán befejeztette és kiegészíttette, hanem pár esztendő alatt mintegy húsz másolatot is készíttetett róla. 1540-re, az idő múlása és a Habsburgok helyzetének változása miatt közvetlen politikai aktualitását elvesztette, de mindig akadtak más erők, amelyek hasznos érvanyagot találtak a Bonfini által írt sorokban. A latin nyelvű köteteket az 1500-as évek közepén lefordítják németre és franciára, később olasz nyelvű részletek jelennek meg. A teljes anyagot 1568-ban nyomtatott formában is megjelentetik Magyarországon. Heltai Gáspár kivonatos, magyar nyelvű fordítása 1575-ben jelenik meg. Modern, de még nem teljes magyar kiadása 1936 és 1945 között kerül az olvasók kezébe. Teljes, magyar nyelvű kritikai kiadása csak 1995-ben jelent meg.

A hatalmas, élettel és adatokkal teli mű évszázadokig a történetírás csúcsteljesítményének, a történetírók számára etalonnak számított, s lényegében máig is maradandó érvényű érték. Haszonnal forgathatjuk a hun–székely kapcsolat vitatásakor is.

Mit mond tehát Bonfini a minket érdeklő hun-székely kérdésről?

Atilla halála után *„fiai, Csaba és Aladár, vagy – mint mások mondják – Ernák és Durik ... gondoskodnak a temetésről. ... a testet a szentélybe, az ősök emlékművéhez viszik, mert Bleda és a szkíták többi vezére az országútnál volt eltemetve, ahol a hunok oszlopot állítottak. A magyarok azt mondják, hogy 124 évet élt, negyvennégy évig uralkodott, és a Pannóniákba való bevonulás után a hetvenkettedik, az isteni megváltás után pedig a négyszázötödik évben hunyt el. ... Attila halála után meghasonlás támadván, elsőként Valamir és Thiudimer, az osztrogótok, meg Ardarik, a gepidák királya pártol el a hun hatalomtól, és szerez szabadságot magának. Ugyanezt teszik ... akik Atilla után nem kívánnak fiainak, Ernáknak és Duriknak a szolgaságába visszaesni, ezért a hunok főemberei fegyvert ragadnak az osztrogótok meg a gepidák ellen. Ernák 30 ezer emberrel támad a gepidákra, az első összecsapásban vereséget szenved Ardariktól, és elesik, Durikot Valamir és Thiudimer veri és futtatja meg, mire kénytelen a hunokkal együtt Szkítiába visszahúzódni. Ezután a hunok nem merészeltek az osztrogótokra fegyvert emelni. A gepidák, mint Jordanis írja, körülbelül harmincezer hunt mészároltak le. Megölték a vitézül küzdő Ellákot, Attila fiát, többi testvére elszaladt a Fekete-tenger partjára, ahol a gótok székeltek volt. ... A gepidák a hunok elűzése után mintegy hadijogon megszállták az egész Dáciát. ... néhányan a hunok közül Illyricum egy részén, egy tengerparti város mellett találtak otthont ... Attila kisebbik fia övéivel Kis-Szkítia külső szélén választott székhelyet. Rokonai, Emnedzur és Vultizintur, a part menti Dáciát szerezték meg, a hunok egy része Macedóniába és Görögországba távozott.*

A magyar évkönyvek másképp beszélik el, ami Attila halála után történt; többek között két, uralomra érett fia maradt; a germánok, akik élén a veronai Detrik állt, és a hunok meghasonlottak és érzületük megoszlott, egyesek a Honorius lányától született Csabát, mások a nemes germán törzsöktől származó Aladárt választották. Detrik néhány hunnal Aladárt támogatta, mert ez germán vérből született, és úgy gondolta, hogy a hunok belső viszálykodása birodalmukat mihamar tönkreteszi; ebből súlyos meghasonlás támad. A hunok egy része a germánokkal, más része más nemzetekkel tart. A két fél megütközik, méghozzá oly kegyetlenül és hevesen, hogy a belharc tizenöt nap múltával is alig csendesedik. ... Az ütközetben végig Csaba pártja volt az erősebb, de végül Detrik csellel megtörte. Azt beszélik, hogy Csaba hatvan öccsével és tizenötezer hunnal, aki e csatát túlélte, Görögországba futott, ahol tisztességgel fogadták, és 13 évig tartózkodott ott; aztán hazáját nem feledve, egy évig tartó utazással visszatért Szkítia belsejébe, ahol – mint mondják – nagyapját még életben találta, ami egyenesen képtelenségnek látszik; ennek tanácsára a Szkítiával szomszédos khorezmi nemzetből vett feleséget, és tőle nemzette Edemen és Ed fiait; míg élt, gyermekeit folyvást Pannónia visszaszerzésére biztatta, és utolsó percéig Pannónia meg Sicambria nevét mondogatta.

Mint a mi időnkben látjuk, a hunok nem űzettek ki teljesen a Pannóniákból; mert akik az öldöklésből fogolyként megmenekültek, nem tudtak nyugton élni a germánok mellett, hiszen azok ellenségeik voltak, hanem eltávoztak Dácia távolabbi részére, amelyet Erdélynek nevezünk, és a t hangot k-ra módosítva magukat székelyeknek nevezték el, mert tudták, hogy a szkíta név minden szomszédos nép fülében nagyon ellenszenvesnek hangzik. Ezek idegenekkel ma sem kötnek házasságot, hogy a vérüket ne korcsosítsák el. Kemény szokásaikat máig megtartották, és erősen különböznek a többi magyartól. Szkíta betűik vannak, amelyeket nem papírra írnak, hanem rövid pálcikákra rónak, és kevés jellel sok gondolatot fejeznek ki. Szakállasan járnak, marconák, rengeteg a marhájuk, és

földművelésből meg legeltetésből élnek. ... mikor meghallották, hogy a hunok, akiket utóbb magyaroknak neveztünk, visszajönnek a Pannóniákba, küldöttséggel járultak elébük ... Ruténiába ... velük egyesülve tértek vissza a Pannóniákba ... Ezek azt hitték, hogy Csaba meghalt Görögországban, ebből származott az a szólásmondás, mely a magyarok száján máig jár: Akkor jössz te vissza, amikor Csaba Görögországból.

Csaba tehát visszament Szkítiába, de mert görög anyától született és felesége külföldi volt, a szkíták kezdték becsmérelni, mert úgy tartották, hogy vérét megfertőzte. Aladár és a germánok egypár hunnal meg Attila seregének némi maradványaival megmaradtak Pannóniában. Azt hiszik, hogy Aladárt és Detriket e lázadás során megölték; így maradtak vissza Magyarországon a legkülönbözőbb nemzetiségű népek, amelyek zöme a magyarok visszajöveteléig az osztrogótok alatt élt. Ezért van, hogy németek és magyarok Dáciában és mindkét Pannóniában ma is vegyest laknak, tudniillik Attila halála után mindkét nép Aladártól és Detrik vezértől maradt vissza. ...

A gőgös római birodalmat csak szkíta fegyver akarta folyvást megtörni. Attila még halálában is nyomorgatja Itáliát. Az ő seregének maradékai, a herulok és a türingiek, akik a hunok veresége után mintegy húsz évvel Augustulus császársága idején Odoaker vezérletével megtámadták Itáliát. ... Odoaker Pavia mellett legyőzte és megölte Orestes patríciust. Ennek fiát, Augustulust, az uralomból kitette ... A római császárság tehát, amely Augustussal vette kezdetét, Augustulussal érte végét. ...

Attila halála után az osztrogótok, meg az ő (Attila) seregének maradványai a Pannóniákban éltek. ... (A gótok) először a sadagák ellen ragadtak fegyvert, akik a túlsó Pannóniában laktak. Ahogy ezt Attila fia, a hunok királya, Dinzia megtudta, összeszedte az alatta álló kevés hunt, hadiszövetségre lépett az ultingurokkal, az angistrokkal, a bittugurokkal, a bardorokkal, táborát a pannóniai Bassiana városhoz vezette, megostromolta, környékét pusztította. Ezt a gótok meghallva otthagyták a sadagák elleni vállalatot, és a hunok felé fordultak, akiket nemcsak legyőztek, de a lakóhelyükről is kikergettek,[23] úgy, hogy aki ottmaradt,[24] máig retteg a gót fegyvertől. ...

Az Attila nemzetségéből származó Mundo, miközben a gepidák dühe elől menekült, átkelt a Dunán, összeszedett egy jó nagy rablóbandát, a Duna partján emelt egy bástyát, amelyet Ertának hívnak, és a pusztaságban portyázott szanaszét. Amikor tehát Sabinianus üldözőbe vette őt, Petanus a segítségére jött, megszabadította az ellenségtől, és Theodorik iránt készséges engedelmességre szorította. ...

Úgy gondoljuk, nem lesz érdektelen, ha most rendben nyomon követjük azokat, akik a hunok és az osztrogótok után foglalták el Magyarországot. ... Audoin, a longobárdok tizedik királya, aki a gepidákon diadalmaskodott, megtudta, hogy a gótok királysága hanyatlóban van, és megszámlálhatatlan néptömeggel beszállt a Pannóniákba. ... Miután több népen háborítatlanul vonultak keresztül, biztonságérzetükben őrjárat és strázsaállítás nélkül pihennek, és íme, a bolgárok meglepik a hanyagokat, sokukat megölik, kegyetlenkedve száguldoznak a táborban, Agelmund királyt levágják, lányát fogolyként elhurcolják. ... (a gepidák azonban magukhoz térnek és új királyuk vezetése alatt) visszafordulnak az ellenségre és szörnyű vereséget mérnek rá. ... Walteri király idejében a gepidákkal viselnek hadat. ... Cunimund (gepida király) háborút indított (a longobárdok ellen) ... Albuin (longobárd király) örök szövetséget kötött az avarokkal, akiket előbb hu-

23 Hová menekültek az ekkor Pannóniából kikergetett hunok?

24 Ezek szerint „máig" maradtak hunok Pannóniában.

noknak neveztek. ... Aztán szövetségeseivel megrohanja a gepidák területét, az ellenséget halálra kaszabolja; Cunimundot megöli, és koponyájából serleget készít. ... A gepidákat ez a vereség annyira tönkretette, hogy tovább nem bírtak uralkodni. Mert akik e háború után életben maradtak, vagy a longobárdoknak engedelmeskedtek, vagy a vidéket lakó hunok[25] *súlyos elnyomása alá kerülve szolgáltak. ...*

(A longobárdok) Albuin királlyal megszállták Pannóniát, és a gepidákat szinte kiirtva együtt laktak ott az avarokkal, a paktum megkötése után pedig segélyt kért tőlük a gótok ellen. ... roppant nagy és erős segélyhadat kapott, mely (Itáliában) ... a gótokat teljességgel eltörölte ... A longobárdok tehát az üdvösség ötszázharmincadik évében ... nyomultak be a Pannóniákba ... és körülbelül negyvenkét évig éltek ott. ... (163)

(Ezután) Albuin király ... egybegyűjtötte az összes longobárd családot ... és ... nekikészült a kivándorlásnak. Úgy gondolta, hogy Pannóniát ott hagyja a hunoknak, akikhez örökös szövetség kötötte, mert előzőleg negyvenkét évig[26] *együtt lakták a Pannóniákat. ... az üdvösség ötszázhatvannyolcadik évében, valamennyi longobárd kiköltözik a Pannóniákból. ...* (164)

A hunok, akiket avaroknak is neveznek ... a longobárdok távozása után a Pannóniákat a hatalmuk alá hajtották. ... Az avar pedig hun fajzat volt, Attila seregének maradéka (amely) ... az ő halála után alulmaradt a gepidákkal szemben ... Azok a hunok, akik a vereséget túlélték ... elnevezték magukat avaroknak ... aztán elhagyták a Pannóniákat, és Noricumba húzódtak ... (165)

Mint mondják, körülbelül 32 évvel az előtt, hogy nagy Károly Itáliában a longobárd birodalmat megsemmisítette, a hunok, akiket aztán magyaroknak neveztek, visszatértek a Pannóniákba. Mert – ha évkönyveiknek esetleg hihetünk – az üdvösséget követő hétszáznegyvennegyedik, az Attila halála utáni háromszázegyedik esztendőben, Leó fia, Konstantin császárságának és Zakariás pápaságának az idején jöttek vissza. Más szerzők nagyobbrészt azt állítják, hogy az egyszer már elfoglalt Pannóniákat nem is hagyták el sosem. Ezt a longobárdoknak ... a háborúiból egyszerűen ki lehet következtetni, hiszen a hunok, akiket avaroknak is mondtak, Kagán király idejében ezekkel többször hosszas szövetséget tartottak, melynek vége szakadván, gyakorta keményen hadakoztak. ... az avarok ... lakóhelyüket gyakran változtatták, és mert övék volt Szkítia legősibb népe, melyet szoros rokonság kapcsolt a hunokhoz, hunoknak tartották őket. ... Azt tehát, hogy körülbelül 300 évig hunok nem lettek volna a Pannóniákban, másokkal nemigen tudom alátámasztani. Idegen földön nem is tehettek szert harminckét év alatt akkora erőre, hogy Károly roppant súlyos támadását könnyedén elviseljék, és nem találhatták elhagyatottan azt a termékeny és kellemes éghajlatú földet, amelyre nemcsak a szomszédok, hanem a

25 E hely értelme szerint a gepidák nem a távoli tájakról betörő avarok, hanem a velük egy vidéket lakó hunok (székelyek) elnyomása alá kerültek. Kérdés, hogy e helyen a hun népnév az avarokat jelenti-e, mert Bonfini előzőleg azt említi, hogy az avarokat korábban hunoknak nevezték (azaz most már nem hunok). Ha tehát ezt követően mégis a hunokról beszél, (s ráadásul helyben lakó hunokról), akkor azok alatt talán nem az avarokat kell érteni.

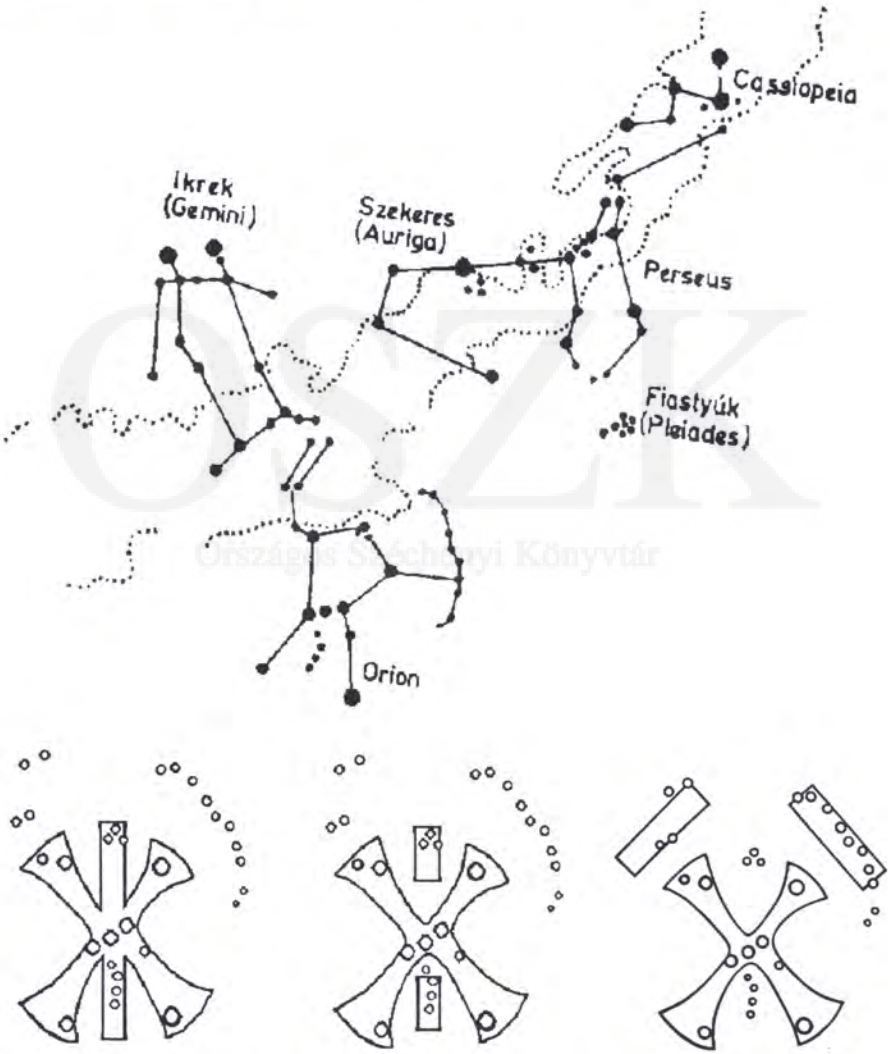
Egyébként azt kellene feltételezni, hogy Bonfini a longobárdok által szövetségesként behívott avarokat mondja – már a győzelemmel egyidejűleg – helyben lakóknak (de ez aligha hihető).

S végül azt is feltehetjük, hogy Bonfini következetlenül használja e két népnevet s egyszer hunnak, egyszer meg avarnak mondja őket. Ezt joggal teszi, mert egy nép két nevéről van szó – de így nem világos, hogy az Atilla óta helyben lakó hunokról van-e szó.

26 A longobárdok nem 42, hanem csak 22 évig laktak Pannóniában.

legtávolabbi nemzetek is ácsingóztak. Az ő évkönyveik is cáfolják, hogy visszatértükben e helyeket üresen találták volna ...

A hunok tehát, öregeik ösztönzésére, az ottmaradtak levelein meg emlékeiken felbuzdulva elhatározzák, hogy újból kivonulnak a félreeső, kietlen Szkítiából, és fölkeresik rokonaikat. ... Átkelnek a Donon ... Sokféle népségen vezetik át a seregüket ... Azt mondják, hogy sok székely, aki Attilával Dácia külső, most Erdélynek nevezett területét foglalta el, és azt máig lakja, amikor meghallotta, hogy a rokonok megérkeztek, elébük sietett (azokhoz) ... akiket most ruténoknak és russzoknak nevezünk.

3. ábra. Csodaszarvasmonda a Tejúton (fent), valamint az Orion csillagkép írásjel-megfelelői (lent).

A klasszikus ciprusi szótagírás „a" betűje az Orionra rajzolva (baloldalon; vö. a hurri *atta* am. „atya"!);
A székely rovásírás „aty" (atya) jele az Orionra rajzolva (középen);
A kínai írás *fu* „atya" fogalomjele, az Orion csillagképre rajzolva (jobboldalon)

(A magyarok) ... benyomultak a Magyarország határán fekvő Erdélybe ... Amikor Dáciának e szélső táján megálltak, meggondolták, hogy az ősi országot nem tudják visszaszerezni, ha visszaszerzik, nem tudják megtartani, míg nem lépnek fel őseik módjára erővel, fegyverrel, és a szomszédság támadásait nem fékezik meg újra meg újra háborúval. ... A seregek számának megfelelő hét tábort sánccal és mély árokkal erősítették meg. És ezt a területet mind a mai napig Hétvárnak nevezik."

Ipolyi

Ipolyi Arnold püspök 1854-ben megjelent hatalmas munkájában, a Magyar mythologiában (Lugossy nyomán) költői stílusban összegezte az ő korában is elevenen élő néphagyományt:

„Fogyaték népével hátrált Csaba, hogy az elvesztett hon visszaszerzésére ázsiai rokonival egyesülten térhessen vissza, s Etele szent kardját – mert így hagyá a jóslat – a puszták tengerének habjaiban tisztára mártván, bűverejét visszaadja. Erdély véghatárinál őrködni hagyja a székelyt, visszakeltében majdan támaszul szolgálandót; elváláskor áldoznak tűz-, víz-, lég- s földnek, s a távozók megesküsznek fenyegető vész idején segítséggel fordulni vissza a világ végéről is. Ám alig haladtak a havas aljáig, már a körül lakó népség felemelkedik a maroknyi székely ellen; de megrendül a föld, megrázkódnak a fenyők koronái, s hírül adják a vonulóknak társaik veszedelmét, a hadak egy része visszafordul, s meglepvén pozdorjaként szórja szét az ellent. Egy év múlva ismét megirigylik a völgyek lakói a székely nyugalmát s fenyegetik seregeikkel, de a patak sikoltva szalad a folyamba, folyam a tengerbe, hírt visznek; a segély nem késik, s a székely ismét mentve, az ellenség veszve lőn. Három év múltán új nemzetségek veszik ismét körül a székelyt, s küzdelem fejlik ki élet és halálra. Már a szellő is alig érte a görög ország tájára eltávozottakat, de mégis, a puszták viharának adván társul magát, megtalálta őket messze délkeleten, s harmadszor is győzelmet vívnak feleiknek. – Sok idő folyt le ezután, a magban elültetett diófák agg törzsekké nevelkedtek, a fiak megvénültek s unokák lettek fegyverhordozó bátor férfiakká; szorgalom a rengeteget kies teleppé, hosszú időzés az őrállomást hazává alakította át, s nem volt, ki merje háborítani a székely tűzhelyét, kinek védelmére saját erős karja s ismeretlen segítő seregek megjelenése késznek látszott. De végre is kitör a szomszédok régi gyűlölete a nyelv- és szokásban egyedül álló székely ellen; megszámlálhatatlan nép kel föl kiirtására, s a bérces kis hazát minden oldalról ostromolják. Dicsően vív a székely, de már-már lankadoz a túlnyomó erők ellenében; a székely messze van, tán feledésbe is ment s az elszakadt hű társak rég a földben alusszák álmaikat. Csak a székelyek csillaga nem szunnyadoz s megemlékezve az áldozatról, az esküről, lobogva visz hírt a földről az égi csarnokokba. Már itt lent az utolsó csata készül, maroknyi nép az ellenséggel szemközt, midőn egyszerre paripák dobogása és fegyverek moraja hallatszik, s fényes hadak némán vonulnak éjente az égen fölfelé. A dicső hadtársak, kik háromszor jövének segítségre, most negyedszer, mint hallgatag szellemek hosszú sorban nyomulnak a csillagos égen keresztül feleik segedelmére s leszállnak ott, hol a kék boltozat ama havasokkal ölelkezik. Nincs halandó erő, mely megállhatna a halhatatlanok előtt, rémülés szállja meg a tenger ellenséget s futnak mindenfelé, többé hátra sem tekintendők. Azóta áll a székely háborítatlanul s nemsokára véget ér hű őrködése, midőn a rég elköltözöttek unokáihoz mint kalauz csatlakozhatva, örökségüket, a szé-

les magyar hont visszafoglalják. A fényes hadak ösvénye pedig, melyet jöttükben s visszatértökben taposának, eltörölhetetlen marad az ég boltozatán; az ő lábaik és lovaik patkójának nyoma az, mit derült éjfeleken mint tejfehér szalagot látsz tündökleni a magasban, s melynek neve azon órától fogva Hadak Útja a székelyeknél, melyre tekintve megemlékeznek ős Csabáról és apjáról, Eteléről."

Ipolyinak ez a leírása, hogy ugyanis a székelyek a Hadak Útjára tekintve Csabára és Atillára emlékeztek még az 1800-as évek közepén is, a hagyomány hitelét mindennél jobban bizonyítja. Az ugyanis ellenőrizhető, hogy itt egy eredeti hun hagyomány fennmaradásáról van szó, amelyet székelyeink nem tanulhattak a német papoktól, de még a magyar krónikákból sem.

Tisztázzuk először is, miért kapcsolták a székelyek Csabán kívül Atillát is (azaz a hun dinasztiát) a Tejúthoz?

Ha feltekintünk a Tejútra, ott találjuk mellette az Orion csillagképet, amelynek grafikus ábrázolásából lett a székely rovásírás „ty" (atya) jelén kívül a Nimród tamga is, mely utóbbi – a bolgár és a magyar uralkodóháznál és a szilágysomlyói gepida kincs egyik hun boglárján egyaránt fennmaradt változatokból ítélve – Atilla leszármazottainak nemzetségjele volt (vö. Varga/1999/111, valamint e kötet 29., 163. és 167. oldalát!).

A magyar krónikás hagyomány annyit igazol mindebből, hogy Atilla valóban Nimródot tartotta ősapjának. Thúróczy János szerint ugyanis *„Atilla király sem vádolható*

Szövegközi ábra. A Képes Krónikában Keve és Keár néven Álmos ősei (elődei) között szerepeltetett perzsa uralkodók hagyatékából: Kavád pénze és Kürosz síremléke

semmiképpen, hogy megtagadta származását, hiszen címzésében ott találjuk, hogy a nagy Nimród unokájának vallotta magát." Ez az adat (Atilla címzése) a hun-avar-magyar krónikafolyamban maradhatott Thúróczyra. Aki azonban egy szó sem ejt a Tejútról – azt csak a székely szájhagyomány őrizte meg.

A magyar királyok szimbólumai újabb lehetőséget adnak a székely hagyomány ellenőrzésére, mert a Szent Korona és a koronázási palást a világ közepével s az ott növő világfával (azaz a Tejúttal) azonosítja az uralkodót (229. o.).

S hogy Atilla felmenői is hasonlóképpen gondolkoztak, arra a nagy keleti hun uralkodó kínaiaknál fennmaradt Mao-tun, vagy Modo nevének értelméből következtethetünk. A mongol *modo* szó ugyanis *fa* jelentésű, mint azt Munkácsy Bernát írja. S ez a nevezetes fa nem lehet más, mint az égig érő világfa, azaz a Tejút.[27] Ezen a Tejúton üldözi a Cassiopeia, Auriga és Perseus csillagképekből álló csodaszarvast Nimród ősapánk (az Orion) és két fia: Hunor és Magor (a Gemini, azaz Ikrek csillagkép), (3. ábra).

27 Mao-tun másik neve a hun-utód ujgurok emlékezete szerint Buka volt (ezt szintén Munkácsy említi: 1897/220). S hogy székelyügyben milyen egybeeséseket mutat fel a sors, azt a családom története is példázza.
Anyai nagyapám, néhai Buka Balázs Kőrösszakálban élt, s a véletlennél több lehet, hogy a nagy hun uralkodó neve éppen egy Szakál nevű helységben maradt fenn, amely helységnév a székely népnév rokona. Ráadásul Kőrösszakál éppen azon a tájon (Bihar közelében) fekszik, ahol Anonymus a székelyeket szerepelteti. A Bukák persze nem a hun idők vagy a honfoglalás óta lakják Kőrösszakált. A családi emlékezet szerint (amelyet a Gyulán élő Buka Jenő nagybátyám derített fel s írt meg egy kiadatlan kéziratban) a Berettyóújfalu közelében fekvő Tépéről került három Buka legény a Kőrös mellékére 1705-ben. Egyikük volt Buka János ősapám, aki Kőrösszakál közepén kapott házhelyet, s utódai közül bírót is választott a falu népe. Ő maga azonban tragikus halállal halt meg öregkorában, 1783. május 28-án. A családi hagyomány szerint megkérdezte a két menyét, hogy – Miként könnyebb meghalni: vízbe fúlással, vagy akasztással? – Amit azok nem vettek komolyan, mondván: – Mennyen mán kend, mit bolondozik!
Így aztán Buka János, magára maradván a kérdéssel, egyedül döntött az első halálnem mellett. Hogy ezt betegség okozta fájdalom, az öregkor egyéb nyűge, netán társadalmi ok: ellenreformáció, kései kurucüldözés, vagy valami más okozta-e, azt nem tudom. Csak a szakáli halotti anyakönyvben szereplő bejegyzés maradt ránk a fenti családi hagyományon kívül: *„A hídról a vízbe ereszkedvén, a komádiak kifogták, eltemették, június 2."*.
A fenti párbeszéd azonban, amelyet legutóbb 2001-ben idézett fel Buka Jenő nagybátyám, igazolja a szájhagyomány hallatlan szívósságát és jellegzetességeit. A haláleset dátumát már senki sem tudná pontosan, ha az anyakönyvbe nem jegyezték volna fel. Buka János sírja is régen elenyészett, a megkérdezett menyekével egyetemben. De a kérdés és a felelet emléke 218 éven át fennmaradt – mert ez hordozza a rettenetes tanulságot, hogy ugyanis a hasonló kérdésekre jobban oda kell figyelni, és okosabb választ kell adni.
Amiből következően a hun történet legfontosabb tanulságaiban is megbízhatunk.
A Szakál név a *zakul* alakból keletkezhetett, ami székelyt is, gázlót is, rekesztéket is, hidat is jelenthetett. S ott, ahol ama híd utóda áll, amelyről Buka János a vízbe ereszkedett (s amelyet Buka Balázs nagyapám, első világháborús veteránként, egy szál puskával őrzött a második világégés idején), magam is sokat fürödtem gyerekkoromban. A Sebes Kőrösnek e szakaszán ugyanis az év nagy részében sekély a víz, és a homokos meder alkalmas volt az átlábalásra meg a fürdőzésre is.
A Trianonban Romániához csatolt területekről érkező ipari szennyezés miatt azonban gyermekkorom kedves folyópartja mostanában szívszorító látványt nyújt.
Tépén máig sok Buka él, s ma már kideríthetetlen, hogy ki viselte e nevet elsőként. Az 1200-as években keletkezett Váradi Regestrumban mindenesetre szerepel egy környékbeli Buka família – azaz a „törökös hangzású" név már a török kor előtt is felbukkan a tájon.
A szintén tépei eredetű s a Bukákkal évszázadok óta rokon Szénási család egyik tagja, Karalyos Szénási Gyula barátom egy eddig kéziratban maradt kötetet írt családja hun eredetéről, előadást is tartván a Nap fiai alapítvány sorozatában Budapesten „A hegun utóda vagyok" címmel.
Azaz a Kőrösök vidékén napjainkig fennmaradhattak a hunok utódai.

A FORRÁSOK ÉRTÉKELÉSE

A szájhagyomány megbízhatósága

Korai történetírásunkban még akkor is szerepet tulajdoníthatunk a szájhagyománynak, ha az egyes művek szerzője, miként Anonymus is, kifejezetten elzárkózik „a parasztok csacska meséinek" figyelembe vételétől. Az általuk forrásként felhasznált korábbi kútfők ugyanis felhasználhatták akár a regős szövegek lejegyzett változatait is.

Anonymus például beszámol a székelyek csatlakozásáról, a Bellarad (Bihar) ostromában való részvételükről, s megemlíti, hogy a székelyek Atilla népei voltak. Azt azonban, amit leír, olyan közvetlenséggel tálalja – írja Nagy Géza –, hogy lehetetlen föl nem ismerni benne a kivonatolás ellenére is a történeti éneket. Egyes részletek leírását Anonymus (vagy az általa használt írott forrás) a hivatásos énekmondók hagyományából vehette, s ez még a latin szövegen is átsüt:

„Sycli et Hungarii ictibus sagittarum multos homines interfecerunt;
Vsubuu et Velec, per balistas, centum viginti quinque milites occiderunt
Et pugnatum est inter eos duodecim dies."

Szabó Károly fordításában ez így hangzik mai magyar nyelven:

„A székelyek és magyarok sok embert agyonnyilazának,
Usubu és Velek kézíjjaikkal százhuszonöt katonát megölének,
És folyt a harc köztük tizenkét napig."

Ki ne ismerné fel e sorokban az ősmagyar költészet egyik legjellemzőbb sajátosságát, a bokorkifejezést vagy parallelizmust?[28] Azaz Anonymus elbeszélése a székelyekről egy régi históriás ének nem is valami nagyon megváltoztatott kivonata.

Vannak, akik kétségbe vonják a szájról szájra szállva fennmaradt énekek századokra szóló állandóságát, mondván, hogy századokon át tartó hagyomány az írást megelőző korban nincs. Ez az érv azonban nem helytálló. Például az Iliászt kezdetben (több századon át) csak a szájhagyomány tartotta fenn. Egyik nemzedék a másiknak adta, míg aztán Peiszisztratosz korában (Kr. e. VI. sz.) írásba foglaltatott. S eközben még azon sorok sem változtak meg, amelyek a vasat egyértékűnek mondják az arannyal! Eképpen a szájhagyomány olyan állapot emlékét őrizte meg, amely már Peiszisztratosz előtt mintegy négyszáz évvel is ellenkezett a tényleges értékviszonyokkal.[29] (Vö. Nagy/1883/32, 80!)

Hogy a hagyomány a személyeket és eseményeket ennyire összezavarja, annak egyik oka az – mondja Nagy Géza –, hogy a szóbeli hagyománynak egyáltalán nincs kronológiája. Elmondja az eseményt, de nem köti szorosan meghatározott időponthoz. Látjuk ezt például a tatár pusztításokról szóló székely hagyományokban, amelyek sehol sem árulják el, hogy e pusztítások II. Rákóczi György idejében történtek s ezért a IV. Béla alatt esett tatárjárással is összekeverhetők. A szóbeli hagyománynak ez a mindenütt meg-

28 A parallelizmus az előrímmel együtt oly ősrégi vonása a magyar költészetnek, hogy egykorú eredetünkkel. Mind a parallelizmus, mind az előrím megvan a finn és vogul énekekben is. (Hunfalvy/1864/193; Barna/1873/46-56)

29 A Trójai háború hősei (a Kr. e. X-XI. században) még bronzfegyvereket használtak, de már ismerték a vasat is, amely azonban olyan drága, hogy egyenértékű az arannyal.

található sajátossága eredményezi aztán azt az optikai csalódást, hogy a rég múlt eseményeit közelinek, a közelit pedig távolinak mutatja, az előzmény és következmény közötti okozati kapcsolatot megzavarja.

Még gyakoribb az a csalódás, amelyet a hasonló alakú nevek idéznek elő az által, hogy összemosódva egynek vétetnek. Például Attila (Etzel) és Nagy Teodorik (berni Dietrich) nem voltak kortársak. Teodorik két évvel született Attila halála után: azon az éjszakán, amikor a másik keleti gót király, Valemir tudatta apjával, hogy a hunok felett diadalt aratott. A hagyománynak mégis igaza van, amikor a hunok és a gótok történeti kapcsolatára, a gótok árulására emlékeztet. Csak éppen Teodorik apjának, Teodemirnek, vagy Dietmirnek, az Attilával szövetséges keleti gót királynak a neve vált összekötő elemmé. Nagy Teodorik azonban olyannyira megtestesítőjévé vált saját népének, hogy elhomályosította apja emlékét. A későbbi hagyomány a hun népet jelképező Attila kortársává tette, s kettejük mesebeli kapcsolatával emlékeztet a tényleges hun–gót kapcsolatra.

Mindezekből világos, hogy a székely hagyomány mely adatait és vonásait vehetjük számításba. Fontosak az egyes névalakok, még akkor is, ha hibásak, mert világot vetnek a hagyomány alakulására. Fontos adat, hogy a székelyek a hunokkal hozatnak kapcsolatba s hogy Atilla, illetve Csaba népének mondatnak; fontos adat egy belháborúnak az emléke, melyben a székelyek a legyőzöttek és menekülők között voltak; fontos Chiglemezei tartózkodásuk hagyománya, és fontos a blakokkal való viszonyuknak az emlékezete is. De hogy azon belháború, melynek emléke megmaradt a hagyományban, az Attila halálát követően kitört zavargásokkal azonosítható-e, azon kérdések közé tartozik, amelyre feleletet nem adhatunk. (Vö. Nagy/1883/22–50!)

Nyilvánvaló tehát, hogy különbséget kell tenni a szájhagyomány különböző rétegei között.

Esetenként módosul, sőt el is veszhet a szájhagyományra bízott emlékezet. Ez történik, ha a regős periferikus helyzetbe szorul a megszülető történetírás mellett; ha a szájhagyomány nem társadalmi jelentőségű témát őriz; ha a szájhagyomány nyelvezete kötetlen próza; ha a szájhagyomány őrzőinek identitása különféle gazdasági, vagy katonai csapások miatt megrendül. Napjaink „modern" viszonyai közepette a nagyvárosi lakótelepeken felnövő generációk tagjai közül sokan már nem emlékeznek ükapáik, szépapáik nevére sem – hiszen az a mindennapokban már *„nem fontos"*, és különben is megőrzik azt az anyakönyvek.

S ellenkezőleg: változatlanul vagy jórészt változatlanul fennmarad a szájhagyományra bízott adat, ha a szájhagyomány jelentős szerepet tölt be. Egykor például a legfontosabb vallásos szóhagyományt (a későbbi szent könyvek anyagát) írástudatlan papok és szerzetesek generációi tanulták és őrizték meg pusztán az emlékezetükre hagyatkozva. Bár az idők múlásával maga a hagyományozott szöveg alig érthetővé vagy éppen érthetetlenné vált a szöveget őrzők számára, a szent szavakon mégsem változtattak. Az élő nyelv lassú változásának vagy egy uralomváltásból következő nyelvcserének köszönhetően eltávolodhatott egymástól a mindennap használt nyelv és a szent szöveg nyelve. A őrzők mégis megtartották az eredeti szöveget, mert ezt követelte tőlük az eleven hagyomány.[30]

30 Kihalt nyelv a máig használt Aveszta nyelve is. Az Aveszta legkorábbi gátáit Zarathustra (Kr. e. 618–541?) fogalmazhatta meg. Ezeket hosszú ideig a szóhagyomány őrizte. A zoroasztriánus emlékezet szerint a Párthus Birodalomban jegyezték le az egyszerűbb párthus ábécével. Ebből írták át egy Kr. u. a IV. században használt pehlevi ábécéből kialakított „avesztai ábécé" segítségével, s ez a változat maradt fenn napjainkig. A párszi vallásos közösségek kultuszában máig megőrízte jelentőségét. (Vö. Fodor/1999/121!)

S hasonló szent szövegek fennmaradására Magyarországon is van példa.

Ilyen az *Antan ténusz szóraka ténusz ...* kezdetű ráolvasás, amely a sumér nyelv segítségével is értelmezhető (vö. Szőcs/1972!).

Idetartozik a végül leírt és írásban fennmaradt Kun Miatyánk esete is, amelyet – kun nyelvű szöveg lévén –, a magyar rádióban egykor felolvasó honfitársunk már nem értett. A magyar rádióműsor egyik kaukázusi hallgatója azonban megértette, s fel is vette a kapcsolatot a Magyar Rádióval, hogy ezt jelezze.

Mindkét esetben a szöveg szent jellege segített a fennmaradásban.

S a pusztai népek hasonlóképpen szentnek tekintették például dinasztiájuk eredethagyományát, amelyet aztán ugyanúgy megőriztek minden történelmi hányattatás ellenére. Ezért remélhetjük, hogy krónikáinkban a legfontosabb adatok és összefüggések a történelmi igazságot tükrözik.

A szájhagyomány megőrzését segítette például a szöveg kötött, verses formája. Valamint olyan körülmények is, amelyekre ma már nem is gondolunk. A csodaszarvasmonda lényegét például az égre írt csodaszarvas-jelenet (3. ábra) miatt a pásztornépek sohasem feledhették – s nem volt szükségük arra, hogy krónikákból olvassák, vagy tankönyvekből tanulják.

Tudjuk – írja Grexa Gyula –, hogy sokáig a szarvasűzés mondáját is Jordanesből való kölcsönzésnek tekintették, csak Sebestyénnek sikerült rámutatni, hogy a magyar monda ott olyan elemeket is tartalmaz, melyeket – Prokopius tanúsága szerint – már az eredeti mondában is megvoltak, ellenben Jordanesnél nincsenek megemlítve; mivel pedig Prokopiust a hun krónika szerzője nem olvashatta, a magyar krónikás hagyomány ott a pusztai népek ősi hagyományára megy vissza.

Jordanes ugyanis nem tudja, hogy a két nép két őse két testvér, ellenben Prokopius elmondja, hogy a két testvértől, Uturgurtól és Kuturgurtól kapták nevüket az uturgur- és kuturgur-hunok.

A szájhagyománynak tehát lehet hiteles magja, de persze lehetnek jellegzetes tévedései is. Amennyiben ez utóbbiakat megértjük, akkor a magyar krónikák hun történetét is jobban megvilágíthatjuk. Például ilyen sajátos tévedés (vagy inkább adattömörítési technika) az, hogy a szájhagyomány – és a nyomában járó krónikás – összekeveri, összevonja a személyneveket, a dinasztianeveket, a népneveket és a méltóságneveket. Előfordul, hogy a sokáig uralkodó dinasztiából csak a leghíresebb uralkodó nevét őrzi meg, s arra ruházza elődeinek és utódainak cselekedeteit is. Vagy egy nép történetét úgy adja elő, mintha az egy – a nép nevét viselő – uralkodó személyes története lenne.

Mert a szájhagyománynak és a krónikásnak is szükségképpen meg kell rostálnia az adatait, hogy a legfontosabb események emléke és a legfontosabb tanulságok évezredeken át fennmaradhassanak.

Ezek a megfontolások teszik lehetővé, hogy Csaba és Aladár személyét és a hun történet rájuk vonatkozó híradását jobban megértsük (lásd alább a róluk szóló fejezeteket!)

„Hunfalvy arczul verte Kliót"

Kristó Gyula nem épít a magyar krónikákra, hanem cáfolja legfontosabb állításaikat. S ezen meg sem lepődünk már, hiszen a hun történet csepülése szinte kötelező dogmává, a téma elfogulatlan megközelítése pedig kockázatossá vált. Az évszázados rágalomözön miatt bátorság is szükségeltetik ahhoz, hogy krónikáinkra mint történeti értékű forrásra hivatkozzunk.

Szükség van e képtelen helyzet kialakulásának ismertetésére, mert nélküle nem érthető meg Kristó Gyula székelyekről írt tanulmánya sem. Hiszen az egyetemi oktatás és az Akadémia által terjesztett hunfalvysta gondolatoknak köszönhetően ma már sokan egy legyintéssel elintézhetőnek vélik a hun–magyar azonosság gondolatát. Számukra a hun hagyományt alátámasztó tények elemzése (például a rovásírásos hun tárgyak értékelése) nem szükséges, sőt eleve elítélendő.

Az így gondolkodó szerzők eszmerendszerének gyökereire kitűnően rávilágít Thúry József dolgozata, akinél jobban aligha lehetne összefoglalni a „kritikai" irányzat kialakulásának szégyenletes történetét:

„A magyar történetírásra nézve egyik első és legfontosabb kérdés az, hogy micsoda értékük van hazai krónikáinknak, mint történeti kútfőknek. Ez voltaképpen nem is volt kérdéses nálunk egészen 1876-ig, amennyiben történetíróink éppen olyan értékűeknek tartották és éppen úgy ítélték meg őket, mint a többi középkori krónikákat általában véve, minthogy ezeknek szerzői és átdolgozói is ugyanolyan műveltségű és hajlamú szerzetesek, vagy általában papi emberek voltak, mint a külföldi krónikák szerkesztői, minélfogva éppen abban a szellemben dolgoztak, mint többi társaik.

Azonban az 1876. évben új irányt kezdett nálunk Hunfalvy Pál a hazai krónikák történelmi értékének megítélésében s ez az új ítélet úgy hangzott, hogy a magyar krónikáknak egész tartalma nem egyéb mesénél s azok, mint ilyenek, teljesen hasznavehetetlenek a magyarok őstörténetére nézve. Tudósunk mindjárt alkalmazta is ezt az elvet „Magyarország Ethnographiája" című munkájában olyanformán, hogy a magyar nemzet eredete és őstörténete kutatásában egészen mellőzte a magyar krónikák tudósításait és kizárólag külföldi forrásokra támaszkodott.

Hunfalvy Pálnak eme föllépése s az az egész határozottsággal kimondott ítélete, hogy a magyar krónikák egész tartalma "haszontalan mese": meglepte a magyar irodalom munkásait, a kik ez időtől fogva két táborra oszoltak. A legnagyobb rész hitetlenül rázta és rázza még ma is a fejét; de nehányan meghajoltak a tekintély szava előtt és követték a mester nyomdokait. Még meglepőbb ez az új tan, ha tudjuk, hogy a mester 12 évvel előbb, vagyis 1864-ben, éppen az ellenkezőt hirdette a magyar krónikákról; de legmeglepőbb lesz akkor, ha megértjük ennek az új tannak – a Hunfalvy követői által kritikainak nevezett iránynak – keletkezését. Mert a keletkezése és aztán elfogadása nálunk nagyon jellemző mind a kezdeményezőre, mind a tudományos állapotunkra nézve.

Hunfalvy Pál 1864-ben a Budapesti Szemlébe (XIX. köt. 1–97. lap) egy terjedelmes dolgozatot írt »A magyarok eredete« címen, melyben a magyar krónikákat is felhasználta őstörténeti szempontból, név szerint Béla király névtelen jegyzőjét és Kézai Simont. Nemcsak semmi kifogásolni valót nem talál bennük, hanem tudósításaikat »méltányolandó történelmi bizonyítékoknak« tartja (80. lap) s egyes adataikat egyeztetni és igazolni igyekszik Julián barát és Plano-Carpini útleírásával s Konstantinus császár, Luitprand és Regino tudósításával. Mind a kettőnek geographiai ismereteiről úgy nyilatkozik, hogy »hagyományokból alkotják össze az illető országok képét, de azok a hagyományok nem képzeletből valók, hanem a valóságnak emlékezetei, vagy hírei.« (81. lap.) Szerinte Kézainak »biztos« forrásai voltak (81. lap.) s ennek egyik földrajzi adatát (t. i. Yrcania ...) még Abulgázival is igazolja. (82. lap) Továbbá Anonymusnak azt az állítását, hogy Kiev alatt kunok csatlakoztak a magyarokhoz, így mentegeti: »Azt kell gondolnunk, hogy a Névtelen a kazarok nemzetségét, a kabarokat, tartotta kunoknak, – ha erről tudomása volt – vagy a később beköltözött kunokat helyezte hibásan Árpád idejébe« (94. lap) ...

Tehát 1864-ben még nagy értékű, a valóság emlékezetein és biztos forrásokon alapuló őstörténeti kútfők voltak a magyar krónikák, melyeket méltányolni kell s melyeknek adatait külföldi források is igazolják! De 1876-ban mi lett belőlük? Hasznavehetetlen mesés könyv!

Vajon mi okozta ezt a Pál-fordulását?

Semmi más, mint Roesler Róbert munkája, a »Romanische Studien«, mely 1871-ben jelent meg Lipcsében.

Mindenki ismeri nálunk annak a német történeti iskolának irányát és véleményét, melyet Schlözer Lajos alapított s a melynek legkiválóbb harcosai Dümmler E., Büdinger M. és Roesler R. Ennek az iskolának az ítéletét a magyar krónikákról, 1864-ben is jól ismerte Hunfalvy, de akkor még nem fogadta el. Azonban 7 év múlva a következőket olvasta a »Romanische Studien«-ben:

»In Deutschland hat man noch mencher sorgfaltigen Untersushung die Schrift des anonymen Notar langst als unbrauchbar bei Seite gethan; höchstens dass in Oesterreich hie ind da ein denkscheuer Kopf glaubig auf sie hinsieht ... Allein in Ungarn tritt der anonyme Notar mit dem ganzen Gewichte ungarischer Nationalitat hervor.« (184. l.)

Ez a nagyképűsködéssel hangoztatott ítélet aztán megtette a hatását Hunfalvy Pálra; mert a Romanische Studien megjelenése után 5 év múlva már ő is az addigi tanításával homlokegyenest ellenkező véleményt hirdetett a magyar krónikákról.

Be fogom bizonyítani tüzetes összehasonlítással, hogy a magyar krónikák históriai értékéről 1876 óta fennálló tan úgy keletkezett nálunk, hogy Hunfalvy Pál teljesen, minden ízében és árnyalatában magáévá tette és egyszerűen átültette irodalmunkba a német történeti iskolának ama nézeteit, melyeket Roesler Róbert foglalt tudományos színezetű rendszerbe."

Thúry József ezután oldalakon keresztül sorolja a német iskola és Hunfalvy feltűnően összecsengő balítéleteit. Ezekből is érdemes néhányat idézni:

„Schlözer L. úgy Anonymust, mint a többi magyar krónikát teljesen hasznavehetetlennek tartja. Tökéletesen így ítélnek róluk Dümmler, Büdinger és Roesler, sőt ez utóbbi még azt a következtetést is levonja ebből az állítólagos értéktelenségből, hogy dobjuk tűzbe mindnyáját.[31] *– Ezzel egyezőleg Hunfalvy Pál is így nyilatkozik 1876-ban »Magyarország Ethnographiájá«-ban: »A magyar krónikák egy mesevilágban élnek« (283. lap). S két lappal hátrább még nyomatékosabban: »Azok igazán egy mesevilágban élnek« (285. lap). Továbbá: »Anonymus ... mint történelmi forrás, a magyarok őstörténeteire nézve hasznavehetetlen.« (292. lap) ...*

A magyar krónikák fő állítása, t. a hunoktól való származás. Roesler R. elveti a hun–magyar rokonságot, mint a melynek úgy a nyelvtudomány, mint a történelem ellene mond. Ismeretes, hogy Hunfalvy is ostoba mesének tartja a hun–magyar rokonságot, még pedig ugyanazon okokból, mint Roesler. ... Roesler azt írja, hogy Schlözer Anonymus munkáját »egy teljesen tudatlan ember önkényes és szándékos meséjének nevezte, oly emberének, ki ... nemcsak minden történettudományi ismeretben, de még józan emberi észben is szűkölködő mesekoholó.« De itt már Hunfalvy túltesz a német tudósokon is; mert ő már nem csupán Anonymustól tagadja el a józan észt, hanem mindazoktól, akik hisznek a magyar krónikák meséinek. A »Magyarország Ethnographiája« 292. lapján ugyanis így nyilatkozik: »Lehetetlen józanul feltenni, hogy krónikáink azt, amit a hunokról

31 Zur Kritik aelterer ungarischer Geschichte. Megjelent a troppaui gimnázium 1860. évi értesítőjében.

beszélnek, bármilyen hazai szóhagyományból, mint első, eredeti forrásból vették volna.« Ezen okoskodás szerint tehát az, aki ezt mégis fölteszi, nem lehet józan eszű ember! ...

Minthogy a magyar krónikák egészben véve hasznavehetetlenek a magyar őstörténetre nézve, mivel kell ezek hiányát pótolni?

Erre a kérdésre Roesler R. azt a talpraesett feletet adja tanácsképpen, hogy legrégibb történetünk kutatásánál kizárólag az idegen forrásokra támaszkodjunk.

Ezt a jó tanácsot Hunfalvy meg is fogadta. ... De hát egyetlen egy történeti értékű adat sem volna Anonymus könyvében? Nagyon csalódnék, aki ilyen zöldeket gondolna; mert Roesler maga is megengedi, hogy lehet itt-ott Anonymusban egy-két igaz és értékes följegyzés is. Ezt a nagylelkűséget majd a következő pontban fogjuk megérteni. – Hunfalvy kap ezen a jó alkalmon s krónikáink összes adataiból kiválasztja ezeket a neveket: Togata, Dentumoger, vagy Dencia és Joria, azt állítván róluk, hogy ezek a nemzeti hagyományból jutottak krónikáinkba (285–287, 292). Ezt a három nevet is csak azért veszi történeti értékűnek, hogy felhasználhassa a vogul-osztyák és magyar közös eredet bizonyítására.

Most üti ki a szeg a fejét a zsákból! Roesler ugyanis azt mondja, hogy Anonymus forrásai nem lehettek régebbi, hazai följegyzések (mert ilyenek nem voltak), hanem csakis külföldi kútfők, még pedig egyenesen német krónikák. Nagyon természetes aztán, hogy Anonymusnak a német krónikákból vett adatai egészen hitelesek s éppen ezekből telnek ki ama, föntebb említett »itt-ott található, igaz és értékes följegyzések«. – Ugyanezt a német szellemi felsőbbséget Hunfalvy Pál is elismeri. Mikor úgy nyilatkozik, hogy a magyar nép legeslegelőször a német papoktól hallott Attiláról és a hunokról; hogy német papok írták meg az u. n. hun-magyar históriát; s hogy a hun-magyar vonatkozású adatok a német Nibelung énekből jutottak krónikáinkba (293. s köv.) Óh dicső német ész!

Akinek van szeme a látásra, az meg fogja látni a mondottakból, hogy Hunfalvy Pál, mikor 1876-ban a magyar krónikák történelmi értékéről a közfelfogástól egészen eltérő és saját magának addigi meggyőződésével is homlokegyenest ellenkező új tant állított fel, voltaképpen nem tett egyebet, mint egyszerűen átültetett irodalmunkba egy, minden ízében szorgalmasan kidolgozott, teljesen kész rendszert, – még pedig a nélkül, hogy csak egy árva szóval is megjelölte volna a forrást. Így állván a dolog ... lehet konstatálnunk: az a vélemény, hogy hazai kútfőink történelmi szempontból teljesen értéktelenek, idegen eredetű; s ennek az új tannak megteremtése nem számítható be Hunfalvy Pál kritikai tehetségének; mert ez Roesler Róbertnek és előzőinek – hogy úgy mondjuk – érdeme.

Hunfalvy Pál 1883-ban panaszkodott ama gyanúsítás miatt, mintha őt az osztrák kormány régebben megvesztegette volna, hogy a magyar nemzet hitelét rontsa le a finn rokonság hirdetésével. Ez a gyanúsítás nem találta fején a szeget. A német tudósok vesztegették meg Hunfalvy gondolkodását, hogy segítsen nekik lerontani a magyar történeti kútfők hitelét! ...

Nincs kényelmesebb dolog a világon, mint az, ha az ember valamire, amit történeti ismereteinek hiányos volta miatt nem tud megérteni, egyszerűen rámondja, hogy: mese és mint értéktelent eldobja. Ezzel szemben a kritikával dolgozó komoly történetírásban az a helyes eljárás, ha csak egyetlen szerzőnek csupán egy adatát is a világtörténelemnek összes, rendelkezésünkre álló eszközeivel megvizsgáljuk és csak azután mondunk róla ilyen, vagy olyan ítéletet; mert az ellenkező nézetű történetbúvárok közül annak lehet igaza, aki több adatra és több körülményre alapítja a maga ítéletét. ...

De mit szól ehhez a hun-magyar rokonsághoz Roesler Róbert és utána Hunfalvy Pál? Mind a kettő elveti; mert ennek – szerintük – ellene mond a történelem. Hunfalvy egész

határozottsággal ki meri mondani azt, hogy „sem a külföldi, sem a belföldi források a IX., X., XI. és XII. századokban még semmit sem tudnak a hun-magyar eredetről".[32] *S ezen állításának bizonyítékaiképpen fölemlít tíz nyugati krónikát (Pertz kiadásában), melyek a magyarokat a X. és XI. századból ungri, ungari, ungarii-nak nevezik és soha sem hunni-nak.*[33]

E bizonyítást olvasva, megdöbbenve kérdezhetjük: tehát ebből a 10 darab s csupán nyugat-európai és csakis két századra vonatkozó, kizárólag latin nyelvű annalisból áll a történelem? Hát a többi nemzeteknek, esetleg más századokból és talán nagyobb számban is, nincsenek történelmi kútfőik?[34]

Továbbá eme tanítását még tetézi a következő nyilatkozatával: »Lehetetlen józanul föltenni, hogy krónikáink azt, amit a hunokról beszélnek, bármilyen hazai szóhagyományból, mint első, eredeti forrásbul, vették volna. Sőt összes huni tudomásukat még a latin és görög írókbul sem meríthették.« Mindezekre itt csak annyit jegyzek meg, hogy a históriának világos tanúskodását soha senki ilyen merész hangon még nem tagadta el!

Hunfalvy tehát, miután arczul verte Kliót, így magyarázza meg a hun-magyar rokonság hitének keletkezését.

Pilgrim passaui püspök (971–991) Magyarországot egyházmegyéjébe óhajtván kebelezni, nemcsak olyan levelet küldött VII. Benedek pápának, amelyben hazudta eredményes térítői működését a magyarok között, hanem pápai bullákat is hamisított azon célból, hogy érseki méltósággal ruháztassa fel magát. Továbbá ugyanezen egyházi terv előmozdítása végett összegyűjtette és latin nyelven leíratta azokat a német mondákat, melyek a burgundok és hunok viszonyáról szóltak. Ezekben a német mondákban rejlik a hun-magyar rokonság csírája. Mert – szerinte – a magyar nép ezeket a német mondákat ismerő keresztény német papjaitól hallott legelőször valamit Attiláról és a hunokról. Később ezeket a német mondákat ... verses alakba foglalták: és ez a Nibelungenlied. Ezzel a Nibelung-énekkel azután nálunk is megismerkedtek II. Endre király korában és udvarában ... és így világos, hogy keresztyén német papok írták meg a hun-magyar atyafiságot s az ú. n. hun-magyar históriát. ... Így került végre ez az u. n. „nemzeti hagyomány" a magyar nép közé az irodalomból, a krónikákból.[35]

Azaz Hunfalvy Pál fölfedezése szerint a hun–magyar rokonság dolga voltaképpen ... okmányhamisításból indult ki ... Már pedig hamisság és ostobaság szülhet-e jót és okosat?

32 Századok, 1890. évf. 393. lap, továbbá: Az oláhok története, Budapest, 1894. I. 233. lap.

33 Századok, 1890. évf. 394. lap és Az oláhok története, Budapest, 1894. I. 234. lap

34 Az V. századtól a XVIII. századig csaknem kivétel nélkül minden írott forrás egyértelműen és határozottan azt állítja, hogy a magyarok (ungarok, hungarusok) hunok, illetve avarok. (Bakay/1994/XXVII, XXXVII–XXXIX) Bakay Kornél itt 64 – a hun–avar–magyar azonosságot alátámasztó – forrást sorol fel az Annales Admuntenses-től Widukind Corbeiensis-ig.

Az avarok és a hunok azonosságát pedig már Thury József is bizonyította: *„Mikor azt tapasztaljuk, hogy a VI. századtól fogva a XIII. századig 37 történeti kútfő hunoknak tartja és nevezi az avarokat, bátran megállapíthatjuk azt az igazságot, hogy tehát a történelem szerint az úgynevezett avarok éppenolyan hunok voltak, mint az Európában előbb, t. i. 375-453-ig szerepelt hunok."* Thuryt idézi és forrásait felsorolja Sebestyén/1975/40.

Amihez Lukácsy Miklós megállapítását társíthatjuk, miszerint *magyar fajú népség jelölésére az örmény kútfők a kus, kusita, kusán nevet használják, ami náluk a hunnal tökéletesen egyértelmű.* (Lukácsy/2000/29)

35 Hogy a rovásírást használó, elzárt völgyeikben élő székelyek hogyan tanulhatták el a hun-történetet néhány – távoli városban féltve őrzött – latin nyelvű krónikából, s miért dobták volna el érte a (nyilván akkor is létező) saját hagyományukat, azt eddig még senki sem magyarázta meg. Azért nincs rá magyarázat, mert ez egy eleve halva született ötlet, amit már a kiagyalói sem vehettek komolyan.

Semmi esetre sem! Éppen ezért méltán mondja tudósunk: Ha mégis a hun-magyar rokonsági eszme átment a vérünkbe: egy esztelenséggel, azaz szellemi betegséggel terheltük meg vérünket."

Egyezések és eltérések

A hun történet fennmaradt változatai között fontos egyezések, de észrevehető különbségek is vannak, amelyek kifogyhatatlan témát adnak a történésznek.

Hunfalvy például így elmélkedik:

„A krónikák szerint a hun nép két részre szakadt a Krimhild-csata után, a kisebbik rész, székeli név alatt, Erdélybe bujdosott; a jóval nagyobbik rész Csaba vezérsége alatt visszatért Skythiába. Ez a két rész négy és fél századig egymástól elválva élt volna. Tehát kétféle hagyományt kell keresnünk, az Erdélyben maradt székelieket, s a Skythiába visszatért magyarokét. A nemzeti hagyomány ennél fogva, habár egy forrásból fakadt is, ... azután két külön mederben folyt ötödfél századig. Ebben a két külön mederben mindenik ág okvetetlenül a talajából külön-külön részeket hordott magával. A székeli hunok tehát bizonyosan egyes részeket szőttek bele a hagyományba azokból a történetekből, amelyek 450-től fogva 890-ig Erdélyben és a határos tartományokban estek meg. ... A magyar hunok is, ugyanannyi ideig Skythiában tanyázván, okvetlenül hasonlóképpen egyes részeket szőttek bele a mondába azokból a történetekből, amelyek még azon idő alatt Skythiában estek meg. ... Az egy forrásból fakadó magyar monda tehát két külön mederben folyván ötödfél századig, okvetetlenül külön-külön ... idomban tűnnék fel, ha a krónika előadása állana. Azonban mit mutat nekünk a „nemzeti hagyomány"? Egy ... idomot, azaz egy történeti mederből fölszedett részeket". (Hunfalvy/1881/195)

A Hunfalvy által támasztott igény, hogy ugyanis a magyar történetírásnak kétféle hagyományának (egy erdélyinek és egy szkítiainak) kellene lennie, csak részben jogos. A két ágat ugyanis a későbbi szerkesztők egybesimíthatták, de az ágak egyike vagy mindegyike el is veszhetett az idők során. Sőt az sem feltétlenül igaz, hogy a két (vagy több?) ág között századokig nem volt kapcsolat – hiszen például az avarok (és a velük érkező szabírok) is összeköthették a szkítiai és a Kárpát-medencei történetírás fonalát. S ha a magyar nyelvű, és a honfoglalást megérő avarság adta Árpád-kori köznépünk magyar nyelvét, akkor az a bizonyos ötödfélszáz éves különélés nem is létezett.

A szempont azonban jó: az eltérésekre és az egyezésekre is egyaránt figyelni kell, mert mindegyiknek történeti értéke lehet. S esetenként éppen ez (a külföldiekétől sajátosan eltérő adattartalom) bizonyítja a magyar krónikák lényegének hitelességét. De van-e nyoma krónikáinkban a magyar hagyomány valamikori többágúságának?

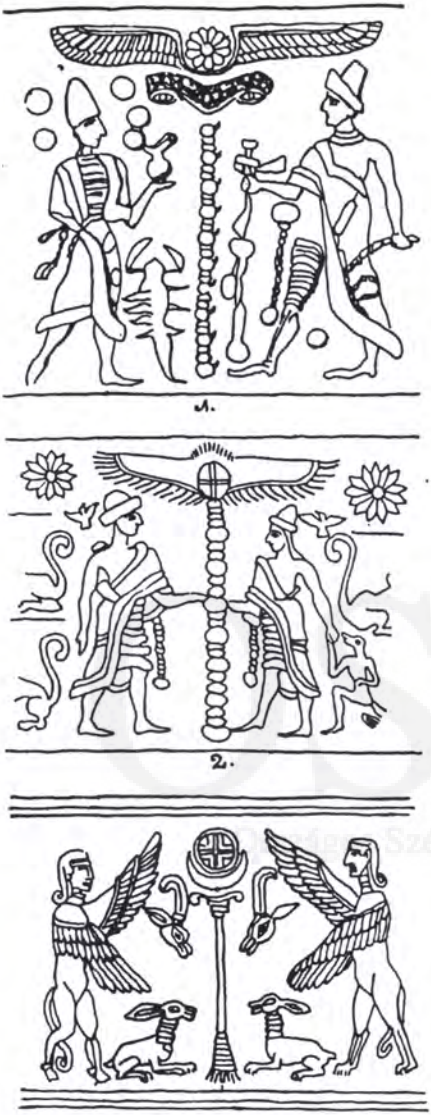
Eltérések bizonyosan vannak. Olyannyira, hogy a kronológia zavarosnak tűnik. Kérdés, hogy ennek mi a magyarázata?

A legfeltűnőbb az események időpontjaként megadott évszámok eltérése a különböző kútfőkben.

A TÜ szerint Árpád magyarjai 745-ben indultak el Szkítiából. A Madzsar Tárih-i 744-et ad meg az elindulás évszámaként, Anonymus szerint pedig 884-ben lépték át a Volgát.

A Képes Krónika a magyar honfoglalás évszámául 677-et, a Budai Krónika 888-at ad meg, Kézai Simonnál pedig Árpád magyarjai 872-ben jöttek be Pannóniába.

A honfoglalás évszámainak eltéréseit elkönyvelhetjük történetírói tévedésnek; de talán magyarázható a több alkalommal, külön csoportokban és különböző időpontokban

4. ábra. Hettita pecséthengerek (Ervin Wurz nyomán közli Huszka/1996/70, 75) Az ábrázolások világfáinak tetején az istennek (a világ közepének) valamilyen szimbóluma látható, ez két esetben a székely rovásírás „f" (Föld) jelével azonos

bevonuló néprészek eltérő hagyományával is. S ha ez utóbbi bebizonyosodna, akkor megtaláltuk ama eltérő hagyomány foszlányát, amit Hunfalvy hiányolt.

Itt van például a Képes Krónika 677-es évszáma. Ez a Kuber vezette bolgár-szabír népcsoport Avar Birodalomba való beköltözésének ideje lehet. S elgondolkozhatunk rajta, honnan származhat a Képes Krónikának ez az adata: talán egy szabír évkönyvekre épülő hagyományból?

A hunok bejövetelét a Budai Krónika 328-ra, a Képes Krónika 373-ra, Kézai meg 700-ra teszi. A valóságban a hunok a 370-es években kelnek át a Volgán, 375-ben győzik le a gótokat, Ruga nagykirály pedig 424-ben teszi át központját a Kőrösök vidékére. A Képes Krónika a gótokon aratott diadal időpontjára emlékezhet, Kézai adata azonban olyannyira eltér a többi krónikástól, hogy arra gondolhatunk: összekeverte a hunok és a Kuber vezette szabírok beköltözésének időpontját. S ez is egy szempont a tisztázáskor.

A Névtelen a honfoglalás több csatájának emlékét őrizte meg, melyek közt a legfontosabb a „nagy Keán unokája", a Salán elleni hadjárat, kinek birodalma a Duna és Tisza között volt s a honfoglalás sorsa is az alpári ütközetben dőlt el. Ezzel szemben a Nemzeti Krónika Salánt nem ismeri, csak Keánról sejt valamit, akit viszont Szent István kortársává tesz. Arról sincs tudomása, hogy Árpád magyarjainak bejövetelekor Szvatoplukon kívül másnak is lett volna birtoka Magyarországon, s rajta kívül őseinknek mással is meg kellett volna küzdenie a hazáért. E krónika szerint a honfoglalás egyetlen egy hadjárattal, mely a Dunán túl Almásnál történt, bevégződött.

Vannak más eltérések is. A Névtelen a beregi Kárpátokon, a Nemzeti Krónika meg Erdélyen át vezeti be a honfoglalókat. Amannál a hét vezér neve: Álmos, Előd, Könd, Ond, Tas, Huba és Tuhutum; ennél meg Árpád, Szabolcs, Könd, Bulcsu, Lél, Őrs és Gyula. Ed és Edömény Anonymusnál a magyarokhoz csatlakozó kunok vezérei, a nemzeti krónikában pedig Csaba fiai s Attila unokái. Zuárd és Kadocsa egyiknél a honfoglalás, másiknál a hunok idejében szerepel. Előd amott Szabolcs apja s Álmos vezértársa, emitt meg Árpád nagyapja. Anonymus szerint

5. ábra. Csíkszentsimoni székelykapu részlete Huszka/1996/70 nyomán, a kapulábakon a világfa ábrázolásával

a Csaba-magyarok Árpád idejében költöznek Görögországba, a Nemzeti Krónika szerint pedig Csaba és népe Attila halála után, a hunok közt dúlt testvérharc alkalmával költöznek Görögországba stb. Nyilván több testvérharcról és kiköltözésről lehet szó.

Természetesen eltérnek a hazai és a külföldi források adatai is egymástól.

Győrffy György szerint *„az egykorú források a magyar honfoglalás hadi történetéből két helyhez kötött adatot őriztek meg: 896-ban Arnulf császár ... a Paludarum urbs (Mosaburg, Blatinski grad, Zalavár) védelmére Braslavot rendelte ki. 907-ben a magyarok Brezalauspurc (... Pozsony ...) mellett döntő győzelmet arattak az ellenük felvonuló bajor hadseregen. Anonymus, bár műve nagy részét a magyar honfoglalásnak szentelte, egyik helyet sem ismeri, csak olyan csatahelyeket, amelyeket (mint pl. ... a portus Grecorum) a meseszövés jóvoltából kitaláltnak lehet ítélni." (Győrffy/1977/17)*

Azonban Győrffy mindhárom adatával baj van.

Mosaburg nem Zalavárral, hanem egy karinthiai helységgel azonos, amelyet indokolt volt megerősíteni a honfoglalók érkezésekor, de amelyet Anonymus is joggal hagyott ki a honfoglalás történetéből: hiszen az nem volt Magyarország területén.

A Pozsonyi csata a honfoglalást katonailag lezáró alpári ütközet és a jogi berendezkedést elvégző szeri országgyűlés után zajlott s – magyar nézőpontból – már nem volt része a honfoglalásnak. A bajorok ettől még hihették azt, hogy a dolog nincs bevégezve. Anonymus azonban (joggal) a bolgárokat tekintette fő ellenségnek s az alpári csatát a mindent eldöntő végső ütközetnek – mert ekkortól a honfoglalók számára már nem volt kérdéses a honfoglalás sikere és az ország birtoklása. Ehhez képes a pozsonyi csatát akkor is csak utórengésnek ítélhetjük, ha a bajorok azt gondolták: még nem vesztettek el mindent Pannóniában.

Alpár és a portus Grecorum lokalizálását pedig Makkay János helyesbítette (1996/41). Makkay János érvelése alapján nyilvánvaló, hogy Anonymus ismerte az ott történteket, s ezeket nagyjából helyesen is adja elő az alpári csatáról leírtak során.

Azaz nem ő, hanem Győrffy tévedett.

Akár Bóna István, aki ugyanabba a gödörbe esik:

„Az, hogy Alpár és Titel a bolgárok várai voltak, nem Anonymus »találmánya«, hanem a népi képzelet logikus terméke. Az író ezt csak átvette és kiszínezte." (Bóna/1982/105) Anonymus és a népi hagyomány igazságát azonban a források és a helyneveink is alátámasztják. A bácsi Alpár-puszta ugyanis a kis római sánc kapujában, Titel vára közelében fekszik, a megvert Salán pedig Bolgárfejérvárba sietett, azaz bolgár, vagy bolgár hűbéres volt. (vö. Makkay/1996/43!) Bóna István nem tud, vagy nem vesz tudomást a pannóniai bolgárokról (lásd alább, a Bolgárok c. fejezetet!)

Anonymus és általában a magyar hagyomány megbízhatóságát elemezve Nagy Géza a következő érveket sorolja elő:

„A Bellarád váránál elesettek csekély száma[36] *oly jellemző vonást rejt magában, melyből ... nagy valószínűséggel következtethetjük, hogy az ostrom leírása csakis szemtanútól vagy legalább is olyantól származik, ki az ostrom lefolyásáról szemtanútól nyert értesülést."*

További lényeges körülmény, hogy a honfoglalás harcaiban szereplő személynevek jó része ismert külföldi történetírók munkáiból is. Álmost, Árpádot, Zoltát, Taksonyt, Előd/Levedit, Kusid/Kurszánt, Bulcsut, Gyulát, Veleket és Tast (Salmutzes, Arpades,

36 A hun krónika szerint a tárnokvölgyi ütközetben elesettek száma háromszázharmincötezer, a Cezumaurnál elesett hunok száma pedig negyvenezer.

Zaltas, Taxis, Lebedias, Kusanes, Bultzus, Gylas, Jelekh és Tases alakban) megtaláljuk a bizánci íróknál (Konstantinnál, Georgios Monomachosnál, Leon Grammatikosnál, Skylitzesnél, Kedrenosnál és Zonarasnál). Taksonyt, Kurszánt, Bulcsut, Lélt és Szoárdot (Dachs, Taxis és Toxus, Chussal, Pulszi, Leel és Salardus alakban) a nyugati évkönyvekben találjuk meg. Az arab Ibn Rusztánál pedig Kende bukkan fel.

Azonban nem csak a szereplők, hanem az események általános benyomása is valószerűen maradt fenn. Árpád nevével a honfoglalás, Lél és Bulcsu nevével az augsburgi vereség fonódott össze stb. (Nagy/1883/42)

Azaz Anonymus gesztája alapjaiban hiteles, értékes történelmi adatokat őrzött meg.

A felületes (vagy hiperkritikus előfeltevés szerinti) vizsgálat azonban ennek ellenére úgy tüntetheti fel krónikáink hun hagyományát, mintha annak a modern történetíró nem vehetné hasznát. Ugyanis – az adatok szűkössége és homályossága miatt – mindig lehetőség nyílik a krónikák hitelét rontani kívánók számára az előfeltevésüknek megfelelő szócsavarásra. Ahol például a krónikáink megegyeznek a külföldi forrásokkal, ott fölöslegesnek vagy külföldről átvettnek ítélhető az adat. Ahol meg eltérések mutatkoznak, ott azt lehet mondani, hogy a külföldi források nem támasztják alá a magyar krónikák állításait.

S hogy Anonymus és a Nemzeti Krónika forrásai milyen időbeli mélységbe nyúlnak vissza?

A kérdést Hunfalvy így tette fel: *„A mi krónikáink Attilával kezdik meg a hun történeteket; krónikáink szerint Attila hozta ki a hunokat Skythiából Pannóniába. Miért nem megyen hátrább a krónikabeli hagyomány? Ha a magyarok hunok, s ha ezen magyar hunoknak nemzeti hagyományuk lett volna, eme hagyomány legalább annyit vagy hasonlót tudna, a mennyit és a mifélét Jordanis beszél Attila elődeiről és a korát előző hunokról." (Hunfalvy/1881/194)*

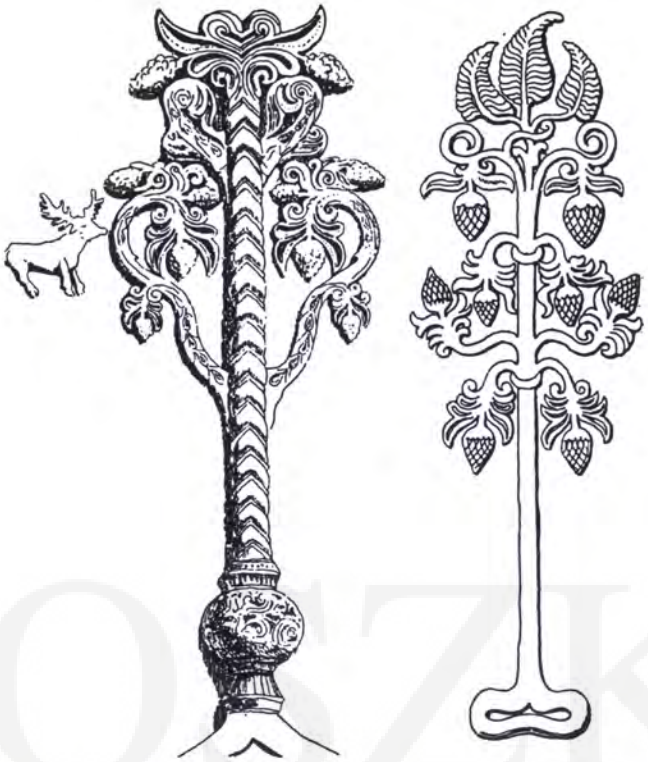
Hunfalvy érvelése azonban többszörösen inkorrekt. Egyrészt, mert például Anonymus elsősorban a honfoglalás történetírója. S csak annyiban megy a honfoglalás kora elé, vagy a későbbi időkbe, amennyire ez napjainkban is szokásos. Ha ma valaki meg akarná írni a honfoglalás történetét, valószínűleg szintén nem menne túl a honfoglalók és a történetben szereplő többi népek, így például a székelyek rövid jellemzésén, eredetük és állapotuk néhány bekezdéses leírásán. A magyar honfoglalás leírásához aligha van szükség például Mao-tun hun uralkodó élettörténetének részletes ismertetésére.

Másrész, azért sem helytálló Hunfalvy kifogása, mert a magyar krónikás hagyományunk igenis jóval „hátrább megyen" Atillánál. S nem sokat nyom a latban, hogy ezt Hunfalvy hajlandó-e tudomásul venni, vagy sem. Ilyen „hátrább menő" adatok a mezopotámiai Nimródra, az iráni Kevére (Kavádra) és Keárra (Küroszra), valamint a csodaszarvasra emlékező részletek.

Hunfalvynak az az igénye pedig, hogy a magyar krónikák *legalább annyit vagy hasonlót tudjanak, a mennyit és a mifélét Jordanis beszél,* eltúlzottnak tekinthető. Ugyanis ha Anonymus ugyanazt írta volna, mint Jordanes, akkor most nem kellene találgatnunk Anonymus nevét, hiszen nyilvánvalóan egy személy lenne Jordanessel.

Névtelenségbe burkolózó kiváló történetírónk nem Jordanes kortársa volt, hanem egy későbbi kor gyermeke. Mások voltak a céljai és a lehetőségei is, ezért szükségképpen eltérő művet alkotott. A történettudomány és a magyar nemzet hasznára.

Anonymus és a Nemzeti Krónika között az egyik eltérés Maróthoz kötődik. A Nemzeti Krónika, amely Nagy Géza szerint nem sokkal Anonymus műve után keletkezett, már csak annyit tud Marótról, hogy némelyek szerint ez, és nem Zvatapolug uralkodott

6. ábra. Kaukázusi istenfák (világfák) templomi ajtók mellől Huszka/1999/80 nyomán

Pannóniában, továbbá, hogy Marót Zvatapolugnak volt az apja, ki fia szerencsétlensége fölötti bánatában késő vénségében hirtelen halt meg, s Veszprémben temettetett el.

Hunfalvy az egész hagyományt Marótról s bihari kozárjairól Anonymus meséjének tartja, aki, hallva egyet-mást a Fekete tenger melléki kazárokról, odahelyezi őket a Kőrös, Szamos és Maros közé. Mert, ha lett volna itt valami hatalom a honfoglalás előtt, az egykori nyugati és bizánci források tudnának róla.

Ámde ez csak azt mutatja – érvel Nagy Géza –, hogy a Kőrös mentén tanyázó s Anonymus által kozárnak nevezett, tehát urál-altáji eredetű néptörzs nagyon jelentéktelen volt, kevés életjelt adott magáról, s így a németeknek vagy bizánciaknak föl sem tűnt.

Amihez csak azt fűzhetjük hozzá, hogy a hun krónika szerint a hunok maradékaiként a Kárpát-medencében maradó mindösszesen 3000 székely kifejezetten el kívánt rejtőzni a nyugati népek bosszúja elől s a *hun* nevet is éppen ezért cserélték a *székelyre*. Azaz Hunfalvy fenti kifogása – ha egy adathiányt bármiféle érvelésben bizonyítéknak lehet tekinteni – nem gyengíti, hanem inkább erősíti a hun hagyomány hitelét, amely a székelyek sikeres elrejtőzéséről szól. Bihar vidékén, vagy Erdélyben tehát rejtőzködhettek kisebb (hun, szabír, kozár vagy székely névvel élő) közösségek.

Elképzelhető azonban egy másfajta megoldása is a feladványnak. Hogy ugyanis a székelyek az Aladár (Ardarik) vezetésével Erdélyben fennmaradó gepida állam alattvalói is lehettek. S bár a mondabeli Aladár hun királyfi volt, a Hun Birodalom bukása

miatt már nem hunokként, hanem a többségi (vagy csak uralkodó) nép nevén gepidákként emlegették őket.

Győrffy György meséli, hogy *„Bihar megye történeti földrajza írásakor magam is értetlenül álltam a következő sajátos jelenség előtt: A Dunától nyugatra három eltérő helyen találtunk egy-egy Árpád-kori Őse vagy Ősi falut, A Dunától keletre viszont csak Biharban és a vele összefüggő, hajdan Biharhoz számított Zarándban, de itt legalább hetet, sajátos, folyókhoz igazodó elrendezésben. A Sebes-Kőrös mentén van 3 Ősi falu ... a Fekete-Kőrös Gyepes nevű mellékágánál van két Ősi falu ... A Fehér-Kőrös mentén elterült Zaránd megyében Csánki Dezső három eltérő előnevű Ősit tart nyilván. ... E jelenség aligha magyarázható mással, mint Őse (Ősi) vezér folyó menti szállásaival, kivált, ha figyelembe vesszük, hogy a Kőrösök felett és alatt e sorozat teljesen megszakad.*

Őse szállásaihoz kapcsolható a sokat vitatott székely-kérdés egyik mozzanata. Anonymus Pannonia nagy részének elfoglalójaként Ősbő és Őse seregét szerepelteti. A 49. fejezet végén azonban Ősbő serege (itt már Velek másodkapitánnyal) Mén-Marót ellen vonul, s a Kőrösök vidékén megjelennek a székelyek, önként csatlakoznak Ősbőhöz, és első hadrendként vonulnak Ősbő serege előtt Bihar vára ellen. Régóta tudott, hogy éppen a bihari Sebes-Kőrös vidéke volt a székelyek egyik csoportjának a korai lakterülete. Ősi hét-nyolc szállása e helyen arra mutat, hogy ő volt a bihari székelyek feje valamikor a X. században. Pais Dezső ... Ösbőt és Ősét egyazon személynek (tartja). Ha ezt a nézetet elfogadnánk, maga Ösbő lenne az Ősi (hely)nevek névadója. ... A két személy sem azonosítható, mivel Anonymus Ősbőt Szalók apjának nevezi, Ősét pedig Urcund ... apjának mondja ... Ha ettől az (Usubuu/Ősbő – Őse) azonosítástól el is tekintünk, a meglepő földrajzi egybeesés alapján akkor is valószínűnek tarthatjuk, hogy Őse a székelyek egyik X. századi vezetője volt, s meglehet, hogy ezt a székelyekkel és Ősbővel kapcsolatos hagyományt a Szalók-nemzetség valamely 1200 körül élt tagja beszélte el Anonymusnak." (Győrffy/1988/20)

Szövegközi ábra. A III. Valentinianus és Marcianus társcsászárok által veretett bizánci emlékérem a hunokon aratott győzelmet hirdeti (British Museum, London)

Az azonosításra azonban mégis lehetőséget ad az Ősbő (Usubuu) név utótagjának méltóságnév volta (Győrffy maga is említi, hogy *bő* annyi mint *bég*). A maradék Usu ugyanis egyeztethető az Ősivel. S hogy az egyiket Szalók, a másikat meg Urcund apjának mondja Anonymus? Nem világos, hogy ez miért lenne Ősbő és Őse azonosításának akadálya, hiszen egy apának könnyen lehet két fia.

Amiből az következik, hogy a Kőrös-vidéki helynevek alátámasztják Anonymus történetét Ősbő és Velek bihari hadjáratáról s a székelyek e helyen történt csatlakozásáról.

SZÉKELYEK

Mai nyelvük

A székelyek nyelvét több szerző is vizsgálta már. A külön nyelv vagy nyelvjárás léte ugyanis fontos nyom lenne, amely fényt vethetne a székelyek külön történetére. A szerzők álláspontja azonban egyértelmű abban a tekintetben, hogy nincs külön székely nyelv vagy nyelvjárás, sőt nincsenek jellegzetes székely archaizmusok sem.

„Egy oly magyar tájszólásnak, melynek önálló fejlődése csaknem fél ezredévvel megelőzte a többiét, az ősmagyar nyelv hangsajátosságai közül is csak meg kellett volna valamit őriznie!" – sóhajt fel Nagy Géza. – *„Ha fennmaradt nyoma az árpád-kori magyar nyelv tompább kiejtésének: mi az oka, hogy nem akadunk az V-ik századbeli magyar nyelv hangsajátosságainak nyomaira? Hisz a székely nyelv, ha Attila halála után szakadt el a két testvérnép egymástól, azóta önállóan fejlődött s ötszáz éven át semmi befolyást sem gyakorolt rá a magyar nyelv. ... Valóban különös és példátlan volna, ha egy nép, mely egy másikból kivált, önálló fejlődésének adatait csakis azon időből bírná nyelvében felmutatni, miután a hosszú elválás után ismét találkozik az elszakadt testvérével s attól fogva egymás mellett, egymás kölcsönös hatása alatt élnek; ellenben a több századon át tartó teljes elszakadás alatti külön fejlődésnek semmi, de semmi nyoma sem maradna fenn!"*

Nagy Géza sorra veszi a székelyek mai nyelvének jellegzetes jövevényszavait, s megpróbál hasznosíthatót találni közöttük:

7. ábra. Gyergyói székely népviselet Orbán Balázs nyomán

„Ez annál tanulságosabb, mert azon ötödfélszáz év alatt, mely a Netád[37] *melletti ütközettől a honfoglalásig lefolyt, egészen más elemek környezték a dél-oroszországi pusztaságon tartózkodó magyarokat, mint azokat, kik a hun birodalom bukása után esetleg a délkeleti Kárpátok közt kerestek menedéket."* (Nagy/1886/72)

Nagy Géza fenti kiinduló hipotézise azonban eleve hibás, mert semmi okunk sincs a magyar és a székely nyelv közötti törvényszerű különbségek feltételezésére. Az ugyanis még bizonyításra szorul, hogy a magyarul beszélők zöme a Hun Birodalom bukása és Árpád honfoglalása közötti időszakban a dél-orosz pusztákon élt, s nem a Kárpát-medencében.

Árpád magyarjai mintegy félmillióan voltak,[38] a Duna–Tisza völgyében talált avar lakosság pedig egymilliós lehetett. Ha ez a kép helyes, akkor a mai magyarság nyelvét a Kárpát-medencében talált nagy tömegű avarság magyar nyelve határozta meg. S az avarok nyelve az avar kortól a honfoglalásig azonosan fejlődhetett a székelyek nyelvével. Ezért törvényszerű, hogy a Nagy Géza által felhozott példák rendre könnyűnek bizonyulnak.

Közülük csak a *szár* szóról mondottakat vizsgáljuk meg, amelyet a szerző a törökből a székelybe külön átvett szónak tekint.

„szár (a. m. fehér, a csiki Szárhegy helynévben s a mellette levő, Orbán B. szerint tündöklően fehérlő márványhegy, a Szármány, azaz fehér oldal nevében, továbbá e kifejezésben: szárcsi ló, mely Kriza szerint a. m. fehér bokájú ló; csuvas: szara, sar = fehér; szárcsi a. m. fehérecske; megvolt e szó a kazár nyelvben is, hol a főváros neve Ibn Ruszta szerint: Szara-Sen, Konstantin császár szerint: Szar-Kel = aszpron hoszpition, azaz fehér szállás, csuvasul: Szara-Kil = fehér ház volt)."

A székely *szár* 'fehér' szó azonban nem számítható a székely jellegzetességek közé. Azért sem, mert megtalálható a magyar nyelv *sárga* és *sárarany* szavának tövében, meg a dunántúli Szár község és Szár László nevében is. A *sárga* és a *sárarany* esetében a Nap (és az arany) vallásos jelentőségű, világos színéhez kötődik. A fehér szín ennek megfelelően a helynevekben (Székesfehérvár, Nándorfehérvár, Gyulafehérvár stb.) az előkelők szálláshelyét jelzi s csak másodlagosan utalhat a város sárgásfehér mészkőfalaira (ha ilyen mészkőfalak egyáltalán voltak a névadáskor). A kazár Sarkel helynév egyébként a magyarul tudók számára ma is érthető, csak Szárhely-nek kell írni.[39] S azt eddig is tudtuk, hogy a Kazár Birodalomban éltek magyarok.

Az idegen elemek összességét értékelve Nagy Géza is azt állapítja meg, hogy *„a székely tájszólásban lévő ... török és szláv kölcsönszók egészben véve ugyanazok, melyek a magyarban."* (Nagy/1886/73)

Pedig a különböző idegen hatásoknak különböző eredményt kellett volna szülniük s ennek a magyar és a székely nyelv idegen elemeiben vissza kellene tükröződniük. Amiként visszatükröződik a nyugat-dunántúli magyar tájszólásokban az osztrák, a palócban a tót és a csángóban az oláh.

Ha pedig nem találjuk ezt a feltételezett különbséget, akkor nem voltak különböző idegen hatások, mert nem volt (az avarhunokétól eltérő) külön székely történelem sem.[40]

37 Máshol Nedao. Egy ismeretlen folyó.

38 Az újabb és újabb találgatásokban – amelyeknek kiötlői nem tekintik hiteles forrásnak a krónikáinkat – ennél jóval kisebb számok szerepelnek. Vékony Gábor például egy somogyfajszi előadásában a csatlakozott népekkel együtt is legfeljebb húszezer honfoglalóról beszélt s azokat is török nyelvűnek gondolta.

39 Sarkelt Szárhelynek magyarázta már Gosztonyi Kálmán is „A kazar anyanemzet birodalma és nyelve" c. munkájában. (Kéziratként közreadta a magyar Adorján Baráti Kör, Bp., 1995.)

S ezt éppen a székelyek és a magyarok nyelvének mai azonossága bizonyítja. Azaz egyazon jelenséget (t. i. azt, hogy nincs külön székely nyelv, vagy nyelvjárás) a hun történet cáfolására és bizonyítására egyaránt fel lehet használni.

S hogy e kettő közül melyiket kell választanunk?

Nyilvánvalóan azt, amelyet a székely hagyomány és a magyar krónikák adatai, a régészeti és írástörténeti emlékek, meg a lehető legtöbb szempontú ellenőrzés eredményei alátámasztanak.

Kriza János szerint egységes székely nyelvjárás nincs, de van néhány egymástól is eltérő székely dialektus. Ez a jelenség is kétféleképpen értékelhető: látszólag a hun történet cáfolataként vagy igazolásaként egyaránt felhasználható.

A legnagyobb különbség – mutatja ki Kriza János – a keleti és a nyugati székely nyelvjárás között található. A keletibe tartozik a háromszéki, csiki, gyergyói, erdővidéki, bardóczszéki s részben a homoród-vidéki tájszólás. A nyugatiba tartozik a kereszturfiszéki, havasalji s Marosszékből a sóvidéki tájszólás.

A különbség legszembeszökőbben a háromszéki és kereszturfiszéki tájszólás között mutatkozik. Ezek eltérő sajátságait Kriza tizenhárom pontban sorolja fel. Közülük a legfontosabbat az példázza, hogy a kereszturfiszéki beszédben általánosan ö-t használnak a háromszéki közép e helyén, például: „szöm – szem", „szöröncse – szerencse", „mönyök – menyek", sőt egy-két szóban ü-t is, mint: „csüpü – csepü", „bütü – betű", „bücsület – becsület" stb. Ez képezi a legjellemzőbb különbséget a nyugati és a keleti székely tájszólás közt.

Ámde ugyanez a különbség megtalálható a magyar nyelvterületen belül is, melyet szintén az ö és a közép e oszt két fő ágra. E találkozás nem lehet a véletlen műve, hanem van annak bizonyára mélyebb oka is, és az nem lehet más, mint hogy a székelység a magyarságból szakadt ki, még pedig a nyugati abból a részéből a magyarságnak, melyhez a somogyi, szegedi, kecskeméti stb. tartozik, – a keleti pedig abból, melyből a fejér- és komárom-megyei s egyéb közép e-t használó magyarok. (Vö. Nagy/1886/58!)

A székely és a magyarországi ö-ző nyelvjárások azonban más jellemzőikben olyannyira eltérnek egymástól, hogy indokolatlan lenne egymásból származtatni őket. S ugyanez mondható el az e-ző nyelvjárásokra is.

Nagy Géza így értékeli a nyelvi képet:

„A székelyek és a magyarok egy nyelvet beszélnek, ha nem is teljesen egyféleképpen. Ez vagy azonos eredetre, vagy pedig a két nép közötti nagyon belső érintkezésre vall, melynek következtében valamelyik a másik nyelvét eltanulta. Bármelyik eset álljon is, a magyarok és a székelyek nyelvének, melyet ma beszélnek, eltérő fejlődése azon időktől kezdődik, midőn a két nép elvált egymástól, tehát ha igazuk van a krónikáinknak, akkor az V. század közepétől. E külön fejlődésnek meg is volt az eredménye. A székelyek nyelvében oly sajátságok keletkeztek, melyek sok tekintetben különböznek a közönséges magyar nyelvtől. Az a kérdés már most, hogy e különbségek milyen természetűek? Olyanok-e, hogy azok csakis egy már az V. század óta külön fejlődött magyar nyelvben keletkezhettek, vagy pedig olyanok, amelyek az V. századnál sokkal későbbi fejlemények? Hunfalvynak ez irányban tett kutatásai teljesen megdöntik az Attila visszamaradt hunjaitól való származás elméletét. Ugyanis nincs olyan, egymással szembeállítható speciális szé-

40 Árpád népének volt – a magyarság tömegeit adó avarhunokétól eltérő – külön történelme, ami a honfoglalók néhány (törökösnek mondott) méltóság- és személynevében hagyott némi nyomot. Ez a nyom azonban hamar elenyészett.

kely és magyar nyelvsajátosság, mint a németben a fel- és alnémet nyelvjárásoknál. Sőt, mi több, azon egymástól többé-kevésbé eltérő tájszólások, melyeket a székelyek által lakott területen beszélnek, nyelvészeti szempontból még csak egy ideális tájszólási egységet sem képeznek. Annak, amit székely tájszólásnak mondunk, inkább csak földrajzi, semmint nyelvészeti alapja van. Vannak ugyan székely tájszólások, de azok sok tekintetben közelebb állnak egyik, vagy másik magyar tájszóláshoz, mint egymáshoz."

Azonban Nagy Géza – Hunfalvyra épülő – fenti érvelése nem eléggé körültekintő.

Amennyiben ugyanis a székelység az avarhunok közül szakadt ki, akkor a hun történetben annak a magyarázatát is megtaláljuk, hogy a székely dialektusok miért emlékeztetnek a különböző magyar tájszólásokra.

Attila halála után s később az Avar Birodalom összeomlásakor is a nyugati germánok csapásai elől menekülők a Tiszától keletre eső területekre igyekeztek. Az avarhun nyelvjárások ez alkalmakkor kerültek Erdélybe, s belőlük lettek a különböző székely nyelvjárások. A gót és frank uralom alatt továbbélő hunok és avarok aztán az eredeti nyugati területeken is megőrizték a nyelvjárásaikat s talán ennek köszönhetők a székely nyelvjárások ma is felismerhető magyarországi párhuzamai.

S hogy a lakosság – a gót és frank uralom ellenére – Attila idejétől napjainkig folyamatosan fennmaradhatott nyugaton, azt a földrajzi neveink is bizonyítják. A Vas-megyei Velemér község például a közelben birtokos Valamír gót királynak, Attila szövetségesének a nevét; a közeli Bajánsenye pedig Baján avar uralkodó emlékét őrzi.

Azaz a székelyek és a magyarok nyelvének alapvető azonossága nem cáfolja, hanem inkább bizonyítja avarhun eredetünket.

S az erdélyi nyelvjárások eltérései is lehetőséget adnak a hun történet igazolására. Benkő Loránd például a mezőségi és a csángó nyelvjárás hasonlósága alapján azt valószínűsíti, hogy a mezőségi csoport már a korai avar korban letelepedett és ott él azóta is (Benkő/1991/58). Így akár Csaba királyfi visszatérő seregének leszármazottait is tisztelhetjük a mezőségiekben.

© Magyar Országos Széchenyi Könyvtár

A székelyek „eredeti" nyelvéről

Mint Kristó Gyula írja *„a kérdéssel foglalkozó kutatók egyre inkább két irányzat köré csoportosultak. Az egyik szerint a székelyek eredetileg török nyelvű nép voltak, akik nyelvcsere révén jutottak magyar nyelvükhöz, a másik szerint mindig is magyarul beszéltek, így mindenkor a magyarság részét képezték. ...*

Ami a nyelvet illeti, több példa alapján foglalhatunk állást egyértelműen, akképpen, hogy a nyelv nem döntő szempont a székely etnikum eredetének dolgában."

Megemlíti ugyan Róna-Tas András álláspontját, miszerint *„A székelység nyelve az esetleges török eredetnek semmilyen nyomát nem mutatja."* (Róna-Tas/1994/340–341). E megállapítás azonban – ahogyan az várható volt – kételyt ébresztett Kristó Gyulában.

„Vajon nyom-e valamit a latban, hogy a székelység nyelve »az esetleges török eredetnek semmilyen nyomát nem mutatja«? Semmit sem nyom." – jelenti ki megingás nélkül Kristó Gyula. – *„A székelység oly régen csatlakozott a magyarsághoz (a IX. század első felében), oly korán elvesztette eredeti török nyelvét (legkésőbb a XI. század folyamán), hogy a nyelvváltás révén egy archaikus ómagyar nyelvre tért át, méghozzá úgy, hogy azt a nyelvállapotot, amely ezen ómagyar nyelvet jellemezte (uráli eredetű alapszókincsével, korai iráni, török, szláv stb. jövevényszavaival, grammatikai szerkezetével együtt) a nyelv-*

csere révén átvette, utána pedig a székelység nyelve együtt fejlődött a magyar nyelvvel, s bizonyos archaizmusokat (mint Róna-Tas András írja: „a magyar nyelv egyes régebbi vonásait") csak azért tartalmaz, mert a székelység a XIII. századtól kezdve Erdély délkeleti részén viszonylagos elzártságban élt, egyre jobban idegen nyelvi közeg által határoltan. Tanulságos e téren a székelyekhez hasonló helyzetű, bár jóval későbbi jászok példájára hivatkozni. A magyarsághoz nyelvileg asszimilálódott mai székelyek nyelve éppen úgy nem vall rá hajdani török nyelvi voltukra, miként nem lehet pusztán a ma magukat jászoknak tartók magyar nyelvéből sem visszakövetkeztetnünk elődeik iráni eredetű (alán) nyelvére, pedig a jászok sok-sok évszázaddal később költöztek Magyarországra, mint ahogy a székelyek a magyarokhoz csatlakoztak." (Kristó/2000/74)

Nos, a jászok példája valóban tanulságos, de éppen ellenkező tanulsággal szolgál.

Szögezzük le ismételten, hogy a hiányzó adat (a székelyek nyelvéből hiányzó törökös jelleg) itt sem jelent érvet: sem pró, sem kontra – ha a székelyek nyelvének török eredetéről van szó.

Amikor azonban a székelyek magyarságáról van szó, akkor a székelyek magyar nyelve a döntő szempontok egyike. Mert a székelyek által beszélt gyönyörű magyar nyelv néhány millió, vagy néhány milliárd[41] szava igenis sokat nyom a latban – ha a székelyek nyelvét kívánjuk azonosítani. Hogy mennyit nyom, azt éppen abból számolhatjuk ki, hogy hány szó alapján próbálják Kristó Gyula és társai eldönteni a hunok, az avarok és a kazárok nyelvi hovatartozását.

S ezt a súlyos érvet (a székelyek magyar nyelvét) nem lehet adathiányra hivatkozva egyszerűen odébb lökni, mert a tény az, hogy a székelyek magyarok és ennek megfelelően a nyelvük is magyar. Kösse fel azt a bizonyos tudományos alsóneműt az, aki ettől eltérőt akar bizonyítani, aki a székelyekre a török, vagy bármilyen egyéb nyelv egykori használatát rá kívánja erőszakolni.

Neves szerzőnk azonban nem kötötte fel a szükséges gondossággal.

Mert mit is állít Kristó Gyula a jászokkal példálózva? Hogy a jászok „a székelyekhez hasonló helyzetű"-ek lennének? E meglehetősen merész állítást nem nehéz megingatni. A Jászság ugyanis az ország középpontjában terül el, magyar néprészekkel körülvéve – ami korántsem mondható el a székelyekről.

A nyájas olvasó nyugodtan találgathatja, hogy ha a neves szerző tisztában van a Jászság és a Székelyföld fekvésének eltérésével akkor miért nem tulajdonít jelentőséget saját állításai igazságtartalmának.

Vagy itt van a másik kijelentése Kristó Gyulának, miszerint a jászok a székelyeknél jóval későbbiek lennének. Nos, a székelyek a Nemzeti Krónika változatai szerint a hon-

41 A nyelvészeink szerint a magyar nyelvnek kb. tízmillió szava van. Ez persze csak becslés, hiszen a szavainkat még egyetlen nyelvész sem számolta meg. A magyar szoftveresek azonban – amikor a nyelvhelyességet ellenőrző, a szótár- vagy a fordítóprogramokat írják – nem tudják egyszerű hasra ütéssel elintézni a dolgukat. Ezért aztán pontosabb adattal szolgálhatnak. A Computerworld-Számítástechnika c. hazai szaklap egyik számában olvastam is egykor egy cikket erről. A cikk közelebbi adataira sajnos nem emlékszem. Ebben arról volt szó, hogy a magyar nyelv összes szavát nyelvtani okok miatt nem lehet ugyanúgy tárolni, a fordítóprogramokat nem lehet ugyanúgy megírni, mint azt mondjuk az angol esetében tehették. A képzett alakoknak a magyarban olyan nagy a száma, hogy az tárolási és elérési nehézségeket okozna, vagy lehetetlenné tenné pl. a fordítóprogram megírását. Ezért csak a szótöveket és a lehetséges képzési algoritmust tárolják a gépben. A munka közben végzett becslések szerint 2-3 milliárd szavunk lehet. S ebben a nagy számban talán még benne sincsenek az olyan szinte használhatatlan szószörnyetegek, mint amilyen például a „megszentségteleníthetetlenségeskedéseitekért" is.

foglalás idején a határhegyekben nyertek elhelyezést. Amihez Túróczi még azt teszi hozzá, hogy *„a székelyek az ország azon részét nyerték osztályrészül a magyarok akaratából, melyet elébb saját székhelyüknek választottak."* Tehát már a honfoglalás előtt, talán a Hun Birodalom bukásakor is ugyanazokban a határhegyekben lakhattak.

S hogy mikor jöttek hazánkba a jászok? Jankó János például 1900-ban az orosz V. J. Lamanszkij véleményére hivatkozva azt írta, hogy *„Ha valakinek a magyar írók közül ötlött volna eszébe, hogy a jászok alánok, következésképp szarmaták, akik Pannoniában 567 körül éltek, honnan 568-ban a longobárdokkal Itáliába mentek, nem zárkózhatott volna el a feltevés elől, hogy a mai jászok azoknak a jazyg-szarmatáknak maradékai, akik egykor a Tisza mellékein laktak."* (Jankó/1900/143)

Amihez Makkay János a következő megjegyzést fűzi:

„Különösen fontolóra kell venni ezt és más kérdéseket annak ismeretében, hogy a jászok magyarországi megjelenésével foglalkozó legkiválóbb tudósok meglehetősen bizonytalanok abban, mikor és hogyan kerültek be a jászok elődei a Kárpát-medencébe, illetve hogyan és mikor érkeztek jelenlegi lakterületükre. Németh Gyula szerint »Hogy az alánok, akiket magyarul jász ... névvel neveztek, mikor és hogyan kerültek hazánkba, nem tudjuk pontosan.« Győrffy György szerint »A Heves megye Zagyva-parti részén megtelepedett jászság ideköltözésének ideje történeti rejtély.« Ha tehát a jászok rejtélyes eredetéről nem tudunk semmi pontosat, akkor hogyan zárhatjuk ki azt, hogy azoknak az iráni nyelvű[42] *népeknek az utódai is lehetnek, akik Kr. e. 10-től vagy 50-től 568-ig legalább ötszáz évig sűrű tömegben lakták az Alföldnek szinte egész területét, az Északi Középhegységtől az Al-Dunáig, a Dunántúltól Szabolcs-Szatmárig, 568-ban pedig avar uralom alá kerülve egy részük továbbra is helyben maradt. Akadna olyan történész vagy régész, aki ki merné jelenteni: tudja, kik, hogyan, mikorra és milyen nyelvűre asszimilálták nyelvileg 568 és 896 között ezeket az iráni nyelvű népeket? Merthogy a mai hivatalos álláspont szerint 896-ban nem lehetne már semmi nyomuk. Az 1422-ben még jászul beszélő jászfalusiak viszont egy olyan időpontban jöttek be az országba, amelyről semmit sem tudunk, a jászsági jászok közvetlen eredete pedig történeti rejtély."* (Makkay/1997/31)

Tehát mit is hasonlít Kristó Gyula mihez? A krónikáinkban biztosan a hunok ivadékának nevezett székelyek történetét azzal a rejtélyes semmivel, amit a jászok eredetéről „tudunk"?

S még valami. Makkay Jánoshoz hasonlóan Kristó Gyula is említi a Piliscsév melletti Jászfaluban egykor élt jászokat, akikről az első ismert feljegyzés 1325-ből származik. Ők reánk hagytak egy 1422-ben készült jász szójegyzéket, amelyet egy jászul kitűnően tudó jász szerzetes készíthetett. Hol van egy – az erdélyi székelyek által megörökített – „türk szójegyzék", amivel Kristó esetleg bizonyítani tudná a székelyek egykori török nyelvűségét? S ha nincs ilyen „türk szójegyzék" – mint ahogy nincs is – akkor hogyan állíthatja, hogy a jászok és a székelyek példája összehasonlítható?

Tanulmánya végén megismétli korábbi állítását, miszerint a székelyek *„török eredet nélkül egyáltalán nem lettek volna székelyek"*. Ez azt sugallja, mintha a székelyek másként nem kaphatták volna meg külön népnevüket, másképp nem válhattak volna sajátosan önálló nemzetté a Magyar Királyságon belül, csak ha eredetileg is külön etnikum voltak.

42 Makkay János minden komoly ok nélkül mondja iráni nyelvűnek az Alföldet az első évezred első felében benépesítő szarmatákat. Az ő nyelvüket a „tudomány" ugyanúgy nem tudja meghatározni, mint a szkítákét, a hunokét és az avarokét.

Ez persze nem több a szerzőtől megszokott, alátámasztást nélkülöző kijelentések egyikénél, amit például a fehéroroszok és az ukránok példája is cáfol. Ezek ugyanis egykor ugyanolyan szlávok voltak, mint az oroszok, mégis külön néppé váltak, mert az egyik lengyel és litván, a másik meg krími tatár fennhatóság alatt töltötte történelmének meghatározó szakaszát. Hasonló okok miatt különültek el egymástól a csehek, a szlovákok és a lengyelek is.

E szláv népek kialakulása is azt példázza, hogy a székelyek éppen a magyarokétól részben eltérő hun- és avarkori történelmük miatt válhattak sajátos erdélyi nemzetté, anélkül azonban, hogy nyelvüket és magyarságukat fel kellett volna adniuk. Azaz Kristó Gyula – bizonyító erejűnek szánt – példája és állítása ugyanúgy nem ér semmit, mint egész elmélete a székelyek egykori török nyelvéről.

Elő- és utóvéd szerepük

Kristó Gyula eltúlzott jelentőséget tulajdonít a székelyek katonai segédnép szerepének. A székelység hat nemének (Adorján, Ábrány, Halom, Jenő, Meggyes, Őrlec) vagy a 24 ág valamelyikének neve esetenként valóban felbukkan a magyar nyelvhatár szélének földrajzi neveiben. Több krónika és oklevél meg azt tanúsítja, hogy a Magyar Királyság peremterületein székely határőr telepek léteztek. Kérdés, persze, hogy például a Meggyes földrajzi nevekből következtethetünk-e arra, hogy ott egykor székelyek éltek? Valószínű, hogy esetenként meggyfákkal telepített gyümölcsöskertek emlékét őrzik e földrajzi nevek.

Szerzőink némelyike szerint a székely szó helyenként határőrt, vagy egyszerűen csak őrt jelentett. A székely név „őr", vagy „határőr" jelentését azonban kétségbevonhatatlanul kimutatni nem sikerült.

Az persze tény, hogy a székelyek elő- és utóvédként vettek részt a hadjáratokban. Azok a „tudósaink", akik elvakult igyekezettel próbálták bizonyítani a székelyek idegen eredetét, kétségbeesett erőfeszítéssel kapaszkodtak ezekbe az adatokba, hogy a székelyek magyarságát ezen az alapon megkérdőjelezhessék. Mintha a székelyek nem is székelyek, csak innen-onnan összeszedett határőrök vagy segédcsapatok lennének. S közben elfelejtik, hogy a besenyőket, vagy a szászokat mégsem nevezte senki székelyeknek, bár ők is határőr szolgálatot láttak el.

„Úgy tűnik" – írja Kristó Gyula – *az elő- és utóvéd pozíció konzervatívabb, az eredeti helyzetre inkább utal, a székelységre sokkal jellemzőbb, mint a nyelv. ... A IX. század közepén (rövid időköz alatt) a magyarsághoz két népcsoport is csatlakozott, előbb a székelyek, kevéssel utána a kavarok. Így a létszámban és erőben megnövekvő magyar törzsszövetség maga is birodalommá (nomádállammá) alakult, függetlenedett a kazároktól s immár neki voltak „saját jogon" elő- és utóvédet alkotó, csatlakozott segédnépei."*

A fenti csatlakozási időpontra pedig abból következtet, hogy korábban *„A magyarság a kazárok minden háborújában csak mint a kazárok katonai segédnépe vehetett részt. Erre 860–861-ből konkrét forrásadatunk is maradt. Miközben a kazár vezér egy krími keresztény várost ostromolt, az éppen missziót teljesítő Konsztantin-Kyrill, a szlávok apostola közbenjárt nála a város lakóinak érdekében, majd onnan visszatérve belebotlott a magyarokba, akik rátámadva és farkas módra üvöltve meg akarták őt ölni.*[43] *A magyarok csakis a Krímben tartózkodó kazár haderő részét (annak elő- és utóvédjét) alkothatták."* (Kristó/2000/78-80).

Érdemes ugyanezen a kristói gondolatmeneten továbbhaladni.[44] Akkor ugyanis a magyar kalandozások újfajta értékelésére is sort keríthetünk.

Eddig úgy tudtuk, hogy a kalandozó magyarok – a hunokhoz hasonlóan – minden útjukat előre megtervezve és alaposan előkészítve indultak el. Jellemzően az egyik európai hatalommal szövetségben (vagy annak kifejezett kérésére) pusztították a másik európai hatalom területét. Az, hogy mikor melyik hatalom volt szövetséges s melyik az ellenség, akár évenként változhatott. Eleink számára az volt a fontos, hogy az európai környezet ne foghasson össze az új magyar államberendezkedés ellen. S ezt a célt – Atilla és Bizánc kifinomult külpolitikájához hasonlóan – a környezet megosztásával, a potenciális ellenségek egymás ellen való kijátszásával, sőt egy részüknek szövetségesként való felhasználásával érték el.

Ha ilyen szabadon továbbfejleszthetők a források kurta adatai, akkor a kalandozó magyarokról akár az is feltehető, hogy hol az egyik, hol meg a másik európai udvar katonai segédnépe voltak, amikor is a magyarok *csakis* az éppen aktuális európai szövetséges haderő elő- és utóvédjét alkothatták. Ráadásul erre rengeteg *konkrét forrásadatunk* is van. Elegendő a magyar haderő említése bármelyik másik, nem ellenséges európai haderővel közel egy időben és helyen, ebből azonnal „következtethetünk" a magyarok elő- vagy utóvéd szerepére. A nagyobb bizonyító erő (és a gyanútlan olvasó félrevezetése) érdekében persze érdemes használni a „csak mint", „csakis" valamint a „konkrét forrásadat" nyelvi fordulatokat.

S mi mindenre következtethetünk egy segédnépi szerepből? Természetesen sok mindenre. De Kristó Gyulának mindenről ugyanaz jut az eszébe:

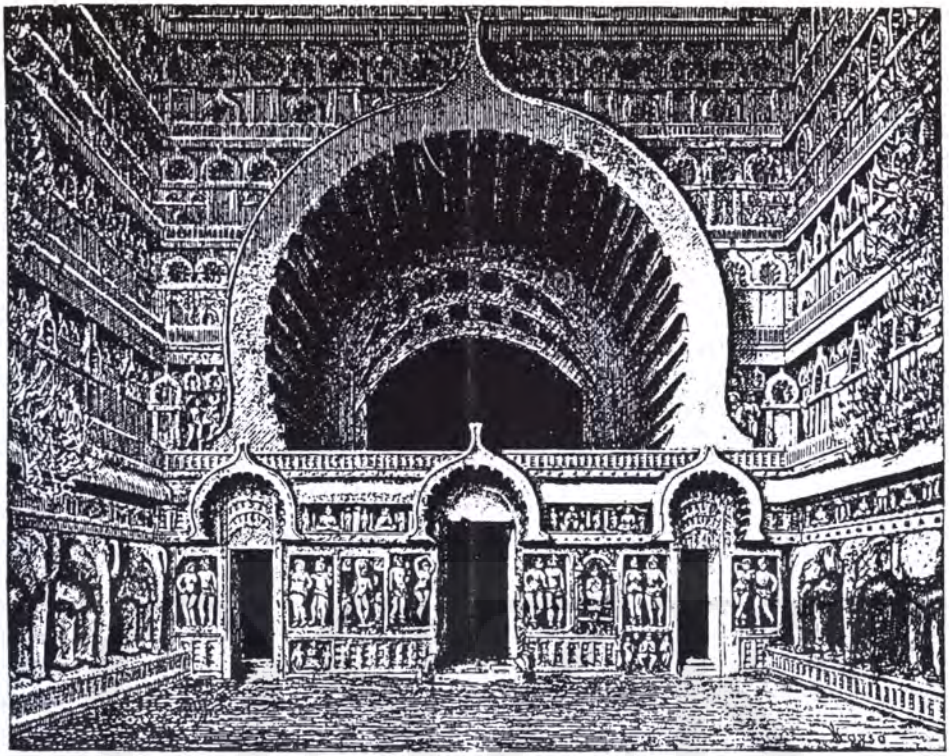
„Az elit nem saját törzse/etnikuma népét tette katonai segédnéppé, hanem idegeneket, a nomád rendszerben élt magyarságnál a székelyek elő- és utóvédi felhasználása egyszersmind annak bizonysága is, hogy a székelyek eredetileg nem magyarok, hanem idegenek voltak."

A székelyek segédnépi szerepéből azonban egyáltalán nem lehet arra következtetni, hogy az általuk akkor beszélt nyelv eltért volna Árpád népének magyar nyelvétől. Segédnépnek ugyanis nem az idegeneket, hanem a csatlakozott és az alávetett népeket, vagy néprészeket alkalmazták (akik a nyelvüket tekintve vagy idegenek voltak, vagy nem). S a honfoglalás időpontjában a Kárpát-medencében talált népek csatlakoztak utolsóként. Közülük némelyik önként (mint a székelyek), másikuk a hatalom előtt meghajolva fogadta el Árpád magyarjainak irányító szerepét. A nyelvi, etnikai összetartozás nem mentette fel a székelyeket a segédnépi szerep alól, hiszen segédnépekre szükség volt, az alakuló ország hosszú határait biztosítani kellett.

A csatlakozás sajátosságaiból éppen Kristó állításának ellenkezőjére, azaz a nyelvi-etnikai azonosságra következtethetünk. A székelyek ugyanis önként csatlakoztak, amikor hírét vették Árpád serege közeledésének, míg másokat fegyverrel kellett csatlakoz-

43 Nincs adat arra, hogy a magyarok meg akarták ölni a szlávok apostolát. Az események végkifejlete Kristó Gyula ölési teóriájának éppen az ellenkezőjét igazolja. Ha az ölés lett volna a céljuk, azt minden bizonnyal meg is tudják valósítani. Tóth Sándor László így idézi ugyanazt az adatot: *„a rájuk rontó magyarok ... sértetlenül engedték őket továbbhaladni."* (Tóth/1998/133) Azaz a szlávok félénkségére, a magyarok szertelen viselkedésére, hangoskodására, gyors mozgására lehet következtetni – gyilkos indulataikra azonban nem.

44 Tóth Sándor László ezt is másként látja: *„Az ... együttharcolásból nem feltétlenül következik a magyarok katonai segédnépi kötelezettsége, harcolhattak felbérelt szövetségesként is, miként megtették ezt IX–X. századi kalandozásaik során (Vö. Györffy, Magyarország története I/1. 653–654!)"* (Tóth/1998/133)

8. ábra. A kartli-i sziklatemplom főbejárata Közép-Indiában, boltozatán – az 1. ábrán látható székelykapukhoz hasonlóan – a sztyeppi lakókocsi szerkezetére visszamenő bordázattal (Huszka/1895 nyomán)

Országos Széchényi Könyvtár

tatni. Vajon mi lehetett e székely önkéntesség oka, ha nem az etnokulturális azonosság tudata? Aztán a honfoglalók is megkülönböztetett helyet biztosítottak a székelyeknek a segédnépek között: azon a határszakaszon telepedhettek le, ahol korábban is éltek. A honfoglalók döntöttek így, de figyelembe vették a székelyek érdekét.

Más esetben Anonymus kifejezetten arról számol be, hogy a legyőzött népek vezetőit az ország más területein telepítették le, hogy ne használhassák fel régi kapcsolatrendszerüket új uraik ellen; ugyanakkor birtokot adtak nekik, hogy érdekeltté tegyék őket az új berendezkedés védelmében.

A székelyek azonban maradhattak régi hazájukban. Az ő hűségükben és magyarságukban – akkor még – senki sem kételkedett.

Intézményeik

Az eddigi polémiából – írja Tagányi Károly – két megdönthetetlen sarkalatos igazság vált ki: az egyik Hunfalvy Pál axiómája, hogy a székelyek nyelvükre nézve csak olyan magyarok, mint a többiek; a másik a Szabó Károlyé, hogy a székelyek, történetükre és intézményeikre nézve különálló nép.

A fentiekben igaza van Tagányinak, de a belőle levont következtetése már sántít az egyik oldalára. Szerinte ugyanis e tételek együttvéve a székelyek eredetéről fölállított

eddigi véleményeket: egyfelől a hun eredetet, másfelől a magyarországi telepítést a további kutatásból egyszer s mindenkorra kizárják.

Azért sántít e következtetése, mert a magyar nyelvű székelyek hun eredetét csak akkor lehetne kizárni, ha a hunok (avarhunok) nem magyar nyelvűek lettek volna; ha a hunok (avarhunok) nem élték volna meg a magyar honfoglalást; s ha a magyarság csak Árpád magyarjaival került volna be a Kárpát-medencébe – ahogyan ezt vagy száz éve tévesen tanítják.

E súlyos feltételek azonban nem állnak fenn: nem bizonyítható a hunok és az avarok török nyelve; az azonban tény, hogy megérték Árpád honfoglalását. Úgyhogy a fenti két sarkalatos tényből (a székelyek magyarságából és külön történetükből) éppen az következik, hogy a székelyek hun (avarhun) eredetűek.

A fentiek alátámasztására, vagy cáfolására az intézmények összehasonlítása ad lehetőséget.

Magyarországon a nemességet ősi foglalású földeken, nemzetségekre osztva találjuk a XII. század elején – írja Tagányi. – Ugyan már ekkor is igen sok a király által adományozott, nemesek kezén lévő terület, de mindig élesen megkülönböztethető az ősi földtől, mely a nemzetség közös, elidegeníthetetlen birtoka. Az egyszerre meghódított ősi földek természetes tulajdonsága az egy tagban való nagy terület – mert a hódítással egy időben mentek át a nemzetség tulajdonába. Ezek az ősi nemzetségi birtokok valóságos államot képeznek az államban, azokhoz a királynak semmi köze, mert e földeket őseik nem a dinasztiától kapták, hanem a honfoglaláskor ők maguk hódították meg. Árpádnak is éppen olyan ősi szállása volt Fejér és Pest megyékben, mint bármelyik más nemzetségnek. Például a sok Megyer mind a fejedelmi Megyer dinasztia földje volt s a legtöbbről ezt ki is tudjuk mutatni.

Míg Magyarországon több ilyen ősi nemesi birtok is van, addig az erdélyi magyarság területén egyetlen egy autochton nemzetséget se találunk. Ebből az következik, hogy Erdélyben az Árpád vezette magyarság a honfoglaláskor nem szerzett területeket, nem vett részt a hon benépesítésében. Ősi foglalású földek helyett a XIII. századi Erdélyben azt találjuk, amit Magyarországon az olyan vidékeken, ahol nemzetségi földek egyáltalán nem voltak, csak legfeljebb a dinasztia ősi szállásai. Az ilyen vidékek királyi uradalmakat képeznek, a központokban egy-egy várral, melynek területét vármegyének nevezték, de az akkor természetesen csak a király vármegyéje volt, a nemesség azon kívül élt szuverén függetlenségben. Ilyen királyi uradalmakból állt a nevezetes erdélyi hét vármegye területe is. Ezek lakossága elmagyarosodott őslakosokból, vagy Magyarországból és máshonnan bevándorolt várjobbágyokból meg szolgákból állt. Királyaink a tatárjárás után kezdik ezen várföldek területét magyarországi híveiknek adományozni. Azaz az erdélyi vármegyék hódoltatója nem a nemzet, hanem a dinasztia volt.

E korszak végén Magyarországon a vármegyék irányítását az attól korábban jórészt független nemesség veszi át. Erdélyben egy ezzel ellentétes folyamat zajlik le: a volt erdélyi 7 vármegye régi nemessége háromnegyed részben várjobbágyból lett azzá.

A szászok erdélyi letelepedése is csak olyan területen történhetett, amellyel a király rendelkezett.

Míg tehát az erdélyi magyarság alacsonyabb sorból küzdötte fel magát a nemesi kiváltsággal rendelkezők közé, addig a szászok készen kapták a kiváltságaikat – de mindkét népcsoport helyzetének forrása a királyi hatalom volt.

Egészen más a székelyek helyzete. Az ő régi történetükben nyomát sem találjuk a királyi hatalomnak s ezt a királyaink is elismerték. Földjük soha, a legkisebb mértékben sem tekintetett királyi földnek. Még a hűtlen vagy kihalt székely családok földje is a ro-

konaikra szállt, minden királyi adománylevél, vagy beleegyezés nélkül. Királyi adományból a Székelyföldön még soha, senki egy talpalatnyi földet nem bírt. Még csak székellyé sem tehetett senkit a király, noha házasságok útján sok nem székely betelepülő lett székelyföldi birtokossá. Midőn I. Károly néhány magvaszakadt székely család birtokát el kívánta adományozni, a székelyek hatalmasan ellenszegültek, s a királyi akaratnak a háromszor kiadott királyi parancs ellenére sem lehetett érvényt szerezni. És ezt annak a királynak kellett eltűrnie, aki a legősibb, leghatalmasabb magyar nemzetségek egész sorát tette tönkre, birtokaikat ezerszámra adományozta el, s éppen Erdélyben László vajdának majdnem szuverén hatalmát tette semmivé! Milyen düh foghatta el a királyt, aki annyi uradalmat adományozott el pusztán a fegyver jogán, s most, amikor azt a legtörvényesebb alapon, t. i. magszakadás miatt, s méghozzá szintén székely ember: Apor Sándor javára tette volna, uralkodói jogát jelentéktelen emberekkel szemben nem érvényesíthette! Mily erőteljes és kétségbe vonhatatlan ez a székely jog, hogy ily kicsiny emberek oly nagy hatalom ellenében is diadallal juttathatták érvényre!

Ha az erdélyi magyarok vagy szászok eseteivel hasonlítjuk össze, azonnal világossá válik, hogy a székely jog, a székely föld és a székely ember – bár magyarságához kétség nem fér – mégis egészen más anyagból van gyúrva.

A székelyek egészen 1562-ig szakasztott abban a helyzetben voltak, mint Magyarországon a magyar nemzetségek Szent László vagy Kálmán király koráig. Ugyanaz a kétségbe nem vonható függetlenség a központi hatalomtól, ugyanazokkal a birtokviszonyokkal. Ha azonban a szervezetük azonos, akkor a szervezet eredetének is hasonlónak kell lennie. S nem kétséges, hogy erről van szó: a székelyek a földjüket szintén hódítással szerezték, s Erdélyben ők az egyetlen honfoglalók.

Igaznak kell lennie, hogy az Erdélyt meghódító magyar királyságnak úgy kellett rájuk találnia. (Tagányi/1890/213–221)[45]

A vitéz székely nemzet a magyarok bejövetelekor egyenlőségre alapított katonai demokráciában élt. A sztyeppi hagyományoknak megfelelően minden székely egyenlő szabadsággal bírt, s a nemzet katonai szervezetében egyszersmind katona is volt. Már Anonymus is a székelyekre szabott külön hadiszokás emlékéről tájékoztat, miszerint a székelyek a honfoglaló magyar seregek előtt jártak, s az első sorban harcoltak. E körülmény alapján a székelyek eredetéről és külön történelméről is következtetések vonhatók le.

S hogy Anonymus e helyen is megbízható tájékoztatást ad, azt több adat igazolja. Az 1146. évi osztrák hadjáratban a besenyők és a székelyek *szokás szerint* a magyar sereg élén jártak. II. Ulászló király pedig – a régi székely jogszokásokat megerősítvén – úgy rendelkezett, hogy ha a király kelet felé, azaz Moldva ellen hadra kél, akkor a székelyek összes lovas és gyalog hadereje köteles a sereg előtt járni, visszatérőben pedig a királyi sereget hátvédül követni.

A székelyek még az 1492-ben II. Ulászlóhoz intézett emlékiratukban is önérzetesen hivatkoznak arra, hogy *„minden hadjáratban részt vettek az ország védelmére, őseik vére a harctereken különböző országokban bőven omlott, vérükből patakok folydogáltak, holttesteikből halmok emelkedtek."*

45 Tagányi Károly ezek után megkérdezi: – *Kik hát a székelyek? Még mindig nagy kérdés. Az Etelközből kivert magyarok egyik idemenekülő csapatának is tarthatnók őket, de e föltevésre egy adat, egy nyom sem jogosít. Valószínűbb, hogy a székelyek nem mások, mint besenyők, kik a speciális székely nevet a megtelepedésük után nyerték, mint a magyarországi besenyők az izmaelita nevet a vallásuknál fogva.*
Persze erre a besenyő származásra Tagányinak nincsenek adatai, ezért ez sem több puszta találgatásnál.

Verbőczy István XVI. századi magyar törvénykönyvében is helyet kapott, hogy a székelyek kiváltságokkal rendelkező nemesek, akiknek külön törvényeik és jogszokásaik vannak, hadi dolgokban nagyon jártasak, s örökségeiket és tisztségeiket ősi szokás alapján nemek és ágak szerint osztják fel maguk között.

A székely nemzet élén Szent István óta a király által kinevezett ispán állt. A primorok, lófők és gyalogok között csak a XIV. században kezdenek különbséget tenni, de ez is katonai osztályozás volt csupán, s nem politikai, vagy jogi.

A Székelyföld hét székre (s további fiúszékekre), minden egyes szék népe hat nemre, a nem pedig négy ágra oszlott fel.

Magyarországon az egyéni szabad birtoklás elvének érvényre jutásával a nemzetségek társadalmi-politikai szerepe hamar megszűnt. E mellett a királyságnak a birtokjog forrásává tétele, az adományozási jog, s a Szent Korona örökösödése hűtlenség vagy kihalás esetén: mind olyan intézmények, amelyek Szent István idejében megalapítva, Szent László és Kálmán idejében már kifejlődve vannak.

Mindezeknek a Székelyföldön semmi nyoma.

A magyar nemes például hűtlenség esetén fejét és jószágát veszté. A székely, hűtlenség esetén a fejét elveszíthette ugyan, de jószága a koronára semmi szín alatt nem szállhatott.

Köztudomású, hogy a Székelyföld, jogi természetére nézve egész kiterjedésében első foglalású közös nemzeti birtoknak, nemes és szabad földnek tekintetett, melyen a koronának földtulajdoni joga, vagy királyi adománynak helye nem volt, s örökös jobbágyságnak még az emléke sem lelhető fel.

Az egyéni birtok kifejlődése szintén későbbi fejlemény s kétségtelen, hogy az osztozó nemek és ágak osztályából előbb keletkezett a községi birtok s csak ebből vált ki további felosztás (sors, nyilazás) útján vagy másképpen az egyéni birtok. A nemek, ágak és községek osztatlan birtoklását egészen az újabb időkig fenntartott jogközösségek bizonyítják, például a marosszéki Székhavasa.

A fenti körülmények cáfolják a székelyek 1000 utáni telepítvény voltát. Mert ha csak a Szent László korabeli telepítést tételeznénk is fel, lehetetlen, hogy ez – az azon korban Magyarországon már kifejlett intézmények átültetése nélkül – megtörténhetett volna. A telepítési elméletet cáfolja a székelyek mindenkor kifejezésre juttatott külön nemzetisége és saját belső törvényhozása is.

E külön jogokat igazolja az 1562. évi székely lázadáskor II. János király, aki a segesvári gyűlés végzéseiben kimondatta:

„Minthogy a székelység régi szabadságában bízván, hogy ugyanis ők jószágukat, örökségüket el nem veszíthetik, azért a király méltósága ellen s országunknak békességes állapota ellen sokszor feltámadának. Azért is végeztük, hogy ezután, valamikor ők oly dologban vétkeznének, amiből örök hűtlenség szokott következni, ők is azonképpen, mint a nemesség és országbéli többi híveink, örök hitetlenséggel büntessenek és mind fejüket, jószágukat és örökségüket elveszessék!"

Hóman Bálint ezt így foglalta össze: *„a székelység vérségi köteléken alakuló társadalmi és politikai szervezete csak az ősi időkből való örökség lehet ... és a XII–XIII. századi királyi Magyarország szellemével merőben ellentétes jellegű".*[46]

Sajátos a székelyek adóügyi helyzete is, de még sajátosabb ennek megítélése Kristó Gyulánál:

46 Magyar Nyelv, 1913, 17.

„Különösen sokat nyom a latban Győrffy azon észrevétele – írja Kristó Gyula – hogy a székelység »az egyetlen magyarországi etnikum, amelyről feljegyezték, hogy lovat adott a királynak, ill. az ispánnak, s ez is már akkor történt, amikor a székely nép állattartásában nem a ló, hanem az igavonó ökör játszotta a fő szerepet.« Vagyis a lóadási kötelezettség a székelység történetének olyan régi időszakára mehet vissza, amely a volgai bolgárokkal való együttélés korára mutat." (Kristó/2000/87)

Nagy János még más következtetést vont le a székelyek adózással kapcsolatos külön jogállásából:

„Priszkosz is feljegyezte a hun-szkítákról, hogy azoknak saját nemzeti törvényeik voltak, mely szerint »mindenki tartozott katonáskodni, háborúba menni; de minek utána megtette a had-munkát, aggodalom nélkül élhetett mindazon javakkal, melyeket a szerencse adott neki, a legkisebb terheltetés nélkül.« Vajon a székelyek általános hadkötelezettsége s teljes adómentessége nem ezen átöröklött hun-szkíta intézményben gyökerezik-e?" (Nagy/1879/86)

Jó lenne egymás mellé ültetni a szerzőket, eldöntendő: adóztak-e a székelyek, vagy sem; s hogy az adóügyi helyzetükből lehet-e a volgai bolgárokkal való együttélésükre, vagy éppen etnikai azonosságukra következtetni!

Szádeczky Kardoss Lajos (1927/73) szerint a székelyek mint szabad és hadköteles nemzet eredetileg a királynak vagy az államnak adófizetéssel nem tartoztak. E helyett a királyi családban előforduló némely ünnepi alkalomkor (a király koronázása, lakodalma és első fia születésekor) mintegy önkéntes ajándékul, minden telek (később minden négy-hat ökör) után egy-egy ökröt adtak (amit az ökörbe sütött királyi bilog miatt ökörsütésnek neveztek).

E szokás legkorábban az esztergomi érsekség 1254. évi kiváltságlevelében jegyeztetett fel, mely szerint a székelyektől és az oláhoktól beszedett ökör-, juh- és más állatadó tizede az érseket illeti meg.

Bonfini meg azt jegyezte fel a székelyekről, hogy a szabadságot annyira szeretik, hogy készebbek lennének inkább meghalni, mintsem adót fizetni. Magyarország királyainak soha sem akartak adót fizetni s arra, hogy ezt tegyék, semmi erőszakkal nem lehetett őket kényszeríteni; a mi időnkben pedig csak kéréssel és a király kegyével bírattak rá arra, hogy a dicső Mátyásnak némelykor házanként egy-egy ökröt adjanak.

Még ez ököradónak a beszedése sem ment minden nehézség nélkül.

Oláh Miklós a XVI. század elejére vonatkozó esetről számol be. 1506-ban, II. Lajos születésekor Tomori Pál fogarasi főkapitány egy csapat lovaskatonával indult az ökörado beszedésére, és segítségére Oláh Miklós atyja is küldött tizenhat lovast.

A székelyek azonban akadékoskodtak és ellenálltak, azt állítva, hogy senki sem emlékszik közülük, hogy ilyen történt volna.

A király emberei elkezdték az istállókból és a mezőről összeszedni az ökröket, mire szabályos ütközet alakult ki, amelyben Tomori mintegy ötszáz lovasát a székelyek megölték vagy szétkergették, s Tomori Pál főkapitány uram maga is vagy húsz sebet kapott. Az Oláh Miklós atyja által kiállított tizenhat főből három meghalt, a többiek pedig kifosztva és félig összevagdalva tértek haza.

Csak a XVI. század közepén, az ország romlásával együtt csorbult a székelyek régi adómentessége is, amikor az ököradó helyett és mellett (segedelem gyanánt, a haza megtartása érdekében) rendes pénzadót is kezdtek tőlük szedni. Azonban ezeket sem szedték minden évben, s ráadásul azt az országos szükségre (például a töröknek fizetendő adóra) való hivatkozás alapján szavazás döntötte el.

Ferdinánd király 1552-ben vizsgálatot rendelt el, amelynek célja a székely adózási szokások megállapítása, és lehetőség szerint a székelyek megadóztatása volt. E vizsgálat azt állapította meg, hogy a székelyek – az ökörajándékot kivéve – minden adózás alól mentesek voltak. Ferdinánd végül 1554-ben megerősíti a székelyek ősidőktől fogva élvezett adómentességét, kikötvén, hogy a régi királyoknak teljesített „ökörsütést" neki is megadják.

Szádeczky Lajos, aki külön fejezetet írt könyvében a székelyek adózásáról, a lóadás szokását meg sem említi, szinte mindig csak az ökörsütésnek emlegetett adót vagy ajándékot tárgyalja.

Azaz a székelyek adózása s azon belül különösen a lóval való adózása korántsem olyan biztos tény és általánosan elterjedt szokás, amire a székelyek török eredetére vonatkozó hipotézis felépíthető lenne.

Sajátosan jelent meg a székelyek nemzeti elkülönülése a politikában, és ebből következett Erdély sajátos nemzetiségi megosztottsága is. Székelyek, magyarok és szászok alkották ama három nemzetet, amely Erdély egész története során következetesen újra meg újra a szemünkbe tűnik.

Közülük elsőnek számítottak az erdélyi magyarok, másodiknak a székelyek, harmadiknak a szászok.[47]

E három nemzet különbségét az eltérő történelmükből következően eltérő jogrendszerük állandósította. A három erdélyi nemzet merev megkülönböztetése úgy maradt meg, hogy annak Magyarországon nincs párja. E nemzetek nem tudtak eggyé olvadni, mert kezdeti különbözőségeik közjogiakká erősödtek, és megkövesedtek.

Erdély önálló fejedelmei már három külön nemzettel álltak szemben, s belpolitikájuk e három tényező folytonos egyeztetésében állt. A fejedelmi döntések az egyiknek hátrányára, a másiknak meg előnyére váltak, s csak ritkán, vagy sohasem szolgálhatták az egész társadalom javát.

Innen eredt az erdélyi viszonyok örökös állhatatlansága, de Erdély függetlenségének a garanciája is.

S aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy e három nemzet elkülönülésében a székelység létezése meghatározó jelentőséggel bírt. A székely nemzet nélkül a másik kettő is gyorsan összeolvadhatott volna, mint ahogyan ez Magyarországon meg is történt.

Székely karakter

Az Erdély keleti határszélén ma is egy tömbben élő székelységet az eredete, néprajzi sajátosságai és régi alkotmánya megkülönbözteti a magyar nemzet többi részeitől. E különbségeket számon tartja a székely hagyomány, szólnak róla a törvénykönyveink és ismerik régi történetíróink, fenntartották emlékezetét a régi székely jogszokások, kiváltságok és intézmények is.

A székely viszonyok között sajátos székely ember élt s a székelyek egyéni karaktere ma is – a külön székely jogok emlékké válása után is – felismerhető.

Ezt a székely embert így jellemzi Szőcs István:

A székelyek közkeletű, tréfás vagy inkább gúnyoros neve a *góbé*. Hogy ez összefügg-e, illetve azonos-e a *kópé*, vagyis „tréfás fickó" elnevezéssel? Ez, sajnos tisztázatlan.

47 A későn érkező (és ennek megfelelően politikai, gazdasági jelentőségre is csak jóval később szert tevő) oláhok kimaradtak a politikai súllyal rendelkező nemzetek sorából.

Ugyanis a nyelvtörténeti adatok alapján a *góbé* szó eredetileg mintha csak „goromba, bugris, együgyű" jelentésű lett volna, s csak jóval később kezdték „vidám, tréfás, furfangos alak" jelentésben használni.

Az viszont tagadhatatlan, hogy az úgynevezett góbés humor, vagyis a székely humor önálló, különleges szellemiséget képvisel a magyar művelődés és néprajz területén belül. Jellegzetességei az öngúny és a káröröm – átszellemített formában, mondhatnánk úgy is: az a törekvés, hogy a kínos, sőt rettenetes helyzeteket minél bájosabb könnyedséggel oldjuk fel.

A székely adomák az otrombaság és a finomság, a nyerseség és a rafinéria míves keverékei.

Íme három jellegzetes példa:

– A székely faluba megérkezik a teknősbéka. Senki sem látott még ilyesmit, ezért odahívják a falu legbölcsebb emberét, hogy mondjon véleményt. Az így nyilatkozik: *Ez vagy valami, vagy menyen valahova.*

– Kérdik a székelyt, látott-e hegedűt? Így válaszol: *Egyszer láttam egyet Brassóban, de arra is azt mondták, hogy nem a vót.*

– A püspök vizitációba érkezik egy hegyi faluba. A székelyek más ajándékot nem tudván kitalálni, összegyűjtenek a faluszélen egy kád tejet. A meghatódott püspök, hogy kérdezzen valamit, azt tudakolja: Tulajdonképpen mennyi tej is van a kádban? Erre a bíró amúgy felöltözve, csizmásan a kádba ugrik, és a mellére tett kézfejével jelzi a szintmagasságot: *Ennyi e!*

A népművészet feledhetetlen szépségű alkotásait nem számítva, a székely szellem zavarba ejtően későn bontakozik ki a szépirodalomban. A huszadik század első évtizedéig a székelyek földjéről kevesebb költő és szépíró került ki, mint más magyar tájakról. A fordulatot Tamási Áron és Nyírő József hozta.

Nem így van a tudományos teljesítmények terén, ahol a székelyek sokkal hamarabb mutattak fel nagyszerű tehetségeket. Az első modern magyar világtörténelmet Székely István írta, rovásírásunk leírásában meg Thelegdi János szerzett elévülhetetlen érdemeket. A székely tudós jellegzetes típusa még Kőrösi Csoma Sándor, Bálint Gábor, vagy a közelmúltban elhunyt László Gyula.

Feltűnő, hogy a székelyek háza tája rendezettebb, tisztább, mint a közelükben élő mezőségi magyaroké vagy a moldvai csángóké. A székely építészet jellegzetes eleme a székelykapu, amely nem egyszerűen egy fedeles nagykapu-fajta, hanem eredetében kultikus-reprezentatív jellegű építmény és mint ilyen határozottan megkülönböztethető a szomszédos tájak fedett kapuitól.

A kapuállítás szokása összefügghet azzal is, hogy a határgyepükön a székelyeknek erős kapukat kellett állítaniuk és őrizniük. Más gyepük mellett azonban (mint például az Őrségben) nem maradt fenn hasonló kapukultusz, s a székelykapuk nevezetes szimbólumrendszere sem.

Huszka ugyanis a székely kapuk faragványainak virágdíszítését asszír-babiloni faragványokon találta meg (1. ábra).[48]

A székelykapuk jellegzetes, sátorépítést utánzó patkóíve meg az indiai sziklatemplomok bejáratain figyelhető meg (8. ábra).

48 Huszka József: A székely ház, 1895., Nemzeti építészetünk múltja és jelene, 1892., Hazai ornamentikánk eredete és nemzetisége, 1890., Magyar díszítő styl, 1885., Magyar díszítési motívumok a Székelyföldön, 1883.

A kapuk szerkezetének párhuzamait Kínában is megtaláljuk (1c. ábra).

Egyetérthetünk Huszkával abban, hogy a székelykapu ezekről a területekről, vagy ezek központi részéből: Baktria hunlakta vidékéről származik.

Az öltözet és a magatartás[49] terén is több a tisztaság, illetve a feszesség, annak ellenére, hogy a székely népviselet például a közeli kalotaszegihez vagy torockóihoz képest puritánnak vagy szegényesnek tűnik. A székely népviselet jellegzetes része a székely harisnyának nevezett, testhez tapadó posztó ruhadarab, s ez teljesen más, mint általában az erdélyi földműves lakosság fekete ünneplője, s végletesen különbözik az alföldi bő szárú gatyától is, annak mintegy szemléleti és eszmei ellentéte. (Vö. Szőcs/1996!)

Ha turistaként utazunk át a Székelyföldön, akkor is szembeötlenek a székely jellegzetességek. Amikor például szóba kerülnek a gyermekeink, a derék székelyek nem mulasztják el megemlíteni, hogy *„Az Isten tartsa meg őket!"*. S akinek gyermeke van, az érzi, milyen könnyű megszeretni egy népet néhány kedves szaváért!

Vagy vegyük a sörivásban megmutatkozó székely szellemet!

Budapesten, ha négyen leülnek négy üveg sör mellé, akkor mindenki kiissza a saját üveg sörét – akár sok neki egy üveggel, akár kevés.

A székelyek ezzel szemben az első üvegből töltenek mindenkinek, s ahogy fogy a poharakból, úgy töltenek utána a soron következő üvegekből. Azaz a szomjas székely több sört iszik, a mértéktartó kevesebbet – ami fejlettebb közösségi tudatra, egymás nagyobb megbecsülésére vall.

A székely mesteremberek tudása és szorgalma is legendás. Ez nyilván összefügg azzal, hogy a székelyek földje mindig kemény munkát és önfeláldozást követelt a lakóitól. A székelyek tehetségére és ügyességére nézve elég itt a Sevillai Világkiállítás Makovecz Imre által tervezett magyar pavilonjának székely ácsaira utalnunk, akik az egész világot bámulatba ejtették a nehéz körülmények között, önfeláldozó erőfeszítéssel, gyorsan és pontosan végzett munkájukkal.

Ezt a máig érezhető különbséget az évezredeken át megőrzött tradíció, a Hun Birodalomat is megszervező szellemiség magyarázza.

A székely népnév

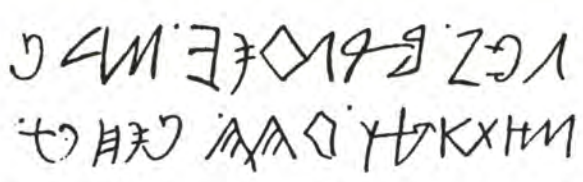
A székely népnevet némelyek mindenáron török eredetűnek szeretnék beállítani,[50] hogy ebből a székelyek egykori török nyelvére következtethessenek. Azonban a székely népnév töröksége sem szolgálhatna számottevő bizonyságul a székelyek török nyelve és eredete mellett, mert *„azon ... tévedés, hogy egy ... nép őstörténelmének megvilágításánál nem a ... nyelv, hanem a hegemóniát jelző és az idegenek által sokszor helytelenül, vagy időszerűtlenül alkalmazott nemzetnév az irányadó, az a módszeres kutatás előtt külön kritikára nem szorul"*. (Sebestyén/1899/8)

Elrettentő példa a Mátyás királyunknál olasz követként szolgáló Ranzanus feltételezése, aki a székelyeket *pusztán* a latinos *siculi* nevük azonossága miatt a szicíliai siculokkal veti össze. A népnév-azonosságok ugyan magyarázatot kívánnak (akár török, akár

49 A Nemzeti Krónika ugyanezt mondja mintegy ötszáz évvel ezelőtt: *„ezek a székelyek ... szigorúbb erkölcseik által ... különböznek a többi magyaroktól"* (l. a krónika 1488. évi budai kiadásában, c. 6. levél!).

50 A szibériai Kondoma mentében lakó tatárok a *törzs*-et *szeök*-nek nevezik. (Sebestyén/1897/21)

tatár, akár szkíta, akár szicíliai párhuzamról van szó), de származtatási hipotézisek alátámasztására önmagukban nem elegendőek.

Szövegközi ábra. Egy Fischer Károly Antal által említett, székely betűs oldalakat is tartalmazó, azóta elveszett kódex részlete (Pálffy Ottó feloldása szerint: „Sok másképp van, Werbőczit kell nézni!")

Például a magyarokra alkalmazott turk, vagy baskír (baszdzsirt) népnév sem jelenti azt, hogy a honfoglalók türkök, vagy baskírok lettek volna. Vannak persze egyes kutatók, akik Árpád népét töröknek vélik s éppen ezt, a bizánciak által rájuk alkalmazott turk népnevet szedik elő ennek bizonygatására. Arra azonban – valamilyen soha meg nem magyarázott okból – nem gondolnak e jeles szerzők, hogy a magyarokat hunnak is hívták, s ebből meg a hun voltunk következne. Pedig a hun nevet gyakrabban és hosszabb ideig viseltük a turknál. S ráadásul a hunokat is általában töröknek mondják.

Azaz egyes „tudósaink" a prekoncepciójuktól és a megbízójuktól függően úgy válogatnak a népnevekben, mint tyúk a kendermagban: az egyik népnevet alkalmasnak találják az etnikum meghatározására, a másikat meg nem.

Kristó Gyula így „hasznosítja" a székely népnevet:

„Hallatlanul fontos, hogy a székely név az egész középkoron át csak népnévként fordul elő, együtt olyan, vitathatatlan népnevekkel, mint a magyar, a besenyő, a német, az oláh stb. Abban is más népnevek módjára viselkedik a székely név, hogy személynévvé válhatott (e minőségében először egy 1131–1141 közti forrásban fordul elő), illetve hogy helynévvé vált (első adatunk Székely helynévre a XIII. század elejéről való). Nagyon sokat segíthetne a székely eredetkérdés megoldásában a székely név etimológiája. A legutóbbi időkig azonban ez megoldatlannak látszott. Mielőtt még erre kitérnék, azt az adatot kell ismertetnem, amelyet már régóta próbáltak kapcsolatba hozni a székely népnévvel. A Dzsajháni hagyományra visszamenő Ibn Ruszta-szövegben találjuk ezt a mondatot: »A besenyők országa és a bolgárok közé tartozó 'sk.lek országa között van a magyarok határai közül az első (szélső) határ«. Az e tudósításban foglalt helyzet a legnagyobb valószínűség szerint nem későbbi a IX. század végénél. ... a magyar fordításban 'sk.l-ként szereplő név olvasata problémát jelent ... lehetséges átiratai ... a név más forrásokban való előfordulását is figyelembe véve ... (eszkel, eszekel). ...

Amennyiben ... e névhez kapcsolható a nyugati türkök – 651. évi kínai forrásban feljegyzett – két törzsfőjének neve, amelyet Ligeti Lajos (Eszkel)-nek oldott fel, s ugyanő e nevet vélte felfedezni az 565 körüli hermikhion (türk) fejedelem görög betűs szövegben fennmaradt Askhel nevében, úgy egy két (vagy) *... három szótagú (névre gondolhatunk). ...*

Tévesnek kell ... minősíteni mindazokat a kísérleteket, amelyek török nyelvtörténeti oldalról utasították vissza a fenti alakokból a székely levezethetőségét. Könnyű belátni, hogy amennyiben a magyar nyelvbe bekerült egy ... (eszkel, eszekel) vagy ehhez hasonló nép- (vagy törzs-)név, annak további sorsa nem a török, hanem a magyar nyelvtörténet szabályai szerint alakult. Az etimológia tehát bizonyossággal vall amellett, hogy a székelyek a magyarságtól etnikumukra nézve különböztek, eredendően a nyugati türk birodalomba tartozhattak, majd utóbb a volgai bolgárokhoz csatlakozhattak. A VI–IX. században, ebben a közegben élve, a székelyek kétségtelenül török nyelvet beszélhettek. A volgai bolgárok közül kiválva a székelyek egy része a IX. század első felében a magya-

rok kötelékébe került, míg egy másik részük (askl) megmaradt a volgai bolgároknál, róluk 921–922-ben Ibn Fadlán hagyott ránk tudósítást."

A Kristó Gyula által említett fenti forráshely azonban semmit sem mond ama 'sk.l-ek, és a székelyekkel talán semmiféle kapcsolatban nem lévő törzsfők nyelvéről és nemzetiségéről. Ezért az odabiggyesztett „nyugati türk" vagy „türk" meghatározás legfeljebb politikai meghatározásnak tekinthető, de nyelvi ténynek nem. A VI–IX. században (más népek mellett) akár a magyarság egyik része is tartozhatott a nyugati türk birodalomba. A székely népnév fenti előfordulása tehát – Kristó Gyula állításával ellentétben – nem bizonyítja a székelyek idegen etnikumát és türk nyelvét.

Baj van az 'sk.l-ek földrajzi elhelyezésével és vándoroltatásával is.

Kristó Gyula ugyanis minden alap nélkül tételezi fel azt, hogy a székelyek ősei a volgai bolgárok között éltek volna. Erre ugyanis nincs semmi bizonyíték.

A források valóban értelmezhetők úgy, mintha két 'sk.l csoport létezett volna. Az 'sk.l-ek egyik része e szerint Erdélyben élt, ezek azonban sohasem éltek a Volgai Bulgáriában. A másik 'sk.l csoport pedig a Volgai Bulgáriában élt ugyan, de onnan sohasem került be a Kárpát-medencébe. S ha ez így van, akkor az erdélyi székelyek neve és nyelve aligha származhatott a *volgai* bolgárok nyelvéből.

Nézzük csak, hol is éltek a magyarok és az 'sk.l-ek a IX. század végén?

Anonymus szerint Álmos és a magyarok 884-ben keltek át a Volgán, az pedig általánosan elfogadott, hogy a besenyők tőlük keletre nomadizáltak. Amiből következőleg az 'sk.l-ek országa a magyarokhoz képest nyugatra (a magyarok első határánál) terülhetett el. Ugyanis csak így képzelhető el, hogy a magyarok a besenyők és az 'sk.l-ek között foglaljanak helyet. (Némileg leegyszerűsítve: délre volt a tenger, északra a nomádok számára jórészt értéktelen erdővidék, nyugatra az 'sk.l-ek, keletre meg a besenyők).

Igen ám, de a magyaroknak – mint az a mohamedán szerzők megfogalmazásából kiderül – két „határa", azaz két országa is volt. Ez a két ország azonos lehetett a keleti Levédiával és nyugati Etelközzel, amelyek valahol a Don-kanyar és Volga-könyök vidékén érintkezhettek egymással.

Etelköz nyugati határait a Kárpátok keleti lejtőinél és a Dunánál sejtjük, míg Levédia a Volgát (Atilt) érinthette. A Kristó Gyula által hivatkozott Dzsajháni világosan meg is mondja, hogy a magyarok ekkor (880 táján) két folyó között laktak: *„E két folyó közül az egyiket Atilnak, a másikat Dunának hívják."*[51]

A képet az bonyolítja, hogy bolgárok a Dunánál is, meg a Volgánál is éltek s – úgy tűnik – mindegyik helyen megtaláljuk az 'skl, vagy 'sgl népet is.

Az Al-Duna déli oldalán ott éltek azok a bolgárok, akik Erdélyt és az erdélyi székelyeket is ellenőrizték. S itt fontos az, hogy Dzsajháni és Ibn Rusta fenti szövege a magyarok *első* határánál lévőnek mondja az 'sk.l-ek országát. Ez a mondat azonban önmagában nem sokat segít,[52] mert a besenyőket és a székelyeket is az első határral összefüggésben említi.

A kérdést a „másik határ" (azaz a másik ország) földrajzi helyzete dönti el:

51 Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980., 146. oldal.

52 Ibn Rusta mondatát így adja vissza Kmoskó (1997/207): *„A baganaklya (besenyők) és a bulkarlya (bolgárok) közé tartozó 'skl (székelyek) vidékei között van a maggariya (magyarok) határai közül a legelső határ"*. Ugyanezt az adatot Nagy János százhuszonkét évvel ezelőtt így ismertette: Ibn Rustah ...*„még 888 előtt befejezett kútforrásból merített rövid tudósításában azt jegyezte fel, hogy: a besenyők és a székelyek földje között terül el a magyar vidékek elseje."* (Nagy/1879/54)

„A másik baszdzsirtok (Ibn Haukal: a baszdzsirtok legnagyobb része) a besenyőkkel határosak."[53]

Azaz az „első határ" és az 'sk.l-ek (székelyek) országa a besenyőktől távol – valahol a Dunánál és a Kárpátoknál – volt. Itt azonban nem találunk volgai, hanem csak dunai bolgárokat. Azaz az 'sk.l nép (vagy egyik részlege) 880 körül, már a honfoglalás előtt mintegy másfél évtizeddel Erdélyben élt.

S ez korántsem új, hanem száz évnél is régebbi felismerés, amelyet már Nagy János is csak megismétel:

„»A magyarok – írja Abul'feda – turk nemzet, földüket a Bedzsnák és Sekek (besenyők és székelyek) tartománya közöttinek mondják a bolgári vidéken.« ... Jerney János Abul'feda ezen leírását részletesen ismertetvén, értekezésében többek közt így nyilatkozik: »Fontos világítást nyer históriánk a székel nemzet azon időről megemlítése által, kétségtelenné válván azoknak Árpád bejötte előtt már mostani földükön lakta, egyszersmind erősen támogattatván Béla névtelen jegyzője és krónikáink hitelessége a székel származás dolgában. Ily bizonyításra támaszkodva, nem leend immár szükség e törzsök fajnak későbbi beköltözését, (és) ... eredetét vitatni.«" (Nagy/1879/53)

Ibn Rusta a volgai bolgárok birodalmának leírásakor egy másik, *'sgl* nevű népcsoportot említ. Erről a következőket írja a lábjegyzetben Kmoskó Mihály: *„Asgal, Esgel, Isgil, Esegel? A magyarok leírásában 'skl; Al-Bakri: 'szkl; Abulfeda ... asskk; kiejtése ismeretlen"* (Kmoskó/1997/206).

Ugyanaz lehetett az 'sk.l-ekkel is a helyzet, mint a magyarokkal: a Kaukázus vidékéről egyik részlegük a Kárpát-medencébe, a másik meg a Volgai Bolgárországba vándorolt. S a Kárpát-medencébe került székelyek és magyarok megmaradtak, a Volga mellékére költözöttek meg majdnem nyom nélkül elenyésztek.

Ibn Rusta elmondja, hogy a Volgai Bolgár Birodalomban élőknek *„Háromféle a fajtájuk: egyik fajtájuk neve barsula, a másik fajtáé 'sgl, a harmadiké bulkar (bulgar)"* (Kmoskó/1997/206). Azaz az 'sgl-eket és a bolgárokat világosan megkülönbözteti és különböző fajtájúnak mondja. Így viszont nincs semmi okunk arra, hogy a nyelvüket azonosnak tekintsük.

Kristó Gyula érvei tehát pihekönnyűek. Az erdélyi székelyek ősei sohasem éltek a volgai bolgárok környezetében, ezért aztán a volgai bolgárok nyelvéből a székelyek egykori török nyelvűsége nem vezethető le.

Annál kevésbé, mert azt sem lehet biztosan tudni, hogy maguk a bolgárok milyen nyelven beszéltek. Az Akadémiai Kiadónál megjelent „A világ nyelvei" c. kötet ugyan a török nyelvek csoportjába sorolja a bolgár-török nyelvet, de ezt meglehetősen különös érveléssel próbálja meg alátámasztani:

„A nyelvcsoport tagjai: a kihalt volgai bolgár, a dunai bolgár és kazár, valamint a ma is élő csuvas. Maga a bolgár név „kevert, vegyes" jelentésű, a nép többféle etnikumból való eredetére utalva. A hunokkal szövetségben álló kisebb török népek a hun birodalom felbomlása után egymással új szövetségeket kötöttek, és új birodalmakat alapítottak. E területeken jött létre a bolgár-törökök (V–VII. sz.), és a kazárok birodalma is (VII–X. sz.). ... A források 482. évi tudósítása szerint a konföderáció neve és annak legjelentősebb törzse a bolgár volt. ... E nagy bolgár törzsszövetséghez tartoztak közel három évszázadon át a honfoglaló magyarok elődei is. Ezért a magyar nyelv régi török (azon belül az

53 Bartha Antal: A magyar nép őstörténete, 339. oldal.

Szövegközi ábra. A Tervel Kagán (701–718) által sziklába vésetett „madarai lovas" Bulgáriában

ún. csuvasos típusú) jövevényszavai az egykori bolgár-török nyelv legrégibb hiteles emlékei. A magyar nyelv csuvasos jövevényszavai, valamint az egyéb forrásokban fennmaradt szórványemlékek arra utalnak, hogy a bolgár-törökben több nyelvjárás létezett."

Mit is kell ezen érteni?

A szomorú valóság az, hogy a bolgár-török nyelvcsoport három tagja – gyakorlatilag nyelvemlékek hátrahagyása nélkül – kihalt. A negyedikben (a csuvasban) pedig rendszeresen hiányoznak a csuvasos jellegű magyar jövevényszavak megfelelői.[54] Amelyeknek pedig a csuvasban meg kellene lenniük, ha egyszer a magyarban megtalálhatók a – finnugrászaink szerint – csuvasos jellegű jövevényszavak.

Azaz a székelyek által beszélt gyönyörű magyar nyelv néhány – idegenekre tukmált (de az egész magyar nyelvterületen elterjedt!) – szava bizonyítaná azt, hogy a bolgárok egykor bolgár-törökül beszéltek? S a bolgárokkal nem azonos fajú, ismeretlen nyelvű és a Kárpát-medencébe soha be nem került volgai 'sgl-ek puszta említése igazolná, hogy az erdélyi székelyek ezt a hipotetikus bolgár-török nyelvet beszélték valaha?

E gondolatmenet túl kacifántos.

Ráadásul a Kristó Gyula által felállított logikai lánc sem zárt – ezért aztán a székely népnév török eredete bizonyítatlannak, a székelyek egykori török nyelve pedig a fantazmagóriák birodalmába tartozónak tekinthető.

Sebestyén Gyula – a török eredetet bizonyítandó – azt állítja, hogy Sejkh Szulejmán szótárában a *szikil, szekil* a közép-ázsiai törökség nyelvében „nemes embert, született ne-

54 Nagyon kétséges, hogy a csuvasok eredetileg is törökök voltak-e, s nem csak a X–XIII. században törökösödtek el a beözönlő baskírok, kipcsakok és egyéb keleti török népek hatására. A csuvas nyelv későn és olyan területen alakult ki, ahol a keleten maradt magyar töredékek jelentős szerepet játszottak. A magyarság egyik csoportja éppen a csuvasokba olvadt bele. A csuvasok mondakincse, szokásrendszere és testalkata kaukázusi eredetre vall. (Götz/1994/620)

mest, előkelő családból valót; úri származásút, előkelőt, urat, főrangú" jelent s mint ilyen a török társadalom legfelső uralkodó osztályának elnevezésére szolgál, szemben az alsóbb néposztállyal és a nem török eredetű alattvalókkal. (Sebestyén/1899/7)

A székelyeknek a honfoglaláskor nyert határőrző, csatlakozott nép szerepe azonban a „legfelső uralkodó osztály" voltukat kétségessé teszi. Ha tehát a székely népnév valóban e közép-ázsiai török *szikil, szekil* szóból eredne, akkor a székelyek e népnevet csak a honfoglalást megelőzően kaphatták volna, amikor ugyanis még uralkodó nép voltak. A magyar krónikák azonban világosan megírják, hogy a székelyek korábbi hun nevüket a vereség után cserélték a székelyre, hogy ezzel a rejtőzködésüket segítsék. S itt zavaró az a körülmény is, hogy a székely nevet egy elbujdosó néptöredéknek kellett volna felvennie, amikor már nem uralkodhatott mások felett.

A zavart végső soron az okozza, hogy a Sebestyén Gyula, Németh Gyula és mások által hivatkozott *szikil (sikil)* szó ama szótáron kívül máshol nem létezik.

Hasan Eren[55] meglehetősen erőtlenné tette nagynevű turkológusaink *sikil*-re épített elméletét, amikor valószínűsítette, hogy a fenti szótárba egyszerű íráshiba folytán *silik* helyett került a *sikil,* s hogy ennek értelme is lényegesen eltér attól, amit például Németh Gyula állít, mert csak „tiszta" jelentésű. (Vö. Kallós/1943/421!)

Nincs tehát okunk azt feltételezni, hogy a székely népnév a volgai bolgárok nyelvéből vagy valamelyik másik török nyelvből származott volna.

Hunfalvy a magyarból fejti meg a székely népnevet. Szerinte a székely (szék-elv) „széken túli", vagy „szék megetti" jelentésű, amint az Erdély (erdő-elv) szó is „erdőn túli", „erdő mögötti" értelmű.

Sebestyén Gyula (1897/28) emlékeztet arra, hogy a szék szó nem kizárólagos magyar tulajdon. Megvan az ugor, a török és a tatár nyelvekben is, ami azt jelenti, hogy még az urál-altáji ősnyelv szókincséből való. A tatár *sege* és az oszmánli *sig, siglik* mocsaras, megülepedett vizes, sekélyes széket jelent. A cseremiszben *sagal, segel,* a csuvasban *sagak* keveset, csekélyt jelent. A lapp *coke, coakke* a magyar sekély víznek, azaz gázlónak felel meg. Budenz ebbe a fogalmi körbe a gázlót jelentő régi *csek, cseke* szavunkat is bevonta. A csege szó egy 1261. évi oklevélben rekeszt, vízrekesztést, száraz átkelőhelyet jelent. Szenczi Molnár Albert a *szégye* szót tőr, cekle és kelepce értelemben használja. Néhány XVI. századi levélben a *ceghe* és *zegye* alak halfogó rekeszt, a székely nyelvjárások *szejke* szava meg lapályt jelent. Ide sorozható a szék, csapszék, szik, szeg, szög, sziksó, sekély és csekély szó is.

A török, tatár és ugor szóbokroknál azonban a magyar jóval gazdagabb. Aligha van tehát szükségünk arra, hogy a székely népnevet idegen nyelvből magyarázzuk. Ezért azt is feltételezhetjük, hogy a *székely* szó magyar eredetű: a Csigle, a Csík, a Cegléd, a (fűzfajtát jelölő) cigle, a szikla, a sziget, a szeg, a szeglet, a szék, a székely, a zeg-zug és társainak rokona.

Azaz a *Csigle* és a *székely* magyarázata egyetlen tőre mehet vissza, s egy ősi magyar szóbokor részét képezik, amelynek más nyelvekben is lehetnek megfelelői.

A székely népnév jelentése a gyepükkel körülzárt területen, a székekben való megtelepedettségre (székelő voltukra) utal s ez megfelel a hun történetben előadott népnévmagyarázatnak, mert illik egy menekülő, elrejtőző néptöredékhez.

A népnév rokonságába tartozik a görög *szkíta,* a perzsa *szaka,* a Herodotosznál emlegetett *szkol(ot)* s a mohamedán kútfőkben *'sgl,* vagy *'skl* formában fennmaradt népnév is.

55 Magyar Nyelv, XXXIX/205, 1943.

Szövegközi ábra. Avar kagán sírja Bulgáriában (Hampel nyomán)

A volgai bolgároknál élő *'sgl* nép nevét a Csíkban magukat elsáncoló székelyekéből is származtathatjuk. Ha a Kárpát-medencéből a Pontusz vidékére visszamenekült hun töredékekből keletkezett a bolgárok állama, akkor ennek szétesésekor az erdélyi székelyek leszármazottai elkerülhettek a Volgához is. Győrffy (1997/144) is felteszi, hogy *„az etelközi magyarok a későavar onogurokat ... székely néven nevezték, hasonlóan, mint ezek Keleten maradt rokonait."*

A hadi vállalkozások rendszeresen szükségessé tették egyes néprészek körülsáncolását, ezért a székely népnév a védelemre berendezkedők szokásos elnevezése is lehetett időtlen idők óta.

S ilyen értelemben a székely népnév valóban összefügghet a hátvéd szereppel, de már az Atillát megelőző időktől. Egy effajta magyarázat világossá tenné azt is, hogy miért csak az erdélyi völgyekben védelemre berendezkedő magyar nyelvű népcsoporton maradt rajta a székely népnév. Mert ők élnek ott a hun kor óta, védelemre berendezkedve, Csaba vitézeit visszavárva.

A SZÉKELY TÖRTÉNET SZEREPLŐI

Hunok

A pusztai törzsszövetségeket általában a vezető törzsről nevezték el.[56] Mao-tun hun uralkodónak a kínai császárhoz írt levele szerint a hunok által hódoltatott íjfeszítő népek a meghódolásukat követően szintén hunnak számítottak. A Hun Birodalom pedig oly nagy kiterjedésű volt, hogy bárhol éltek is a magyarok, mindenképpen a hunok közé tartoztak. S ugyanez elmondható a székelyekről is. „Tudósaink" mégis tücsköt-bogarat összehordanak a hun kapcsolat cáfolása érdekében:

„Feltűnő, hogy Anonymus egy helyen sem mondja Attilát hun királynak, és egyetlen egyszer sem említi a hunok nevét. A székelyek sem hunok őnála, hanem Attila király népei, s mint ilyenek csatlakoznak a Mén-Marót ellen vonuló magyarokhoz" – állítja a Pais Dezső jegyzeteit felhasználó Győrffy György (1977/139)

Ez a „tudós" megállapítás azonban félrevezető. Anonymus ugyanis az Álmos vezér megválasztása címet viselő 5. fejezet elején *„A hungárusok igen vitéz és a hadi viszontagságokban felette hatalmas nemzeté"-ről* beszél, amely *„eredetét a szittya nemzetből vette"*.

Ha ugyanis tudjuk, hogy Priszkosz rétor a hunokat szittyáknak (szkítáknak) nevezi, Jordanes pedig a hunugurokat a hunok egyik utódának mondja, akkor Anonymus szittya eredetű hungárusai (azaz a honfoglalásra készülő magyarok) a hunok utódainak tekintendők.[57]

S egyébként is: ugyan kik lennének „Attila király népei", ha nem a hunok?

„Jornandes mondja, hogy a hunok nemzete az ő korában két ágra szakadt: egyik az ultziagirok népe, másik a savir (avir), vagy mint alább nevezi őket, a hunugur nép ... kik egyébként is külön szálláson székelnek. Chersonesus mellett, a merre a haszonleső kereskedő a javait Ázsiába szokta hordani, laknak az ultziagirok, kik nyáron a téres pusztaságon kóborolnak, nyájaikat legeltetve; télen pedig a pontusi tengerhez húzódnak. A hunugurok pedig onnan ismeretesek, hogy a becses bőrök kereskedése tőlük jő. Akik sok bátor férfit megfélemlítettek. Azt olvastuk róluk, hogy első szállásuk Szkítia földjén volt a Meotisz tava mellett; a második Moesiában, Thraciában és Daciában; a harmadik pedig a pontusi tenger felett ismét Szkítiában." (Nagy/1886/109)

Azaz a VI. századi Jornandes (helyesen: Jordanes) szövege szerint a szabír és a hunugur a hun nép egyik ágának két neve.[58] S ők azok, akik (a VI. század előtt!) egyszer már jártak Dáciában.

56 A népnevek vándorlásának egyik különös példája éppen a szabír népnév, a magyarság régi neve. Ismeretes, hogy Szibériát is a szabírokról nevezték el egykor, s hogy az osztják népköltészeti hagyományban is többször előfordul a szabír (tapar, sabar, saber, soper, saber) név. Patkanov szerint *„Az osztják hagyomány nagy tisztelettel és alázattal szól a szabírokról, mint magasabb rendű fajról. Nyugaton, a turinszki kerületben, a vogulok főhelyén is többször találjuk a szabír szót, mint földrajzi nevet. Érdekes, hogy itt a mai vogulok saper-nek nevezik az oroszokat, tehát régi uraik nevét átvitték mai uraikra."* (Németh/1990/72) Amiből az a következtetés adódik, hogy a népnevek egyezése legalább valamilyen párhuzamos helyzetre utalhat.

57 A szkíta nevet mások is használják a székelyekkel és a hunokkal kapcsolatban. Például Werbőczy István szerint: *„Vannak még az erdélyi részeken szkíták, kiváltságos nemesek, akik a szkíta néptől ennek Pannóniába való első bejövetele alkalmával származtak el, akiket romlott névvel siculusoknak nevezünk"* (III. rész, 4. cím). Itt Werbőczy a sicult (székelyt) a scitul (szkíta) népnévből vezeti le. Máshol azonban a Szkítiából kijött hunok szokásainak fennmaradását említi a székelyeknél (I. rész, 3. cím). Azaz a hunokat – Priszkoszhoz hasonlóan – nem különbözteti meg a szkítáktól.

Ezen szabír/hunugor nép nyelvére a IX. század elején élt Theophanes adatából is következtethetünk, miszerint a szabírok egyik királyának neve Muageris volt. E nevet a magyar népnév személynévi változatának szokás tekinteni – amiből joggal következtetünk a szabírok magyar nyelvére.

Ráadásul Bíborbanszületett Konstantin a szabír nevet a magyarok régi nevének mondja, a szabírok másik nevét, a hunugurt (hungariant) pedig ma is sajátunkként viseljük.

A krónikáink tehát joggal azonosítják a magyarságot a hunokkal. Azokkal a hunokkal, akik Atilla alatt a Kárpát-medencét és vele Dáciát egyszer már uralták, majd a Hun Birodalom bukásakor keletre visszavonultak, de később kétszer is: előbb az avar időkben, majd Árpád alatt visszatértek oda.

S itt megint Theophanes segít bennünket a tisztázásban. Szerinte ugyanis a bizánciak az avarokkal és az előző hunok maradványaival való tárgyalásoknál ugyanazokat a tolmácsokat használták. Az pedig ma már elfogadott tény, hogy az avarok tömegeiből és nyelvéből származik a mai magyarság zöme és nyelve.

Azaz a források legkézenfekvőbb értelmezése az, hogy a hunok, a szabírok (hunugorok) és az avarok nyelve egyaránt magyar volt. Krónikáink hun története tehát – a lényeget tekintve – megbízható.

„Azok, akik minden áron el akarták szakítani a magyarság keleti kapcsolatait, azzal érveltek, hogy ez a rokonsági tudat csak a honfoglalás után vált a magyarság előtt ismertté, krónikásaink külföldi krónikásoktól veszik át, s hogy ilyen rokonságnak lényegében véve semmi alapja sincsen. Ez az érvelés annál is gyengébb, mert a hunok és magyarok közötti nyelvi különbségből éppúgy nem lehet távolabbi következtetést levonni, mint a bolgárok szláv nyelvéből" – érvel Szász Béla (1994/453), mert ő – persze tévesen – még úgy tudja, hogy a hunok és a magyarok nyelvi különbsége ismert tény.

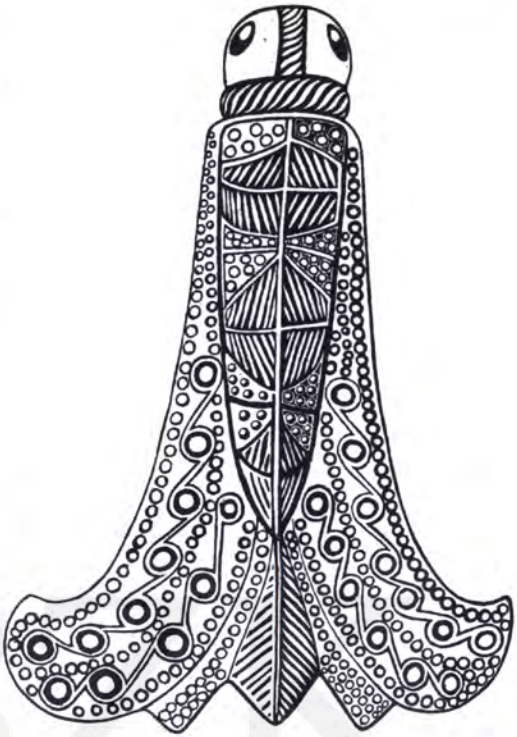
A hunokat igen jól ismerő gótok (például Cassiodorus 526-ban, Jordanes 551-ben készített) történetírása, valamint a három szerző (Eutropius, Paulus Diaconus és Landulfus Sagax által készített) Historia Miscella szerint a hunok két nemzetből származtak: volt egy anyatörzsük s egy apatörzsük. Ez utóbbi az ázsiai hunokkal azonosítható (vö. Némati/1909/14!).

A hunok anyatörzse Perzsia szomszédságában élt, geta (masszagéta) eredetű volt s *maga*[59] nőkből állt. A *maga* a latin *mágus* szó nőnemű változata; a leghíresebb boszorkányt, Kirkét is Magának hívták. (Némati/1909/18) A gót történészekkel egykorú és közelkorú görög, örmény és latin szerzők a hunokat valóban masszagéta eredetűnek, vagy a masszagétákkal egyesültnek vették. A masszagéták egyik törzse pedig a szabír volt, akikben a magyarokat sejthetjük. A hunok géta (végső soron kheta, hettita) összetevőjét pedig bizonyíthatja a regölyi kincs „király" jelentésű jelkompozíciója is, amely a hettita „király" hieroglifa változata (lásd a 165. oldalon!).

58 Priszkosz rétor művéből ugyanakkor arról értesülünk, hogy az onogurokat 463 előtt a szabírok kiszorították korábbi területeikről. Ez a háborúskodás arra utal, hogy az onogurok és a szabírok nem mindig éltek egy fő alatt, de pusztán ebből nem következik a nyelvi és népi különállásuk. Ahogyan az Erdélyi Fejedelemség és a Habsburgok vezette Magyar Királyság csetepatéiból sem lehet a magyarok és az erdélyiek külön nyelvére és nemzetiségére következtetni. Abból a tényből viszont, hogy a magyarság a hun, a szabír és az onogur (hungarian) nevet egyaránt a sajátjának vallhatja, az következik, hogy ezek a népek a magyarság elődei.

59 *„Magas mulieres, quas gothico sermone Alirumnas dicunt"*, azaz „Maga *nők, kiket gót nyelven Alirumnáknak hívnak."* Az *alirumna* szó változatai pedig Némati szerint a gót, svéd és angolszász szótárakban „Veszta papnője", pogány papnő" és „jósnő" értelmű ek.

Szőcs István pontosan fogalmaz: *„Hogy mennyire elvakult a hun hagyomány kritikája, azt ... egyetlen állításon is igazolni tudjuk. Az, hogy »semmiféle ... származásbeli kapcsolat nem létezett a hunok és magyarok között« – ez a kijelentés feltételezi annak az ismeretét, hogy milyen etnikumhoz is tartoztak a hunok, s erre bizony mai napig sincs határozott válasza a történettudománynak."* (Szőcs/1996)

9. ábra. Hun kori, cikáda alakú aranyékszer Sáromberkéről.

A hun nyelv

A hunok nyelvéről az akadémikus tudomány nem tud biztosat mondani, ezért nyelvi tényekkel a székelyek hun hagyománya nem ingatható meg.

Elrettentő példával szolgál a Magyar Tudomány című folyóirat arra, hogy milyen súlyú érvei vannak a hunok nyelvéről a finnugrista tudománynak. A mélyen tisztelt és nagy tudású iranista, Harmatta János professzor a Bóna István által a hunokról kiadott kötet (Bóna/1993) fényképein több ékszeren hun feliratokat vélt felfedezni, ezeket iráni nyelvűnek határozta meg, és el is „olvasta" őket (Harmatta/1997). A tudós társadalom azóta is mélyen hallgat arról a – bárki által ellenőrizhető – tényről, hogy ezeken a fényképeken a Harmatta János által „megfejtett" hun feliratoknak nyomuk sincs.[60] A „feliratok" hiánya azonban nem akadályozta meg ennek a – szó szerint – semmire épített tanulmánynak egy „rangos" magyar tudományos folyóiratban való megjelenését. Így aztán az akadémikus tudomány „gazdagabb" lett egy tanulmánnyal, amelyet magasan képzett, neves szakember írt, s amely szerint a hunok nem magyarul beszéltek. Ám a többi, hasonlóképpen „rangos" tanulmány sem mond sokkal többet Atilla király népének nyelvéről.

A hunok nyelvével kapcsolatos érvek és ellenérvek valóságos dzsungelt alkotnak. Ezeket Bakay Kornél így foglalja össze:

„A hun történet egyik kulcskérdése az, hogy milyen nyelven beszéltek a hunok. Deguignes óta, közel negyed évezrede azt tartják, a hunok – minden bizonnyal – török nyelven beszéltek. Szász Béla is ehhez tartja magát. A nagy kérdés az, milyen adatokra

60 Egyetlen kivétel van: az egyik regölyi arany karperecen ugyanis valóban van valamilyen jelsor, vagy jelszerű díszítés (Bóna/1993/18). Azonban ezen sem a Harmatta professzor úr által látni vélt jelek, hanem néhány székely rovásjel (a „t", „ly", „g", „sz", „ak") megfelelője látható. Ezek együttesen két állatfej rajzát alkotják, azaz írásjel voltukat is kétségbe vonhatják egyesek. A hasonló – jelekből alkotott – szimbolikus ábrázolások azonban jellemzőek a székely írás korai emlékeire, ezért aztán feltehető, hogy itt is a székely jelek előzményeiről vagy párhuzamairól van szó.

támaszkodhatunk? Lényegében három forráscsoport van. Először a belső-ázsiai hiungnuk nyelvi emlékei a kínai forrásokban, feltéve és megengedve, hogy az ázsiai és az európai hunok egyazon vagy rokon nép voltak. Másodszor az európai hunok nyelvi hagyatéka és végül az ún. kaukázusi hunok és heftaliták emlékei. Véleményünk szerint (több) *különféle feltevés lehetséges és megengedett, hiszen hun nyelvű írás vagy felirat egyetlen egy sem maradt ránk![61] A magunk részéről abból indulunk ki, hogy a soknyelvű birodalomban kellett legyen egy vagy több uralkodó nyelv, amelyet általánosan használtak és megértettek. A történelem cizellált műítészei gondolhatják csak azt, hogy a hatalmas és kiválóan szervezett hun birodalom népeit a bábeli nyelvzavar zagyva locsogásai jellemezték. Mindazok, akik kortársakként igazi hunokkal találkoztak és beszéltek, azt vallják, hogy lényegében két nyelv dívott: a hun és a gót. Priscos rétor nem értette a hunok nyelvét, de gótul sem tudott. Egy helyen megemlíti, hogy Rusztikiosz megtanulta a hun nyelvet, másutt elmeséli, hogy amikor Onogesziosz palotájának kerítésénél várakozott, egy ember váratlanul görögül köszöntötte: Khaire! Légy üdvözölve! »El kellett csodálkoznom, hogy egy szkíta hellénül szólt hozzám, mert keveréknép lévén (egyvelegesek lévén) a maguk barbár nyelvét, vagy a húnt vagy a gótot, beszélik, vagy a latint is azok, akik közülük a rómaiakkal vannak elegyedve, de a hellén (görög) nyelven nem egykönnyen beszél köztük valaki.« Priscos még néhány helyen megemlékezik a hunok nyelvéről, de sehol sem mondja meg (legalábbis azon töredékekben, amelyek ránk maradtak!), hogy valójában milyen nyelv volt ez. Amikor Atilla lakomáján a mór udvari bolond, Zerkon jelenetét mondja el, így ír: »(Zerkon) zűrzavaros beszédjével, amelyben a latinok nyelvébe hun és gót szavakat kevert, mindnyájunkat felvidított«. Priscos és Jordanes jóvoltából néhány hun szó fennmaradt: kamosz, medosz, sztrava. E három szóról azonban kiderült,[62] hogy egyik sem eredeti hun, hanem Priscos és Jordanes szóhasználata. Akkor viszont nem marad más, mint a forrásokban megőrzött személy- és törzs(nép)-nevek. ... Hunfalvy Pál 1890-ben ezt írta: »A jazigok, a hunok, az avarok nyelveiből a tulajdonneveken kívül semmi sem maradt ránk; azon nevekből pedig lehetetlen az illető népnek saját nyelvére következtetni. Mert először nem tudjuk, vajon az idegen nemzetű írók helyesen írták-e le a neveket? Másodszor nem tudjuk, vajon azok a nevek, ha helyesen le vannak is írva, az illető népnek a nyelvéből valók-e?« (Hunfalvy/1890/247)*

Ha azonban nem fogadunk szót Hunfalvy Pálnak, hogy t. i. a nyelvtudomány többet mond, mint a krónikák, akkor miért ne volna szabad feltennünk, hogy az a nyelv, amelyet a források hunnak mondanak, egy ősi magyar-török nyelv volt?" (Bakay/1994/XV-XVII)

Az ázsiai hunok nyelvi emlékei közül csak egy van, amely a *tengri* „ég" szóval kétségkívül azonosítható: a *cs'eng-li* (Ligeti/1940/47, Erdélyi/1997/21–22). Nyilvánvaló, hogy egyetlen – kínai átírásban fennmaradt – szónak, a cs'eng-li-nek a türk *tengri-vel* való összecsengése nem bizonyítja a hunok töröknyelvűségét, mert a *tengri* szó nem tartozik az alapszókincshez.[63]

Az Akadémiai Kiadó által a világ nyelveiről kiadott 1700 oldalas lexikonnak (Fodor/1999) nincs *hun* szócikke. A hun népnév (*hiungnu*, vagy *hjon* alakban) az *avar* szócikkben fordul elő, mint az avarok hiungnu (vagy heftalita?) eredetű törzscsoportja. A hunok és az avarok közötti esetleges nyelvi különbségre e szócikkben nem térnek ki, a hunok nyelvét nem határolják el az avartól.

61 Ma már ismert néhány kisebb hun felirat, amelyet magyarul el tudunk olvasni. Lásd a rovásírásról írt fejezetet!

Némi joggal vetődik fel a kérdés, hogy hun nyelvemléknek tarthatjuk-e azon szavainkat, amelyeket – helyesen, vagy helytelenül – régi jövevényszónak gondol a tudomány, de amelyek legközelebbi párhuzama a mongolban, vagy a mandzsuban található. Ezek a hun-magyar azonosság bizonyítékai, mert a mongolból akkor vehettünk át a legkönnyebben szavakat, ha szomszédosak voltunk velük. Ilyen például az *erkölcs* szavunk, amelynek a mongol *erkil-ükcil* felel meg, de az *érdem* és a mongol *erdem* egyezése is e sorba tartozik.

Ugyanígy, néhány német szó is a hun-magyar azonosság bizonyítéka lehet: mert a germán nyelvek is őrizhetnek hun kori magyar szavakat, amelyek segítségével a hunok nyelve azonosítható.

Például a német *feld* a vallásos jelentőségű hun-magyar *föld* szóból származhat. A germánok azért vehették át e szót a hunoktól, mert a Hun Birodalom egyes területeit a hunok és a velük élő germánok -föld/-feld utótaggal nevezhették meg (mint az 500-as

62 *„Priskos rhetor azt mondja, hogy Attilához menet a hunok országában italokat kaptak, és az egyik italnak, melyet a szolgák kaptak, kamon, a másiknak meg medos volt a neve. A kamon szót ... összeköttetésbe hozták pl. a török kumys szóval, azonban ez a magyarázat már csak azért sem lehet jó, mert a török kymyz, kumys kancatejből készül, a kamonról pedig azt mondja Priskos, hogy árpából készítik. A kamon és a kumys különben hangtanilag sem egyezik. Felvetődött az a vélemény is, hogy a kamon a szláv kvas szó megfelelője (ez a mi kovász szónkkal azonos és egy erjesztett italt is jelent). ... A kamon ... régi latin feljegyzésekben már Priskos előtt, a Kr. u. 3. században megtalálható. Az emlékekben camum alakja van, de camus mellékalak is előfordul. Itt is (árpából készült) sör-fajtát jelent. A szót az indogermán nyelvészek kelta vagy pannon eredetűnek gondolják.*

Ugyanebből a forrásból való a másik szó, a medos, amelynek indogermán megfelelői a következők: görög methü »bor«, szanszkrit mádhu »méz, méhsör«, avesztai madu »bogyóbor«, kelta medu »méhsör« ... az ószláv medu és megfelelői rendesen mézet és nem ital-félét jelentenek.

A harmadik hun-nyelvi köz-szó, mely Jordanesnél maradt fenn, a strava. Jordanes (49. fej.) arról beszél, hogy a hunok, miután Attilát elsiratták, sírja felett nagy evés-ivással – ahogy hunul mondják – strava-t ünnepeltek (stravam super tumulum eius quam appellant ipsi ingenti comessatione concelebrant).

A strava szónak háromféle magyarázata van.

Egyesek a gót nyelvből magyarázzák, és a német streuen „szórni" ige gót megfelelőjének származékát látják benne. E magyarázat hívei a jelentésfejlődést a következőleg gondolják: „behintés – felravatalozás – eltemetés – halotti tor".

Mások a szláv nyelvekből próbálták a szót megmagyarázni. Egyes szláv nyelvekben ugyanis találunk egy strava szót, amely ételt jelent, s mely a régi nyelvben „tor" jelentésben is megvan. Ez a magyarázat az első pillanatban nagyon valószínűnek látszik, egyes szlavisták azonban hangtani okokból nem fogadják el, t. i. nem strava, hanem sutrava alakot várnának.

Újabban egy török szóval egyeztették a strava szót. A troki-i, lengyelországi karaimok, egy törökül beszélő zsidó szekta nyelvében van egy ige: astra „eltenni, megtakarítani, halottat eltemetni" s ennek van egy származéka: astrav, mely temetést is jelent. Ez volna a hun strava szó. E magyarázatnál először is vannak hangtani nehézségek. ... De ezeket még valahogy meg lehet magyarázni ... Nagyobb baj az – és e miatt nem lehet az egyeztetést elfogadni – hogy a karaim astrav szónak az alakja is, „temetés" jelentése is újabb. ... azután a karaim szó nem is tort, hanem csak temetést jelent. A strava szónak tehát általánosan elfogadott magyarázata nincsen." (Németh/1990/146).

63 Hasonló joggal a magyar *tenger* hun kori alakját is összevethetnénk ezzel a kínai adattal. A *tenger-t* a TESZ csuvasos jellegű ótörök jövevényszónak tartja, azonban bizonyíték nélkül. Az egyetlen csuvasos jellegű török nyelvben (a csuvasban) ugyanis a tenger szó *tines*-nek hagzik s ráadásul ez is a tatárból való átvétel. Azt, hogy a csuvasban valaha is létezhetett volna egy *tengir* alak, azt is éppen a magyar *tenger* alapján feltételezik (TESZ/3/888). Azaz a finnugrista bizonyítás a saját farkába harap. A hun utód ujgurok meg *tengiz-nek* mondják a tengert (Bárczi/1991/306). Azaz a magyar *tenger* közelebb áll a türk *tengri-hez* (s annak kínaiak által lejegyzett változatához), mint a csuvas *tines*-hez, vagy az ujgur *tengiz-hez*. S az esetben is feltehetjük, hogy a kínaiaknál feljegyzett szó a magyarul beszélő hunok nyelvéből maradt reánk, ha *tenger* szavunk a jól ismert *tengri* „isten" szóból származna, vagy véle közös forrású lenne. Ugyanis éppen a közös eredet miatt aligha lehetne tisztázni: magyar-hun, vagy török-hun ajak után jegyezték-e le.

években emlegetett Tullner Feld-et – lásd a longobárdokról szóló fejezetet!); s ezek az elnevezések Atilla halála után is megmaradtak a germánok ajkán.

Ugyanez következik a német Dolmetsch(er) „tolmács" szóból is, amely magyar eredetű, de aligha hihető, hogy erre a foglalkozásra csak Árpád népének honfoglalása után kerestek volna elnevezést a németek. Valószínűbb, hogy a magyarul beszélő hunok nyelvéből vették át még a soknyelvű Hun Birodalomban. Ahol is – mivel a nyelvek közötti közvetítésre rendszeres szükség mutatkozott – a magasan fejlett hun állami adminisztráció részét képezték a főállású tolmácsok.

Munkácsy így adja mongol eredetű szavaink magyarázatát: *„világosan áll előttünk e nyelvi jelenségnek történeti háttere is. Ha bebizonyítottnak tekinthetjük, hogy több más néppel együtt a bolgárokat, hun-ugurokat és szaragurokat is magába foglaló kiterjedt ugur-néptörzs volt az, amelynek nyelvéből a magyar szókincs csuvas jellegű török elemei valók s számba vesszük, hogy Theophylsktos, Menander s más írók tudósításai e nép lakóhelyeit az Alsó-Volga és a Kaukázus táján ismerik, könnyen rájuthatunk, hogy az a nép, mely az ugorok ... nyelvébe ... a mongolnak elemeit vegyítette, csak a hun lehetett."* (Munkácsi/1901/396) Azaz többlépcsős átvétellel számol, de a hun közvetítés lehetőségét is figyelembe veszi. S innen már csak egy lépés azt feltételezni, hogy a hunok – magyar nyelvűek lévén – közvetlenül a magyar nyelvbe vették át a mongol jövevényszavakat.

Moravcsik Gyula a hunok vezető rétegét tekinti török nyelvűnek, mert a fennmaradt hun személynevek a vezetők nevei közül kerültek ki. A hunokat azonban már akkor is töröknek tartották, amikor a hun személynevek törökös magyarázatát még meg sem kísérelték. Egy időben ugyanis szokás volt minden nomád népet töröknek tekinteni, vagy legalábbis bennük valamilyen török komponenst feltételezni. A hun nyelvemlékek azonban a vezetők törökségét sem igazolják.

Például maga a *hun* népnév sem lehet török eredetű, mert a népnév legrégebbi alakjában a szókezdetben a *ch* hang szerepel, azt pedig már a XI. században élt Kasgari is felismerte, hogy a török nyelvek hangrendszereire különösen jellemző a zöngétlen veláris és laringális spiránsok hiánya. A tarchan és tarqan, a chan és qan, a qatun és chatun szóalakok – lévén a törökben is idegen eredetű méltóságnevek – nem bizonyítják ennek az ellenkezőjét.

Ha azt a felfogást valljuk, hogy a hunok török nyelvűek voltak, akkor nyelvüknek mindenképpen valamilyen, az őstörök hangállapothoz közel eső nyelvi alakot kellene képviselnie. A reánk maradt hun szóanyagban azonban nagyon sok névnek kifejezetten nem-törökös a hangalakja. Például a „halotti tor" értelmű *strava* a szókezdet mássalhangzó-torlódása miatt török nyelvűek számára kiejthetetlen volt. Mássalhangzó kapcsolattal ugyanis török szó nem kezdődik. Márpedig a hun személynevek között több ilyen is fennmaradt, mint például Szkottasz neve is. Ha ezek idegen eredetűek voltak, a kiejtésüket török nyelvűek számára csak valami magánhangzó-előtét tette volna lehetővé.

Mivel sem az őstörökben, sem az ótörökben semmiféle szó sem kezdődhetett l, r és v hangokkal, nem lehetett török személynév Laudaricus, vagy Rougasz neve, és nem lehetett török a Jordanesnél megőrzött *var* szó sem.

Az ótörökben szókezdetben nem találkozunk d, g, n és m hangokkal (illetőleg az m-mel csak a b helyén). Ezért nem lehetett török Dengizich, Gordasz, Muagerisz és a sokat emlegetett *medosz* sem.

Jellemző sajátossága a török nyelveknek a kettős mássalhangzók hiánya, ezért nem török név az Attilasz, a Szkottasz és az Ellák sem.

Ami a Jordanesnél fennmaradt Ellák nevet illeti, ez Németh Gyulát a baskir Ilek személynévre emlékeztette, amely szerinte az ujgur *ilig* „fejedelem" szóval függhet össze. Azt azonban elfelejti megmagyarázni, hogy miként felelhet meg a török „i"-nek a hunban az „e" hang (ilyesféle hangfejlődésre ugyanis a török nyelvben nincs példa), továbbá nem fejti ki a szóbelseji „l" kettőződésének okát sem.

S a sor még folytatható. A felhozott érvek miatt a hunok vezető rétegének nyelvéről csak bizonyos negatív megállapításokat engedhetünk meg magunknak, miszerint nem lehettek török, mongol, vagy iráni nyelvűek. (Moór/1963/64) Magyar nyelvűek azonban lehettek.

Benkő Loránd (1997/164) szerint honfoglaló őseink nyelve a honfoglaláskor már kétezer éves önálló múltra visszatekintő, csakis magyarnak tekinthető nyelv volt. A magyarság a népvándorlás útvonalába eső „huzatos" területeken sohasem jutott a nyelvi katasztrófa állapotába, még a türk és iráni hatások sem hatoltak nyelvünk rendszerének alapjáig. Ez határozottan vall arról, hogy a honfoglalásig eljutott ősmagyar nép mintegy két évezredes önálló élete alatt sohasem lehetett sem számbelileg, sem népi életerőben, érdekeinek őrzésében, védelmében gyenge társadalom, különben nem őrizhette volna meg eredeti nyelvét.

S ha Benkő Loránd nyelvészeti következtetéseit történelmi keretbe akarjuk helyezni, akkor a magyarságot a hunokkal kell azonosítanunk, mert a honfoglalás előtti két évezred a hun népek időszaka a sztyeppén.

Így aztán továbbra is szabad azt feltételeznünk, hogy a székelyek és a magyarok a magyarul beszélő avarhunok leszármazottai. S vannak, vagy lehetnek olyan – legalább a fentiekkel egyenértékű – nyelvi mutatványok (hogy ne mondjunk zsonglőrködést), amelyek ezt alátámaszthatják.

Amennyiben például feltesszük, hogy a *strava* első mássalhangzói a *sátor* szóból eredőek s a *sátor* egy „szent tor" értelmű szóösszetétel (mert a torokat eleink nagy sátrakban tartották), az *ava* végződés meg az *evő, evés* szavainkkal függ össze – akkor a *strava* szóval végeztünk is.

A másik a Jordanesnél (Getica LII. 269.) fennmaradt „vár" szó, amelyről Németh Gyula a saját elveinek megfelelően inkább hallgat. Jordanes ugyanis azt írja, amikor az összeomlás után keletre húzódó hun maradékokat említi: *„Vix pars aliqua hostium remaneret, quae in fuga versa eas partes Scythiae peteret, quas Danabri amnis fluente praetermeant, quam lingua sua Hunni Var appellant."* Magyarul: *„Amikor az ellenségnek már csak csekély területe maradt, Szkítiának azokra a részeire vonult vissza, amelyeknél elhaladtak a Danabri folyásánál, amit a saját nyelvükön Hunnivar-nak neveztek."* Azaz a hunok a visszavonulás közben elhaladtak a Danabri folyó mellett s végül egy Hunnivár nevű helyen állapodtak meg.

Magyarul tudó ember számára a *vár* jelentése nem kérdéses.

Az örmény Ps. Moses Khorenacsi 680 után készült Ptolemaiosz-átdolgozása szerint a Kaukázus délkeleti végénél lévő Derbendtől északra, a tengerparton van a hunok országa, a Kaukázus irányában pedig Varacsán a hunok fővárosa. Ps. Moses leírásában nem a hun név általánosító használatáról van szó, mert Ps. Moses igen nagyszámú nomád népet említ a két Szarmatiában és Szkítiában, a hun nevet azonban egyetlen más esetben sem használja. Nála a hun név egyedül a mai Dagesztán tengerparti lapályain lakó hunok neve. (Vö. Czeglédy/1985/284!)

Ez a Varacsán minden bizonnyal a Jordanes által említett hun fővárosnak, Hunnivarnak, vagy Vár-nak későbbi (örmény, vagy perzsa?) neve, vagy ennek rokona. Hivatásos

történészeink többségének erről a földrajzi névről semmi sem jut az eszébe. Pedig a magyar településnevek között is megtalálható Várkony alakban, s az utóbbit a varchoniták, azaz az avarhunok nevével szokták azonosítani. Ebből következően a Hunnivar, Varacsán és Várkony nevek egyaránt a hun és az avar népnévből álló összetételek.[64]

Ez az összetétel ráadásul magyar szavakból áll, amelyek igen régen nemzetközivé vált szóbokrokkal tartanak kapcsolatot. A *hun* népnév a *kan, kán, hím, homo* családjába tartozik, az *avar* pedig a *vár, város,* Avarisz, Vara társaságába.

Nagy Géza (1879) említi a 350–450 körül élt Faustus Byzantinus örmény történetírónál fennmaradt Vatna, más változatban Vadon szót, amely utóbbi forma magyarul is érthető. Az örmény szerző szerint ez a maszkhitok, azaz a masszagéta-hunok nyelvéből való s a Kaszpi-tó partvidékénél lévő pusztaság neve. *„Ezzel összevág az a körülmény* – teszi hozzá Nagy Géza – *hogy az északi Kaukázus nyelveiben nem csak magyar, hanem vogul-osztják elemek is előfordulnak."* (A kaukázusi magyar szavak közül elsősorban Ulu-Madsar és Kicsi-Madsar városok neve érdemel figyelmet).

A masszagéta törzsszövetség egyik elemét egyébként a szabírok képezték. Faustus Byzantinus azt is közli, hogy *„a maszkhitok királyi háza Arszakuni (Arszakida) volt, akár az örményeké"*. Ezek az arszakida uralkodó családok pedig a hun dinasztiából leszármazott párthus Arszakész utódai voltak, akinek nevében a magyar *uraság/ország* szó rejlik.

Vagy itt van Onogeziusz hun fővezér neve. Tudva azt, hogy a Géza név a gyeücsa, gyevü, jabgu méltóságnévvel függ össze, az Onogeziusz mai magyarsággal Hungézának, hun-vezérnek is értelmezhető.[65] Szabó Károly szerint a név hon-vezér, vagy kun-vezér jelentésű.

S a sort folytathatnánk.

64 Ez egyben azt is jelenti, hogy *vár* szavunk az *avar* népnévvel azonos gyökerű. Ami azzal magyarázható, hogy a magyarság népnevei (szabar, *szavar, abar, avar, onogur, magyar)* a megszemélyesített világoszlopra (világhegyre, világfára), egy mitikus ősre utalnak (Varga/1999/118). Vár szavunk pedig, amely e népnevekben felismerhető, a sumér *bar* „földhányás" szavunk rokona. Vagy azért, mert első váraink földsáncokból készültek; vagy inkább azért, mert e (világheggyel azonosított) ős leszármazottai éltek a földvárakban.

65 Bóna István ugyan azt állítja, hogy *„A hun birodalom nagyvezíre nem volt hun származású. Erről önmaga vallott, amikor a keletrómai követek sátrában Maximinusszal és Priscusszal hármasban görögül – minden bizonnyal anyanyelvén! – beszélgettek. Megjegyzi, nem is mellékesen, hogy nem tudná megtagadni a hunok között töltött ifjúságát. Ezek szerint* – következtet Bóna – *fiatalon került a hunok közé és meggyőződéses hunná lett ... Tudjuk, Onogesius latinul is jól beszélt, görög-római származásának mégis legbeszédesebb bizonyítéka a palotája közelében általa építtetett antik fürdő."* (Bóna/1993/98)

Ehhez a következő észrevételek kívánkoznak:

Onogesius szerintünk is igen fiatalon kerülhetett a hunok közé, például hun apától és hun anyától mindjárt közéjük születhetett. Ez magyarázná meg ugyanis a legjobban, hogy miért nem kívánta megtagadni a hunokat (a közöttük töltött ifjúságát).

Ami pedig a „görög-római származást" illeti: a szerző nem magyarázza meg, hogy ez miféle származást is akar jelenteni? Mi ugyanis látunk némi különbséget a görögök és a rómaiak között, s azt gondoljuk, hogy valaki vagy görög, vagy római (latin). Onogesius akkor lehetne „görög-római" származású, ha az egyik szülője görög, a másik meg római lett volna. Bóna Istvánnak azonban a „legbeszédesebb bizonyítéka" egy ilyesfajta vegyes származásra csupán egy Onogesius által építtetett antik fürdő. Ez pedig harmatgyenge alátámasztás a szerző messzemenő következtetéséhez.

Ha a fenti gondolatmenetét tovább követi a szerző, akkor a fürdőszobák számának az utóbbi évtizedekben Magyarországon tapasztalt örvendetes gyarapodása és minőségi eltérései alapján ugyanilyen erővel arra is következtethet, hogy szép hazánk mai lakossága „görög-római", „balkáni", „nyugat-európai" vagy netán „amerikai" származású. E messzemenően „tudományos" módszert a fürdőszobák mérete, bidével s mással való ellátottsága, csempéinek minősége és egyéb ismérvei alapján még fejleszteni is lehet.

Pontosabban a nyelvészeinknek kellene folytatniuk, de az ő erőfeszítéseik arra irányulnak, hogy a hunok magyarságát minden lehető és lehetetlen ellenérv felhasználásával megcáfolják. Vitatni sem hajlandók azokat az adatokat (s itt a székely rovásírás hun kori előzményeit is említhetjük), amelyek az előfeltevésüket cáfolhatják.

Avarok

Kristó Gyula szerint *„Bizonyosra vehető, hogy igen jelentős avar tömegek megélték a Kárpát-medencében a magyarok 895–900. évi honfoglalását. Az is bizonyos, hogy az avarok nem magyarul beszéltek. A nyelvi különbözőség ellenére az avarok mégis »észrevétlenül« beolvadtak a magyarságba, ennélfogva sem azt nem tudjuk, hogy az avarok milyen nyelven beszéltek eredeti nyelvükként, sem azt, hogy a Kárpát-medence mely részein laktak.*

Nos, Kristó Gyula tárgyalás nélkül kizárja azt a lehetőséget, hogy esetleg éppen azért nem lehet kimutatni avar tömböket a mai magyarságban, mert az avarok és a magyarok egy és ugyanazon nép, amely mindig is magyarul beszélt.

Hunfalvy ugyanilyen kategórikusan jelenti ki: *„A magyar krónika nem tud semmit az avarokról. ... A tudós Bonfinius ... az avarokat nevezi és tartja magyaroknak, s ... az avarok megjelenését Nagy Károly idejébe, a lombardok legyőzése utáni harminckettedik esztendőbe teszi. Bonfinius szerint Nagy Károly Óbudát, ahol a magyarok királya, Csaba, székel vala ... veszi meg, Csaba tehát avar-magyar király volt. Ilyen históriai kritika divatozik vala Bonfinius, Thuróczi, tehát Mátyás király idejében."* (Hunfalvy/1881/198, 203)

Az óvatosabb fogalmazás azért lett volna indokolt, mert feltehető, hogy Mátyás király könyvtárában Bonfini még találhatott olyan forrásokat, amelyek azóta elvesztek.

Említésre méltó, hogy ez időszakban (Mátyás király idejében) bontakozik ki a székely rovásírás reneszánsza is. Fennmaradt rovásírásos emlékeink többsége e korból való, vagy ezt követően keletkezett. Nincs rá adat, de némi joggal teszi fel Püspöki Nagy Péter, hogy egy vagy több, akkoriban előkerült, de azóta végérvényesen elveszett rovásírásos mű lehetett eme írás-reneszánsz kiváltó oka. A hasonló emlékek hatása alól talán Bonfini és Túróczi mesterek sem vonhatták ki magukat.

Thúry József (1898) szerint *„a székelyek eredetét ... Magyarország határán belől lehet keresni és megfejteni; s ... a XIII. század eleje (1213) óta ismert székelyek csak egy kisebb töredéke az azelőtt Magyarország területén lakott s a magyarok által itt talált székely népnek."*

„A hagyomány ugyan hun töredékről beszél; de mert a történeti adatok a hunság ily hosszú fennmaradását tagadják, a hunok után szereplő gótok, gepidák, longobárdok és avarok közt kell választanunk. A választás pedig nem nehéz, mert történeti adatok bizonyítják, hogy a magyarok megjelenése idején azokon a magyarországi részeken, ahol székelyes helynevekre bukkanunk, avar néptöredékek voltak találhatók. Mivel pedig az avarokat rendszerint hunoknak is nevezik, az itt talált nép teljes pontossággal igazolja a hun-székely származás mondai emlékeit." (Sebestyén/1899/7)

Baján kagán idejében az Avar Birodalom az Ennstől a Donig terjedő hatalmas területet tartotta ellenőrzése alatt. Hogy a népes avar falvak lakossága megérte a magyar honfoglalást arról a régészeti leletek világosan tanúskodnak, de a „kétségtelen hitelű" külföldi forrásokban is nyoma maradt.

A XVI. századi Lazius egy 1000-ben írt kútfőben azt találta, hogy a hun-avarok 903 táján elhagyták a keresztény hitet, és a magyarok pogány vallására tértek.

Szövegközi ábra. Veterán légionárius sírkövének töredéke Marosvásárhelyről

Országos Széchényi Könyvtár

Az 1556-ban megjelent Des Khunigreichs Hungern ... Chorographica beschreybung G. levelének b. lapján az avarokról szóló részt, miután Nagy Károly ellenük viselt pusztító hadjáratait elbeszélte, e szavakkal fejezi be: *„Ich glaub aber, das der merer tayl auszgetriben, wie Eginhartus antzaigt, vber die Teyssa habe sich in Sübenbürgen nidergelassen zu nagst der Molda, dauon die jetzigen Czakel (székelyek) herkhumen, die in Sübenbürg neben dem gepürg gegen mitternacht vderschiedlich Comitatus, oder Sponschafft haben, vnd besitzen auff jr sprach genant Markho-zekh, Girgo, Kisti, Schepsi vnd Orbay"*

Ehhez Sebestyén Gyula (1899/8) a következő megjegyzést fűzi: *„Lazius az avarokról szóló legkésőbbi adatot Einhard hiteles előadásából ismeri. Az pedig köztudomású dolog, hogy Nagy Károly kortársa csak egy Tisza melletti ütközetről tud s hogy vele kapcsolatban a Tiszán átkergetett avar menekülőkről is beszél. Arról, hogy az elűzött töredék hol állapodott meg, nem történik említés. ... Azt a másik állítást, hogy ... a magyarság Pannóniát az avaroktól foglalta el (ejectis inde Avaribus), szerzőnk a XII. század végén szereplő Viterboi Gotfriedtől veszi. ... Sokkal fontosabb ennél a 871 táján kelt Conversio Bogoariorum et Carantanorum azon adata, hogy a juvaviumi (salzburgi) püspökség fennhatósága alatt álló, tehát a Rábától délre lakó avar maradvány jó keresztyénné lett és az adófizetést is rendesen teljesíti. Az sem szenved kétséget, hogy az a másik töredék, amely Nagy Károly engedelmével Sabaria (Szombathely) és Carnuntum (Petronell) közt letelepedett, szintén megmaradt a Hunalant-nak is nevezett nyugat-magyarországi végeken."*

Azaz a forrásokból szépen kirajzolódik a hun történet magja, csak meg kell értenünk. Íme itt vannak a Tisza túlsó oldalára menekülő hunok. Éppen ott, ahol majd Ősbő seregéhez fognak csatlakozni, hogy elfoglalják Bihart, s visszavágjanak az őket elűző germánoknak.

Azt persze még mindig lehet vitatni, hogy *ezek* a hunok azonosak-e *azokkal* a hunokkal. S aki minden áron kételkedni akar, az a jövőben is mindig találhat valamit, amiben kedvére kételkedhet.

Ma már egyre inkább elfogadott nézetnek tekinthetjük, hogy a honfoglaló magyarok 895 körül annyi magyarul beszélő avart találtak történelmi hazánk területén (Pannóniában és Dáciában is), amely benépesítette mindazokat a területeket, amelyeken azóta székelyek, székelyes hangzású földrajzi nevek és székely rovásfeliratok ismeretesek.

A magyar és a külföldi krónikákban pedig találunk néhány avar vonatkozású történelmi adatot. Igaz, hogy a magyar krónikás nem avarokról, hanem hunokról és magyarokról beszél, de ezt ő jobban tudhatta.

„A hét hun vezér mondájában, a tárnokvölgyi ütközetben, Béla, Keve és Kadicsa vezérek elesésében, a keveaszói fejedelmi temetőben, Csaba és Aladár mondájában lehetetlen az eredeti magyar hagyományt fel nem ismerni." (Nagy/1886/109)

Kazárok, azaz kavarok

Kristó Gyula szerint *„Tudjuk, hogy a magyarokhoz a IX. században kavarnak (kabaroi) mondott kazárok csatlakoztak. (Kristó/1996/149-158) Ők bizonyosan nem magyarul, hanem valamilyen török nyelven beszéltek. Mára (de már a középkor későbbi időszakára) nyelvi értelemben, oly mértékben beolvadtak a magyarságba, vagyis átvették a magyar nyelvet, hogy ma sem tudjuk pontosan megállapítani – és főleg nem nyelvi tények alapján – azt: hol laktak a magyar honfoglalás után a Kárpát-medencében a kavarok. A kavarok nyelvvesztésére már a X. század közepéről biztos hitelű írott forrásunk van. Bíborbanszületett Konstantin császár 950 tájáról való A birodalom kormányzásáról című munkájában a következőket írta: a kavarok megtanították a magyarokat saját nyelvükre, vagyis a kazárok nyelvére (lévén a kavarok maguk is kazárok), »és mostanáig használják ezt a nyelvet*[66]*, de tudják a türkök (magyarok) másik nyelvét is.« Eszerint a kavarok 950 táján még beszélték a kazárok csuvasos jellegű bolgár-török nyelvét, de már megtanulták a magyarok finnugor eredetű nyelvét is.*

Ez tipikusan olyan kétnyelvű állapot, amely a nyelvvesztést szokta megelőzni. A kavarok esetében legkésőbb a I. században, tehát már a nyelvcsere megtörténtével kell számolnunk, azaz felhagytak török nyelvükkel, és magyar nyelvűekké váltak. Anélkül olvadtak be a magyarságba, hogy hajdani különállásuknak nyelvi vagy településtörténeti nyoma maradt volna." (Kristó/1995/127)"

Az olvasó joggal érezheti kétségesnek mindazt, amit Kristó Gyula a „tudjuk" és „bizonyosan" szavakkal vezet be.

Al Istahri ugyan azt írja, hogy *„Bulgar nyelve olyan, mint a kazárok nyelve"* – ez azonban több ok miatt nem perdöntő, például azért, mert nem mondja meg, hogy milyen

66 E helyen a Bíborbanszületett a „dialektosz" szót használja, ami *dialektus nyelvjárást* jelent s nem *nyelvet*. A különbséget Moravcsik Gyula fordítása sem érzékelteti, bár Moravcsik kitűnő munkája a magyar fordítás mellett közli a görög eredetit is. (Vö. Moravcsik/1988/46!)

nyelvekről van szó tulajdonképpen, hiszen a bolgárok és a kazárok egyaránt többnemzetiségű nép voltak. Amikor meg Istahri felsorolja a török népeket, akkor csak az ujgurokat, a kirgizeket, a kimekeket, oguzokat és a karlukokat említi, a bulgárokat nem (vö. Kmoskó/2000/18!). A bulgárokat tehát nem tekinthette töröknek, talán azért, mert (többségükben?) nem török nyelvet beszéltek. Következésképpen a kazárok Kristó által feltételezett *„csuvasos jellegű bulgár-török nyelve"*, pontosabban a bolgárok töröksége még bizonyításra vár (Vö. Götz/1994/621!).

Ez a bizonyítás azonban több nehézségbe ütközik. Istahri ugyanis később világosabban fogalmaz: *„A kazár nyelv sem nem török, sem nem perzsa, sem nem tagja a nemzetek más nyelvágának"* (Kmoskó/2000/29). Azaz itt már a bolgárral sem azonosítja a kazárok nyelvét.

A neves mohamedán földrajztudós ellentmondásosnak tűnő híradásai a legkönnyebben úgy magyarázhatók, ha feltételezzük, hogy kétféle kazár nyelv létezett. Az egyik az *igazi* kazárok (azaz a szabírok) nyelve, a másik pedig a *nem igazi* kazároké. Egyikük nyelve sem volt török nyelv, de valamelyik hasonlíthatott a bolgárok egyik nyelvéhez.

A kazárok és az *igazi* kazárok megkülönböztetésére azért van lehetőségünk, mert Ibn Hauqal szerint az *igazi* kazárok nyelve nem hasonlít sem a törökök, sem a perzsák nyelvére (vö. Sebestyén/1975/64; Ligeti/1986/475–489!). Azaz meg lehet és meg is kell különböztetni az *igazi* kazárok nyelvét a *nem igazi* kazárok nyelvétől. S mindkét kazár nyelvről csak azt tudjuk biztosan, hogy a kazárokat jól ismerő mohamedán szerzők nem tekintették töröknek.

Kristó Gyula ezeket az adatokat nem tartja említésre méltónak.

Bíborbanszületett Konstantin pedig – mint már említettük – a Kristó Gyula által idézett mondat egyik helyén nem a *nyelv*, hanem – mintegy önmagát helyesbítve – a *dialektus* szót használja, amikor a magyarok és a kavarok nyelvének eltéréséről beszél.[67] Ibn Haukal pedig a testi megjelenésükről mondja: *„A kazárok nem hasonlítanak a törökökhöz"* (Kmoskó/2000/78).[68]

Azaz eltúlzottnak tűnik a székelyek esetében egy elfelejtett „másik nyelv" s éppen a török nyelv feltételezése. Hiszen nincs semmi adatunk, amely azt bizonyítaná, hogy a székelyek ezekkel az ismeretlen nyelven (vagy inkább dialektusban) beszélő kavarokkal azonosak lennének. Az a kristói állítás pedig, hogy a kavarok „bizonyosan *nem magyarul, hanem valamilyen török nyelven beszéltek"* csak azoknál számíthat hitelre, akik elől a vonatkozó forrásokat – Németh Gyula intésének szellemében – el lehetett rejteni, vagy akik előtt azokat félre lehetett értelmezni.

Benkő Loránd (1997/172) a török etimonú korai helynevek hiányából, gyér, bizonytalan voltából arra következtet, hogy a kabarok vagy nem költöztek be a Kárpát-meden-

67 Moravcsik Gyula (1988/46) a kérdéses mondatokhoz a következőket fűzi: *„A szövegezés nem világos, s így háromféleképpen is értelmezhető ... De bármiképpen értelmezzük is a szöveget, a három mondat világosan arról tanúskodik, hogy a magyarok a kabar csatlakozás révén kétnyelvűek voltak."* Ugyanis nem lehet tudni, hogy a Kristó által idézett (harmadik) mondatnak melyik népnév képezi az alanyát. Lehet a *kabarok* is, meg a *turkok* is. Amiből következően csak a kisebbséget alkotó kabaroknak lehetett két dialektusa. A magyarok két dialektusáról csak akkor és annyiban beszélhetünk, ha és amennyiben a kabarokat *„a csatlakozás révén"* magyarnak tekintjük.
Benkő/1997/167 egyértelműen kizárja a magyarok kétnyelvűségét.

68 Ibn Haukal itt hozzáteszi, hogy a kazároknak *„kétféle fajtájuk van: az egyik fajtának neve qarahazar (fekete kazár), ők barnák; erős barnaságuk miatt szinte fekete színűnek tűnnek, mintha a hinduk egyik fajtáját képeznék. A másik fajta fehér, ezek bája és szépsége szembeszökő."*

cébe, vagy magyar nyelvet hoztak magukkal, vagy – török nyelvük esetleges őrzése esetén – nem szállhattak meg nagyobb, összefüggő területrészt. „Székelyekkel, *palócokkal stb. való azonosítási kísérleteik konkrét nyelvi bizonyítékok hiányában nyelvészeti és névtani alapon kizárható teóriák, külön is foglalkozni ezekkel nem érdemes.*"

Kristó Gyula tücsköt-bogarat megpróbál összeszedni a székelyek török nyelvűségének bizonyítására, például a hadszervezetben elfoglalt helyzetük hasonlóságát is. Azonban itt is túllő a célon.

Megkísérli ugyanis bebizonyítani, hogy a kavarok és a székelyek egy szervezetbe tartoztak: „*Mivel egy-egy népnek csak egyetlen elő- és utóvédet alkotó szervezete van (amelyet, persze, több nép alkothatott), így a székelyek 950 táján a kavarok összefoglaló név alatt szerepelnek. 950 táján a székelyek a kazár eredetű kavarokkal, 1116-ban és 1146-ban pedig a besenyőkkel együtt alkották ezt a szervezetet.*"

Azt persze Kristó Gyula megint nem árulja el, hogy honnan lehet tudni, miszerint egy-egy népnek csak egyetlen elő- és utóvédet alkotó szervezete lehet s hogy ennek mi értelme lenne. A határőr népeket körbetelepítették a határon, s belőlük aszerint szervezték az éppen felállítandó hadak elő- és utóvédjét, ahogyan azt a seregek járása és a hadi helyzet megkívánta. Egyet vagy többet. A fennmaradt források némelyike egyébként kifejezetten úgy fogalmaz, hogy az erdélyi székelyeknek csak a keleti és a déli hadjáratokhoz kellett elő- és hátvédként csatlakozniuk. Akkor pedig, ugyan miért kellett volna őket, mondjuk, a zalaőrökkel egy szervezetbe tuszkolni? Hacsak azért nem, hogy Kristó Gyula ezer év múlva – a Bíborbanszületettre mint „kétségtelen hitelű" forrásra hivatkozva – összekeverhesse a székelyeket a „bizonyosan török nyelvű" kavarokkal.

Erdélyi István így foglalja össze a kavarkérdés kutatásának fontosabb „eredményeit": A kavarok menekülése talán 850 körül történhetett (Fodor/1988/93), vagy 862 után (Tóth/1988), a judaizmus bevezetésével összefüggő vallási küzdelem során. A kavarokat zsidó hitűeknek vélve, a Przemysl közelében az 1970-es évek végén fellelt sírokat kazár és kazár-magyar emléknek tartják egyesek. A krakkói, tarnówi és egyéb vajdaságok területén kavar népnévi eredetű helyneveket is találtak, a kawior tőből (Lewicki/1988). Már évtizedekkel ezelőtt történt kísérlet arra, hogy a honfoglaló magyar temetkezések közül elkülönítsék a kavarokét (Győrffy/1958), területileg a Felső-Tisza vidékén és az egykori Nyitra megyében. Volt, aki még szélesebb területen (Bihar, Békés, Szabolcs, Zemplén és Heves megyében) képzelte el a kavar szállásokat (Dienes/1961). Később Győrffy (1983) a Sajó és a Bódva völgyére szűkítette a kavarok területét, hozzávéve a Vág völgyének egy részét, valamint a Nyírséget és Bihar bizonyos részeit, meg az Al-Duna mellékét. Ezután a kavarokat a Dráva mentére helyezték, sőt Erdélybe is. Mások visszatértek a Felső-Tiszavidék és a Mátra környékére a kavarok lokalizálásakor, vagy ehhez hozzátették még a Duna-Tisza közét is. A kavarkérdés fontossá vált a palócok mint magyar etnikai csoport eredetének vizsgálata során is. A kunok orosz népnevéből, a polovecből kiindulva egyesek régebben a palócokat a kunoktól származtatták. Mások viszont abból indultak ki, hogy Árpád kun vezéreknek adta birtokul Magyarország északi részének jelentős darabjait, s a kunokban a modern történetírás (Győrffy/1993/125) kavarokat lát. A hevesi, nógrádi és gömöri palócságot általában a kavarok leszármazottainak tartják. (Erdélyi/1997)

Amiből több következtetés és kérdés is adódik.

Az első szerint, ha a palócok valóban a kavarok utódai lennének, akkor világossá válna, mit érthetett Bíborbanszületett Konstantin a kavarok *dialektusa* alatt: kiejtésbeli különbséget a magyar nyelv ősén belül.

A másik meg egy kérdés. Az ugyanis, hogy ha a kavarok valóban zsidó hitűek voltak, s a Kazáriából való kiválásukra vallási küzdelem miatt került sor, akkor miért nem állhatták a Kazáriában maradt hitsorsosaikat, s miért tartottak inkább a magyarokkal?

A harmadik meg az, hogy ha a kavarok valóban 850–862 táján hagyták volna el Kazáriát, akkor Árpád már itt találhatta őket a Kárpát-medencében.[69]

A negyedik tanulság az, hogy „tudósainknak" nagyobb hatalmuk van, mint Atillának volt valaha. Náluk könnyebben még a nagy hun uralkodó sem helyezett át országhatárokat és népeket, teremtett, vagy törölt el országokat.

Kazárok, azaz szabírok

Maszudi szerint a kazárok eredeti, valóságos neve a szabír volt, a kazár csak perzsa ragadványnév, amit ők maguk sohasem használtak. Kr. u. 558 után[70] a szabír népnév eltűnik a forrásokból, s 580 körül, ugyanazon a területen, megjelenik a kazár.[71]

Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár azt írja, hogy *„A turkok* (magyarok – VG) *népe régen Kazáriához közel szerzett magának lakóhelyet ... De abban az időben nem turkoknak mondták őket, hanem valamilyen okból sabartoi asphaloinak nevezték. ... Amikor a turkok és az akkor kangarnak nevezett besenyők közt háború ütött ki, a turkok hadserege vereséget szenvedett és két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le s ezeket a turkok régi nevén mostanáig sabartoi asphaloi-nak hívják".* (Vö. Moravcsik/1988/42–44!)

Ez a régi népnevünk aztán rengeteg fejtörést okozott a „tudósainknak", mert nagyon is kézenfekvő alapot ad a finnugrista álláspont megkérdőjelezésére.

„Nem tekintve néhány kalandos magyarázatot, a szavárti (szavárd) név végső eredetét a kutatók egységesen a szabír népnévben vélték megtalálni. E származtatás szerint a szavárd név a török nyelvű szabírok nevéből, pontosabban annak föltételezett szavar alakjából fejthető meg. Ehhez a szavar alakhoz járult volna aztán az ómagyarban egy -ti vagy -di kicsinyítő képző, s így keletkezhetett a szavárdi (szávárti) név." (Berta/ 1989/772)[72]

Amiből némi joggal következtetünk arra, hogy az ómagyar nyelv szabályai szerint ragozott népnevet az ómagyarok használták.[73] Berta ugyan török nyelvűnek

69 Érdekes, hogy Árpádot Ungvárott – a kazár kagán álláspontjának figyelembe vételével (jóváhagyásával?), a kazárok lakta bihari terület közelében, kazár szokás szerint – emelték pajzsra. Némi joggal merül fel a kérdés, hogy a honfoglaló magyaroknak miért kellett tekintettel lenniük a kazár kagánra még Ungvárott is? Beletartozhatott-e Bihar vára a Kazár Birodalom szövetségi rendszerébe?
Ha erre igennel válaszolhatunk, akkor talán pontosabb úgy fogalmazni, hogy Árpád népe nem egyszerűen kivonult a Kazár Birodalomból, hanem inkább elszakította, önállósította és kibővítette annak legnyugatibb részét, vagy társfejedelemségét – ahol magyarul beszélő hun-utód népek éltek. Ahol a kazár kagán által kinevezett, vagy a kazár kagánnal szövetségi viszonyba került Marót alárendeltségében élő székelyek megszabadítóként fogadták Árpád magyarjait. Figyelemre méltó az is, hogy Árpád vezér Marót bihari területét házassági kötelékkel biztosította a saját dinasztiája számára, azaz sokkal kíméletesebben bánt a Kárpát-medencei „kazár" helytartóval, mint más hódoltatott területek vezetőivel.

70 Ez az időpont a bolgár és a magyar hagyományban oly sokáig élő Csaba királyfi halálának ideje (amely az Atillától származó szabír dinasztia önállóságának megszünteként értelmezendő). Ekkor hódoltatják a szabírokat az avarok, mielőtt elfoglalták volna a Kárpát-medencét. Azaz a forrásokból azért tűntek el a szabírok, mert nagyobb részük az avarokkal együtt bevonult a Kárpát-medencébe. Kisebb részük helyben maradhatott a későbbi (nem igazi) kazárokkal és a bolgárokkal.

71 Németh Gyulára hivatkozva említi Götz/1994/234.

mondja a szabírokat, az ezt bizonyító adatokat azonban nem tartotta szükségesnek felsorolni. Talán azért, mert ilyenek nem is léteznek. A fenti szófejtésével ráadásul meggyengítette a szabírok törökségébe vetett bizalmunkat – hiszen korántsem gondolhatjuk, hogy egy török nyelvű nép magyar kicsinyítő képzőt használt volna a saját népneve képzésekor. A törökösnek vélt *szavar* alak ugyanis – éppen Berta szerint – csak feltételezett, a magyaros *szavárdi* (szavartü) alak ellenben létezik a Bíborbanszületett művében.

Tudóstársaihoz hasonlóan Berta Árpád is elmulasztja a másként gondolkodók, a *„kalandos magyarázatok"* körének bármiféle körülírását. Feltételezhetően azokat ítéli kalandosnak, akik nem török nyelvűnek tartják a szabírokat.

Ezért szükségesnek látjuk felhívni a figyelmet arra, hogy egy másik, – legalább enynyire határozott – kinyilatkoztatás szerint *„A legtöbb kutatónak az a véleménye, hogy ez* (a Kr. e. III és II. évezredben használt subaru, vagy szubaru népnév – VG) *a magukat hurritának nevező törzsek sumer-akkád elnevezése." (Zsukov/1/305)*[74] Ezeket a szubarukat szintén szabírként emlegetik az irodalomban.

S hogy ezek a déli szabírok (szubaruk) valamilyen etnokulturális kapcsolatban lehetnek az északi szabírokkal (azaz a magyarsággal), az Csőke Sándor munkájából is sejthető: *„Az urartui, a hurrita és az urálaltáji nyelvek rokonsága bizonyítható nyelvi tény."* (Csőke/1975/1)[75]

Amihez még hozzátehetjük, hogy az urartui hieroglif írás legközelebbi párhuzama éppen a székely rovásírás (vö. Varga/1998/86!).

E korai szabírok Czeglédy Károly megfogalmazását idézik fel, aki szerint az örmény és grúz források a (magukat szabírnak nevező) kazárokat említve *„a bibliai időkbe nyúlnak vissza"*. Azaz az Örmény-fennsíkon a szabírokkal együtt élő örmények és grúzok nem különböztették meg egymástól a hurrita-szabírokat és a kazár-szabírokat.

Nem így ítél a modern „tudomány"! Gondosan elhatárolják a magyarokat az *igazi* kazároktól, azokat meg a hurrita-szabíroktól. De nem csak az elhatárolásra, hanem a források finnugrista érdekű megváltoztatására is akad példa:

Bakay Kornél említi Bíborbanszületett Konstantin munkájának 37. fejezetét, ahol *„arról van szó, hogy a besenyők határosak voltak az úzokkal (úzósz) és a magyarokkal (mazarósz). A forráskritika azonban »íráshibára« hivatkozván a szókezdő M-et X-re*

72 Berta Árpád szerint a szavar szó töve egy régebbi török szág szóból származik; a szóvégi g hangzónak v hanggá válása az adott szóban teljesen szabályos.
A szabír (szubar) szó azonban a sza és bar szavakból alkotott összetétel lehet, ahol az előtag „szent, ősi", az utótag pedig „domb, hegy, világoszlop" jelentésű lehet (vö. osztják *sanki* „nagy isten", sumér *bar* „földhányás, domb"!).

73 Németh Gyula (1990/77) szerint *„a magyarság – valószínűleg a IX. század elejéig – a Don és a Kubán között lakott ... s hogy a szabírok ugyanezen a területen laktak, azt Prokopios világosan megmondja."* Ebből a szabír-magyar azonosság is következik.

74 Azt aligha gondolhatjuk, hogy a hurriták nyelve minden további nélkül azonosítható lenne a törökkel, vagy a magyarral. A hurrita (hari) népnév azonban harcost is jelentett, a hurrita *atta* szó pedig atyát – azaz érdemes lenne a hurri-magyar-török nyelvi kapcsolatokat feltérképezni.

75 *„A tudomány úgy véli, hogy az említett két ókori közel-keleti ragozó nyelvet beszélő nép az Örmény felvidék, Szíria északi részének, az északi Mezopotámia és a Zagrosz-hegység iráni részének lakója volt ... Ebben a rövid tanulmányban a két nyelv névszóragozási rendszerét és elemeit mutatjuk be, összehasonlítva az urál-altájinak mondott ragozó nyelvek megfelelő rendszerével, bizonyítva ezzel e nyelvek rokonságát."* (Csőke/1975/1)

»javította« s így lett a magyar kazár (khazarosz).[76] *Az egyetlen betű önkényes megváltoztatása igen súlyos módosítást jelent, mivel a besenyők szállásterülete ekkor a Volga (Etil) és az Ural (Jejik, Dzsaük) folyóknál volt, ha tehát a besenyőkkel szomszédosak voltak a magyarok, akkor ők maguk sem lakhattak a Dontól nyugatra.*[77]" (Bakay/2000/18)

Ezek után szinte természetes, hogy Kristó Gyula a Bíborbanszületett "javított" és fordítási nehézségekkel terhelt munkáját *„biztos hitelű"-nek* minősíti. A hasonló módosítások, értelmezések és elhallgatások sorozata miatt némi joggal merül fel a kérdés, hogy vajon Kristó Gyulának és társainak[78] állításai biztos hitelűek-e?

Visszatérve Berta Árpád kazár-szabírjainak „török" nyelvéhez, újfent emlékeztetünk arra, hogy a mohamedán források szerint az *igazi* kazárok nyelve nem hasonlít sem a török, sem a perzsa nyelvre. Ezért joggal gondoljuk, hogy az *igazi* kazárok (a szabírok) a magyar nyelv ősét használták.

A szabírnak mondott szóanyag meglehetősen szegényes. Ide tartozik maga a szabír népnév, amelynek személynévi változata a törökben (Sabar, vagy Sabyr alakban) és a magyarban (Zuárd és Csaba alakban) egyaránt megtalálható (lásd a Csaba királyfi című fejezetet!).

A reánk maradt szabír személynevek egyike Boarik királynőé, akinek neve a magyar *bő* (vagy a török *bog, bég* „parancsnok") valamint a török *arik* „tiszta, szép, erényes" szóból álló összetétel lehet.[79] A királynő férje a Balak/Malak nevet viselte, s a *malak* szó az oszmánliban „bivalyborjú" jelentésű. Egy harmadik szabír személynév az Iliger, ez meg a türk *ilig* „fejedelem" és *er* „férfi" szóból állhat (az *er* azonban szerepel a magyar *ember, férfi, gyermek* szavakban is). (Vö. Németh/1990/72!)

Azaz a szabír népnév és a háromból két személynév török és magyar vonatkozásokkal egyaránt rendelkezik. Egy nép nyelvét azonban nem lehet néhány szó (különösen nem népnevek, személynevek és méltóságnevek) alapján eldönteni, amelyek nem tartoztak az alapszókincsbe, sőt kifejezetten a sztyeppi történelem által meghatározott divatot követték.

Ahogy a ma használt *Lajos, Károly, József, Éva* nevek és a *miniszter* méltóságnév alapján sem lehetne a magyarság nyelvi hovatartozását és etnikumát minden kétség nélkül meghatározni.

A szabírok etnikumáról több elmélet is létezik. Töröknek tartja őket Zeuss, Schafarik és Munkácsy; a magyarok, vogulok és osztjákok közeli rokonának Patkanov és kifejezetten magyaroknak Fehér Géza.

76 Bakay Kornél hivatkozásai e helyen: *„Fontes Byzantini 40. 10. jegyzet. – Kállay Ferenc, A Keleti nyelvek magyar történeti fontossága. Tudománytár 6 (1839) VIII. 152. – Wencel Gusztáv, Eszmetöredékek a magyarok eredetéről. Szontágh Gusztáv ebbéli értekezéseire vonatkoztatva. Új Magyar Múzeum 1 (1850) 494. – Szabó Károly, A magyar vezérek kora. 1869, 26., 3. Jegyzet. – Nagyon találó Czuczor Gergely és Fogarassi János megfogalmazása: »De bajos ám a kútfőket tetszés szerént igazítgatni!« A magyar nyelv szótára. IV. Pest 1867, 57."*

77 Bakay Kornél jegyzete e helyen: *„A kérdés jelentőségére határozottan rámutatott Hunfalvy Pál is, megengedve, hogy az eredeti alakzat a helyes! Mivel azonban »csak egyszer fordul elő, biztosabb helyette khazaroit olvasni«. Hunfalvy Pál, Magyarország ethnográphiája. Budapest 1876, 211., 17. Jegyzet. – Gombos Albin eredeti olvasatot ad: Mazari atque Uzi. Vö. Gombos, Catalogus I. 741. Vö. Győrffy György, Besenyők és magyarok. Kőrösi Csoma Archívum. I/5 Kiegészítő kötet (1935–1939) 397."*

78 Például Németh Gyula A magyar népnév legrégibb alakjai c. tanulmányában sem szerepel népnevünknek ez az előfordulása. (vö. Németh/1990/70!) Moravcsik Gyula hasonlóképpen foglal állást: a *„P-ben* (a Parisinus kéziratban – VG) *olvasható Mazarosz nyilván a másoló íráshibája Xazarosz helyett, mert hiszen két sorral lejjebb P is Xazaroszt ír."* (Moravcsik/1988/40)

79 S a bő méltóságnévvel – Ősbő (Usubuu) nevében – Anonymusnak éppen abban a fejezetében találkozunk, amelyikben a kazárokat és székelyeket is emlegeti.

Földrajzi neveink között Biharban Szovár-hegy, a Szilágyságban Szovár-puszta, a régi Szolnok vármegyében pedig egy Zaward helynév képviseli a szabírokat (Balás/1988/33).

Kazárok, azaz heftaliták

A kazár történelem kezdetei a mohamedán források szerint jóval a VI. század előtti időkbe, örmény és grúz források szerint pedig a II–III. századba, sőt egyenesen a bibliai időkbe nyúlnak vissza. Az első esemény, amelyről bizánci, örmény, grúz, szír és mohamedán források egymástól függetlenül, egybehangzóan beszámolnak (s amelyben a kazárokat is említik), egy perzsák ellen indított bizánci–kazár hadjárat 627-ben. Ekkor a kazárok a nyugati türk birodalom fennhatósága alá tartoztak.

Azonban Sebeos (a bizánci császár örmény életrajzírója), aki 661 táján írt, de e fenti hadjáratnak is kortársa lehetett, a Kazária felől támadó nomádokat nem kazárnak, hanem tetalnak (azaz heftalitának) nevezi.

A heftaliták egyik vezértörzse a hion (hun) volt, amely 350 táján vonult Délnyugat-Szibériából a Kaspi-tenger délnyugati sarkánál elterülő Hyrkániába. A heftaliták másik vezértörzse, az uar (avar), pedig 450 táján az Altájból Észak-Afganisztánba. Az avarhunok (akikről Hyrkániát elnevezték, s akiknek nevét a helynevekben előforduló magyar várkony szó is őrzi) a heftalita nemzetség vezetésével 450 és 558 között hatalmas birodalmat alapítottak, amely Irán keleti szomszédságát és Belső-Ázsia nagy területeit is magába foglalta. 558-ban a türkök támadása miatt a Heftalita Birodalom felbomlott s egy részük avar néven Európába vonult, a másik részük[80] meg – saját fejedelmeit és népi kereteit jórészt megtartva – betagozódott a Türk Birodalomba. (Vö. Czeglédy/1985/188!)

Kristó Gyula úgy gondolhatja, hogy ezek az összefüggések és adatok olyannyira lényegtelen mellékkörülménynek számítanak, amelyeknek a lábjegyzetben való megemlítésére sincs szükség, amikor a kazárok és a magyarok kapcsolatáról beszél. Nyilván a Németh Gyula által megfogalmazott s fentebb már idézett irányelv szellemében járt el, aki végső soron a finnugrista álláspontot kétessé tevő adatok elhallgatására szólította fel „tudós" társait.

Számunkra mindezekből az a fontos, hogy az *igazi* kazárok története, etnikuma és nyelve ugyanúgy elhatárolhatatlan a magyar és a székely történelemtől, etnikumtól és nyelvtől, mint a hunoké. Mert ugyanarról a többfonalú történelemről van szó.

Blakok, vagy vlahok?

A székely történet egyik mellékszereplője a blak nép.

Az orosz vezérek Anonymusnál azt tanácsolják az Álmos vezette honfoglalóknak, hogy vonuljanak Pannónia földjére, amelyet a *„szlovének, bolgárok, blachok és a rómaiak pásztorai lakják".*

„A Krónikával való összevetés azt mutatja, hogy Anonymus a Szent László-kori Gestát használta itt forrásul, de meg is változtatta. Ui. az eredeti fogalmazás szerint a blachok a rómaiak pásztorai" (Győrffy/1977/140)

80 Ez utóbbiak leszármazottait Álmos és Árpád vezette a Kárpát-medencébe. A türkökkel való együttélés (a türköknek való átmeneti alárendeltség) okozhatta, hogy az Árpád vezérrel érkező honfoglalóknál több türk jellegű személynevet és méltóságnevet találunk, mint az avarhun eredetű későbbi magyar köznépnél és a székelyeknél.

Kézai Simon Krónikája azt állítja, hogy *„a székelyek a határhegységekben a blakokkal együtt egy országrészt kaptak, velük elvegyültek és mint mondják a blakok írását használják"*. A Képes Krónika ezt úgy ismétli meg, hogy blakok (Blackis) helyett már vlahokat (Vlachis) említ.

A blak egyeztethető a vlah (oláh) és az olasz népnévvel, s valamilyen latinosodott népet jelöl. Az oláhoknak azonban nem volt rovásírásuk,[81] az olaszok pedig nem laktak Erdélyben – ezért ők nem adhatták át írásukat a székelyeknek.

„Rásonyi László Pais Dezső megsejtése után négy évtizeddel részletesen bizonyította a források un. erdélyi »vlachjainak« igazi mivoltát: egy török ethnikumú, eredetileg türk nyelvű, de 894-896-ra már feltehetően óbolgár nyelven beszélő blak/bulak nevű népről van szó, akik Anonymus szerint ellenálltak az Erdélybe hatoló Árpád népének. ... Rásonyi szerint ezek a blakok/bulakok nem mások, mint egy, az Asparuch onogur-bolgárjaihoz csapódott karluk-török eredetű népesség, és bizonyára Krum és Omurtag hódításai során és után kerültek az elfoglalt dél-alföldi és dél-erdélyi területekre." (Makkay/1997/16)

Azonban a blakok török és óbolgár nyelve nem bizonyosság.

A kerczi apátság az Olt és a Kárpátok gerince között a blacusok korábbi területéből kap egy sávot. A határleírás földrajzi elnevezései azonban az ismeretlen eredetű Kerc (Kurchz) pataknév kivételével mind magyar nyelvűek. Amiből az következik, hogy a blacusok magyar nyelvűek is lehettek.

Anna Komnena azt mondja, hogy a nép nyelvén a bolgárokat „blach"-oknak szokták hívni. Abulghasi pedig a volgamenti bolgárokat nevezi „olak" vagy „ulak" néven. (Rohonyi/1917/93)

Rubruk franciskánus szerzetes 1253-ban járt a mongol nagykán udvarában. A francia királynak tett jelentésében elmondja, hogy a hunok Baskíriából jöttek ki, s velük jöttek a blakok és a bolgárok is. Baskíria mellett élnek most az illakok. Ezek azonosak a ma Asjen földjén élő blakokkal, s a nevük csak azért tér el, mert a tatárok nem tudják kiejteni a b betűt.

Villehardouin, Balduin latin császár hadvezére II. Asjen Jánost Blakia és Bulgária királyának nevezi s azt állítja, hogy Moesia lakóit fehér blakoknak hívják. László Gyula kutatásaiból pedig azt tudjuk, hogy csak törökös műveltségű népek szokása volt a fehér és fekete szárnyakra osztódás. (Bodor/1988/59) Persze ezek alatt a „törökös műveltségű népek" alatt nem csak törököket érthetünk, hanem magyar nyelvű népeket is.

Azaz talán van más megoldás is, – ami a blakok nyelvét illeti. Más megoldást kell ugyanis keresnünk, mert a székely rovásírás jeleinek egykori szóértéke az írás magyar eredetéről tanúskodik. S ha igaz, hogy a székelyek a blakok betűit használják, akkor a blakoknak is magyar nyelvűeknek kellett lenniük.

Az 1200-as évek második felében Roger Bacon szintén a régebbi Bulgária és a régebbi Magyarország mellett lévő régi Blaciából származtatja a Konstantinápoly, Bulgá-

81 Az oláhok Erdélyben nem jelenhettek meg hamarabb a magyar nyelvű népességnél, mert az iratokban és az erdélyi földrajzi nevekben ennek semmi nyoma. Az oláhok által emlegetett római-román kontinuitást cáfolja, hogy ők a római helyeknek nem a latin, hanem a szláv vagy magyar nevét vették át. Például a régi római castrum, Apulum neve helyett a magyarok Gyulafehérvárt, a szlávok Belgrádot mondanak, a középkori latin nyelvű oklevelekben pedig az Alba Julia szerepel. Az oláhok előbb Belgrádnak, újabban pedig Alba Juliának nevezik a várost. Az Apulum kivételével mindegyik név urál-altáji hagyományt tükröz, mert az urál-altájiak nevezték legfontosabb váraikat és városaikat fehérnek.

ria és az újabb Magyarország között Asjen földjén élő blakokat. Néhány XVI. századi térkép ennek megfelelően Baskíria vidékén jelzi a blakok területét. Ilyen Johannes Schöner nürnbergi 1536-os földgömbje is, amely a Régi Magyarországtól, Magna Hungariától délnyugatra jelzi a blaci népet, ahol magyar nyelvű néprészek felbukkanására valóban számíthatunk is.

A blakok alatt feltehetően a heftalita Hun Birodalom keresztény vallásra tért, azaz vallási értelemben „elolaszosodott", de magyar nyelven beszélő párthus-avar részeit érthetjük. Tőlük valóban származhatott a székely írás. Kézai eszerint – a vallásos hagyományuk alapján – még megkülönböztette a két magyar nyelvű testvérnépet: a hun-székelyeket az avar-székelyektől. A párthus-avar eredetű keresztény heftaliták egyházi irataikat rovásírással vezethették s ez megmagyarázza, hogy a pogánynak tekintett rovásírás Erdélyben miért éppen a keresztény templomokban maradt fenn napjainkig.

Csaba királyfi

Krónikáinkban olyan személynevek is szerepelnek, amelyeket a magyar krónikás nem vehetett át germán forrásból, mert onnan hiányzanak. Ilyen név – többek között – Atilla egyik fiának, Csabának a neve.

E név ugyan nem fordul elő a külföldi forrásokban, azonban a hun királyfi a kútfőkből ismert Ernákkal (Irnikkel) jól azonosítható, a sajátos Csaba névalak pedig a szabír népnév személynévvé válásával magyarázható.

Tudjuk, hogy Priskos Rhétor megemlíti Attilának egy fiát, kinek neve Ernák volt, s elmondja, hogy Atilla lakomáján mesélte neki egy szkíta (hun) főember, hogy a jósok megjövendölték Attilának, miszerint népe el fog bukni, de ez a gyermek majd újra fölemeli. Jordanes közli, hogy Attila halála után ez a fia azokkal a hun törzsekkel, melyeken uralkodott, Kis-Szkítiába (a mai Dobrudzsába) vonult vissza, ugyanúgy, mint a magyar hunmonda Csabája, kinek az a vonása is közös Irnákkal, hogy őt is visszavárják Atilla népei.

Irnik szerepel a bolgár fejedelmi lajstromban, ahol szintén Atilla (Avitochol) fia. A bolgár fejedelmi lajstrom Irnikje abban is hasonlít Csabára, hogy mindketten feltűnően hosszú életűek, azaz mondai színezetű alakok. Csabának (Irniknek) ez a magas életkora nem szerepel a nyugati feljegyzésekben, amiből következően a magyar krónikák ezen adata a bolgár történeti hagyománnyal közös, azaz hun eredetű. A bolgárok ugyanis a Kárpát-medencéből keletre visszavonult hunok utódai.

Anonymus Szovárd honfoglaló vezér népét Csaba magyarja (Csaba népe) néven említi, azaz Atilla fiának a népét a honfoglalás harcaiban is szerepelteti. A Szovárd személynév összevethető a szabír népnévvel, s ugyanez a Csaba (vagy a bolgár Kuber) névről is belátható. Azaz itt egy több évszázados méltóságnévről lehet szó, amely személynévvé vált s amelyet többen is viseltek. Csaba hun királyfi, a bolgár Kuber és a honfoglalás korabeli Szovárd egyaránt a szabírok vezetője és ezért lett személynevükké a szabír népnév változata.

Amikor tehát felvetjük a kérdést, hogy egyetlen személyről van-e szó, akit a krónikások tévesen szerepeltetnek különböző, távoli korokban; avagy egyetlen népről, amelyik a hunok és a honfoglaló magyarok kötelékében egyaránt felbukkan, akkor a válasz az, hogy az utóbbi magyarázat állhat közelebb az igazsághoz. Azért véljük ezt a helyes válasznak, mert úgy egyeztethető a történelmi adatokkal, hogy közben nem sérül krónikáink hitele sem.

Csaba magas életkora (ez a bolgár hagyományban 108 év) is érthetővé válik: a tisztségben egymást váltó (s a Csaba vagy Szovárd nevet viselő) vezérek uralma, a szabír nép külön története tartott ilyen hosszú ideig (lásd a „Bolgárok" című fejezetet!). Csaba önálló szerepe (az Atillától származó szabír dinasztia léte) Atilla halálával, 453-ban kezdődik s akkor ér véget, amikor a Heftalita Birodalomból menekülő avarok a Keletrómai Birodalomtól kapott aranyakért cserébe 560-ban hódoltatják a szabírokat (lásd az „Avarok" című fejezetet!).

S hogy miért bukkan fel Zuárd a magyar honfoglalás idején is a magyar krónikákban? Ez vagy az avar történelem eseményeinek tükröződése, vagy annak bizonyítéka, hogy a szabírok megőrizték népiségüket a honfoglalásig. Ez utóbbi igazolható a Bíborbanszületett azon ismert adatával is, miszerint a magyarok régi neve a szabír volt.

Ezek után válaszolhatunk arra a kérdésre, hogy Csaba népe hányszor vonult ki a Kárpát-medencéből. Kétszer is: egyszer Attila halála után, másodszor meg az Avar Birodalomból.

S itt válik érthetővé, hogy krónikáink a ma szokásos „honfoglalás" helyett miért beszélnek a magyarok „másodszori visszajövetelérőI" (amely ugyanis háromszori bevonulást jelent). Csaba népe (a szabír-magyarság), a krónikások emlékezete szerint háromszor vonult be a Kárpát-medencébe: egyszer a hunokkal, egyszer az avarokkal, egyszer meg Árpád magyar népeként.

A Hun Birodalom összeomlása után a Kárpát-medencéből Irnek/Csaba vezetésével Szkítiába kiköltöző hun részlegek alakítják meg a Bolgár Birodalmat. Ezek kerültek avar uralom alá 560-ban s a szabírok egy részének beköltözésére ekkor is sor kerülhetett.

A szabírok másik csoportja az Avar Birodalom keleti részében maradt. Őket a bolgár Kuvrat 630 körül függetlenítette az avaroktól, azonban Kuvrat negyedik fiával, Kuberrel[82] mégis bevonultak Pannóniába. László Gyula szerint ez 670 táján történt.

Kuber (vagy Küver) történetét egy görög Anonymus Szent Demeter vértanúval kapcsolatos legendagyűjteménye őrizte meg. Ez hasonló történetet ad elő, mint a Csaba-monda. Szerinte Kuber kezdetben békében élt az avar kagánnal, aki rá bízta az idegen népek, köztük a görögök irányítását. Később azonban összekülönböztek s Kuber átkelve a Dunán, Thesszaloniké közelébe költözött népének egy részével. Ebben szerepet játszhatott az is, hogy testvére, Aszparuch a szomszédban alapította meg Bolgárországot (vö. Balás/1984/23–28!).

A Csaba-monda egyeztethető a bolgár dinasztikus hagyomány Irnikre vonatkozó részével; s a Kuber név is kifejezetten a szabírokra, Csaba népére utal. Ez azt jelenti, hogy a szabírok egy része kinn maradt a pontuszi sztyeppén s csak később (a kazárok terjeszkedése miatt, Kuber vezetése alatt) csatlakozott az avarokkal élő szabír testvéreihez. Kuber népének történetét Nikephorosnak és Theophanésznek még Kovrat legidősebb fiának, Bajánnak életében íródott elbeszéléséből ismerjük.

S ezek a történeti adatok csodálatosan egyeztethetők az Ipolyi Arnold püspök által feljegyzett székely néphagyománnyal, amely szerint Csaba népe többször is visszatért, amikor a határhegyekben őrködő s végveszélybe kerülő székely népnek segítségre volt szüksége.

A székelység azonban most is veszélyben van, s a legenda – Csaba hun királyfi ígérete – kötelez.

Érkezik-e segítség a csillagok közül? Mozgolódnak-e sírjaikban, megmarkolták-e már kardjukat a rég holt hun vitézek? Készülődnek-e testvéreik megsegítésére a szabírok ma is élő leszármazottai?

82 A madarai felirat új olvasatából ismertük meg a negyedik fiú (Kuber) nevét (László/1981/90).

Aladár

Atilla fiai közül a magyar krónikák Csabát és Aladárt említik, mint akik apjuk halála után élethalálharcot vívnak a trónért, s közülük Aladárnak jut a győzelem. A TÜ szerint ők nem egy anyától valók: Csaba Bizánc fejedelmének lányától született, Aladár pedig a nimcse (gepida?) bég lányától. Amiből Aladárnak Atillától, és germán anyától való származása megfontolást érdemlő adat lehet.

Felmerül ugyanis a kérdés: miért volt Ardarik Atilla kedvence? Miért ő volt az egyetlen a vazallus uralkodók közül, aki helyet foglalhatott a hun nagykirály tanácsában?

Tudjuk, hogy a hunoknál szokás volt a meghódolt népek élére hun herceget állítani. S talán Ardarik is Atilla egyik fia volt: azonos a magyar krónikákban győztes Aladárral.

A TÜ tájékoztatása szerint *„a trón és a korona (a nimcse párti) Aladorinuszt illette volna, ezért őt (kárpótlásul) Erdel tartománya bánjává nevezték ki. Abban az időben az ő népét Szikulinak hívták."*

S itt nem a gepida, hanem a hun trónról lehetett szó. Hiszen Ardarik addig is Gepidia királya volt s mivel a gepida trónt senki sem vette el tőle – azért tehát kárpótolni sem kellett. A Hun Birodalom romjain osztozkodók nyilván a hun trónról való lemondás fejében kínálták neki Erdélyt. Ebből viszont Ardarik hun hercegi rangja következik, mert jogszerűen csak Atilla családtagjai számíthattak a megüresedett hun trónra.

Szövegközi ábra. Szirmium 582. évi ostromakor téglába karcolt görög nyelvű felirat: *„Uram, Krisztus, segíts a városon és tartsd vissza az avart! Őrizd meg a római földet és azt, aki ezt írta! Ámen."* A névtelen görög könyörgése azonban – ami az avarok visszatartását illeti – hatástalan maradt (Szekeres L. nyomán, Szádeczky–Kardoss Samu fordítása)

A forrásokban két helyen is nyoma van annak, hogy Atilla valamelyik fia erdélyi nemzet (kazárok, vagy gepidák) élére, vagy uralkodó rétegébe került. Ezek az adatok azonban nem oszlatnak el minden homályt.

Fentebb említettük már, hogy Priszkosz szerint Atilla az erdélyi akatzir (agathyrs, kazár) nemzet nagyobb részének fejedelmévé öregebb fiát tette. Ha azonban itt a főfeleségtől származó legöregebb fiáról, Ellákról van szó – s ez a valószínű – akkor e hun herceget nem azonosíthatjuk Ardarikkal (Aladárral); mert a hunok bukása után kitörő harcokban Ellák elesik, Ardarik (Aladár) ellenben győz. S aztán a gepidák sem azonosak az akatzirokkal.

A másik adat szerint Atilla fia (Giesmos) elvette Ardarik leányát feleségül (Kiss/ 1999/31). Ez ellene szól Ardarik Atillától való származásának. Mert a vérrokonok házassága nem lehetett gyakori – az arianizmus gepidák közötti elterjedtsége ellenére sem.

Mi lehet hát a magyarázata a magyar krónikák Aladár-hagyományának?

Több megoldás is elképzelhető.

Például, ha Ardarik nem volt Atilla természetes fia, még származhatott Atilla tágabb családjából, vagy Atilla egyik másodrangú (germán) feleségétől. Így talán nem volt akadálya annak, hogy Giesmos elvegye Ardarik leányát.

Valószínűbb, hogy Ardarik a meghódolási szertartás során kötött vérszerződéssel vált Atilla (fogadott) fiává. Ekkor a hun uralkodó a családjába emelte, s attól kezdve fiaként kezelte a gepida királyt. Így a vérrokonság nem akadályozta az Ardarik leánya és Atilla fia közötti házasságot. A hagyomány pedig joggal emlékezett meg Ardarik/Aladárról úgy, mint aki Atilla fia volt. Ez megmagyarázná azt is, amire a TÜ-ben történik utalás: hogy ugyanis miért számította magát Atilla örökösének Aladár/Ardarik. S világossá válna a testvérharc oka is, hiszen Ellák is joggal lépett fel trónkövetelőként, mint Atilla vér és rang szerinti elsőszülöttje.

Tovább finomíthatjuk a magyarázatot, amennyiben az Ardarik/ Aladár személynevet és az ardarikida dinasztia nevét nem választjuk el egymástól élesen. Egy ilyesfajta megoldás a szájhagyománynak és a korai történetírás természetének is megfelelne.

Eszerint Ardarik nem volt vér szerinti hun herceg, csak egy vitéz gepida király, akit Atilla vérszerződéssel a fiának fogadott. Ardarikot a gepida trónon a fent említett leányától származó utódja követte (talán éppen azért, mert Atilla unokája volt). A hun hagyomány mindebből egy Atilla véréből származó ardarikida emlékét őrizte meg, s az unokára ráruházták nagyapja szerepét is: a győztes Ardarik és az Atillától származó unoka személyét egyesítették. A magyar krónikák Aladárról megőrzött emlékezete ezzel az értelmezéssel hitelesnek tekinthető.

A TÜ tehát nem sokat téved, amikor azt mondja, hogy a győztes Ardarik/Aladár a nimcse bég lányától született fia volt a hun uralkodónak. A valóságban Ardarik/Aladár maga lehetett a nimcse bég. A lányától született uralkodó pedig – a győztes ardarikida-dinasztia egyik tagja, ha úgy tetszik: (az egyik) Aladár – nem a fia, hanem az unokája volt Atillának.

Abban a gepida dinasztiában pedig, amelyben Atilla kedvenc vazallusa, egyik fia, menye és unokája (vagy unokái) a legfontosabb szerepet játszották, aligha üldözték a hunokat pusztán a származásuk miatt. Azaz még a legyőzött Csaba seregének töredékei is számíthattak a letelepedés engedélyezésére a gepidák ölébe hulló tágas Erdély valamelyik sarkában.

A székely nép tehát valóban Erdélyben élhetett Ardarik/Aladár királyságában,[83] vagy annak szomszédságában – ahogy azt a TÜ megőrizte a számunkra.

83 Borovszky Samu szerint a székely népnév a gepidáktól ered, mert a gót *sakula* „verekedő, harcos" jelentésű. S annyi mindenesetre elmondható, hogy ez a gót szó legalább annyira emlékeztet a Kézainál és helynevekben előforduló *szakul* alakokra, mint a Kristó által emlegetett 'skl.

A SZÉKELY TÖRTÉNET HELYSZÍNEI

Az áttelepítés-elmélet

Pauler Gyula szerint a székelyek a honfoglalás után Magyarország három különböző területén telepedtek le, mindenütt a határ mentén. Keleti csoportjuk a Meszes–Nyírség–Érmellék vidékén. Délen a Duna-Dráva táján, ahonnan a Szerémségbe is átszármaztak. Északon pedig a Vág közepénél. A keleti székelyek előbb Bihar megyében éltek, ahol a Székelyszáznak nevezett katonai egységük a XIII. században ismert, s ahol a Székelyhid és Székelytelek földrajzi nevek is az emléküket őrzi. Szerinte Biharból vihették magukkal Erdélybe a Telegd nevet is, amely Udvarhelynek a régebbi neve volt.

Hogy e három területről mikor költöztek volna Erdélybe, arról persze nincs adat, csak következtetések fogalmazódtak meg, miszerint a beköltözésük esetleg összefüggehetett a gyepűrendszer keletebbre tolásával. A székely ősintézmények és jogok sajátosságai azt mutatják, hogy a székelyek beköltözése legkésőbb a vezérek korában, a X. században, vagy a királyság és a monarchikus államforma kialakulásának kezdetén (1000 körül) megtörténhetett. Ami nem zárja ki a hun idők végén történő beköltözést.

Sándor Imre szerint Szent István idején lépik át a Meszesnél kiépített korábbi gyepű vonalát, Szent László alatt már a kunokkal szemben védik az új sebesi gyepűket. Onnan a szászok betelepülése miatt tovább költözhettek az Olt-vidéki gyepűkbe. (Szádeczky/1927/22)

Hóman Bálint a székelyek vérségi köteléken alapuló szervezetében cáfolatát látja a több helyről, különböző időpontban való telepítés elméletének. A székelyek nemzetségi szervezete zárt tömegben letelepült nép ősi gazdasági és politikai szervezetének maradványa lehet. Erdélyi letelepedésük korát a magyar honfoglalást megelőző időkre teszi.

Azaz szerinte a fenti három székely csoport mindegyike aligha vándorolhatott be Erdélybe, mert akkor a nemzetségi rend nem lehetne ilyen tiszta a Székelyföldön.

Annak a ténynek pedig, hogy a forrásokban és a földrajzi nevekben az ország több tájegységén is székelyekre utaló nyomokat találunk, sok oka lehet.

Lehetséges, hogy a székelyek nem egyetlen, hanem több helyen is elsáncolták magukat a Hun Birodalom szétesésekor. Az ország területén egyidejűleg több Csigle (és több székelyek lakta vidék) is létezhetett s ezért fedezhették fel tudósaink Csiglemezőt az ország legkülönbözőbb vidékein. Érdekes, hogy a székelyek fent említett három területe közül kettő (a keleti és a déli) egykor a gepidák országához tartozott.

A Pauler-féle három székely telep (ha ilyenek egyáltalán voltak) beolvadhatott a környezetébe.

Lehetséges az is, hogy a felvidéki székely telepek a honfoglalás után keletkeztek, amikor Árpád-házi királyaink, vagy az erdélyi fejedelmek katonai helyőrségeket hoztak létre, a Székelyföldről odatelepített harcosokból. Azaz pusztán a földrajzi nevek hasonlóságából (a székely népnév Székelyföldön kívüli előfordulásából) még nem következik az, hogy a Székelyföldet nyugatról telepítették be a honfoglalás után.

Ha a székely nemzet valóban telepítvény lett volna, ahogy Hunfalvy és mások állítják – persze minden bizonyíték nélkül – akkor annak csak fennmaradt volna valami nyoma az oklevelekben. Mégis, sem a székely szájhagyomány, sem az oklevelek nem őrzik az Árpád-kori telepítés, vagy az ekkor nyert kiváltságok emlékét, de az állítólagos telepítő nevét sem.

Pedig egy telepített nép, amely rendszerint kiváltságokat kap a telepítéskor, igen zajosan szokta emlegetni ezeket – ahogy a szászok példájából is látható.

A székely nemzet azonban ilyen királyi kiváltságlevelekre soha nem hivatkozott. Helyette első foglalású földje szabad tulajdonjogát, „a Szkítiából reá maradt tökéletes hűségnek dicséretét", született nemes voltát emlegette – amelyet nem királyi kegytől nyert, s melyektől királyi hatalom meg sem foszthatja.

Ezeket az érveket pedig nem hozhatta magával Magyarországból.

Ráadásul Magyarország népe soha sem rendelkezett olyan népfelesleggel, ami egy ilyen nagyarányú kitelepítést lehetővé és szükségessé tett volna, éppen a németségtől veszélyeztetett nyugati gyepükről – ahonnan egyesek származtatni próbálják őket.

Bármily leleményes érveléssel és kombinációval legyenek is az érintett ellenvélemények támogatva – írja Nagy János – mégis csak hipotézisek maradnak, amelyek együttvéve sem képesek megingatni a Névtelen jegyző azon állítását, hogy „a székelyek előbb Attila népe voltak". Aki ezt elvitatni akarja, ám mutassa ki – amint ez az ország jövevény népeire nézve kimutatható – hogy mikor és ki által, minő indokból, s a széles nagyvilág, avagy Magyarország mely tájékáról s milyen feltételekkel telepíttettek Erdély keleti határhegyei közé a székelyek?

Ilyen, a székelyek Árpád-kori áttelepítését alátámasztó bizonyítékokkal azonban senki sem rendelkezik. Csak olyan okleveleink vannak, amelyek az áttelepítésre vonatkozó hipotéziseket cáfolják.

Például Timon és Pray a székelyeket IV. Béla korában jászok, filiszteusok és besenyők telepítéséből származtatják. Vilmos erdélyi püspök 1213-ban kelt oklevele azonban a székelyek dézsmáját, II. Endre 1222-ben kelt oklevele pedig a Székelyföldet említi.

Ami pedig a korábbi telepítéseket illeti: honnan veszi és mivel bizonyítja Hunfalvy, hogy a székelyek Szent László, vagy legközelebbi utódai által lettek Erdély határaira telepítve? Van-e egyetlen, a kritikát kiálló biztos adata arra, hogy éppen a határok őrzése végett, s Magyarországból, annak mely részéből, mikor, milyen számban s minő feltételek mellett telepíttettek oda? S vannak-e adatai arra, hogy a székelyek állítólagos betelepítése előtt kik laktak azon a helyen?

Ha e kérdésekre megfelelő választ adó bizonyítékokkal rendelkezett volna, akkor azokat el nem hallgatta volna. Hunfalvy azonban, ki a Névtelen jegyző s egyéb hazai krónikák nemzeti hagyományokat fenntartó közlését ugyancsak éles kritika alá vette, a saját elméletével szemben elnéző, s nem oldja meg a székelyek eredeztetését, csak bonyolultabbá teszi a kérdést, s önmaga ellen hívja ki a kritikát.

Való igaz, hogy nem rendelkezünk olyan adatokkal, amelyek kétségbevonhatatlanul bizonyítanák, hogy a székelyek milyen viszonyban voltak a gepidákkal és az avarokkal. Ám ez nem lehet indok arra, hogy dobjuk el a nemzeti hagyományt krónikáinkkal együtt, s helyettük a még kevésbé megbízható hipotéziseket fogadjuk el. Ugyanakkor arról sem feledkezhetünk meg, hogy a székelyek honfoglalás előtti erdélyi tartózkodását a mohamedán kútfők igazolják. Ezért az áttelepítési hipotézisekkel komolyan foglalkozni nem érdemes.

Atilla városa

Atilla élettörténetének részletei nem tartoznak a szorosan vett Székely Történethez. Mégis, két ok miatt érdemes néhány sort szentelni rá. Egyrész azért, mert a székelyek, vagy a székelyek egy része innen indulhatott bujdosásra a Hun Birodalom bukásakor.

Másrészt, a nagy király szállásával kapcsolatos problémakör is megvilágítja, mennyit érnek Hunfalvynak és követőinek érvei.

Az annyit emlegetett német Nibelung-ének Attilája ugyanis Esztergomban lakik. Hunfalvy erre az adatra reagálva megjegyzi: *„A magyar krónika azonban Budán ... készít Attilának szállást"* (Hunfalvy/1881/204)

Hunfalvy persze most sem a teljes igazságot közli, hanem csak ködösít, mert Kézai ezt írja: *„Sicambriát ... Ethele király ... megparancsolta volt: hogy Ethele városának hívják; a németek ... azt Eczelburgnak nevezték; de a hunok ... mai napig is Óbudának hívják."*

Kézai korában viszont még élt egy korábbi Óbuda/Ősbuda emléke. Ráadásul a római Sicambria területe sem azonosítható a mai Óbudáéval, mert a mai Óbuda Aquincum romjaira épült. Sicambria (Atilla városa, Ősbuda) Aquincumtól északra feküdt, helyzetének meghatározása nem csituló viták témája (vö. Szörényi/1996!). Az érvek egyike, hogy a mai Óbuda alatt nem került elő hun, avar, vagy honfoglaláskori régészeti anyag, míg tőle északra, Budakalászon, jelentős (több, mint négyezer síros) avar temetőt tártak fel.

Ami pedig az esztergomi Várhegyet illeti, ott ősi településmaradványok helyenként felmérhetetlen (20 méternél nagyobb) vastagságú rétegére épült a középkori magyar királyi vár.

„Lübecki Arnold 1205–1210 között írt krónikája megemlíti, hogy I. Frigyes császár keresztes hadjárata során kíséretével Gran (Esztergom) városában szállt ki a hajójából. III. Béla vendégeként megtekintette Attila városát, Etzelburgot, majd annak környékén vadásztak. Visszatérve átvette a király és királyné ajándékait, majd folytatta útját a Dunán, a Szentföld felé. ... mivel a császár idős volt, aligha történt volna meg a leírt kirándulás, ha Etzelburg a mai Óbudán állt volna. Ezt a távolságot oda-vissza ugyanis fölösleges lett volna megtenniük, hiszen a hajó fölvehette volna őket Óbudánál." (Szörényi/1996/10)

Az Esztergomi Vármúzeum állandó kiállításán évek óta szerepel egy sárga mészkőből faragott, sáslevelekkel díszített oszlopfő, amelynek a hátsó részébe másodlagosan egy emberi fejet faragtak. Korábban ott járván, még el tudtam olvasni az oszlopfő alá tett kis feliratot, amely a 800-as évekből származónak mondta ezt a kétszer faragott követ. Legutóbbi látogatásomkor (e kötet írásakor) azonban ez a magyarázó szöveg már teljesen olvashatatlanná fakult. Kérdésemre a múzeum dolgozói úgy tájékoztattak, hogy az oszlopfő „Karoling-kori".

A Karolingok azonban nem építettek palotát Esztergomban. Ők csak azért jöttek Pannóniába, hogy az avarok palotáit kirabolják. Így aztán joggal gondoljuk a Nibelung-éneket az Esztergomban volt (egyik) avarhun királyi központ bizonyítékának.

Makkay János is említi Atilla palotáját az avarokkal összefüggésben: *"kiderülhet még az is, hogy az Attilát említő Niebelung-éneknek a vonatkozó korábbi változata nem a Völsunga-saga lehetett (mint Győrffy György vélte volt, aki egyébként Vargyas Lajos naplójának tanúsága szerint annak idején régészeti ásatásokat akart kezdeményezni, nem másutt, mint a Holdvilág-árokban!!!), hanem a történészeink által nem ismert, vagy szándékosan mellőzött Waltharius-történet. Amelyet szerzője 930 előtt egy-két évvel éppen abban a Szent Galleni kolostorban vetett papírra, vagy pergamenre, ahol 926-ban Árpád utódjának katonái jártak. És amely Waltharius-történet Attiláról és pannóniai palotájáról beszél ugyan, de állandóan a kései avarokat emlegeti. Azokat, akikről már tudjuk, hogy Kézai krónikájában is ők a hun történet szereplői. Arról az állítólag Kézai által kiagyalt hun történetről van szó, amelyet másfélszáz év tudós csepülése után lassan-lassan és szakszerű elemzés után főbb vonalaiban tényként kell elfogadnunk."* (Makkay/1996/4)

Csigle mezeje

„A székelyek eredeti török nyelvűségének mégis maradt egy biztosnak tekinthető nyoma," – írja Kristó – *„de az sem a mai székelység nyelvében, hanem a történeti anyagban. Kézai Simon, a XIII. század végén élt magyar krónikás arról tudósít, hogy a székelyek a magyar honfoglalást megelőzően Chigla mezején időztek. E mozzanat régi székely hagyományra vezet vissza, s benne nem elsősorban az tarthat hitelre igényt, hogy ez a tartózkodás milyen időszakban történt, hanem ennek a hírfoszlánynak egyetlen tárgyi eleme, a Chigle (későbbi forrásban Chigla) név. E szó török eredetű, jelentése: kerítés, gyepű, töltés, sánc, s arra utal, hogy a székelyek – mint csatlakozott nép – feladata a határok őrzése volt. ... a Chigle szó tanúsága szerint a nyelvváltás után több száz évvel még a székelyek nyelvében is volt török szó, hiszen Kézai máshonnan, mint a székelyek beszélt nyelvéből aligha ismerhette meg a Chiglet."* (Kristó/2000/84)

Hogy miért ne vehette volna Kézai a Chigle nevet máshonnan, mint a székelyek nyelvéből? Hiszen Kézai földrajzi nevei a legkülönfélébb eredetűek. Honnan lehet azt tudni, hogy a Chigle szót a székelyek török nyelvéből vette s nem – mondjuk – a királyi udvar szóhasználatából? Erre nézve – természetesen – semmilyen érvet nem hoz fel Kristó Gyula, mert ilyen adat nincs.

A Chigle szó ráadásul a török nyelvekben ismeretlen[84], azaz nem lehet ilyen röviden kijelenteni, hogy *„e szó török eredetű"*. Ezért aztán ez az *„egy biztosnak tekinthető nyoma"* sem maradt a székelyek eredeti török nyelvének.

Különböző formákban jelenik meg már a krónikákban is: Kézainál „In campo Chigle", a Képes Krónikában „in campo Chiglamezey", a Béldi Kódexben „Chyklamezew", a Teleki Kódexben „Chiglamezei" a Pozsonyi krónikában „campus Siglamezei", a Budai és Dubniki Krónikában „campus Chigladmezei", Túróczinál „campus Czyglamezew".

Nagy János már a fenti alakokat és a szokásos olvasatot is hibásnak tartja. Mint írja: maga Kézai, vagy azon másolója – ki után e tévedés a többi krónikákba is átment – az y helyett ig-et, a k betű helyett pedig le-t olvastak[85] s így lett az eredeti Chyk-ból Chigle. Csík pedig ismert – és földrajzi viszonyai miatt jól védhető – része Székelyföldnek.

Azaz már a név formája is sokféle és vitatott. Ha lehet, még ennél is többféle irányt vettek az értelmezési és lokalizációs kísérletek.

„Vannak kik e mezőt Cegléd mezejére vélték magyarázhatni, én természetesebbnek tartom krónikáink útmutatása szerint e mezőt a székelyek mai bérces honában keresni s így e nevet Sziklamezőre magyarázni." – írja Szabó Károly. (1862/38)

Sebestyén Gyula szerint *„a csig tiszta török szó, mely Sejkh Szulejmán csagataj és Ahmed Vefik oszmán-török szótára szerint „magas, ágakból, vesszőből font kerítést, sövényt, gátat, töltést, sáncot" jelent, a –la török helynévképzővel pedig olyan avar gyűrűféle erődöt jelent, amit az avarokról szóló hiteles tudósítások ringnek* (helyesen: hringnek – VG), *hagának és campusnak, azaz bekerített területeknek neveznek."* (Sebestyén/1899/7)

Azonban a csiglének éppen elég nagy szóbokra van a magyarban ahhoz, hogy ne kelljen a törökből kölcsönözni, ahol ilyen alakban nem is létezik. Rokon, közös eredetű ősi szavak azonban lehetnek, hiszen a török népekkel mintegy háromezer évig éltünk együtt

84 *„A török* (csig) *szó -la képzős alakja török forrásban nem fordul elő"* (Németh/1990/104).

85 *„Fölösleges is lévén e helyen fölemlítenem a k betű e korban szokásos leírását, mely abból állott, hogy a folyóírásban használt kis l szára közepéhez közvetlenül jobbra kis e betű alakú vonás ragasztatott."* (Nagy/1879/11)

a sztyeppén. S hogy a törökkel közös eredetű szavaink honnan magyarázhatók? Götz László ezek megfelelőit a sumérben találta meg. De ez már egy másik könyvbe tartozik.

Csigle nevét krónikáink még Cigula, Csigla és Csiglad változatokban is közlik. A vele rokon nevek gyakori változása okleveles adatokkal is igazolható. A Veszprém-megyei Csögle nevét 1274-ben még Chygle, 1366-79-ben pedig Chegle formában írják. A Sárosmegyei Czigla már 1492-ben Czygla volt, míg 1427-ben a Cekla nevet viselte. Az utóbbi rokon a hozzá közel eső Czigelka vagy Czigolka helynévvel. A fenti Cziglad vagy Csiglad képzése viszont teljesen azonos a Komárom-megyei Cziglédével és a több helyütt előforduló Czeglédekével.

A Csigle-mezőt Puler Gyula a Küküllő mellékén kereste, Nagy Géza viszont a Kőrös mentére következtetett, mert e vidéken a parti füzet czigle- vagy csigolyafűznek nevezik. Csakhogy ezt az elnevezést – fűzi hozzá Sebestyén Gyula (1897/71) – ismerik máshol is. A Magyar Tájszótár szerint a *csigolya* és *cigle* „parti fűz, kosárkötő fűz" jelentéssel megvan a Székelyföldön, az Erdővidéken, Szegeden, Komáromban s az egész Csallóközben. Ezen az alapon tehát bármelyik vidék számításba vehető az itt említettek közül. Egészen másként áll a dolog, ha a keresett hely értelmét vesszük előbb vizsgálat alá. Hiszen az kétséget sem szenvedhet, hogy a *csigle* szó hajdan épp úgy jelzője volt a székelyek mezejének, mint ahogy jelzője volt annak a fűznek is, melyet a Kőrös mentén és Erdélyben még ma is csigola-fűznek neveznek.

Ezt a fűzfajtát használhatták a *szék, szik, csik, cseg, csig* stb. néven ismert gázlók és egyéb *sekély* vizekben halfogó rekeszték készítésére. A név aztán átment a szárazföldi vesszőfonatos gyepűkre és kerítésekre is, amelyekhez szívesen használták a hajlékony és a ledugott ágaiból is könnyen meggyökerező fűzfát.

A macedón Nagy Sándor történetét megíró Quintus Curtius Rufus (1967/138) is említ egy ilyen, a hürkániai mardusok által épített gyepűt. Szándékosan sűrűn ültetett fákból állt, amelyeknek ágait letörték, tekervényesen összefonták és a földbe szúrva legyökereztették. Az így összenőtt szövevény aztán lezárta a síkságon átvezető utat. Említést érdemel, hogy Hürkánia a várkony (avarhun) néptől nyerte a nevét.

A Vas-megyei Őrség Gyepü-Füzes, Egyházas-Füzes helynevei szintén az egykori határvédő gyepűvel függenek össze. A Csigle-mező ezek szerint fűz-gyepűvel megerősített, körbekerített területet, erődített szálláshelyet jelent.

Azaz a csigolyafűz a gyepüt jelentő *csig*-nek köszönheti a nevét. A *la/le* toldalék értelmét pedig a *rózsás, kékes, kökényes, székes, regés* szavaink *rózsálló, kéklő, küküllő (kökénylő), széklő (székelő, székely), regélő* változata segít megérteni. Ezek szerint a csigolyafűz olyan növény, amelyből kerítést lehet fonni, azaz *„szeglő"*, vagy *szegő* fűz.

A székelyek hasonló határerődítéseinek az emlékét a székelyföldi Csík helynevek sokasága őrzi. Azaz csiglével megerősített mező az ország sok szögletében lehetett, de a Hun Krónikában emlegetett Csigle mező legvalószínűbben a székelyföldi Csíkkal azonosítható.

Az Erdély etimológiája

Amikor Hunfalvy a székely hagyomány nem székely eredetét próbálja kimutatni, az Erdély nevet is előveszi:

„hiteles tanúság rejlik az Erdély szóban is. A székeliek azon országot, melynek részét tették és teszik, csak Erdély névvel ismerték és ismerik. Ez a név pedig itt nyugaton, erdőn

innen támadt, s innen ment által a beköltözőkkel együtt erdőn túlra. Ez a név egymaga leront minden históriai mesét, amelyet a székeliek hisznek. Ha egyebet nem tudnánk is annál, hogy a székeliek azt az országot, amelyben laknak, Erdélynek s a románok cera Ardealaska (terra Erdeliana)-nak nevezik: az maga minden kétségen kívül bizonyosnak mutatná, hogy se ezek, se azok nem előzték meg a magyar foglalást, s hogy mind a székeliek, mind a románok, valamint szászok is, a magyar államhoz már tartozó s ezért Erdélynek nevezett országban jövevény, vagy helyesebben mondva, a magyarok után érkezett népek." (Hunfalvy/1881/204)

Hunfalvy érvelése azonban korántsem varr el minden gondolati szálat – s így a székely hagyomány hitelét sem képes megingatni.

Abban igaza van, hogy a románok és a szászok átvették a magyar Erdély „erdőn túli terület" elnevezést. S abban is igaza van, hogy ezt a nevet csak egy olyan magyar nyelvű nép adhatta, amelyiknek a központja az „erdőtől" nyugatra, valahol a Duna és a Tisza vidékén terült el. S ha tudjuk,[86] hogy ilyen nép volt a hun és az avar is, akkor az Erdély név már nem cáfolja, hanem kifejezetten megerősíti a hun krónika állításait. Hiszen a nyugati, germán seregek elől, az erdőn át kelet felé menekülő maroknyi székely nép szükségszerűen bújt el a csaták színhelyétől keletre eső *erdőn túl* lévő völgyekben. Ez a név éppen a menekülés előtti hun nézőpont kövülete – azaz a hun történet bizonyítéka.

Az Erdély név egyébként elsőként éppen Anonymusnál bukkan fel „ad erdeuelu" alakban. Összetett szó: előtagja az erdő, utótagja az elv szó (vö. gyepüelve!). Az összetétel jelentése „erdő elve, erdő elő, erdő előtti, erdőn túli" terület, azaz Magyarország erdőn túli részét jelölte. A latin Ultrasilvania terra, Transsilvánia névalak a magyarral azonos jelentésű. A román Ardeal és Transilvania a magyar és a középkori latin névalakok átvétele.

Az Erdély nevet a Névtelen jegyző készen kaphatta, mert az sokkal korábban keletkezhetett Anonymus koránál. A táj hasonló értelmű latin neve mindenesetre korábbról is ismert: „domnus Symon Ultrasiluanus" (1111-ből), valamint: „De terra ult(ra) siluana". A közhiedelem szerint a névben szereplő erdő a bihari hegyek erdőségeit jelenti s az elnevezés egy nyugati nézőpontot tükröz. Anonymus művéből az világlik ki, hogy a Névtelen szemléletmódja is nyugat felől néző volt. Benkő Loránd azonban megjegyzi, hogy a magyarság már a honfoglalás előtt is ismerhette és elnevezhette ezt a területet. A Kárpátok régi Havaserdő neve pedig lehetőséget adhatott egy keleti nézőpontú névadásnak is. A régi magyar nyelvben egyébként az erdő szó erdős nagyhegységet is jelentett. (Benkő/1998/94)

A székelyek Erdélyben

A krónikák szerint a székelyek a hunok ivadékai s a Hun Birodalom bukásakor kerültek Erdélybe, a beköltözés részletei azonban nem teljesen egyértelműek. Mivel a krónikások a hunokat, avarokat s a magyarokat is egynek vették, több bukásról és több beköltözési időpontról is lehet szó. Az első letelepedés pontos helyszíne is tisztázandó.

A Pozsonyi Krónika háromezer hunja *a cuminhuldi csatából menekülvén, a Siglamezőn gyülekezett s félvén a nyugati nemzetektől, hogy rájok hirtelen ne rohanjanak, Erdélybe vonultak.* Ez a megfogalmazás azt jelentheti, hogy a hunok egy védett, de ideiglenes gyülekezési körzetbe vonultak s még a hun idők emlékének elenyészte előtt kerültek a biztosabbnak gondolt Erdélybe.

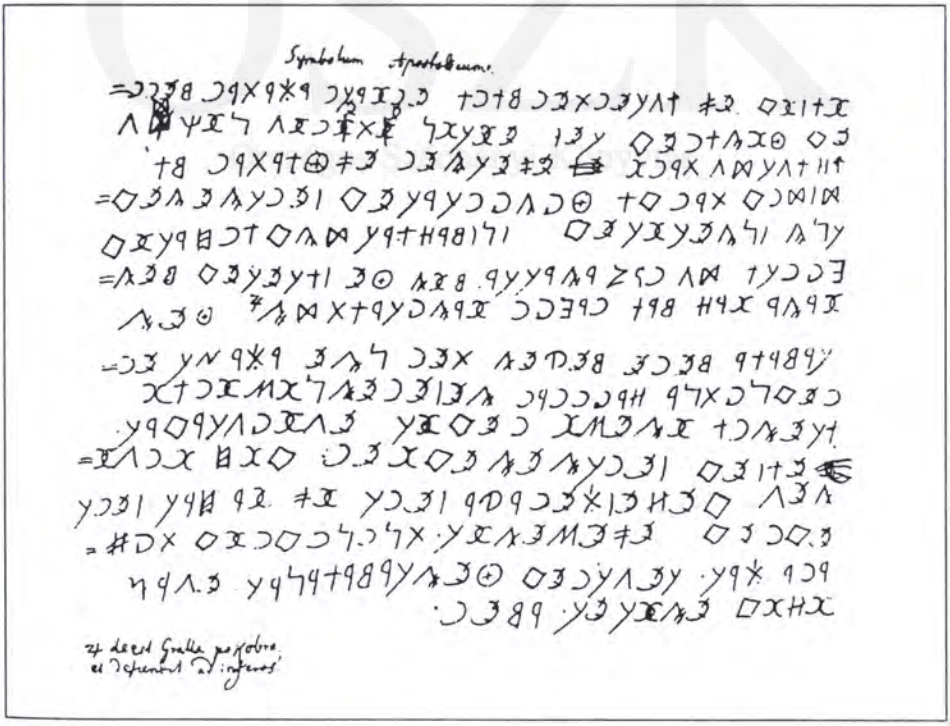
86 A székely jelekkel írt, magyar nyelvű hun feliratokból tudjuk (lásd „A székely rovásírás" c. fejezetet!).

A Képes Krónika ehhez azt teszi hozzá, hogy *a magyarok érkezésekor Ruténiába elémenének, s miután Pannóniát meghódították, abban osztályosak maradtak, azonban nem a pannóniai síkon, hanem a határhegyek közt nyertek osztályrészt.* Azaz a honfoglalás befejezésekor valamiért felmerülhetett a székelyek síkvidéki elhelyezésének lehetősége is. Talán azért, mert a székelyek korábban sík területen (vagy sík területen is) éltek; vagy mert korábbi hegyes területeikről a síkvidékre szerettek volna áttelepülni.

Aztán lehetséges az is, hogy a krónika csak azért említi a síkvidéket, mert a honfoglalók számára az alföldek bírtak gazdasági jelentőséggel s a székelyek hegyvidéki elhelyezését a krónikaíró különösnek találhatta. Ez esetben arra kell válaszolnunk, hogy miért kerültek a székelyek mégis Erdélybe: új telepítésű határőröknek, vagy mert ragaszkodtak megszokott korábbi területeikhez?

Bár a székelyek határőr szerepe nem kétséges, emlékeztetni kell rá, hogy Anonymus szerint a honfoglalók a meszesi kaput erősítik meg, azaz az ideiglenes magyar határ még a mai Székelyföld előtt húzódhatott. A székelyek tehát aligha kerültek magyar határőrnek Csíkba a honfoglaláskor. Amiből következőleg a székelyek a Székelyföldön őstelepesek voltak, s ettől független kérdés, hogy őrizték-e a (bihari) székelyek a meszesi kaput, vagy sem.

Kézai krónikájában a fentiekhez képest annyi újdonság van, hogy a hunok Árpád idejéig a Chigle mezőn maradtak. Ez esetben Chigle mezeje esetleg Biharban, de legvalószínűbben a Székelyföldön keresendő, attól függően, hol lokalizáljuk a székelyeket Árpád érkezésekor.

10. ábra. Részlet Thelegdi János Rudimentájából: a Symbolum Apostolicum (Apostoli hitvallás) rovásírásos szövege

Túróczi krónikájában *előbb a Czyglamezőn székeltek, majd Erdélybe vonultak. Pannonia birtokba vétele után a székelyek az ország azon részét nyerték osztályrészül a magyarok akaratából, melyet elébb saját székhelyüknek választottak.* Amiből az következik, hogy Árpád érkezésekor a székelyek már Erdélyben voltak, ott is maradtak.

Mindkét krónika szerint a székelyek Árpád érkezése előtt is ott laktak, ahol a honfoglalás után osztályrészt kaptak, azaz a Székelyföldön. Marad azonban egy megválaszolandó ellentmondás, ami Kézai és Túróczi híradása között észlelhető, hogy ugyanis Csiglemező és Erdély azonos vagy különböző terület-e.

Ha itt Erdély földrajzi meghatározásának ingadozása okozta az ellentmondást, akkor Csiglemező és a Székelyföld legalábbis közeli területek lehettek.

Amennyiben a Csiglemezőre vonulás (a csatamezőre lépés ellentéteként) a védelemre való berendezkedést és a megerősített szállásterületekre való vonulást jelenti, akkor gondolhatjuk azt is, hogy a székelyek – aggodalmaik elmúltával – elhagyták a védhetőbb, de szűk Csiglemezőt (Csíkot?) és belakták Székelyföld tágabb területét.

Azaz a székelyek elődei a hun összeomlás óta élhettek az ország számos pontján, köztük elsősorban Csíkban. A magyarok érkezésekor a Kőrösök vidékén és az Erdélyben élők adták a legtöbb támogatást a honfoglalóknak. Velük szemben a dunántúli, felvidéki és délvidéki hun-avar maradékok – idegen elnyomóik meg a földrajzi távolság miatt – a honfoglaló csapatok megjelenése előtt nem csatlakozhattak a magyarokhoz.

Az erdélyi székelyek Ruténiáig elébe mentek a honfoglalóknak, a Kőrös menti síkvidéki székelység pedig Bihar megostromlása előtt a szülőföldjén csatlakozott a honfoglalókhoz (ahogyan azt Anonymus leírta). Ezek a bihari székelyek (a dunántúliakhoz, a felvidékiekhez és a Dráva-vidékiekhez hasonlóan) beolvadhattak a magyarságba. A bihari székelyek esetében a földrajzi közelség és a határ keletre tolódása miatt elképzelhető, hogy egy részük a határ vándorlásával együtt áttelepült Erdélybe. Ez megmagyarázná, hogy miért emlegetik a krónikák a sík vidékeket, amelyeket a székelyek végül is nem kaptak meg. Ez azonban nem eléggé biztos adat egy áttelepedés feltételezésére. Kézenfekvőbb arra gondolni, hogy csak az uralom nem került székely kézbe a Kőrösök vidékén, a lakosság (vagy a lakosság többsége) azonban helyben maradt.

A székelyföldi csigle népe – földrajzi különállásának és a honfoglaláskor nyújtott legnagyobb mérvű segítségének köszönhetően – megőrizhette önállóságát. A bizalom azonban nem akadályozta meg a honfoglalókat a meszesi kapu megerősítésében – ami a székelyföldi székelyek katonai jelentőségét és nagyfokú önállóságát bizonyítja.

Nagy János utal a Székelyföld nyugati, tehát Gepidia felőli s *„bizonyára nem ok nélkül felállított"* várláncolatára. A Székelyföld keleti határszélén pedig a régi római sáncok megerősítésének és használatának van nyoma. Ezek a legkorábbi, még a magyar honfoglalás előtt épült székely határvédelmi rendszer elemei voltak, amelyek körülölelhették a székelyek lakta területet.

A Székelyföldön a honfoglalás utáni századokban három fejedelmi vár állt: Görgény, Udvarhely és Várhegy vára. Ezekben a szolgálatot székelyek teljesítették.

A három vár közül Görgény már a középkorban is szerepelt (a XIV–XV. században a székely ispánok lakóhelye), míg Udvarhelyen és a háromszéki Várhegyen csak az 1562. évi székely felkelés után építtetett várat a fejedelem Székelytámadt és Székelybánja név alatt.

A Székelyföld közepén fekvő Udvarhelyen már a rómaiak korában is táborhely (castrum) állt. Az egyik feltevés szerint emez *udvar helyén* épült Udvarhely városa s innen a mai városnév. Ennek azonban ellentmond az, hogy Udvarhely első neve Telegd volt, meg

hogy ez volt a székelyek alispánjának székhelye, itt tartották a nemzetgyűléseket, itt székelt a főtörvényszék is. Azaz itt volt a székelyek vezetőjének udvara is, amiről inkább elnevezhették a várost, mint néhány római romról.

A székelyek II. Ulászlóhoz intézett folyamodványukban azt panaszolják, hogy Báthory István vajda és a székelyek ispánja Udvarhelyen – ami eddig hallatlan volt – köztük kastélyt építtetett, hogy onnan őket biztonságban elnyomhassa és fosztogathassa. II. Ulászló visszaadta a várat előző rendeltetésének s kolostorrá tette. Ebből építette aztán János Zsigmond intő jelül a Székelytámadt várat, amit aztán a székelyek Mihály vajda betörésekor leromboltak. A vár csak az 1620-as években épült újjá, s végül a kuruc világ után végleg lerontották.

A háromszéki Várhegy Székelybánja nevű várát szintén régi alapokon építhették. A Székelybánja gúnynevet azonban oklevélben nem használták.

A székelyeket bántotta ez utóbbi két fejedelmi vár léte s 1599-ben főképp azért csatlakoztak Mihály vajdához, hogy ezek kiszolgálása alól megszabadulhassanak s azokat lerombolhassák. Tényleg le is rombolták. A vár azóta sem épült fel, s ma már romjai is alig látszanak.

A fenti fejedelmi várakon kívül még ismeretlen korú várromok, magánvárak (Szárhegy, Bálványos, Kézdiszentlélek stb.), és templomvárak vannak a Székelyföldön. A várak jó része romos, vagy már a romjai sem láthatók. A közhit szerint a székelyek nem szerettek várat építeni, ez azonban csak a nyakukra telepített királyi várakra volt igaz. Gaali Zoltán két kötetben sorolja fel a székelyek várait s a hozzájuk fűződő hagyományt.

A székely nemzet eleinte a nemzetségi elv alapján, közösen bírta a megszállt területeit. A nemzetségek választották a hadnagyokat és a kapitányokat, akik az egyes székeket irányították. Később a vérségi kötelékek elveszítették jelentőségüket s helyükbe a birtokjog lépett. A XVI. században már a lófőség volt a tiszségviselés jogalapja, a lófőség pedig adás-vétel tárgya volt, a birtokkal egyetemben. Így fordulhatott elő, hogy Marosszéken az 1491–1524 közötti években Barcsay Gáspár (aki ráadásul nem is volt székely eredetű) ötször viselte a hadnagyságot, és pedig négy különböző nemzetségben és öt különböző ágon.

A kialakult közigazgatási területeket 1872-ig székeknek nevezték, s e székekben – kisebb eltérésekkel – megtalálható volt mind a hat székely nem. A székek között megkülönböztették az eredetileg kialakult fő- és a később ezek keretében alakult fiúszékeket. A fiúszékeket azonban a főszékek tartozékának tekintették, és csak belső szerepük volt. Összesen hét fő és öt-hat fiúszék volt. A székek kialakulása nyilván hosszú történeti fejlődés eredménye volt.

Gyakorlatilag ugyanazt a szerepet látták el, mint a magyar vármegyék. A székek mindegyike külön törvényhatóság volt, intézte a katonai ügyeket, az adóügyeket, törvénykezésnél az első fokú ítéletet itt hozták. Hatáskörük kiterjedt politikai ügyekre is, például követeket küldtek az országgyűlésbe. Volt közbiztonsági és közegészségügyi feladatkörük is. A szék önálló vagyonnal rendelkezett, amely felett a székgyűlés rendelkezett.

A székeket a letelepedés kezdetén vagy a telepítő vezérek nevéről, vagy a földrajzi tényezőkről nevezték el.

A legfőbb, központi anyaszék Udvarhely volt, amely régebben – mint azt említettük – az Adorján nem Telegd ágának nevét viselte.

A másik főszék volt Marosszék, Marosvásárhely központtal. A szék nevét az ókorban is ismert Maros (Maris) folyónév adta.

11. ábra. Székelykeresztúr rovásírásos helynévtáblája 1990-ből (Hargita Népe, 1990. december 8. nyomán). Az egyedülálló rovásírásos táblát a Székely Ifjak Fóruma helyezte el 1990 tavaszán az akkori városi tanács engedelmével, később azonban a polgármester leszereltette. A tábla – az indoklás szerint – érvet szolgáltatna azoknak, akik meg kívánják bontani a székelyek és a magyarok nemzeti egységét. Ezt az egységet azonban nem az alsó, hanem a felső felirat bontja meg.

A későbbi Háromszék eredetileg három külön szék volt: a Sepsi-, Kézdi- és Orbaiszékből egyesült. Sepsi neve emlékeztet a Meotisz táján élő cserkeszek *sapsi* törzsének nevére.

E három szék felett nyúlt el a határ hosszában a Kárpátok és a Hargita hegylánca között, az Olt folyó völgyében Csíkszék. Később Csíkszék is hármas székké növekedett az északon hozzá csatlakozó Gyergyóval (a Györgyjó folyónévből) s a délkeleten kialakult Kászon-székkel. Később maga a főszék is Fel- és Alcsíkra oszlott.

A székeknek kezdetben választott, később egyre inkább kinevezett tisztségviselői voltak. Felettük állt a király által kinevezett főtiszt, a székelyek ispánja. Az első ismert ispán (vagy vajda) neve 1003-ból maradt ránk, abból az évből, amikor Szent István Erdélyt fegyverrel meghódította. Ez a hódítás, s a nyomában megmaradt azon szokás, hogy a székelyek ispánját nem választják, hanem a király nevezi ki, a székely önállóság korlátaira figyelmeztet. Egyúttal azt is valószínűsíti, hogy a székelyek már első ispánjuk idejét megelőzően, tehát 1003 előtt is Erdélyben éltek, Szent István király csak a hatalom rendjét változtatta meg.

ERDÉLY TÖRTÉNETE

Szkíta kor

Erdély története különleges, amelyben a gazdag és a szegényebb korszakok váltogatták egymást. Volt fényes királyságok középpontja, s birodalmak határterülete; jellemezte messze földön híres aranybányászat és elvadult bozót; büszke hadseregek indultak e tájról a világot meghódítani, s érkeztek ide menekülők, üldözőik elől elrejtőzni.

Ez a változékonyság arra is int, hogy az egykori tündérkert hamarosan ismét az lehet – ha megértjük történelmének tanulságait.

A terület legősibb történeti és kulturális hagyományait a székelység őrzi, s ez egyfajta lehetőséget kínál Erdély felvirágoztatására.

Ami a hagyományok gyökerét illeti: különleges figyelmet érdemelnek a szkíta kor előtti kezdetek is, mert Erdélyben, a Maros mentén már Kr. e. 4000 táján írást használtak. S a tatárlakai táblák meg a Vincsa-Tordos kultúra írásának legalább annyi közös vonása van a székely rovásírással, mint a türk írásrendszernek (Varga/1998/86). Hasonló íráshasználatra utaló nyomokat e korban csak a legfejlettebb területeken lehet kimutatni.

Az írás alkalmazására az erdélyi fémlelőhelyek kiaknázóinak lehetett szüksége, valamint azoknak, akikkel (élelmiszerek és más cikkek beszerzése érdekében) kereskedelmi kapcsolatokat létesítettek. Mindezek egy korai állam kialakulását bizonyítják, amelyben magyarral rokon nyelvet beszéltek.

Erdély a késő bronzkor korai szakaszában a keleti sztyeppék szkíta jellegű pásztornépeinek területéhez tartozik. Ezt követően, a késő bronzkor középső és késő szakaszában (Kr. e. 1000 táján) új népek hatolnak be. Ezeket is egy keleti eredetű lovas nép egyesíti, amely azonban a késő bronzkor vége felé elrejteni kényszerül fémtárgyait és kincseit.

Az ismétlődő szkíta népmozgások lecsillapulta után kevert népesség maradhatott Erdélyben, amelynek kultúrája azonban egységesül. A fémtárgyakat, fegyvereket (kardokat és az akinakész[87] nevű szkíta tőröket) egyre inkább vasból csinálják. A Kárpátok vidékének sok aranytárgya is itt készülhetett, helyi aranyból. E korban egész Erdély területén egységes temetkezési rítus érvényesül, s ez az egységesült vaskori népesség kétségkívül a kelet-európai szkítaság része volt. Nincs okunk azt hinni, hogy ez az ősnépesség nyomtalanul elveszett. Utódaik nagy valószínűséggel ma is Erdélyben élnek.

„Az írott források beszélhetnek egyes népek kiirtásáról, ... valójában azonban maguk az írott források is elárulják más helyeken azt, amit a közvetlen forrás: a régiséganyag világosan bizonyít, hogy tudniillik a leigázott magasrendű helyi népréteg, ha megfogyva is, de elemeiben megmarad és alkalomadtán valami formában újra és újra szóhoz jut. ... A pusztai népek: szkíták, szarmaták, hunok, avarok, magyarok nem pusztították el a Kárpát-medencében talált ... régi lakosságot, hanem inkább fölemelték azt." (Fettich/1943/19)

„Az agathyrs-szkíták földjéről egy Maris (Maros) nevű víz folyik az Isterbe." – írja Herodotosz a Kr. e. V. század végén. Azaz a mai Székelyföld területe Herodotosz korában is Szkítia része volt s azt szkíták lakták. A „jó törvényű" agathyrs-szkíták jellemzésekor Herodotosz leírja, hogy szokásaik közül nevezetes a vérrel való szerződés. Máshol

87 Az *akinakész* szó végén talán a magyar *kés* szó megfelelője szerepel.

megemlíti, hogy a szkíták magukat *szkolot*-nak hívják. A görögök *szkíta,* a perzsák pedig *szaka* néven emlegették a szkítákat. E *szkol* vagy *szaka* nevet Nagy János joggal hasonlítja a *székely* népnévhez.

Herodotosz tájékoztat bennünket a szkíták eredetmondáiról is, amelyek egyikében az égből aláhullott arany eke az uralom jelképe.

S az Orbán Balázs által feljegyzett szent-ábrahámi székely rege a dákoknak a szkíták által történt kiűzetéséről, az arany eke és szarvasoknak az Ing patakába való elrejtéséről szól. E regében lehetetlen a Herodotosz által fenntartott szkíta regének az emlékét fel nem ismernünk (Nagy/1879/63).

A Hargita hegység neve pedig Targitaosznak, a szkíták első királyának emlékét őrizheti. Ezek jelentését a „har(cos) géta", „ter(emtő) géta" kifejezések adják vissza.

Az erdélyi agathürszöket említi Arisztotelész is a Kr. e. IV. században.

A III. század elején, a kelták bevándorlása miatt, a szkíták egy része elhagyja Erdélyt. A kelta kori Erdély lakosságának azonban csak kisebb részét alkották maguk a kelták, a későbbi dák időkben is csak Észak-Erdélyben sejthető a kelták jelenléte.

12. ábra. Szkíta bronz sámáncsörgő Gernyeszegről

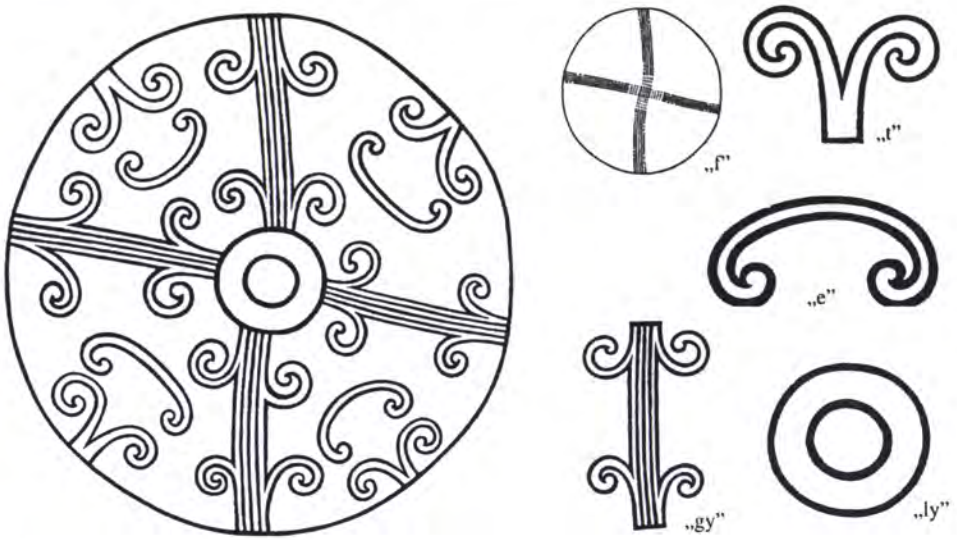
A Kr. e. II. és I. században alakul ki Erdélyben a dák királyság, havasalföldi és moldvai daha-szkíta népcsoportok beáramlásával összefüggésben. A dák királyság népe a források szerint két élesen elkülönülő rétegre, a kisszámú előkelőkre és a nagyszámú kizsákmányoltakra bomlik. A dák kori régészeti leletanyag is tükrözi e kettősséget. Az uralkodó réteg zárt településein (várakban, városokban) esetenként görög-szkíta jellegű és finomabb hazai készítésű tárgyakat találunk. Velük ellentétben az alávetett néprétegek nyílt településein a leletek túlnyomó többségét a kora vaskori szkíta hagyományok továbbélése jellemzi. Amiből aligha lehet más következtetést levonni, mint azt, hogy a népesség túlnyomó többsége ugyanolyan szkíta jellegű maradt a kelta és a dák uralom idején is, mint korábban. E szkíta túlsúly eredménye lehet Decebal király „Dicső Baál" értelmű neve is. A szkíták folyamatos jelenlétét igazolja a jellegzetes szkíta sámáncsörgő (12. ábra) és más régészeti leletek: az ottlakai aranykorongon (13. ábra) és a dák pénzeken (14. ábra) egyaránt megtalálható székely rovásjelpárhuzamok.

A dákok (dahák) egyébként a szkíták egyik fajtája voltak.[88] Anna Komnena hercegnő ezért némi joggal emlegethette a magyarokat, mint dahákat.[89]

Burebista idejében a dák királyság hatalma tetőpontjára jutott, s a hódoltatott népek harcosaival együtt 200 000 fős hadsereggel rendelkezett. Ekkor

88 A dák ezüstök olbiai görög-szkíta gyökereire nézve lásd Fettich/1943/8–9!

89 Erre Bakay Kornél hívta fel a figyelmemet, amiért itt mondok köszönetet.

13. ábra. Aranykorong Ottlakáról, az „ly", „gy", „t", „e" rovásjelekkel rokonítható szimbólumokból felépített s az „f" jelnek megfelelő szerkezetű világmodellel

Erdély délnyugati része képviselte a királyság (szkítákkal vegyes) dák területeit, míg a környező erdélyi és Erdélyt övező területeken szkíta és géta[90] lakosság élt dák uralom alatt. Ez a dák hatalomnövekedés felkeltette a rómaiak figyelmét is. Burebista meggyilkolása után a dák királyság öt részre szakadt s fegyveres ereje is az ötödére esett vissza.

Érdekes, hogy Tacitus (Historiae III, 46, 2.) – a római és dák kapcsolatok nehézségeit összegezve – „mindig megbízhatatlan" népnek jellemzi a dákokat.[91]

A Római Birodalom európai határai mentén az egyedüli feszültséggóc, amelyet Róma nem tudott pénzzel és diplomáciával tartósan semlegesíteni, a dákok királysága volt.

Ekkortájt (a Kr. u. I. században) tolta mind nyugatabbra szállásterületeit a szarmata nép, amely így elválasztotta egymástól egyrészt a rómaiakat, másrészt a dákokat és a gétákat. Ez az előrenyomulás a rómaiak támogatását élvezte (s végül 500 évre a magyar Alföld birtokába juttatta a szarmatákat), azonban nem odázhatta el a rómaiak támadását.

Trajanus császár 101 és 106 között két rövid, de véres hadjáratot irányított a dákok ellen. Az óriási erőkkel megindított első hadjárat elfoglalta a dák várakat, s olyan békefeltételeket diktált, amelyek a dák királyság felszámolását jelentették (a várak lebontása, a fegyverek átadása, az elfoglalt területekről való visszavonulás, római megszállás stb.). Ekkor épült az első Duna-híd is, hogy a megszálló erők gyorsan segítséget kaphassanak.

A vereség után Decebal azonnal ellenintézkedéseket tett: újjászervezte a hadseregét, szövetségeseket keresett, és területeket foglalt vissza.

Az erre válaszként érkező második, s ha lehet még rettenetesebb római hadjárat a várakat elpusztította, a dákok felső rétegét meg kiirtotta (ebben csak a dák vezetők töme-

90 A géta népnév a Kr. e. III. évezredben Anatóliában élő hatti (kheta, hettita) nép nevének utóda. A magyarság elődei (a szabírok) pedig a masszagéta „nagy kheta" törzsszövetség részét képezték.

91 Ez az egyetlen adat azonban kevés a dákoromán kontinuitás alátámasztására.

14. ábra. Dák ezüstpénz kacskaringóval (a székely „j" rovásjel párhuzamával), amely megtalálható a tápiószentmártoni szkíta szarvason s más sztyeppi emlékeken is (l.Varga/1999/48, 150!)

ges öngyilkossága akadályozta a rómaiakat). Kritón nyomán, aki a hadjárat résztvevője volt, azt írták, hogy a foglyok száma félmillió volt s közülük Trajanus csak negyvennek hagyta meg az életét. Az egyébként sem nagy dák nép létszámát a rómaiak által megszállt központi területeken az elűzés, a rabszolgának (például gladiátornak) való elhurcolás és az áttelepítés is csökkentette. A római területekre kívánkozó Decebal csupán annyiban érte el a célját, hogy levágott fejét végül Trajanus lába elé vetették.

A rómaiaknak tíz évre volt szükségük az elfoglalt tartomány határainak megerősítéséhez és az utak megépítéséhez. Hogy ez milyen nagy teljesítmény volt, azt a mai erdélyi útviszonyok is jól jellemzik. Erdély magyarok lakta vidékein esetenként (például a rovásfeliratáról is híres Énlakán) ma is ezek a római utak teszik lehetővé a közlekedést. Persze – mint azt saját tapasztalatból mondhatom – a közel kétezer éve lerakott és azóta sem javított kőburkolat nem enged meg 5-10 km/órásnál nagyobb sebességet, de az autó alját annál inkább igénybe veszi.

A rómaiak által megszállt, de sohasem romanizált Dácia feliratairól ismert nevek egyike sem dák (Balla/1988/33), amiből az következik, hogy a frissen betelepített vegyes lakosság nem keveredett a korábbi dák uralkodó réteggel, s hogy a dákok létszáma és szerepe (ha egyáltalán maradtak dákok a megszállt Erdélyben) jelentéktelenné zsugorodott.

A Dáciát meghódító rómaiak (a fentieken kívül) alig hagytak valami nyomot a Székelyföldön s különösen Csíkban; ugyanakkor „barbár" és népvándorlás kori emlékekben gazdag e föld, azaz a szkíta nép fenntartotta magát, sőt függetlenségét is megőrizhette a római hódítás idején.

Ezt igazolja Priszkosz rétor is, amikor is az akatzir-szkíták hun herceg alá rendeléséről tesz említést 449-ben.

A szarmata, jazig, roxolán, longobárd, karp és gót háborúk bebizonyították, hogy Dácia meghódítása és megtartása nem védi meg a Római Birodalom Dunától délre eső területeit a „barbárok" támadásaitól. A tartomány megtartását elsősorban az aranylelőhelyek indokolhatták, ez azonban nem bizonyult kellő súlyú érvnek. A megszállók által betelepített lakosság menekülése a III. század közepén megkezdődött, s végül a rómaiak 271 táján katonailag is kiürítették Dácia tartományt, a maradék lakosságot pedig a Dunától délre fekvő Moesiába telepítették át.

Dáciát 268–271 között a vizigótok foglalják el. A rómaiak kivonulása után az egykori római városok, telepek, erődök latin neve elenyészett. A gótoknak ugyanis csak szántóföldekre és legelőkre volt szükségük. Olyannyira, hogy a szkíta idők óta használt aranybányákat is hagyták elpusztulni, s azok vidéke az egész korai középkoron át lakatlan vadonnak számított.

Máig meg nem válaszolt jogos kérdéseket tesz fel Nagy János: *„Nemde nem hihetőbb-e minden más eredeztetési véleménynél inkább, hogy a székelyek Herodotosz szkol vagy szkütha népének utódai, melyek Priszkosz szerint Atilla idejében is, részint mint szövetséges, részint mint hódított népek, az Olttól egészen bé a Fekete-tengerig terjedő Scythiának a történetírás által ezred év óta már ismert lakói voltak? S nemde nem ugyanazt állítja-e Jordanis általánosságban, Csaba helyett Irnákról, s a háromezer hun vitéz helyett az Emnedzur és Ultzindur, Attila e két fiának kicsiny seregéről, mit a hazai krónikák s a néphagyomány a székelyek hun-szkíta eredetűsége felől tanítanak?"* (Nagy/1879/42)

A hun kor

A hunok a 370-es években kelnek át a Volgán, 375-ben tönkreverik a Dnyepertől a Donig terjedő, soknemzetiségű keleti gót (osztrogót) birodalmat. Egy év múlva a Dnyeszternél legyőzik Athanarik király nyugati gót (vizigót) seregét is. A Római Birodalomba és Erdélybe menekülő vizigótok nyomában a hunok is elérik az Al-Dunát. 395-ben az Al-Dunán át a Római Birodalom balkáni tartományaira törnek. 400-402 táján a lengyel síkságon át intéznek támadást nyugatra. A balkáni provinciák ellen 422-ben indított újabb támadás után, 424-ben Ruga hun nagykirály átteszi birodalma székhelyét a Tiszántúl Kőrösöktől délre eső felébe. Oda, ahol később Anonymus csatlakoztatja a székelyeket Árpád honfoglalóihoz.

423-ban már innen, a Kőrösök vidékéről indulnak a hunok Itáliába, hogy Aetiust a hatalomba emeljék. 434-ben a hunok megszállják a Dunántúlt és a Bécsi-medencét. Ruga halála után, 434-től unokaöccse, Mundzuk fia, Bleda (Buda) lett az új uralkodó a dél-tiszántúli királyi központban. Öccsének, Atillának társuralkodói rezidenciája akkor még a mai Moldvát a Havasalföldtől elválasztó Bodza folyó völgyében volt. A Konstantinápollyal vívott harcok után Atilla megöli Budát, és egyeduralkodó lesz.

Atilla a Nyugatrómai Birodalom ellen készülődik, Ravenna 446-ban csak Savia (a mai Észak-Horvátország) átengedésével kerüli el a háborút.

447-ben földrengés dönti le Konstantinápoly falait, s Atilla – ki akarván használni a lehetőséget – csapatokat küld a Keletrómai Birodalom ellen. Konstantinápoly népe azonban a hun sereg megérkezése előtt, mindössze három hónap alatt helyreállítja a városfalakat. A hun seregben ekkor szerepelnek első ízben a gepidák, osztrogótok és más népek gyalogos hadai, amelyek nem voltak képesek gyors előnyomulásra. A gepidák jelenléte egyúttal annak is jele, hogy a hunok berendezkedtek Erdélyben, s ott az akaratukat érvényesíteni tudták.

Erdély területén, a Maros és Olt folyók vidékén s attól keletre egészen a Fekete-tengerig a hunoknak behódolt vagy velük szövetséges szkíta jellegű népekkel találkozunk. Priszkosz rétor (az egyetlen történetíró, aki megfordult a hunoknál) 449-ben követségben járván Atilla udvarában, gyakran emlékezik a katiarokról, vagy akatzirekről, akiknek a nevét akatzir-hunnak is írja. E népnevet Nagy János a Herodotosz által Dáciában említett agathyrs-szkíták nevével azonosítja (Nagy/1879/43).

Valószínűleg ezen akatzírok emlékét tartja fenn máig a Szolnok-Doboka megyei Kozárvár helység neve. Ebből a népesség szkíta kor óta folyamatos fennmaradása és Anonymus kazárjainak létezése is következhet.

A Kriza János által közreadott székely hagyomány szerint Atilla neje, Réka királyné a mai Székelyföldön élt Boudin törzsből származott, akit halála után a róla elnevezett

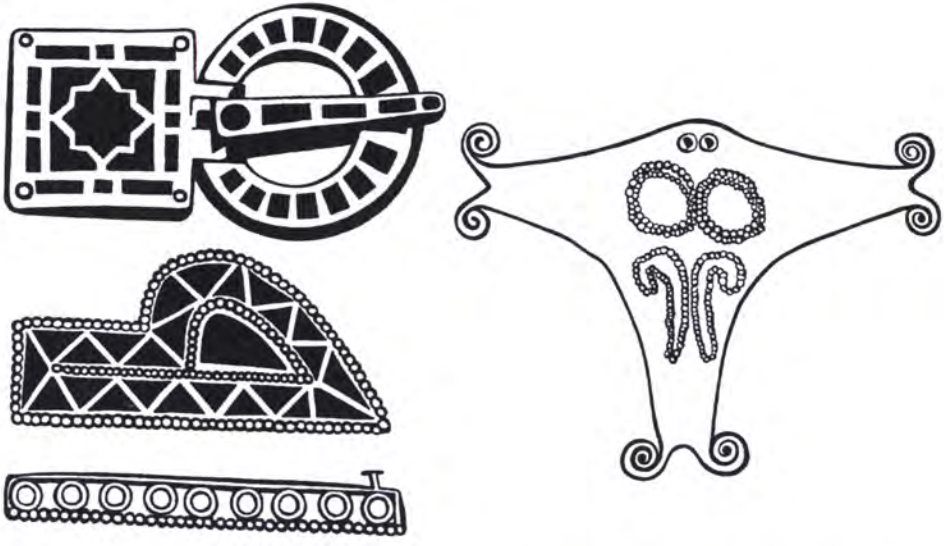
Ríka erdejében, az úgynevezett Atilla-vára alatt folyó patak közelében temettek el, hol sírkövét a nép ma is mutogatja.

Priszkosz és követtársai érkezésekor Onogeziosz Atilla öregebb fiával éppen az akatzir nemzet ellen volt küldve, amely Priszkosz szerint egy szkíta nép, s amely sok fejedelem alatt élt. Ezeket Theodoziosz császár ajándékokkal rávette a hunokkal kötött szerződésük felmondására. Az ajándékokat azonban ügyetlenül osztotta el, mert a legidősebb Kuridakhosz fejedelem csak másodikként kapott ajándékot, ezért társai ellenében Atillához futott. Atilla aztán sereget küldött Erdély lecsendesítésére. Kuridakhoszt meghagyta a fejedelemségében, az akatzir nemzet többi részének fejedelmévé pedig öregebb fiát tette – s Onogeziosz éppen ez ügyben járt el.

Priszkosz híradása azt igazolja, hogy Erdély egy részének Atilla idejében hun herceg volt a fejedelme. Ez nyilván hun testőrséggel és hun környezettel vonult be Erdélybe. Ott olyan kapcsolatrendszert és állásokat építhetett ki, amely a Hun Birodalom bukásakor befogadhatta a keletre menekülő hun töredékek további részét, egyúttal kibontakozási lehetőséget biztosított a szkíta őslakosságnak is.

A hun kori Erdély olyan mértékű felvirágzást mutat, amilyenre korábban nem volt példa. A korszak jellemző fémanyaga az arany, melyet ekkor nagy mennyiségben dolgoztak föl a Kárpát-medencében. A jellegzetes hun stílus mellett a korábbi (szkíta?) művészeti irányzatok is elemi erővel újulnak meg. A mintegy két és fél kilogramm aranyból készült mojgrádi kincsről (15. ábra) írja Fettich Nándor: Ha nem volnának a leletben a dél-oroszországi hunkori aranyrekeszes fémművességnek jellemző darabjai és a szeged-nagyszéksósi hunkori fejedelmi sírleletben is előforduló aranyak, akkor talán első pillanatra nem hinnénk a szemünknek a rézkori, bronzkori és legkorábbi vaskori formák ilyen tiszta példáinak láttán, mint ahogyan mindezek ebben a leletben együtt találhatók. Délkelet-Európa őstörténetének a kulcsa ebben a hunkori aranykultúrában rejlik (Fettich/1943/12–14).

Országos Széchényi Könyvtár

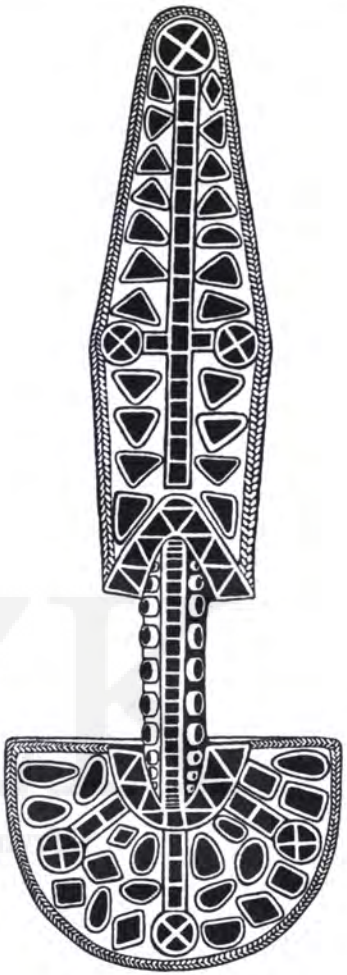
15. ábra. A mojgrádi kincslelet néhány darabja: hun jellegűek (balról) s egy ősibb típusú (jobbról)

Atilla 450 tavaszán békét köt a keletrómai birodalommal, de a béke feltételét, a rendszeres aranyadó fizetését a nyáron Konstantinápoly trónjára kerülő Marcianus tábornok nem hajlandó kifizetni. Atilla időközben gyűrűt kap III. Valentinianus nyugatrómai császár nővérétől, Honoriától, s a menyasszonnyal Galliát követeli hozományul. Ennek kikényszerítésére 451-ben támadást indít és Orleansig jut el, de a stratégiai fontosságú városnál megállítják. A már visszafelé induló Atilla Mauriacum (tévesen: Catalaunum) mellett hatalmas ütközetet vív a valamikor túszként a hunok között nevelkedő Aetius által vezetett római sereggel. Ám az esztelen mészárlás egyik fél számára sem hoz eredményt.

452 tavaszán Atilla beveszi és lerombolja a természettől védett, addig ostrommal soha el nem foglalt Aquileia városát. A nyáron kitört járvány, az éhínség, valamint Marcianus keletrómai császárnak a hun területek ellen intézett támadása azonban visszafordulásra késztette. A hun uralkodó a nyugatrómai és az egyidejű perzsiai hadjárat mellett kockázatosnak ítélhette egy harmadik front nyitását. Ezért is fogadta kegyesen a nyugatrómai küldöttséget, amelynek Róma püspöke, I. Leo pápa is tagja volt, s ezért köthetett velük fegyverszünetet.

A következő év tavaszán Atilla bosszúhadjáratra készülődött Marcianus ellen, azonban váratlanul meghalt.

Atillának főfeleségétől, Arikantól három fia maradt: Ellák, Dengitzik és Ernak. Más feleségeitől és ágyasaitól azonban rajtuk kívül oly sok gyermeke született, hogy azok Priszkosz szerint valóságos nemzetet képeztek a hunokon belül. (Ez megint a magyar krónikákat igazolja, amelyek szerint Csaba a testvérharc után hatvan testvérével menekült keletre.)

16. ábra. Hun fibula a szilágysomlyói gepida kincsből a székely „s", „d", „g" és „f" rovásjeleknek megfelelő szimbólumokkal.

Az utódlásért Atilla fiai összecsaptak, s közülük az elsőszülött Ellák került ki győztesen. A meghasonlott és meggyengült hun hatalom ellen azonban Ardarik gepida király vezetésével fellázadtak a Kárpát-medencében lakó korábbi szövetségesek, s ligába tömörülve legyőzik és megölik Ellákot. Ellák megmaradt harcosai a moldvai-ukrajnai pusztákra vonulnak vissza vagy keletrómai szolgálatot vállalnak.

Ardarik gepida király Erdélyben teremt virágzó államot, azonban különös, hogy a gepidák (Hunfalvy megállapítása szerint) nem hagytak maguk után országnevet. Ennek esetleg az lehet az oka, hogy egy hun névhagyományt fogadtak el, és azt használták a későbbiekben is.

Erre a feltételezésre az ad lehetőséget, hogy az Erdély név „erdőn túli terület" értelme alapján az ország elnevezése olyan néptől származhat, amelynek központja a Duna

és a Tisza vidékén volt. Ha tehát az Erdély szó (vagy feledésbe merült párhuzama) már a gepida korban használatos és hagyományos nézőponton alapult, akkor abból az is következne, hogy a gepidák bizonyos hun hagyományokat (és hun néptöredékeket is) megőrizhettek.

A Nyugatrómai Birodalomban néhány éven belül különös és véres események zajlanak le. Elbuknak mindazok, akik Atillával szemben a Birodalmat védték: Aetius, III. Valentinianus császár, valamint a Galliát védelmező és rövid ideig császárságra is jutó Avitus és Maiorianus tábornokok, Agrippinus, valamint Thrasarik vizigót király.

Helyettük azok kerültek hatalomra, akik egykor Atilla táborába tartoztak. Itáliában Orestes és fia, Romulus Augustus, akiket Edika és fia, Odoaker buktat meg, hogy őt végül az osztrogót Thiudimer fia, Nagy Theoderik gyilkolja meg. Galliában a mauriacumi csatában Atilla oldalán harcoló frank Merovingok (Childerik és fia, Chlovis) lesznek a helyzet urai. Chlovisnak végül sikerült az, ami Atillának nem: a Loire-tól délre fekvő országrészből kiűzi a vizigótokat, majd utódai felszámolják a Mauriacumnál a római oldalon küzdő burgundok függetlenségét s egyesítik a frankokat, az alemannokat és a türingeket, azaz Atilla híveit és ellenségeit egyaránt.

Mivel a Merovingok sohasem fordultak Atilla ellen, a győztes frank dinasztia szemében Atilla és – a Galliát ténylegesen támadó germánokhoz képest kis létszámú – hunjai később sem számítottak igazi ellenségnek. Maguk a germánok pedig nyilvánvalóan azonosíthatták magukat a hunok tetteivel, ha részt vettek Atilla vállalkozásaiban. Ez a nézőpont segíthette a Nibelung-ének megszületését.

Maradtak-e hun töredékek Erdélyben?

Mintha azt kérdeznénk, van-e étel só nélkül. A népek sója, a történelmi változások erjesztő kovásza nem pusztulhatott, nem is veszett ki a Kárpát-medencéből.

Erre utalnak a hun kort követő erdélyi temetők is. A kutatók a germánokon és a szlávokon kívül az avar korig nem vettek figyelembe másokat, pedig a népvándorlás kori temetők nagy sírszáma és mellékletei nagy népsűrűséget és vegyes, de urál-altáji jellegű lakosságot mutat ki már az V. század második felétől kezdődően. A Keleti-Kárpátok hágói és szorosai előtt a hunok és az avarok közötti időszakban több urál-altáji népcsoport jelenik meg különféle neveken (-gur, -undur stb.) s ezek beszivárogtak Erdélybe is. Ezt a hun kor utáni lakosságot Simonyi Dezső protobolgárnak (keveréknek) tekinti. (Vö. Simonyi/1981/72!)

A visszavonuló hunok útirányáról és megtelepülésükről az Al-Duna mellékén született gót Jordanes (aki száz évvel Attila halála után a gótokéval együtt megírta a hun birodalom bukásának s a hunok kiűzetésének történetét) a következőket jegyezte fel: *„Hernac quoque junior Attilae filius cum suis in extremo minoris Scythiae sedes delegit. Emnedzur, et Ulzindur, consangvinei ejus, in Dacia ripensi Uto* (Olt) *et Hisco Almoque potiti sunt, multique Hunorum passim proruentes tunc se in Romaniam dederunt."* (Nagy/1879/44) Magyarul: *„Hernac is, Attila fiatalabb fia az övéivel Szkítia Minor határában választott lakóhelyet. Emnedzur és Ulzindur, vérrokonai, Dáciában elfoglalták az Utus (Olt) és Hiscus ezenkívül az Almus mellékét, a hunok közül sokan megveretve Romaniába vették be magukat."*[92]

A hun menekülőket Atillának az a Hernac (Irnik) nevű fia vezette, akitől – mint azt Priszkosz írja – az Atillának adott jóslat a Hun Birodalom ismételt felemelését ígérte, és akit Csabával azonosíthatunk. S a másik két hun herceg az Olt mellékén telepíti le népét.

92 A latin idézetek magyar fordítását Mayer Melindának köszönöm.

Éppen a mellé az Olt mellé, amelynek felső szakasza Csík területén folyik keresztül. Mi ez, ha nem a magyar krónikák hun történetének igazolása?

Jordanes följegyezte a hunok új lakhelyeit, de – egyes értékelések szerint – mit sem tud arról, hogy a hunok egy töredéke az erdélyi hegyek közt vonta volna meg magát. A gepidák – mondja a gót történetíró – maguknak a hunok addigi lakhelyét követelvén, mint győzők az egész Daciát birtokukba vették. A hunok e korban két csoportra oszolva, a Fekete-tengertől északra eső síkságot foglalták el. Jordanes elég részletesen leírja, hogy a hunok merre széledtek el, s közben Daciáról is beszél több ízben. Történészeink némelyike úgy értékeli Jordanes adatait, hogy sehol nem említi, mintha a hunok egy csapata az erdélyi hegyek közt maradt volna. És arról szerintük más források sem tudnak.

Nadányi János azonban 1663-ban éppen Jordanes fenti adata alapján Emnedzár és Uzindur, Attila fiainak a hun maradványokkal a Maros és az Olt közötti megtelepedését hirdeti és a székelyeket ezek utódainak tartja. (Vö. Nagy/1879/15, 51!)

Szádeczky Kardoss Lajos így érvel: *„A XII. század eleji hun krónikában fenntartott az a hagyomány, hogy a székelyek Attila birodalma felbomlása után húzódtak volna a Székely földre, fenn nem tartható, mert a hun birodalom bukásától a magyar honfoglalásig eltelt négyszáznál több éven át nincs történelmi feljegyzés felőlük." (Szádeczky/1927/20)*

Ezzel az érvelésével azonban több baj is van. Az egyik az, hogy az adathiányra való hivatkozás önmagában aligha elegendő érv. A másik meg az, hogy nincs is adathiány, hiszen (Jordanes és a mohamedán források mellett) a magyar krónikákban is maradtak fenn erre vonatkozó történelmi feljegyzések.

S ami a magyar krónikák hitelét illeti: teljesen természetes, hogy egy nép többet tud a saját történelméről, mint a külföldi történetírók.

Még az a lehetséges ellenvetés sem áll biztos lábakon, hogy ezek a magyar krónikák nem a kérdéses „négyszáznál több" évből valók. Anonymus ugyanis maga írja, hogy a vérszerződő magyarok, *„amint az év szerint jegyzett krónikákban írva vagyon"* 884-ben indultak el a Volga túlsó partjáról a Kárpát-medence visszafoglalására.[93] Az évek szerint vezetett krónikákat pedig csak az eseményekkel egyidejűleg – esetünkben a 884 körüli években – írhatták (vö. 133. o.!). Azaz Anonymus egyes forrásai éppen abból a „négyszáznál több" évből valók.

S hogy a keletre menekült hunoknak saját történetírásuk vagy történeti hagyományuk volt, amely a magyar krónikákba beépült, azt éppen a Csaba magas életkorára vonatkozó adatok bizonyítják (Lásd a Csaba királyfi c. fejezetet!). Ezek ugyanis hiányoznak a nyugati történetírók műveiből, de szerepelnek a bolgároknál. Anonymus tehát pontosan fogalmazott, amikor 884-ben (és nyílván azt megelőzően is) vezetett évkönyvekről írt.

Nagy János pedig olyan adatokat is talált a IX. századi Ravennai Guidó[94] földrajzírónál, amelyek szerint a hunok kiűzése és a magyarok beköltözése közötti időben Erdélyben hunok laktak. Ez azt állítja, hogy *„első és második Daciában, mely Gepidiának is neveztetik, unok, azaz avarok laknak".*[95]

93 *„Az Úr megtestesülésének nyolcszáznyolcvannegyedik esztendejében, amint az év szerint jegyzett krónikákban írva vagyon, a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak hívnak, kijött Szkítia földjéről nyugat felé. Közöttük kijött Álmos vezér ... Ügyek fia ... uruk és tanácsadójuk nekik ... fiával, Árpáddal ... szövetséges népeknek megszámlálhatatlan sokaságával. ... Az Etel (Volga) folyót pogány módra tömlőn ülve úsztatták át."*

94 Helyesen: a Ravennai Névtelennél és Guido nevű folytatójánál.

95 „Datia prima et secunda, quae et Gepidia appelatur, ubi modo Uni qui et Avari inhabitant."

Aminek Nagy Géza (1886/55) azt veti ellene, hogy a föntebbi adat annak kimutatására, hogy a székelyek már a magyarok bejövetele előtt Erdélyben laktak, bizonyítékul nem szolgálhat. Még csak annyit sem lehet bebizonyítani – mondja Nagy Géza –, hogy azon adatokban nem az avarokról, hanem a szorosan vett hun nép töredékéről van szó, mely avarok közt élt. Annál kevésbé lehet a székelyek ittlétét olvasni ki belőlük.

Nagy Géza ezen ellenvetése azonban csak akkor állná meg a helyét, ha az avarok, a hunok, a magyarok és a székelyek különböző nép lennének – ez azonban nem bizonyítható. Sőt, éppen azt hangoztatják a források (s ezt bizonyítják a hun-székely rovásemlékek is), hogy ezek a népek mind hunok: egymás rokonai, szövetségesei vagy utódai. Ebben az esetben pedig mégis inkább azt kell hinnünk, hogy ama bizonyos „négyszáznál több" évben nem hallgatnak, hanem nagyon is világosan beszélnek a krónikák a hunok folyamatos erdélyi jelenlétéről.

Gepidia

Ami keveset a gepidákról tudunk, azt – néhány késő-római és bizánci forráson kívül – a vélük ellenséges viszonyban lévő gótok és longobárdok történetíróitól tudjuk. Nyelvük a gót nyelv rokona volt, őshazájuk pedig a Visztula környékén lehetett.

A Kárpát-medence északkeleti szögletében valamikor 269 után vetik meg a lábukat. A beköltözés időpontja közelebbről nem határozható meg, de legkésőbb 290-ig megtörtént. 290 körül a Felső-Tisza, az egyesült Szamos és a Lápos szűk völgyeiben élő gepidák Dácia békés megosztását kérik a vizigótoktól. Mivel nem sikerült megegyezniük, háborúra került sor, amely a gepidák vereségével végződött. Vissza kellett vonulniuk a Keleti-Kárpátok koszorúja és a rómaiak segítségével készített, az Alföldet övező szarmata sáncok közé.

A korai gepida területek déli, elkeskenyedő része (a Debrecentől keletre húzódó szarmata sánc és a Bihar hegység között) nagyjából megfelelt az Alföld keleti határvonalát képező későbbi Partiumnak.

E valóban szűk területről ismételten megpróbáltak kitörni, a számukra legcsábítóbb, termékeny Tisza-völgy irányába. A szarmata sáncokat azonban csak a Római Birodalom nagy katasztrófája, a hadrianopolisi csata (378) után tudták átlépni. Ekkor, kis idővel a hun betörés előtt, a Tisza mindkét oldalán egészen a Kőrösökig hatolnak.

A hun támadások hírére tovább húzódnak dél felé. A hunok parancsára ellenük induló osztrogót uralkodót 405-407 táján csatában megölik, ennek ellenére meghódolnak a hunoknak. Ruga hun nagyfejedelem 424 táján átteszi a Hun Birodalom központját a Kőrösöktől délre fekvő tiszántúli területre. A gepidák maradnak a közvetlen szomszédságukban, bár időközben a Kárpát-medence „barbár" területeiről – a szarmatákon kívül – minden nép (vagy minden nép uralkodó rétege) elmenekül.

A szilágysomlyói fejedelmi kincslelet alapján feltehető, hogy az eredeti gepida királyi család csak 430-445 tájáig tudta megőrizni a hatalmát. A rendkívüli szépségű, 5,5 kg arany, 2,5 kg ezüst, drágakövek (almandin, ónix, hegyikristály) és zöld, vagy fehér üvegpaszta felhasználásával készített kincslelet kifejezetten királyi jellegű, mert régebbi tárgyai között a rómaiak által szokásosan a vazallus uralkodóknak küldött kitüntetések is találhatók. A kincslelet állománya 294 és az V. század középső harmada között (tehát a hun idők kezdetén is) folyamatosan gyarapodott. Ezekben az időkben Szilágysomlyó területe csak Gepidián keresztül volt elérhető, a tárgyak tehát a gepida királyi család tulajdonát képezték. A kincs legfiatalabb darabjai hun ízlést és technikát tükröznek. Ez utób-

biak 430 után, a bizánciak által a hunoknak fizetett aranyadóból, hun műhelyben készülhettek s a hun uralkodó ajándékai is lehettek.

Ezért nem meglepő, hogy két hegyikristállyal és almandinnal díszített korongos fibula (II. kincs, 48–49. katalóguszám, lásd a 16. ábrát!), valamint nyolc fibula (II. kincs, 52., 53., 58–63. katalógusszám) rekeszrajza székely rovásjeleket ábrázol; fényképeiket közli: Kiss/1999. Ezeken – a boszporuszi uralkodók tamgáinak változatain túl – székely rovásjelek megfelelői ismerhetők fel, amelyeket szimbólumszerűen, hieroglifák „szent jelek" gyanánt használhattak. Több jelből és több szóból álló fonetikus szövegre csak a korongos fibulák esetében gyanakodhatunk, olvasatuk azonban még nincs (lásd e kötetben a „Székely rovásjelek hun tárgyakon" c. tanulmányt!).

A 48-as katalógusszámú korongos fibulán a boszporuszi hun uralkodók Dracsuk által közölt (l.Varga/1999/123!) nemzetségjeleinek két újabb változata is felbukkan. Ezek a hun dinasztia eredethagyományát jelképezik, az Orion csillagképet ábrázolják s a Nimród tamga jelcsoportba tartoznak – amely a magyar és a székely jelkincsben is képviselteti magát (l. a „Székely rovásjelek hun tárgyakon" c. tanulmányt).

Ha ezeket a hun nemzetségjeleket gepida uralkodó viselte, akkor az a két dinasztia rokonságszerű kapcsolatára vagy a közöttük kötött vérszerződésre, vérszerződések szokására enged következtetni.

E kincseket csak az V. század középső harmadában, vagy azt követően rejthették el. Amiből következően Gepidiában, vagy Gepidia közelében ott éltek a székely rovásírás elődjét ismerő hunok (a székelyek felmenői) is 450 táján.

Az azonban valószínűtlen, hogy Ardarik uralkodása idején kellett volna elásni a szilágysomlyói kincseket, méghozzá a gepidák korábbi északi területein. S nyilván azért maradt a földben az Atilla 453-ban bekövetkező halála utáni hosszú gepida időszakon át, mert tulajdonosai (az Ardarik előtt uralkodó legitim gepida dinasztia tagjai) már nem éltek. (Kiss/1999/32) Azaz a hunok leváltották a gepida uralkodót.

447-től Ardarik, a gepidák legnagyobb királya volt Atilla kedvence. Nyilván azért, mert neki köszönhető a jelentős katonai erőt képviselő gepidák egyértelmű alárendelése a hun uralkodó akaratának.

A gepidák a hun uralkodó oldalán vesznek részt a legnagyobb hun vállalkozásokban: a Keletrómai Birodalom elleni hadjáratban (447), a mauriacumi csatában (451) és az itáliai hadjáratban (452) is.

Az Atilla halála után kitört harcokban – a hunok megosztottsága és vérvesztesége miatt – a gepidák képviselik a legsikeresebb és legnagyobb katonai erőt. A végső győzelmet „a dühöngő gepida", Ardarik király kardja vívta ki az ismeretlen Nedao-folyónál 445-ben lezajlott véres ütközetben. A gepidák még ebben az évben birtokba veszik Erdélyt. A megnövekedett Gepidia határait északról és nyugatról a Tisza, délről a Duna, délkeletről pedig a Dunába torkolló Olt jelenti. Az Olt déli szakaszán a túlsó parton ott élhetnek a hunok, a folyó északi völgyében pedig a székelyek.

Hunfalvy azt veti a székelyek erdélyi jelenlétének feltételezése ellen, hogy a gepidák, amikor élethalálharcukat vívták a longobárdokkal, még a Meotisz mellett tanyázó kuturgurokhoz is segítségért fordultak 548-ban; a tőszomszédságukban, vagy éppen közöttük élő hun-székelyektől azonban nem kértek segítséget.

„Ugy-é megfoghatatlan, ha ott voltak volna a székelyek?" – kérdi Hunfalvy.

Amire Nagy János azzal felel, hogy ő ezt nem tartja olyan megfoghatatlannak. A székelység katonai szervezete hosszas önvédelmi harcok közti önfenntartásra engednek kö-

vetkeztetni. Utal a Székelyföld nyugati, tehát Gepidia felőli s *„bizonyára nem ok nélkül felállított"* várláncolatára is.

Azaz Ardarik gepida-székely királysága egy idő után az etnikai határvonal mentén kettéválhatott, vagy már eleve két részből tevődött össze (ha ugyan a székelyek nem voltak mindvégig teljesen önállóak). Talán egy ilyen, a gepidák által meghatározott, vagy legalább az ő szomszédságuk által is befolyásolt elkülönülés magyarázza meg, miért elégedtek meg a székelyek szűkebb hazájukkal, s miért nem foglalták el Erdély és a Partium gazdagabb vidékeit. (Persze egy pásztornépnek a Székelyföld is megfelelő életteret jelenthetett.)

S hogy a gepidák miért nem fordultak a székelyekhez segítségért a longobárdokkal vívott későbbi harcok során? Erre nincs adatunk, de magyarázat több is kínálkozik.

Például az, hogy kértek ugyan segítséget, de a követjárásról nem maradt fenn híradás.

Elképzelhető az is, hogy a székelyek és a gepidák kezdettől szövetségi viszonyban lévén, már az első csatákban is vállvetve harcoltak. Ez esetben a gepidáknak nem kellett követséget küldeniük a székelyekhez.

Aztán az is lehetséges, hogy a székelyekkel feszült viszonyban vagy éppen hadiállapotban lévén, nem számíthattak rájuk – ezért aztán nem is kértek segítséget tőlük.

Mindegyik megoldásnak az a szépséghibája, hogy nincs rá adat – de megfoghatatlan sincs benne.

Atilla halála után a győztes gepidák megkapják a rég óhajtott Dáciát. Ez a (szövetségesekkel körülvett) gepida Erdély erős volt és gazdag. Örökölte mindazt a kincset és szervező tehetséget, amit a Hun Birodalom romjai alól össze lehetett kotorni. S ez nem volt kevés, ha a Bizánc által adóként a hunoknak fizetett több tonna aranyra; vagy a hunok által nevelt szövetségesek későbbi – a Római Birodalom bukását eredményező – sikereire gondolunk.

A gepidák 473-ban a Keletrómai Birodalomba vonuló osztrogótok területeire (a Dráva–Száva közének keleti felére és a Bácskára) is kiterjesztik hatalmukat. 539-ben szövetségre lépnek a frankokkal, és megtámadják, sőt el is foglalják a keletrómai Birodalomhoz tartozó Belgrádot, valamint Moesia Prima és Dacia Ripensis[96] tartományokat. Bizánc a longobárdokhoz fordul segítségért, akik 547-ben fel is vonulnak a gepidák ellen, de az összecsapást két alkalommal (547-ben és 549-ben) is fegyverszünettel elodázzák.

A gepidák vereségével végződő összecsapásra végül is 551-ben kerül sor. A gepidák elvesztik a Szávától és a Dunától délre eső területeket, de megtartják Sirmiumot. A következő békés években ide helyezik át a gepida fővárost. Itt székel a gepida ariánus püspökség, s – a hun pénzutánzatokat követően – itt verik a Kárpát-medence első kora középkori pénzeit. Ez a vidék lesz Gepidia leggazdagabb területe, míg az eredeti északi és erdélyi területeken elszegényedés tapasztalható.

Alboin longobárd király – a II. Justinus keletrómai császár által felmondott gepida segélyek miatt támadt feszültséget kihasználva – Sirmiumra ront. A gepidák a keletrómai segítségért cserébe felajánlják Sirmiumot a császárnak. A keletrómai csapatok el is űzik a longobárdokat, de a gepidáktól végül mégsem kapják meg Sirmiumot.

Ez után érkezik a hír arról, hogy a longobárdok az avarok segítségével újra Gepidia és azon belül elsősorban Sirmium lerohanására készülődnek. A gepidák ismételten felajánlják Sirmiumot a keletrómaiaknak a védelemért cserébe, de ekkor már csak bizonytalan ígéreteket kapnak, védelmet nem.

96 A Dunától délre, a Vaskaputól az Olt torkolatáig húzódó tartomány.

A zseniálisan megkomponált avar–longobárd haditerv szerint előbb a longobárdok támadtak a Szerémségben, vagy Szlavóniában. Amikor a gepidák kiürítették északi területeiket, hogy felvehessék a harcot a longobárdokkal, akkor az avarok szinte akadálytalanul foglalták el a magukra hagyott északi gepida területeket. Az avarok végül a bács-szerémi Duna-szakaszon verték tönkre a gepidákat.[97]

A gepida városparancsnok Sirmiumot az avarok orra előtt végül mégis átadja a keletrómai csapatoknak. A várháborúkra felkészült keletrómaiak aztán megvédik az odaérkező avar lovasoktól a várost – s ebből fejlődött ki a két nagyhatalom közötti későbbi ellenségeskedés.

Gepidiának azonban egyszer s mindenkorra vége lett.

Az avarok érkezésekor az erdélyi hun-szkíta székelyek feltehetően segítettek az avaroknak a gepidák leverésében.

A legyőzött gepidák egy része a longobárdokkal Itáliába költözik, másik része keletrómai szolgálatba áll, zömük pedig avar uralom alá kerül. Az Avar Birodalomban nagyobb, zárt gepida közösségek maradnak fenn Erdélyben és a Tisza alsó folyása mentén. Az avaroknak szükségük van a gepidák katonai erejére, ezért még csak le sem fegyverzik őket. A keletrómaiak ellen vívott avar háborúkban Konstantinápoly 626. évi ostromáig részt vesznek gepidák.

Nagy János említi, hogy Paulus Diaconus, a longobárdok történetírója, a Tisza vidékén s Erdély azzal szomszédos részeiben lakott gepidáknak az avarok bejövetele utáni állapotáról azt jegyezte fel a VIII. század vége felé: *„Gepidorum genus ita est diminutum, út ex illo tempore (553.) ultra non habuerunt regem, sed universi, qui superesse bello poterant, ant Longobardis subjecti sunt, aut usque hodie (790.) Hunis, eorum patriam possidentibus duro imperio subjecti gemunt."* Magyarul: *„A gepidák népe úgy feldarabolódott, hogy ettől az időtől fogva nem volt többé királyuk, azokat, akik életben tudtak maradni a háborúban, vagy a longobárdok igázták le, vagy a hunok tartják uralmuk alatt egészen a mai napig. A leigázottak azoknak, a hazájukat elfoglaló (hunoknak) kegyetlen uralmát nyögik."*

A Szerémségben még a IX. században is élnek gepidák. Egy salzburgi névtelen a IX. század második feléből a következőt közli: *„Huni expulerunt Romanos et Gothos atque Gepidos. De Gepidis autem quidam adhuc ibi resident."* (Nagy/1879/49) Magyarul: *„A hunok elűzték a rómaiakat, a gótokat és a gepidákat. A gepidáktól származók közül azonban néhányan mindmáig ott vannak."*

A régészet is gepida–avar együttélésről tanúskodik. A gepida kultúra alapjain lépett fel egy új fémművességi irányzat, amelynek gazdag motívumkincse az ősi hellenisztikus-perzsa, illetőleg hellenisztikus-szkíta griffes, indás és mitológiai figurákat újította fel a bronzöntés technikájában. Az avarkor második felét kitöltő bronzművészet páratlanul áll a maga nemében a régi Európában. Gazdag sírok ezreit ismerjük ebből az időből. Amit a gepidák ekkor az avarokkal karöltve létrehoztak a Kárpát-medencében, az az európai kultúrtörténet legfényesebb lapjaira tartozik. (Fettich/1943/16)

A longobárdok

Az első írott forrás szerint, amelyben szó esik róluk, Tiberius Kr. u. 5-ben az Elbánál megveri őket. *„A longobárdok: nép, amely vadabb, mint a germán vadság"* – jegyzi fel

97 Érdekes, hogy ez az avar honfoglaló hadjárat az Anonymus által leírt magyar honfoglaló harcok legfontosabb (bolgárellenes) hadjáratára emlékeztet, amely szintén a (bácsi) alpári ütközettel ért véget; s ahol a honfoglalók elől menekülők szintén egy déli nagyhatalom védőszárnyai alá húzódnak.

róluk Tiberius tábori történetírója. S hogy ez nem túlzás, azt a longobárdok Itália feldúlásakor rettenetes módon igazolják. Az antik forrásokban megjelölt Elba balparti területen pedig a korabeli germán sírokhoz képest is meglepő, „állig felfegyverzett" népesség temetőit tárták fel, akik között a fegyveres szabadok száma kiemelkedően magas volt. A II–IV. században jelennek meg a királyaik – s a hatékonyabb, központosított szervezet tovább fokozhatta erejüket.

505/507 táján átkeltek a Dunán, és elfoglalták a „Feldet", a mai Tullner Feldet Morvamezőn. A Feld szó a magyar *föld* germán változata, s a hunok magyar nyelvéből kerülhetett a germánokhoz.

Prokopios leírása szerint 535-ben területük északi határa a Dráva volt. A keletre nyomuló Merovingokkal szemben ekkortájt kötnek szövetséget a gepidákkal és Bizánccal is. A Bizánc által felbérelt Audoin longobárd király 547-ben Turisind gepida király és Sirmium ellen vonul. 547-ben betörnek a keletrómai Illyricumba és Dalmáciába. Egy modenai kézirat szerint – Itáliába költözésük előtt – 22 évig birtokolták Pannóniát. Más kéziratok – tévesen – 42 évet írnak. Azaz 568-ból nem 42, hanem csak 22 évet kell kivonni a longobárdok pannóniai tartózkodása kezdetének (546) kiszámításakor.

Az első gepida–longobárd háborúra 551-ben került sor, a longobárdok emlékezete szerint az Asfelden (Ősföldön?). Eredményeként a gepidák kiürítik az 539-ben meghódított Dácia Ripensist meg Moesia Primat, s átadták a bizánci császárnak, azaz a nagy véráldozattal kivívott győzelemből a longobárdoknak semmi hasznuk nem lett.

Alboin longobárd király 566 tavaszán újra megtámadja a gepidákat, és Sirmiumig szorítja vissza őket. Bizánc azonban ekkor már békét akar, s az egyesült gepida–bizánci sereg felmenti Sirmiumot. A fenyegető gepida–bizánci szövetségtől való félelmében Alboin katonai szövetséget köt az akkor Thüringia keleti határai közelében tartózkodó Baján avar kagánnal. Vállalja, hogy az avar lovassereget a longobárd állatállomány tizedével azonnal élelmezni kezdi, vezetőkkel a Kárpát-medencébe kalauzolja őket, s győzelem esetén a zsákmány felét és egész Gepidiát nekik juttatja.

Az 567 tavaszán vívott harmadik gepida-longobárd háború avar győzelmet hoz, mert félelmetes hadaikkal ők vívták ki a győzelmet, és ők kapták meg jutalmul Gepidiát is. Sirmiumot azonban a gepida parancsnok nem az avaroknak, hanem a keletrómaiaknak adja át.

Alboin longobárd uralkodó hamar rájön, hogy rossz cserét csinált, amikor a gepidák helyett a hasonlíthatatlanul erősebb és a Kárpát-medence egészét birtokolni kívánó avarokat választotta szomszédaiul. Ezért 568-ban egy szövetségi szerződés keretében önként átadja Pannóniát az avaroknak és Itáliába vonul. (Bóna/1993/102–114) Alboint gepidák és pannóniai bolgárok is elkísérik.

Az avar kor

Az avarok a Heftalita Hun Birodalom egyik vezető népe voltak. Amikor I. Chosrau perzsa uralkodó és a türkök megdöntik a heftaliták államát, az avarok egy része nyugatra húzódik. A türkök elől menekülő avarok 557 végén érkeztek a Kaukázus északi előterébe. 558-ban Konstantinápollyal szövetséget kötnek, és attól kezdve rendszeres aranyadót kapnak. Ennek fejében vállalták, hogy uralmuk alá hajtják „Csaba királyfi" szabírjait, valamint az utigurokat és a kutrigurokat. Ezt a feladatot három-négy év alatt sikeresen teljesítik. Azaz ekkor szakadt meg a bolgár és magyar hagyományban oly nagy kort

megélt Csaba életének fonala[98] (ért véget a szabír nemzet önállósága). Ez a szabír fonal összeköti az egyébként is közös gyökerű hun és avar történelmet.

562-ben az avarok elérik az Al-Dunát, ahonnan Baján kagán követséget küld I. Jusztiniánuszhoz, a szövetség megújítását, felemelt aranyadót és letelepedésre alkalmas területet kérve. A kérés elutasítása miatt észak felől megkerülik a Kárpátokat (a hágók gyakorlatilag járhatatlanok voltak) azonban 563-ban a frankok megállítják őket az Elbánál, s ezért visszatérnek az Al-Duna vidékére.

I. Jusztiniánusz halálakor megismétlik a kérésüket, de II. Jusztiniánusz még az addigi aranyadó fizetését is megtagadja. Az avarok 566-ban megkísérlik áttörni a határzárat, de ez a kísérletük kudarcba fullad. Ismét megkerülik a Kárpátokat, és Thüringiában tűnnek fel. Bár győznek és fegyverszünetet kötnek a frankokkal, visszahúzódnak. Az avarokat üldöző türkök azonban 567-ben átkelnek a Volgán, s az avaroknak egyre égetőbb szükségük van a védhető, természetes határokkal ölelt hazára. Ha máshonnan nem, akkor legalább a soraikba tartozó szabírok (Csaba és népe) elbeszéléséből tudhatták, hogy a Kárpát-medence megfelel ezeknek a feltételeknek. S erre a biztatásra emlékezhetnek a mi krónikáink.

Baján 566/567 telén fogadja a longobárdok követségét, akik Gepidia jól védhető, kárpát-medencei szállásterületét kínálják neki a gepidák elleni katonai segítségért cserébe. Baján végcélja Sirmium volt, ezért már a szerződés megkötésekor is olyan vezetőket kért, akik Sirmiumba tudják vezetni a seregét. Az összehangoltan támadó longobárd–avar seregek szét is zúzzák Gepidiát, de – mint említettük – Baján elől a keletrómaiak szerzik meg Sirmiumot.

Az avar nép feltehetően a Vöröstoronyi-szoroson, az Olt völgyében vonult be Erdélybe, és a volt gepida területeken keresztül a Duna-Tisza vidékére. Korai központjuk Erdélyben a Kis-Küküllő völgyében lehetett.

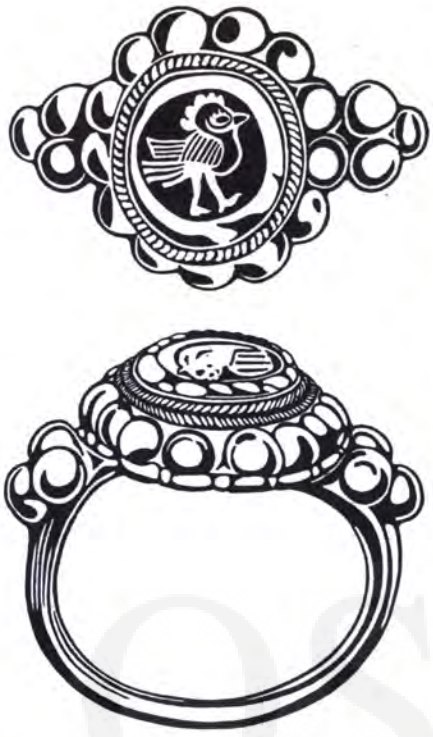
Figyelemre méltó, hogy Erdély legdélibb és legkeletibb szegélyén, az Olt völgyében és Csíkban, a Marosszentgyörgy–Korond–Firtos–Székelyudvarhely–Kőhalom–Nádpatak vonal környékén tömbszerűen jelennek meg az 567 és 675 közötti időkből származó korai avar leletek (Ferenczi/1996/16).

Ezt értékelhetjük Csaba királyfi népének visszatérését bizonyító anyagként is. A feltehetően szabírokkal keveredett korai avarok ugyanis éppen Csíkban és környékén telepedtek le. Ott, ahol a Hun Birodalom összeomlásakor ama háromezer hun a legnagyobb valószínűséggel elsáncolta magát, hogy keletre távozott testvérei számára a területet visszatérésükig megőrizze.

A korai avarok erdélyi jelenlétét jellegzetes (és már Belső-Ázsiában ismert) temetkezéseiken kívül kengyeleik alakja és például a Brassó vidékén talált, I. Chosrau perzsa király által veretett érem is igazolja.

Említésre méltó, hogy a 607-ben készült Szuj-su kínai évkönyv tie-lö törzsjegyzéke említi a sikil népnevet is a korai avar kaganátus területén (Vékony/1997/126; Szöllősy /2001/27). A kínai források idegen népneveinek olvasata persze gyakran bizonytalan,

98 Atilla 453-ban halt meg, az avarok pedig 560 táján hódoltatták a szabírokat. Csaba (azaz a szabírok nevét viselő uralkodók: a csabák, vagy zuárdok dinasztiája) e szerint kb. 107 évig élt és uralkodott. Ennek megfelel, hogy a bolgár hagyomány szerint Irnik 108 évig él (lásd Grexa Gyula álláspontját a „Bolgárok" c. fejezetben!). Ugyanezt az időpontot igazolják krónikáink is, amikor arról írnak, hogy Csaba bírta rá a hunokat a Kárpát-medencébe történő visszatérésre. Hiszen a szabírok valóban az avarokkal történő egyesüléskor (Csaba életének végén) döntenek első ízben a visszatérésről.

17. ábra. Avar aranygyűrű Gyulafehérvárról

s azt sem lehet tudni, hogy ezek a sikil-ek a korai Avar Birodalomhoz tartozó Erdélyben laktak-e, vagy másutt (is).

A Maros menti fönlakai lovassírból a Kárpát-medence legnagyobb és leggazdagabb – 44 darabot számláló – bronz préselőmintakészlete került elő, (bizánci-perzsának mondott) avar mintakinccsel. Világos bizonyítékául annak, hogy ötvöstárgyaikat nem kellett külföldről importálniuk (17. és 18. ábra).

Az Aranka déli partján, Németszentpéter mellett feltárt sírban a halott lábához összehajtogatott lóbőrt temettek. A halott olyan vaslemezekből összefűzött sisakot visel, amelynek megfelelőt a középázsiai Afrásziáb (Ó-Szamarkand) VI–VII. századi freskóin lehet látni.

A hasonló leletek tömege igazolja az avarok erdélyi jelenlétét – s ez Csaba népének legalább részleges visszatérését is jelenti. Theophanész mindenesetre tud az avaroknak alávetett pannóniai bolgárokról, akik alatt a korábbi szabírok egy részét is összefogó keverék népet érthetünk.

A 626-ban Konstantinápoly sikertelen ostromakor elszenvedett avar vereség egyik belpolitikai következménye volt a (szláv stb.) segédnépek lázadása és szövetségesként való elveszítése. 630 táján az addig az avaroknak alávetett bolgárok is megpróbálják magukhoz ragadni az Avar Birodalom vezetését,[99] ez azonban nem sikerül nekik, s egy részük bajor földre menekül. Itt a mintegy 9000 bolgár család nagy részét éjnek idején Dagobert frank király (628–638) a szállásaikon lemészároltatja.

Ezt követően hallunk Macedóniába kivándorló bolgárokról is (Simonyi/1981/77).

Nem sokkal ezután a kazár birodalom terjeszkedése elindította a bolgárok újabb csoportjainak nyugatra áramlását. Egyik részlegük a dunai bolgár honfoglalást hajtotta végre. A Kuber vezette másik kötelékük azt kissé megelőzve, még a 670-es években eljutott az Avar Birodalomba. Ezt értékelhetjük Csaba népének (a szabírok további kötelékeinek) újabb beköltözéseként is.

Régészeti hagyatékuk alapján a kései avarok (Kuber népe?) a fentebb említett korai avar tömbtől kissé nyugatra, de szintén egy jól kirajzolódó tömbben telepedtek le. Ez az Aranyosgyéres–Csombord–Szászsebes vonalat és környékét (a Maros völgyét) jelenti, ahol sírjaikat megtaláljuk (Ferenczi/1996/16).

Nagy Károly 791. évi támadása után, de még 795 előtt tragikus belháború rázta meg az Avar Birodalmat. A két legfőbb méltóság, a kagán és a jugurrus egymás ellen fordult.

99 Kovratnak 630-ban sikerült elszakítania a keleti avar területeket és megteremtette rajtuk az önálló Bulgáriát.

795/796 telén a frankok újabb támadást intéztek az avarok ellen. 802 és 804 között pedig Krum bolgár kán hadai délről támadják meg az avar végeket, elsősorban a Tisza vidékét. Mindezek együttesen az Avar Birodalom felbomlásához vezetnek, Erdélyt azonban sem a frankok, sem a bolgárok nem pusztítják el.

830 körül aztán a bolgárok elfoglalják Erdélyt is. Ettől kezdve megszaporodnak azok a leletek, amelyeknek csak a dunai bolgároknál van párja. Feltehetően a megszálló bolgár katonaság és családtagjaik hagyatékáról van szó. Az eredeti lakosság azonban továbbra is helyben maradhatott.

Bolgárok

Krónikáinkban szerepel Belár és Dula neve is. Természetesen itt sem hús-vér személyekről, hanem perszonifikálódott népnévről és dinasztianévről van szó. Ezek világosan mutatják a magyar hagyomány önálló történeti forrás értékét, amennyiben eleinket valamiképpen a dunai bolgárok dinasztiájához kötik.

Grexa Gyula (1922/15) írja a fenti nevekről, a hun hagyomány bolgár elemeit vizsgálva: *„Hogy a Belár névben a bolgár nép neve rejlik, már Marczali hangsúlyozta, s ebben nagyjában a többi kutatók is megegyeznek. Sokkal fontosabb azonban a Dula név. Ez a bulgárok, még pedig nem a volgai, hanem az aldunai bolgárok királyi családjának nemzetségneve.*

Természetes, hogy a bolgár király-lajstrom első négy fejedelme (Kurt-ig) még az egész, meg nem osztott bolgár népen uralkodott, mert az elválás csak Kurt (Kuvrat) fiai alatt következett be. Azonban mi csak azt tudjuk, hogy ez a család, a Dulo-dinasztia, a dunai bolgárok fölött uralkodott tovább is.

Ezt a (nemzetségnevet a) bolgár fejedelmek lajstromából tudjuk, amely két XVI. századbeli kódexben maradt fönn, az egyik Pétervárott, a másik Moszkvában van. Ezek azonban csak másolatai egy oly, ma már elveszett föliratnak, melynek keletkezése a IX. század végére esik. A fölirat a bolgár fejedelmek sorát adja, hozzátéve mindeniknél, melyik uralkodóházból való és mennyi ideig uralkodott, azután minden fejedelem neve után van még két-három szó, mely a bolgárok régi (török) nyelvén – úgy látszik – szintén az uralkodás idejét határozza meg, valamely ciklikus időszámítás segítségével. A fölirat szerint az első uralkodó, a dinasztia őse, Avitokhol,[100] 300 esztendeig élt, utódja, Irnik, 150 (más, úgy látszik helyesebb olvasás szerint 108 évig), az utánuk következő fejedelmek azonban már nem nyernek ilyen nagy számokat, a közülük legtovább uralkodó Kurt (a görög források Kuvrátja) 60 évig ül a trónon.[101] Ebből azt következtetjük, hogy a két első király alakja már a mondák ködébe veszett. A hősmonda ugyanis nem törődik szereplőinek korával, sőt rendesen a közönségesnél nagyobb életkort ajándékoz nekik, aminek

100 Attila nevének legelterjedtebb magyarázata az, mely azt a gót *attila* „atyácska" szóból származtatja le. Avitokhol pedig, Vámbéry (A magyarok eredete/68) szerint szintén az *aba* „atya" szó egyik összetételéből származik. Így a két név értelmét tekintve azonos vagy közeli jelentésű. Az, hogy Attilát népe atyának nevezte, a nép pszichológiájával nem ellenkezik. Anonymus is azt állítja (32 c.), hogy (a hun dinasztiából származtatott) Aba Sámuel neve is *apát* jelentett: „rex Samuel, qui pro sua pietate Oba vocabatur".

101 Kuvrat (Kürt) Herakleitosz római császár udvarában keresztelkedett meg 619-ben. Az avar uralom alól 630 körül szabadította fel népét, és valószínűleg 665 körül halt meg. A Révai Nagy Lexikonának valószínűleg Nagy Géza által írt Kuvrat szócikke szerint fiai közül *„a két legfiatalabb 678 körül Pannóniába költözött az avarok közé s az ő népük maradványának tekintik némelyek a székelyek nyugati ágát."* (Balás/1984/23–28)

nyilvánvalóan az az oka, hogy a monda legtöbbször annyi jeles tettet műveltet hőseivel, amennyit azok egy rendes emberélet alatt el sem végezhetnének. Ha a mondabeli hősök mesés életkorára példát akarunk felhozni, nem is kell a Sahnámében utána néznünk Rusztem több száz évének, sokkal közelebbi példája ennek a magyar krónikák Attilája, aki még igen késői, XVI. századi írók szerint is 125 évet élt, nemkülönben Csaba is, kiről a krónika azt mondja, hogy még életben volt, mikor a magyarok (hunok) másodszor is megindultak Szkítiából. Tudjuk, hogy a Hun-krónika eredetileg a hunok uralmát nagyon későre teszi, a magyarok bejövetelét pedig nagyon korára, így a honfoglalás szerinte 100 esztendővel Attila halála után történik meg. Látjuk eszerint, hogy Csaba is szépen meghaladja a 100 esztendőt. Ez arra mutat, hogy nálunk is Attila és Csaba alakjai már a Hun-krónika szerkesztésének idején elvesztették gyarló emberi realitásukat, lassan a hősmondák emberfeletti alakjai közé léptek, épp úgy, mint a bolgár Avitokhol és Irnik. ...

Előbb már láttuk, hogy a bolgár fejedelmi lajstromon a második, mondai színezetű uralkodó neve Irnik, erről már Vámbéry megjegyezte, hogy a név könnyen azonos lehet a hun Irnákkal. Marquart rámutatott, hogy a két személy is egy és ugyanaz: a királylajstrom félig mitikus, félig történeti Irnikje senki más, mint Attila fia, a Priskos és Jordanes által is említett Irnák. Marquart hipotézisét olyan kiváló szaktekintély, mint Bury erősítette meg, kimutatván, hogy kronológiailag is megfelel egymásnak Irnik és Irnák: a király-lajstrom Irnikjének trónra lépési éve azonos a történelem Attilájának halála évével. Ezek szerint a bolgár fejedelmek őse, Avitokhol, azonos Attilával. Összefoglalva tehát röviden: láttuk, hogy a magyar hun-monda egyik fontos része, mely a germán hagyománytól független, kapcsolatot mutat föl a bolgárokkal, előfordul benne a bolgár nép neve perszonifikálva, előfordul benne a bolgárok fejedelmi családjának neve is, azon fejedelmi családé, mely mitikus ősének tiszteli Attilát és Irnáktól, Attila fiától származtatja le magát; végül, hogy a magyar mondában Attila és Csaba épp úgy emberfölötti mesés kort érnek, mint a bolgár fejedelmi lajstrom velök azonos Avitokholja és Irnikje, holott a germán hagyományok Attilájánál ezzel sehol sem találkozunk."

A bolgárok a hunok utódai, a keletre menekülő hun hercegek által megszervezett hun, ugor, szabír népek egyvelege. *„Az ethnológusok nagyobb része azt tartja, hogy ... a bolgár név csupán a hunoknak egy újabb neve."* (Németh/1990/28)

Vannak olyan forrásaink is, amelyek a bolgárok korai Kárpát-medencei jelenlétét támogatják, s amelyek megengedik annak feltételezését, hogy Atilla halálától Árpád bejöveteléig mindvégig éltek bolgárok (tehát a fenti keverék népek) a Kárpát-medencében.

Paulus diaconus például elmondja, hogy Alboin longobárd király 568-ban Pannóniából bolgárokat is vitt magával Itáliába. Ennek akkor van jelentősége, amikor azt vizsgáljuk, hogy az avarok bevonulása előtt éltek-e bolgárok Pannóniában. S erre csak azt a választ adhatjuk, hogy igen, éltek.

Cassiodorus szerint ugyanis 504-ben Sirmiumot bolgárok és gepidák együtt védték a keleti gótokkal szemben. A Historia Miscella pedig 488-ban bizonyítja a pannóniai bolgárok szereplését.

„Forrásaink tehát világosan igazolják, hogy a pannonbolgárok esetében egy egészen külön népcsoportról van szó, amely eddig a források szűkszavúsága miatt valósággal elsikkadt." (Vö. Simonyi/1981/78!).

Azaz találtunk egy bolgárnak nevezett népcsoportot, amelyik végső soron Atilla halálától a honfoglalásig kimutatható a Kárpát-medencében. A bolgárokról tudjuk, hogy hun hercegek szervezték őket nemzeti egységbe s a hun eredetű bolgár dinasztia egyik

tagja, Kuber vezette vissza nagy kötelékűket a Kárpát-medencébe. Ezek az új avarok honfoglalókként lépnek fel, jöttüket felhagyott korábbi temetők és addig ismeretlen régészeti tárgyak jelzik. Erdély szívében, Csákó-Szelistyén új fegyver: ívelt pengéjű szablya került elő, amelyet pika és fokos egészített ki. A hatalmi központok az Avar Birodalom egész területén átrendeződnek. Ezek az új bolgár-avarok a VIII. században Erdély majdnem egész területén előfordultak.

Azaz a források által igazolt bolgár hagyomány és a mi hun történetünk sok helyen hasonlóságot mutat. S nyilván nem véletlenül, hanem mert közös hun hagyományból származik, és így ugyanazt a történetet örökíti meg. A pannóniai bolgárokban a gepidákkal együtt élő hunokról – azaz a székelyekről, vagy sorstársaikról – van szó.

Baján 582. évi hadjáratában saját fejedelmeik alatt szintén szerepelnek szövetséges bolgár csapatok. Fredegarius szerint 630 táján az avarok és a bolgárok között belháború ütvén ki, a győztes avarok 9000 bolgárt űztek ki Pannóniából. Egy másik részük azonban megmaradhatott a Tisza vidékén. 630 körül azonban az avarok csak a Kárpát-medencében győztek, keleti területeiket már nem tudták megtartani. Kovrat ekkor önállósította az avarok keleti végein Bulgáriát.

A bolgárok egyik részlege 670 táján Kovrat fiával, Kuberrel újra beköltözött Avarországba. Kuber (Küver) neve arra utal, hogy ez a bolgár csoport jórészt szabírokból (Csaba népének keleten maradt töredékéből) állt.

Ezek a pannóniai bolgárok az Avar Birodalom bukása után egyes körzetekben átvehették az irányítást.

Nagy Alfréd király geográfiája (871–901) azt mondja, hogy *„Karinthiától keletre, a nagy pusztaságon túl van Bulgária"*. Arnulf pedig 892-ben, tehát közvetlenül a honfoglalás előtt, követeket küldött a bolgár uralkodóhoz, hogy ne adjon el sót a morváknak. A sót pedig ebben az időben az erdélyi bányákból termelhették a bolgárok.

Fentebb – Simonyi Dezső nyomán – említettük már, hogy Pannóniában Atilla halálától Árpád bejöveteléig kimutathatók a bolgárok. Ha bennük a hunok utódait tisztelhetjük, akkor joggal gondolunk arra, hogy soraikban ott voltak a székelyek is.

A magyar honfoglalás

A mohamedán forrásokból sejtjük, hogy Erdélyben 880 táján már székelyek ('skl-ek) éltek, akiknek 15 évvel később a honfoglaló magyarokhoz való csatlakozásáról Anonymus tájékoztat.

Nagy Géza azt írja, hogy az Árpád fejedelemsége alatt szövetkező magyarság mindaddig nem törődött a bihari, maros-menti és erdélyi népecskékkel, amíg tárva voltak előtte a nyugati tartományok s a kalandozó magyarok elárasztották a nyugatot. Az augsburgi vereség után ez az áramlat visszafordult keletre s a honfoglalásnak egy második része kezdődött el ekkor, amely a X. század második felébe tehető. Ez érthetővé tenné, hogy miért maradt utolsónak Mén-Marót a meghódoltatottak közül. Azonban ő is emlékeztet Konstantin császár 950-ből származó híradására, hogy a magyarok szállásai a Duna, Tisza, Kőrös, Maros és Temes folyók mellékén terülnek el – azaz Erdély ekkor magyar lakosságú volt. (Vö. Nagy/1890/167!)

Szent István 1003-ban háborúba keveredik nagybátyjával, az erdélyi Gyulával (akinek országát Fekete Ungria név alatt ismerték). *„Ez ugyanis nehezményezi, hogy unokaöccse fölvette a keresztény vallást, és a szkíta hittől elszakadt, ezért nemcsak szavakkal*

18. ábra. Bronzból készült avar állatfigura a fönlakai préselőminta-leletből

gyalázza sokszor keserűen, hanem fegyverrel is megpróbálja megtörni, hogy az atyai szertartásokhoz visszakényszerítse. Miután rájön, hogy szavakkal semmire sem megy, Erdély hegyei közül, ahol uralkodik, naponkénti támadásokkal és portyázásokkal zaklatja Magyarországot. ... A király ... Nem csekély sereggel Erdélybe vonul, és néhány hónap alatt az egészet elfoglalja. ... Ettől az időtől fogva ez a drágaságos, aranyban, borban, gabonában, marhában és mindenben bővelkedő tartomány a magyar királysághoz tartozik. Az egész nép, amely Dáciának eme traktusát lakta, részint erőszakra, részint önként a keresztény vallásra állt. A király hatalmas tömeg aranyat és ezüstöt talált a nagybátyja palotájában, ... és ebből építette a káprázatos fehérvári bazilikát." (Bonfini/1995/256) E jelentős értékű kincs az erdélyi arany- és sóbányák jövedelméből, az Erdélyt lakó nép szorgalmából képződhetett.

Erdély tehát valamelyes gazdasági és politikai függetlenséget élvezett a honfoglalástól Szent Istvánig. E később is félig független terület, mely Béla és Géza hercegsége alatt külön pénzt is veretett, nem volt idegen, hanem magyar, sőt alighanem magyarabb, mint Endre és Salamon székesfehérvári udvara.

Arról tehát biztos tudomásunk van, hogy Szent István idejében egy szervezetében elkülönülő, gazdaságilag jelentős „ungar" néptöredék élt Erdélyben. Ez a népcsoport ott élhetett már a vezérek korában is.

S a források nyilván azért nem említik Erdély ezt követő betelepítését, mert Erdély nem volt lakatlan s nem kellett betelepíteni. A források nem beszélnek az Erdélyben lakó népcsoport elmagyarosodásáról vagy elűzéséről sem. Nyilván azért, mert nem űzték el őket, s nyelvcserére sem került sor. Azt kell tehát hinnünk, hogy ugyanaz a magyar nyelvű székely nép él ott ma is, amelyik – az előző fejezetekben foglaltak szerint – még a hun időkben sáncolta el magát Csíkban.

A SZÉKELY ROVÁSÍRÁS

Rovásírásunk türk eredetéről

„Még három körülmény szól a székelyek török eredete (illetve a magyarokhoz való csatlakozásuk előtt hosszabb időn át török nyelvű népek társaságában megélt története) mellett." – írja Kristó Gyula – *„Az egyik a rovásírás. Aligha véletlen, hogy egy sajátságos írásformát éppen a székelyekkel kapcsolatban említett Kézai Simon az 1280-as évek első felében. Ez a rovásírás volt. ... Annyit még a székely rovásírás türk eredetét tekintve szkeptikusabb nézet is elfogad, hogy a keleti türk rovásírással a székely rovásírás két betűje kifogástalanul egyezik*[102] *... Ezt természetesnek is kell tartanunk, hiszen e rovásírás türk alapokon jöhetett létre ... E pillanatban hiányoznak azok az adatok, amelyek megengednék azt, hogy e rovásírást a honfoglaló magyarság körében egyetemlegesen használt írásformának tekintsük, így joggal minősítjük és nevezzük székely rovásírásnak. Ugyanakkor azok az adatok sem állnak rendelkezésünkre, amelyek a székelyek korábbi lakhelyén (Nyugat- és Délnyugat-Magyarországon) ennek a meglétét igazolnák. A székely rovásírás türk gyökerei szintén azt bizonyíthatják, hogy a székelység eredendően a türk birodalomból való"* (Kristó/2000/84).

Érzékelhető, hogy Kristó Gyula korábbi magabiztossága kissé megbicsaklik, amikor – a rovásírás területére tévedvén – csak a feltételes módot meri használni (*bizonyíthatják*). S ez a tőle egyébként szokatlan visszafogottság most nagyon is érthető. Szerzőnk

102 Ez nem pontos adat, mert – mint az régen ismert – nem két, hanem több székely jelünknek van formai és tartalmi megfelelője, s ez akár Vasziljev újabb ótürk jeltáblázata alapján is ellenőrizhető. Itt a „szkeptikusabb" Róna-Tas Andrásé a tévedés „dicsősége", akitől az egyezések túl alacsony számát Kristó Gyula minden ellenőrzés nélkül átvette. Egyébként a hazai szerzők mindig kettőnél több, de legalább öt jelet sorolnak a formailag és tartalmilag is egyező jelek közé.

Azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy az antik írásrendszerek (és ilyen a székely rovásírás is, mert szójelei vannak) rokonításakor nem elegendő a jelformák és a hangalakok egyezéséről készített egyszerű statisztika, hanem több más szempontot is vizsgálni kell. Például össze kell hasonlítani a jelsorrendet (s a türk jelsorrend alapvetően eltér a székelyétől), a jelek számát és típusát (szójel, szótagjel, betű, ligatúra stb.) is. Azonosítani kell a képjelek által ábrázolt dolgokat (hegy, fa, csillagkép stb.). Rekonstruálandó az akrofónia (a betűk szójelekből való kialakulásának) folyamata is mindkét írásrendszer esetében. Szójelből kialakult betűknél tisztázandó, hogy a jel szóértéke nincs-e idegen nyelvből lefordítva. Ezen a módon a halat ábrázoló székely „h" (hal) rovásjel is azonosítható a türk „b" (*balik* – hal) jellel, bár a hangértékük eltérő. Mindezekről Kristó Gyula szót sem ejt.

Simon Péter „Az ótürk és székely írás eredetüket tekintve azonos írásjelei" c. táblázatában 21 jelpárt ad meg. E jelpárokból a táblázatban öt („d", „c", „n", „zs", „sz") a hangalakját tekintve és formailag is teljesen azonos jeleket tartalmaz. További négyben („j", „ly", „s", „t") a hangalakját tekintve azonos, formailag pedig nagyon közelálló jeleket párosít. A táblázatban bemutatott további jelpárok tagjai között kisebb formai vagy hangalakot illető eltérés van – ám esetenként ez eltérések ellenére is elképzelhető az azonosításuk (vö. Simon/1993/43!). A lényeg itt most az, hogy Kristó Gyulának nem két, hanem öt teljesen egyező jelet kellett volna említenie, ha vette volna a fáradságot, és utánanéz a művében felismerhető írásrokonítási elveket követő tanulmányoknak a hazai szakirodalomban.

Ha a két írásrendszer jeleit Vasziljev ótürk jellistája alapján összevetjük, akkor mind a hangalakot, mind pedig a jelformát tekintve azonosak a következők. A „d" rovásjel egyezik Vasziljev/1983/107: d2/7,8 jelével. A „j" rovásjel egyezik Vasziljev/1983/113: j2/4 jelével. Az „n" rovásjel egyezik Vasziljev/1983/125: n1/1 jelével. Az „s" rovásjel egyezik Vasziljev/1983/135: s2,s'2/3 jelével. Valamint az „sz" rovásjel egyezik Vasziljev/1983/135: s2,s'2/1 jelével. S néhány további hasonlóságot is találunk: pl. a „c" rovásjelnek formailag megfelel Vasziljev/1983/117: q/21, 23, 24 jele.

olyan sűrű erdőben botorkál, ahol sem Nap, sem Hold, sem lámpás nem világítja meg az utat – s ahol a nem látó és nem halló vándor orra minduntalan tuskót fog.

Ez a tudományterület sohasem volt Kristó Gyula professzor úr sajátja. S a jelek szerint – éljen meg bár matuzsálemi kort – már nem is fogja elsajátítani a székely rovásírással összefüggő elemi ismereteket sem.

De nézzük Kristó Gyula „érveit"!

Vegyük ama két említett jelet, amelyik kifogástalanul egyezik a két írásban. Az „sz" és az „n" jelek egyezése kétségtelen tény, de ez elhanyagolhatóan kevés Thelegdi János 65 rovásjeléhez képest. Ilyen csekély fokú egyezés nem bizonyít semmit, legkevésbé a székely írás türk eredetét.[103]

A „székely rovásírás türk eredetét tekintve szkeptikusabb nézet"-tel meg az a baj, hogy az 1993-as kötetünk megjelenése óta nincs is másfajta nézet, csak szkeptikus és még szkeptikusabb.

Róna-Tas András és Sándor Klára 1996-ban, Ferenczi Géza pedig 1997-ben hagyott fel az ellenőrizetlen és sohasem bizonyított türk eredetteória szolgai ismételgetésével. Pálfordulásukhoz azóta többen is igazodtak. A nélkül persze, hogy az eldobott és leszerepelt türk teória helyett bármiféle újabb eredeztetési elméletet kifejtettek volna.

Az akadémikus „tudomány" évszázados „erőfeszítéseinek" „eredményét" Sándor Klára 1996-ban így foglalta össze: *„minden alapvető kérdés tisztázatlan"*.

Amihez azt tehetjük hozzá, hogy ez a nyilatkozat csak a saját tudományukra nézve mérvadó.

Vékony Gábor, Püspöki Nagy Péter, Simon Péter, Szekeres István, Forrai Sándor és mások sohasem hittek a türk származás lehetőségében. (Vö. Varga/1998/18!) Csak azok emlegetnek még elvétve türk eredetet, akik elfelejtették az újabb irodalmat kézbe venni; a saját álláspontjukat pedig – az alapismeretek hiányában – még nem volt módjuk kialakítani.

Miért volt egyáltalán fontos a székely írást a türköktől eredeztetni? Nos, nyilván ugyanazért, amiért a székelyeket is az idegeneknek kívánják ajándékozni egyesek.

Thelegdi János örökbecsű Rudimentája szerint: *„Csak igen kevés, egyébként műveltség és hatalom tekintetében kiváló nemzet van, amely saját betűivel tolmácsolhatná nyelvét."* (Thelegdi/1598/9)

Amiből az olvasónak lehetősége van arra is következtetni, hogy a türk eredeztetés bajnokait mi vezérelhette téveszmeket terjesztő munkálataikban.

103 Novotny Elemér 13 székely jelnek találta meg a tartalmi és formai párhuzamát a sumér ékjelek között. Ezek közül a *dingir* ékjel kései változata a székely „d" (Du/Don) rovásjellel, a *ha* ékjel a „h" (hal) rovásjellel, az *is, il* ékjel az „i" (Isten) rovásjellel, a *ki, ke* ékjel az „ek" (kebel) rovásjellel, az *utu* ékjel az „ü" (Üdő) rovásjellel formailag és hangalakját tekintve is jól egyeztethető. S a sumér–székely párhuzamok sora még korántsem teljes. (Vö. Novotny/1978!)

Az urartui hieroglifák közül 20 jel formailag azonosítható a megfelelő székely rovásjellel, s a hun jelek között is található 21 hasonló (Varga/1998/86).

Ráadásul hasonló minőségű és számottevő mennyiségű párhuzamokat a kínai, az egyiptomi, a hettita írásokból, sőt az indián képjelek közül és máshonnan is szemelgethetnénk. S ugyan ki az, akinek a tudása és a bizonyító apparátusa megengedi, hogy ezen írások rokonságáról biztos magyarázatot mondhasson, vagy azt elvethesse?

A párhuzamok magyarázata nem a véletlen egyezés, hanem a székely írás több évezredes múltja, és az antik írásrendszerek ősi, rokonságszerű kapcsolata (Varga/1993/189, Varga/1998). Ezért aztán két egyeztethető jelet szinte bármelyik írásrendszerben találunk. Kristó Gyula és társai persze csak a türkben keresgélnek – mert számukra nincs más engedélyezve. Azonban – az írástörténet alapfogalmaival sem lévén tisztában (vö. Püspöki/1977!) – a türk írásrendszer felé mutató kapcsolatok felderítésére sem képesek.

S hogy tekinthetjük-e a rovásírást a honfoglaló magyarság körében egyetemlegesen használt írásformának? Egyre több adat mutat arra, hogy az egész magyar nyelvterületen ismert volt a ma székelynek nevezett rovásírás. Az azonban korántsem bizonyos, hogy ezt a honfoglalók hozták magukkal a Kárpát-medencébe. Sokkal valószínűbb, hogy a hunokkal és az avarokkal jött e tájra, s azóta is itt él velünk együtt.

Rovásírás Nyugat- és Dél-Dunántúlon

„Azok az adatok sem állnak rendelkezésünkre – állítja Kristó Gyula – *amelyek a székelyek korábbi lakhelyén (Nyugat- és Délnyugat-Magyarországon) a rovásírás meglétét igazolnák."*

Persze ennek is az ellenkezője igaz. Gondoljunk a római kor utáni tolnai súlysorozat feliratára, a 800 táján készült sopronkőhidai, a 900 tájáról származó bodrog-alsóbűi[104] és az 1200-as évekből való pécsi rovásírásos emlékekre!

Az 1900-as évek elején készült veleméri parasztsindük és a Vas megyei környezet középkorba visszanyúló jelhasználatának (ékszerek, freskók, festett ládák, fazekas-motívumok) szimbólumai is a rovásírás egykori ismeretére utalnak (Varga/2000/56, 73)!

Ezek az emlékek – bár többségükben a hun kor után készültek – mind Nyugat- és Délnyugat-Magyarországon kerültek elő, ahol a székelyek hun és avar elődei, vagy sorstársai élhettek.

Székely rovásírás a hunoknál és az avaroknál

Hun, vagy avar kori tárgyakon a székely rovásjelek előképei vagy párhuzamai találhatók. Ezek némelyike hieroglifa (vallásos jelentőségű szójel), másika meg hangzóugratásos betűírás – ahogyan azt a székely írás esetében máig tapasztaljuk. A hieroglifikus feliratoknál valószínűleg, a betűírásosaknál pedig bizonyosan magyar nyelvű szöveget rögzítettek a hunok. Ezeken túl rendelkezünk olyan megfontolásokkal is, amelyek a hunok magyar nyelvűségét és a székely rovásírás általuk történt használatát valószínűsítik. Ezeket a „Székely rovásjelek hun tárgyakon" c. tanulmányban, e kötet következő lapjain soroljuk fel.

Tanúvallomásuk akként összegezhető, hogy a ma székely rovásírás néven ismert írásrendszer legközvetlenebb rokonát (tőle elválaszthatatlan és alig megkülönböztethető elődjét) a hunok és a vélük e szempontból gyakorlatilag azonos avarok használták.

Azaz a székely rovásírás nem bizonyítja, hanem cáfolja a székelyek türk eredetéről alkotott elméleteket. A hunok és avarok által is használt (ugyanakkor a magyar nyelvhez elválaszthatatlanul kötődő) székely rovásírás a hun történetet alátámasztó legfontosabb bizonyítékaink egyike.

104 Mindezeket a rovásfeliratokat lásd e kötet további tanulmányaiban!

Szövegközi ábra. A székelyföldi Erdővidék gombfáinak és fejfáinak csúcsdíszei (Balassa Iván nyomán)

ÖSSZEFOGLALÁS

Minden nemzet őstörténetét többé-kevésbé szükségszerűen homály borítja, mert őstörténet alatt általában írásbeliséget megelőző kort értünk.

Ez alól a magyar őstörténet kivételt jelent annyiban, hogy a honfoglalás előtti időszakot szokásosan őstörténetnek tekintik, bár bizonyosan volt rovásírásunk. Sőt – a szkítákhoz és más pusztai néphez hasonlóan – történetírói alkotásaink is voltak. Ez a korai magyar íráshasználat azonban – a majdnem teljes pusztulás miatt – alig jelent gyakorlati segítséget nemzetünk kezdeteinek kutatásakor. Kivételes szerencse, hogy éppen a hun történet és a székelyek eredete nagyon szorosan kapcsolódik a székely rovásírás előzményeihez, s ezért az olyan legparányibb nyom is jól hasznosítható, mint például a Nimród tamga.

Bármely nép írás nélküli őskorszakának leírása ugyanabba a nehézségbe ütközik: hogy ugyanis a saját írott forrásai nem vetnek rá fényt. A későbbi korokban megjelenő első írott források pedig, a történetírás gyermekkorát képviselvén, csak igen szűk körre terjedő tájékoztatást nyújtanak. Az idegen népek történetírása pedig gyakran keveset mond, vagy a gyakran ellenséges nézőpont miatt csak torz képet festhet.

Persze a népek eredete, s a világtörténet színpadán való megjelenésének emlékezete nem csupán az írott kútfőkben maradt az utókorra. Sőt éppen a népek ébredéséről ilyen források rendesen nem is maradtak fenn. Ezért aztán a történetbúvárnak föl kell kutatnia a nemzeti mondákat, az ősi szokásokat, az intézmények kialakulására vonatkozó hagyományokat s azok segítségével mégis vállalkozhat a múlt időket borító homály eloszlatására.

A feladat természetéből következik, hogy a kutatások csak addig terjeszthetők ki, ameddig az írott történelem világa, vagy a szájhagyomány s társai fényt vetnek a múltra.

Nagy János a költőien fogalmazó Renant idézi: *„ahol az írott történelem világa megszűnik, ott kezdődnek a szájhagyományok; ahol ezek végződnek, ott beszélni kezdenek az épületek romjai, a kézműves termékek hátra maradt példányai; s ahol ezek is elhallgatnak, ott megszólal a föld; míg végre a csillagok viszik feljebb a történelem fonalát."*

S esetünkben valóban a csillagok azok, amelyek a végső érveket jelentik a székely őstörténet megírásakor. A már említett Nimród tamga (a hun dinasztia nemzetségjele) ugyanis az Orion csillagképet: a Tejúton menekülő csillagszarvasra fiaival vadászó Nimród ősapánkat ábrázolja. S a Tejúttal azonos Hadak útja a székelyeknél éppen az őstisztelet (Csabára és Etelére emlékeztető) tárgya, ami végső soron a hun dinasztia égi eredetének hitéről tanúskodik. Nem csak Ipolyi emlékezhetett meg erről a néphagyomány alapján (Ipolyi/1854/581), hanem a történetíróknál is fennmaradt valamiképpen Atilla isteni származásának emléke (Ipolyi/1854/153). Bízhatunk tehát a székely néphagyományban.

Sok rég elporladt birodalom keletkezése is csak a szájhagyomány alapján lejegyzett történetekből ismerhető meg. De – míg csak a történelem világának fénysugarai végleg el nem enyésznek a mítosz félhomályában – addig „Klio felkent papja" a gondosan összegyűjtött emlékmaradványokból mozaikot rak össze, amely például a görög, a római s a többi nép jellemrajzát főbb vonásaiban visszatükrözi.

Így van ez a magyar s a székely nemzet eredettörténetével is. Ezek is – mielőtt a hazai krónikások feljegyezték volna őket – előbb a regösök dalaiban, a hősökről vagy emlékezetes helyekről fennmaradt mondákban szálltak nemzedékről nemzedékre. S a mai történetírónak ilyen töredékekből kell a magyar és a székely ősmúlt képét is egybeállítania.

A múlttöredékek persze megalapozatlan prekoncepciók illusztrálására is lehetőséget adnak, ezek tarthatatlansága azonban rendszerint könnyen átlátható.

A hun történetben felismerhető periodicitás, a Kárpát-medence birtokába való ismétlődő visszatérés például minden alapot nélkülöző magyarázat kiötlésére ösztönözte Kulcsár Pétert. Szerinte, ha a hun és a magyar nép *„történetének egybeillesztése nem is felel meg a ma ismert*[105] *valóságnak, annál jobban megfelelt a humanista történelemszemléletnek. Ez ugyanis az emberiség életének menetét úgynevezett organikus folyamatnak látta, amely a születés–fejlődés–kiteljesedés–hanyatlás–halál–újjászületés szakadatlan láncolatában hullámvonalszerűen halad a végtelen felé. Ilyenformán a jelent a múlt reinkarnációjának tartották, a meglevő vagy megjelenő intézményekben, nemzetekben, államalakulatokban, városokban, családokban a múltbeli elől újjászületését köszöntötték. A hajdan viruló Római Birodalom a történelem folyamán hanyatlani kezdett, tönkrement, elpusztult, évszázadokig hallani sem lehetett róla, mígnem egyszer csak (Nagy Károly idejében) felbukkant a homályból, újra fejlődésnek indult, és ma (az éppen aktuális császár alatt) megint ott fénylik a csúcson. A Corvinusok régen jeles familiája mindenestől eltűnt a süllyesztőben, és az ismeretlenség homályában lappangott mindaddig, míg a nemes Hunyadiakban új életre nem kelt. A magyarság e tekintetben szerencsésnek mondhatta magát. Míg más nemzeteknél irodalmi, régészeti emlékek felkutatása és feldolgozása, a modern anyanyelvű nevek értelmezgetése és latin meg görög szavakkal való azonosítgatása útján szakembereknek kellett kikutatniuk az elődöt, addig a magyarok mindig is tudták, hogy ők a hunok utódai. A ... hatalmas hun birodalmat megsemmisítette a történelem vihara, azonban a természet törvénye szerint Szent István korában új név alatt új életre kelt, új lendületet vett, és most ismét ereje teljében ragyog. Minthogy a reneszánsz mentalitás és a humanista tudományosság a történetírással együtt*[106] *nálunk Mátyás király alatt vert gyökeret, ezt az új kiteljesedést az ő uralkodásában tapasztalták. A teóriát utólag az élet igazolta, mert az ő halála után a hullámvonal csakugyan lefelé vette az irányt, mégpedig olyan meredeken, hogy arra nem akad példa a civilizált világ történetében. A magyar história menetvonala pontosan úgy alakult, mint ... Attila és utódai idejében. ...*

Oláh Miklós Athilájának tehát a szó szoros értelmében nincs történelmi forrásértéke, mert nem a valós hun-történetet kutatja, hanem a középkorra visszanyúló hagyományt foglalja össze az uralkodó elmélet szellemében." (Kulcsár/2000/137)

Azaz a fentiekben egy – hiperkritikusainknál szokásos – logikai bukfenccel találkozhattunk. Mert miként is ítél a szerző a hun történet állításairól? Hogy az *„megfelelt a humanista történelemszemléletnek"*, amely – helyesen – *„az emberiség életének menetét ... organikus folyamatnak látta, amely a születés–fejlődés–kiteljesedés–hanyatlás– halál –újjászületés szakadatlan láncolatában hullámvonalszerűen halad a végtelen felé"*, s *„a magyarok mindig is tudták, hogy ők a hunok utódai"* ráadásul *„a teóriát utólag az élet igazolta"*.

Ebből azonban szerintünk nem az *„organikus folyamat"* tagadása és a hun történet cáfolhatósága, hanem éppen az igazolása következik. Mert az a bizonyos organikus történelemszemlélet korántsem a humanista történetírók találmánya, hanem *„a természet törvénye"*.

105 Azaz Kulcsár Péter és társainak az ismereteivel lehet baj.

106 A szerző itt meglehetősen elveti a sulykot, hiszen a magyar történetírás kezdetei jóval a Mátyás előtti korokba nyúlnak. Ha valaki azzal próbálná mentegetni Kulcsár Pétert, hogy bizonyára a reneszánsz történetírás hazai megjelenésére gondolt, akkor meg arra kellene válaszolnia, hogy ugyan miféle hatással lehettek mondjuk Anonymusra a reneszánsz történetírók? Ezért aztán mi sem vehetjük komolyan Kulcsár Péter „tudományos" eszmefuttatását.

A történelmi események hullámzására már jóval a reneszánsz előtt is felfigyeltek a történetírók. A hungyűlölő Jordanes gót püspökre például, aki az onoguroknak a sztyeppről a Kárpát-medencébe, majd onnan ismét a sztyeppre való visszavándorlását olvasmányai alapján(!) 550 körül leírta,[107] aligha fogható rá, hogy a reneszánsz korban kitalált elveket követett volna, vagy hogy a hun-onogur-magyar hírnevet, netán Mátyás dicsőségét öregbíteni kívánó humanista históriát koholt volna.

A hun történet tehát – az őstörténet kútfőire általában jellemző hibákkal és erényekkel együtt – használható történelmi forrás. Éppen azért kell forrásként kezelni, mert egy természeti-társadalmi törvényszerűséget fejez ki. S mint ilyen, a legtöbbet mondja a székelyek eredetéről és korai történetéről.

Miért szól mégis a hamis kórus?

Rugonfalvi Kiss István így válaszol:

„A nacionalizmusok korában minden nép fokozott figyelemmel fordult múltja felé, s féltő szeretettel ápolta ködbe vesző őskorának szent hagyományait. Még az olyan nemzetnek is, melynek nem volt lelkesítő hagyománya, szent hazugsággal nagy ősöket, hagyományt gyártottak a nemzeti öntudat és hivatásérzet ápolása végett. Ebben a korszakban rabolták el a tudomány hűvös tógájában tetszelgő u. n. tudósok a magyar nép ősi hagyományait.

Már ezt megelőzőleg politikai célok szolgálatába állította a dicsőségesen uralkodó felséges ausztriai ház a történetírást. Meg kellett tanulnunk, hogy legősibb intézményeink történelmi tévedések eredményei és meg kellett ismernünk »nagy igazságokat« hazánk történelméből, hogy a magyar vitézség a képzelet szüleménye, a magyar lovagiasság költemény, a magyar nemzet a világ legutolsó, leggyarlóbb népe.

Ilyen előkészítés után nem lehet csodálkozni, hogy a magyar nemzet köztudatába be lehetett csempészni azt, hogy a hun-magyar származás alaptalan mese. Amilyen könnyen beletörődött ebbe a magyarság, éppen olyan szívós ellenállást fejtett ki a székely nemzet, midőn hagyományait megtámadták.

... Már Bethlen Gábor nagy lelki keserűséggel állapította meg, midőn a magyar függetlenség kivívásáért fegyvert fogott, hogy mennyire más a magyarok lelki világa, mint az erdélyieké ... Renegát ... historikusok kezdték mérni a magyar történelmi igazságokat is. Üzelmeiket megkönnyítette egy beteges korszak, mely a tudományban is csak az újat, a meglepőt, a szenzációt méltányolta és a nemzeti hagyományok védelmezőit elavult haszontalanságok avas bajnokainak tekintette. ...

(Eközben) hűségesen kitartott hagyományai mellett a székely nép, melyről a legrégibb időkben azt jegyezték fel, hogy vére tisztaságához, ősi szokásaihoz és hagyományaihoz szívósan ragaszkodik. Emiatt ... a magyar és a székely nép egységében és lelki közösségében szakadás állott be, holott a krónikás hagyomány éppen a két egymástól elsodort testvérnép egymásra találását és vérbeli egységét juttatta kifejezésre.

Ezt az egységet megzavarni bűn lett volna még abban az esetben is, ha arra komoly tudományos érdekek adtak volna okot, ámde a nemzeti hagyományok ellenségeinek működése tudományos szempontból sem állja ki a kritikát. A hun-székely kérdés irodalmunkban a feltűnési viszketegségben szenvedő, illetlen ambícióktól hevített lelkiismeretlen

107 *„A hungarusok pedig arról nevezetesek, hogy tőlük ered a hermelin bőrökkel való kereskedés. Róluk azt olvassuk, hogy első tartózkodási helyük Szkítia talajában volt a Maeotisz-tó mellett, azután Moesiában, Trákiában és Dáciában, harmadízben ismét Szkítiában, a Pontuszi-tenger (Fekete-tenger) fölött laktak."*

emberek szabad prédája lett. A legalaposabb rombolást e téren is Hunfalvy Pál végezte, aki a leghatározottabban tagadta a hun hagyomány magyar eredetét. ... Velem együtt az olvasó is a legokosabban teszi, ha egy beteg lelkű korszak beteg lelkű és erkölcsi felelősségtől mentes íróinak még a nevét is elfeledi."

S mit felelhetnénk végül a székelyek eredetét firtató kérdésre? Ma is ugyanazt, amit Nagy János és Rugonfalvi Kiss István; mert a hagyomány ereje nem csökkent, az akadémikus „tudomány" becsülete pedig nem nőtt az eltelt évszázad alatt.

Herodotosz egy nagy népről beszél, akiket a görögök szkítáknak, a perzsák szakáknak neveztek, s akik saját magukat szkol-o-táknak mondták. Azon terület egyik szegletében, amelyet ez a hatalmas nemzet egykor bírt, még ma is él egy maroknyi nép, amelyet a legrégibb hazai történetírás és az ősidőktől fogva élő nemzeti hagyomány ama nagy nép egyenes utódának tart. S azt a nemzeti nevet, amelyet Herodotosz három változatban is feljegyzett kétezer évnél is régebben; s amelyet még az ezerszáz éve visszatérő magyarok érkezésekor is a sajátjaként viselt: ugyanazt viseli ma is. És mégis, éppen hazai íróink némelyike igyekszik e nép napnál világosabb eredetének megkérdőjelezésével újabb eredeztetést fabrikálni; azonban anélkül, hogy ki tudná mutatni: hova tűntek nyomtalanul a szkíták, s honnan eredt, mikor jött és települt le amazok helyére a székely nemzet. S minő csodás keresztségen mehetett át, hogy állítólagos későbbi telepítése és eltérő nemzetisége dacára, mégis éppen a régi szkíták nemzeti nevét viseli magán.

Akinek egyes, tekintélyesnek mondott, de az emberi tévedéstől és gyarlóságtól azért nem mentes írók ötletei többet érnek az egykorú és közelkorú kútfők bizonyítékainál és a nemzeti hagyomány drága kincsénél: az ám induljon e történelemgyártók nyomdokain. Én a történelmi igazságot – írja Nagy –, amelyet ama kútfők és a nemzeti hagyomány is támogatnak, a legragyogóbb fantázia által alkotott csalképekért sem áldozom fel.

Már Thierry, az Atilla életrajzát összeállító nagyszerű történetíró is megállapította ama igazságot, hogy *„a hun-szkíta népcsalád különböző nevek alatt, néha e földről kiűzve, néha önállóságától megfosztva, 15 évszázad óta áll fenn Erdélyben meg a Tisza és Duna partjain, hogy őrködjék Európa és Ázsia kapujában s polgári és szabadság fenntartó rendeltetését az északi barbársággal szemben betöltse."*

A hun-szkíta népcsalád leghősiesebb és legéletrevalóbb népeleme: a székely nemzet az egyedüli, amely Anteuszként tartotta fenn magát Erdély bércei közt, a régi szkíta ősök által elfoglalt föld jogfolytonos birtokában, a népvándorlás hullámverései között; s amely előőrsét és mellvédét képezi ma is a nyugati civilizációnak Európa keletén.

A történelmi igazság tehát nem változott, mert az nem is változhat.

Az idők múlása azonban máshol tetten érhető:

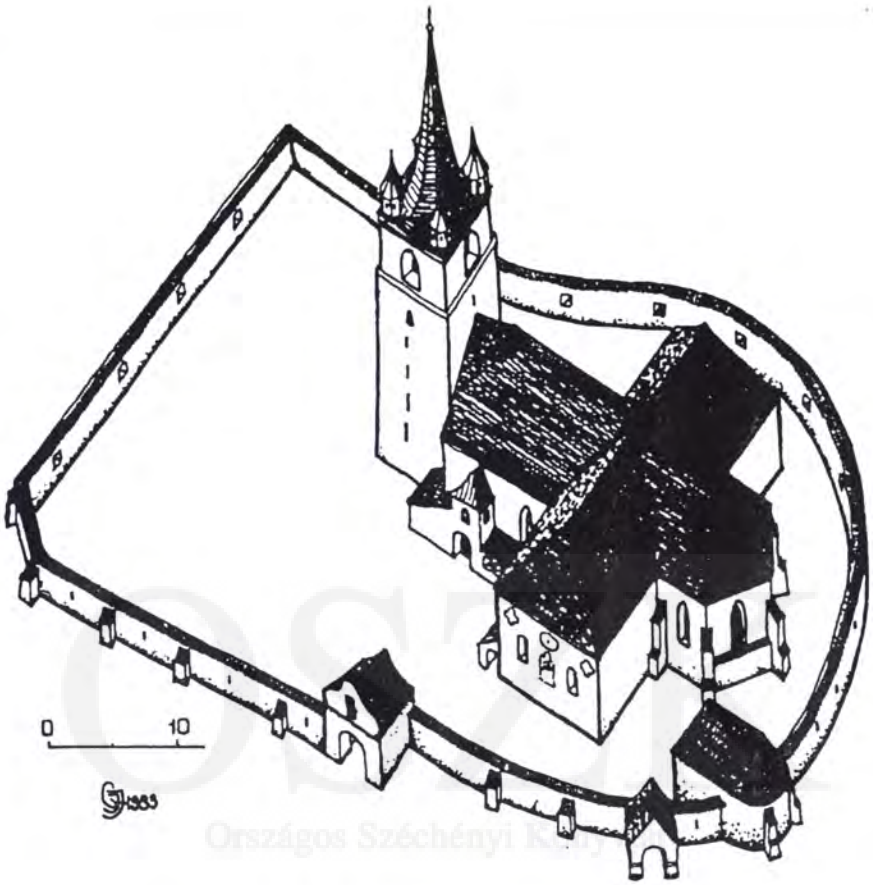
A finnugristák keltette zűrzavar eredményeképpen mára a székely hagyomány kérdése a civilizáció egyik próbaköve lett. Bármelyikünk műveltségét és tisztességét lemérhetjük azon, mit tud és vall a székelyek eredetéről.

Tény, hogy oszladozik a hun történetre mesterségesen borított félhomály. A földből egyre újabb régészeti leletek, közöttük rovásírásos emlékek kerülnek elő és nem lehet már elrejteni vagy félremagyarázni a régi történetírók alkotásait sem. A művelt közönség egyre inkább ellenőrizheti „tudósaink" állításait, s rajtakaphatja őket tévedéseiken, elfogultságaikon és félrevezető kinyilatkoztatásaikon. Ezért aztán nem csodának, hanem természeti törvénynek tekinthetjük, hogy a finnugrista őstörténeti koncepció hitelét vesztette, a székelyek hun hagyománya pedig felértékelődik.

IRODALOM

Bakay Kornél: A húnokról magyar szemmel (Szász/1994/VII).
Balás Gábor: A székelyek nyomában, Panoráma, Bp., 1984.
Balla Lajos: A római Dácia lakosságtörténetének kérdéseihez, 1988. (Rácz/1988).
Bárczi Géza: Magyar szófejtő szótár, Trezor Kiadó, Bp., 1991.
Benkő Loránd: Erdély P. mester gesztájában, Név és történelem, Akadémiai Kiadó, Bp., 1998.
Benkő Loránd: A honfoglaló magyarság nyelvi viszonyai, (Győrffy/1997).
Benkő Loránd: Adalékok a székelyek korai történetéhez, Új Erdélyi Múzeum I., 1990.
Berta Árpád: Egy ezeréves adat „megszólal", Élet és Tudomány, 1989. VI. 23.
Bóna István – Nováki Gyula: Alpár bronzkori és Árpád-kori vára, Cumania 7, 1982, 17-268.
Bóna István: A hunok és nagykirályaik, Corvina, Bp., 1993.
Bóna István: A langobárdok története és régészeti emlékei, Szeged, 1993. (Bóna-Cseh/1998).
Bóna–Cseh–Nagy–Tomka–Tóth: Hunok–gepidák–langobárdok, Szeged, 1993.
Bréhier, Louis: Bizánc tündöklése és hanyatlása, Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Bp., 1999.
Curtius, R. Q.: A makedón Nagy Sándor története, Európa, Bp., 1967.
Fettich Nándor: A népi és kulturális kontinuitás a Kárpátmedencében, a Kis Akadémia kiadása, Bp., 1943.
Gaali Zoltán: A székely ősvárak története, mondája és legendája, 1938, hasonmás kiadás: Kriterion és Akadémiai Kiadó, Bp., 1993.
Götz László: Keleten kél a nap, Püski, Bp., 1994.
Győrffy György: Anonymus Gesta Hungarorum, Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről, Magyar Helikon, Budapest, 1977.
Győrffy György: Anonymus, rejtély avagy történeti forrás?, Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.
Győrffy György: Az avarok nyelve, Honfoglalás és nyelvészet, Balassi Kiadó, Bp., 1997.
Harmatta János: A türk rovásírás legkorábbi emlékei (A hun rovásírás). Antik Tanulmányok, 41, 1997 (159–174).
Herényi István: A székelyek eredetéről, Turán, Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó Kht., Bp., 1998. szeptember.
Hunfalvy Pál: A székely kérdéshez, III., Századok, 1881.
Hunfalvy Pál: A hun tulajdonnevek magyarázata, Ethnographia, 1890. 245–247.
Ipolyi Arnold: Magyar mythologia, Pest, 1854., hasonmás kiadás: Európa Könyvkiadó, Bp., 1987.
Huszka József: A székely ház, Bp., 1895.
Juhász Péter (szerk.): Tanulmányok a bolgár–magyar kapcsolatok köréből, a bolgár állam megalapításának 1300. évfordulójára, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
Kiss Attila: Szilágysomlyó, A gepida királyok aranykincsei, Magyar Nemzeti Múzeum, Helikon Kiadó, 1999.
Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára, II. Bp., 1988.
Kristó Gyula (szerk.): A honfoglalás korának írott forrásai. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 7., Szeged, 1995. (Olajos Teréz, H. Tóth Imre és Zimonyi István közreműködésével)
Kristó, Gyula: Hungarian History in the Ninth Century, Szeged, 1996.
Kristó Gyula: A székelység eredete, Székelyföld, kulturális folyóirat, 2000/4.

Kulcsár Péter: Utószó (Oláh/200/131).
László Gyula: Kovrat kagán fiainak történetéhez (Megjegyzések a kettős honfoglalás forrásainak értelmezéséhez), 1981. (Juhász/1981/89)
Ligeti Lajos: A kazár nyelvről (A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban, Bp., 1986., 475–489).
Lukácsy Kristóf: A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei eredeti örmény kútfők után, Kolozsvár 1870., hasonmás kiadása Hunyadi Lászlótól, Bp., 2000.
Makkay János: Avarus, hringus, Salanus, tudósok költötte talányok Erik lovag 795-ös rablóhadjáratától Alpár homokjáig, a szerző kiadása, Bp., 1996.
Makkay János: Előszó (Szörényi/1996/3).
Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai, Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.
Nagy János: A székelyek scytha-hún eredetűsége s az ellenvélemények, Kolozsvárt, 1879.
Nagy Géza: Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyéhez, különnyomat a Székely Nemzeti Múzeum Értesítőjének I. kötetéből., Sepsiszentgyörgy, 1886.
Nagy Géza: A székelyek és a pannóniai magyarok, Ethnographia, Bp., 1890.
Nagy Géza: Egy adat a parthus-ugor érintkezéshez, Ethnographia, Bp., 1897.
Némati Kálmán: A hiung-nu = hun azonosság földrajzi bizonyítékai, Országos Központi Községi Nyomda Rt., Budapest, 1909.
Németh Gyula: Törökök és magyarok, Kőrösi Csoma Társaság – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp., 1990.
Novotny Elemér: Sumir nyelv – magyar nyelv, Népszerű történelmi füzetek, Ősi gyökér, Buenos Aires, 1978.
Moór Elemér: A hunok származásának kérdése, fő tekintettel a nyelvi forrásanyagra, Magyar Nyelv, Akadémiai Kiadó, Bp., 1963.
Munkácsy Bernát: A magyarok eredete, őshazája és vándorlásai, Ethnographia, Bp., 1897.
Oláh Miklós: Hungária, Athila, Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
Püspöki Nagy Péter: A magyar rovásírás eredetéről, Magyar nyelv, 73/1977, 303–313.
Rácz István (szerk.): Tanulmányok Erdély történetéről, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1988.
Rédei Károly: Őstörténetünk kérdései, Budapesti Finnugor Füzetek 10., Bp., 1998.
Rohonyi Gyula: A bolgárokról, a bolgár–magyar–kazar rokonság a magyar nemzeti hagyományban, Turán, Bp., 1917.
Sebestyén László: Kézai Simon védelmében, Bp., 1975.
Simon Péter: A székely írás eredetéről, (Varga/1993/37).
Simonyi Dezső: A pannóniai bolgárok és a magyarság kialakulása, 1981. (Juhász/1981)
Szabó Károly (ford.): Béla király Névtelen Jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről, Pest, 1860.
Szabó Károly (ford.): Kézai Simon mester magyar krónikája, Ráth Mór, Pest, 1862.
Szász Béla: A hunok története Attila nagykirály, Szabad Tér, Bp., 1994.
Szöllősy Kálmán: A székelyek bejövetele, Turán, Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó Kht., Bp., 2001. április–május.
Szörényi Levente: Az eltűnt Ősbuda nyomában, Design & Quality, Bp., 1996.
Szőcs István: A honfoglalás és a székely történelem nehéz kérdései, Helikon, Kolozsvár, hasonmás kiadás: Magyar Adorján Baráti Kör, Budapest, 1996.

Szövegközi ábra. A Csíkrákosi templom (Gyöngyösi János rajza)

Szőcs István: Halandzsa-e az antanténusz? Utunk, Kolozsvár, 1972. Április.

Tagányi Károly: A honfoglalás és Erdély, megvilágításul a székely kérdéshez, Ethnographia, Bp., 1890.

TESz (A magyar nyelv történet-etimológiai szótára), Akadémiai Kiadó, Bp., 1976.

Thelegdi János: Rudimenta azaz a hunok régi nyelvének elemei, 1598. Megjelent Sebestyén Gyula fordításában: Ethnographia, 1904, 8–9., és az Ars Libri kiadásában, Bp., 1994.

TÜ (Tarih-i Üngürüsz), ford. Blaskovics József, szerk. Geönczeöl Gyula, II. Szittya Történelmi Világkongresszus, Cleveland, 1988.

Vékony Gábor: Szkíthiától Hungáriáig. Válogatott tanulmányok. Életünk szerkesztősége – Magyar Írók Szövetsége Nyugat-Magyarországi Csoportja, Szombathely, 1997.

Varga Géza (szerk): Bronzkori magyar írásbeliség, Írástörténeti Kutató Intézet, Bp., 1993.

Varga Géza: A honfoglalók könyvtárairól, Havi Magyar Fórum, 1997.

Varga Géza: Tejút jelkép a koronázási palástón, Hunnia 1998.

Varga Géza: A székely rovásírás eredete, Írástörténeti Kutató Intézet, Bp., 1998.
Varga Géza: A magyarság jelképei, Írástörténeti Kutató Intézet, Bp., 1999.
Varga Géza: Mítoszok őre, Velemér, Írástörténeti Kutató Intézet, Bp., 2000.
Vasziljev, D. D.: Graficseszkij fond pamjatnyikov tjurszkoj runicseszkoj piszmennosztyi aziatszkovo areala, Izdatyelsztvo Nauka, Moszkva, 1983.
Zsukov, J. M. (szerk.): Világtörténet tíz kötetben, Szovjet Tudományos Akadémia, Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1962.

Szövegközi ábra. A Csíkrákosi római katolikus templom

A HONFOGLALÓK KÖNYVTÁRAI

(ROVÁSÍRÁSOS ÉVKÖNYVEK A VOLGÁTÓL KELETRE)

A történelmi irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig[1]

Nemzeti történetírásunk kezdeteinek kutatója előtt nagy és szinte megválaszolhatatlan kérdések tornyosulnak. A legkorábbi történetírói alkotások talán visszavonhatatlanul elvesztek. Ha fenn is maradt belőlük néhány részlet (a sokadik másolatban vagy a szóbeli hagyományban), szerzőik nevét és ismereteik forrását többnyire csak találgatjuk, állításaik hitelét igazoló okleveles adatunk vagy külföldi kútfőnk pedig alig van.

Az ilyen – ismeretek által nem nagyon korlátozott – terepen tevékenykedő szerző szabadabb kezet kap, alkotó gondolatai kifejtésére nagyobb lehetősége kínálkozik, s így történetíró, tudatformáló felelőssége is megnövekszik.

Kristó Gyula kötetének jelentőségét ugyanis az adja, hogy a cím mögött kimondatlanul is felsejlő összetett kérdéscsomagra alapvetően kétféle válasz adható. Attól függően, hogy jól szervezett pusztai állam, vagy besenyőktől hajszolt horda képét kívánjuk-e a Vereckei-hágón 894-ben Ungvár felé ereszkedő Álmos háta mögé rajzolni.

Az írásbeliség – s különösen a történeti irodalom – kezdetei szorosan összefüggenek a magyar államszervezet kialakulásának kérdésével. Írásra ugyanis – mint ez általánosan elfogadott – a magas fokon szervezett társadalmaknak van szüksége.

Kevésbé emlegetett tény, hogy kezdetleges történeti feljegyzésnek tekinthető, szimbólumokból és képjelekből álló emlékeztetőket a valódi írásbeliséggel még nem rendelkező, esetleg csupán kőkori viszonyok között élő törzsi társadalmak is készítettek. Ezek tekinthetők egy természetes fejlődésen átment nép esetében a történeti irodalom legkorábbi kezdeteinek.

Sajnálatos módon a cím által sugallt (valódi) kezdetek vizsgálatával – néhány utalástól eltekintve – a szerző nem foglalkozik. Kristó Gyula munkájában fel sem merül az a kérdés, hogy őseink rendelkeztek-e hasonló kezdeményekkel, s ezek milyen hatással lehettek középkori krónikáinkra.

Mint azt az előszóban olvashatjuk, Kristó Gyula csak a tatárjárás előtt keletkezett történeti alkotásokra volt tekintettel. Fő céljának Anonymus, a Pozsonyi évkönyv, valamint a XIV. századi krónikakompozíció keletkezési idejének, egymáshoz való viszonyának, műfajának és mintájának vizsgálatát tekintette.

A „minták" közé tartoznak azonban az indokolatlanul nem történetinek minősített (honfoglalás előtti magyar) kezdetek is, amelyek elemzése nélkül Kristó Gyula – tudós társaihoz hasonlóan – a maga elé kitűzött részfeladatot sem teljesíthette maradéktalanul.

Nincs tisztázva – írja a szerző –, hogy a legkorábbi magyar történetírói alkotások évenként araszoló, rövid híreket közlő évkönyvek; időrendre ügyelő, bővebben megszólaló krónikák; avagy kerek történeteket kompozicionálisan feldolgozó gesztá k voltak-e.

Azaz a szerző e helyütt nem említi a lehetséges történetírói alkotások között a feliratos emlék és a nemzetségjel típusát. Pedig honfoglaló őseink kétségtelenül készítettek

1 Kristó Gyula hasonló című – 1994-ben kiadott – munkájának kritikája. A jelen cikk első változata 1995-ben a Novemberi Magyar Fórumban jelent meg.

és alkalmaztak ilyeneket, lévén e műfajok általánosan elterjedtek a sztyeppi népek körében és a honfoglalásra készülő magyarságnál kezdetlegesebb kulturális szinten élő népeknél is.

Kutatóink – Kristó Gyula szerint – mindmáig nem tudtak megegyezni a legkorábbi magyar történeti írásmű műfaji meghatározásában és keletkezési idejében sem. A kutatás fő vonulata a geszta jelleget hangsúlyozza (erre utal az ősgeszta, Gesta Hungarorum terminus) és 1000 és 1280 közötti időkre teszi a feltételezett ősgeszta keletkezését. Általában megegyeznek abban, hogy a magyar krónikás irodalom egyetlen alkotásból szökkent szárba.

Ez az ősgeszta – Kristó Gyula szerint – műfaját tekintve krónika volt. Relatív időrendben tárgyalta az eseményeket, így döntő kompozíciós eleme is az idő volt. Az eseményeket általában nem részletezte, nem kerekített novellisztikus epizódokat az egyes mozzanatok köré (ezért nem volt valódi geszta), de nem volt szigorúan év szerinti beosztású vagy évente vezetett alkotás, tehát évkönyv sem. (Egyébként csupán egyetlen magyarországi annales, a Pozsonyi évkönyv maradt reánk, s ez 997 és 1182 közötti évekből közöl adatokat.)

A tatárjárás előtti történeti irodalomban a XII. század vége felé nagy fordulat következett be – írja Kristó Gyula – amikor az addig Európától meglehetősen elszigetelt Magyarország nyitott Európa felé, előbb politikai, majd szellemi értelemben is. A XII. században az egész nyugati Európában felmerült az igény arra, hogy a nemzeti múlt ismerete, amely addig szóbeli formában élt, átlépjen az írásos formába. Ahol ezt az áramlatot nem akadályozta a kolostori évkönyv- és krónikairodalom uralma, ott megjelent és kiterebélyesedett az irodalmi irányú és magaslatú gesztairodalom. E könyv arra próbálta felhívni a figyelmet, hogy a regényes geszta műfaját Magyarországon nem Anonymus, hanem az a XIII. század eleji krónikaszerző honosította meg, aki ugyancsak Franciaországban tanult, s e műfajt új, még fel nem fedezett korra, a magyarság pogány időszakára alkalmazta. 1210 táján tehát két ikermű jött létre: a keresztény magyarok gesztája egy ismeretlen szerző tollából és a pogány magyarok gesztája egy másik ismeretlen – Anonymusnak nevezett – szerző alkotásaként. Az előbbi szerző gesztája forrásaival (a hihetőleg Kálmán-kori ősgesztával és folytatásaival) egyetemben felolvadt a későbbi krónikások alkotásaiban. A magyar őskrónika eleve egy nép keresztény korszaka történetének felvázolására vállalkozott.

A XIII. század elején alkotó névtelen krónikás ez őskrónikát a magyarok történetéről szóló régi könyveknek nevezi (antiqui libri de gestis Hungarorum). A geszta szó e helyütt nem műfaji megnevezés. A liber „könyv" többes számát nem tudjuk magyarázni. Arra az elvi lehetőségre, hogy többféle önálló mű, kis monográfia léte indokolná a többes számot, jelen ismereteink alapján kevéssé gondolhatunk – írja Kristó Gyula, művének 131. oldalán.

Történetírás a kőkorszak viszonyai közepette

A feliratos emlékek primitív változatának sorozataival találkozott Mikluho-Maklaj Új-Guinea pápuáinál. Mint írja, Bongu faluban a férfiak háza homlokzatán egy sor pajzsot látott, amelyek hieroglifákhoz hasonlító durva rajzokkal (halakkal, kígyóval, nappal, csillagokkal stb.) voltak díszítve. Más falvakban a kunyhók falán vagy fák törzsén látott hasonló rajzokat. Megfejtésük kulcsát egy lakomán találta meg, amelyen két csónak vízre bocsátását ünnepelték meg. Az ünnepség végén ugyanis az egyik bennszülött résztvevő egy darab szénnel valami gerendára egy sor hasonló primitív jelet rajzolt, ezzel állítva emléket a csónakok vízrebocsátásának és az azt követő lakomának. (Kabo/1982/294)

Az ilyesféle feliratos emlékek sora aztán alkalmas volt az elmúlt idő eseményeinek évkönyvszerű visszaidézésére, hiszen az évenként ismétlődő naptári ünnepekről tudósító feljegyzések eleve évekhez kötötték, és sorba rendezték az őket megelőző és követő többi feliratot is.

Hasonló szerepet játszott az észak-amerikai indiánok totemoszlopa, amelyik az oszloptulajdonos gazdagságát és tekintélyét, nemzetségének történetét, elődei hőstetteit s néha saját kalandjait illusztrálta (Szegal/1982/336).

Az indián képírás legismertebb emlékei az évkönyvszerű bejegyzéseket tartalmazó, bölénybőrre rajzolt dakota Téli Krónikák. A Kéki Béla (1971/22) által közölt példányt 1800-tól 1870-ig vezették, s a nem fonetikus képjelek többek között háborúról, járványról, áradásról, napfogyatkozásról és halálesetekről tájékoztatnak.

Az emlékezet írásos megerősítésére irányuló igény tehát igen régi az emberiségnél, s ez igényt azzal a fejlett, vagy primitív írásrendszerrel elégítették ki, amelyik éppen a rendelkezésükre állt.

A származásra utaló, akár a kőkorszak óta megőrzött nemzetségjelek is tekinthetők egyfajta primitív történetírásnak. A nemzetségjel viselői ezzel jelezték mindenki számára elolvashatóan a származásukat. Ilyen, a dinasztia származástudatát megörökítő nemzetségjel a Nimród tamga, amely megtalálható egy XII. századi magyar ezüstdénáron, meg a bolgár és a hun (gepida) uralkodók környezetében is. A magyar és a bolgár uralkodó dinasztia egyaránt Atillára vezette vissza a családfáját s az általuk közösen használt nemzetségjel erre a közös származásra emlékeztette a kortársakat.

A Nimród tamga az Orion csillagkép vonalas rajza. A csillagképben a sumérek Ninurta hadisten alakját tisztelték s Ninurtát ma Nimróddal azonosítják. Sztyeppi eleink – néprajzi és mitológiai adatok alapján – szintén Nimród ősapánkat látták az Orion csillagképben. Amikor az első latin betűs krónikáinkat írni kezdték, ez a tamga bizonyosan a krónikásokat befolyásoló egyik tényező – ha úgy tetszik forrás – volt a hun történet megfogalmazásakor. Thúróczy János krónikájában ez a hagyomány így fogalmazódott meg: *„Attila király sem vádolható semmiképpen, hogy megtagadta származását, hiszen címzésében ott találjuk, hogy a nagy Nimród unokájának vallotta magát."*

A Nimród tamga korunkban annak bizonyítéka, hogy az Árpádház Nimródtól és Atillától származtatta magát – azaz ma is felhasználható, írásszerű forrásadatot jelent a történetírók számára (vö. Varga/1999/111!). S itt nem csupán a történelmi kapcsolatot bizonyító adat fontos, hanem az is, hogy ez az adat (a tamga grafikai alakja) nem maradhatott fent szájhagyomány útján. Ezt a tamgát csak valamilyen grafikai jellegű alkotáson (rajzon, rováson, pénzérmén stb-n) lehetett továbbadni és megőrizni. Ezért értékelhetjük a hun korból másolatban reánk maradt, történeti értékű írásos forrásnak.

Fontos tanulságot jelentenek az azték, maja és miszték indiánok kódexei, amelyekből alig néhány élte túl Diego de Landa püspök és társai könyvégető buzgalmát. Közülük a Codex Bodley, az oxfordi egyetemi könyvtárban, a Bodleianában őrzött miszték könyv – amelynek értelmezését 1951-ben adta közre Alfonso Caso mexikói régész – az uralkodó családok tagjainak legfontosabb életrajzi adatait sorolja fel, azaz jellegzetes történetírói alkotás (vö: Kéki/2000/46!).

Számunkra most az a leglényegesebb, hogy ezeket a szó-szótagoló írással írt kódexeket a kőkorszak viszonyai között élő népek írták. S nagyon különös lenne, ha a jóval fejlettebb kulturális szintet képviselő honfoglaló magyarság esetében kétségbe vonnánk a hasonló történetírói alkotások létezését.

Történetírás a sztyeppi népeknél

A szó-, szótagoló- és betűírással rendelkező sztyeppi népek fejlett írásuknak megfelelő színvonalú történetírói alkotásokat hoztak létre.

Berosszosz a szkíták kortársa volt és feljegyezte róluk, hogy *„nagyon kedvelték a történetírást és egész könyveket írtak fejedelmeikről és vitéztársaikról"* (Ferenczi/1854, Richter/1925, Gosztonyi/1995/ 31. o.). A görög történetíróknál pedig annak emléke maradt fenn, hogy a szkíták az utókor okulására a templomaikban állítottak feliratos emléket hőseik nevezetes tetteinek. Azaz a szkíták bizonyosan vezettek évkönyveket és krónikákat, de emlékfeliratokat is állítottak.

A szkíta írás elsősorban a rovástechnológiára alapozódhatott. A székely írással nem csupán a technológiája egyezhetett meg, hanem a jelrendszer néhány további jellemzője is. Talán nem véletlenül nevezték néhány évszázaddal ezelőtt a székely írást szkíta, vagy hun-szkíta írásnak. A campagnai szkíta balta feliratát két kutató is magyarul, a székely betűk segítségével olvasta el. Azaz a szkíta évkönyveket vagy azok egy részét vezethették a székely rovásírás elődjével, magyarul vagy magyarral rokon nyelven is.

A sztyeppi népektől reánk maradt feliratok közé tartozik a majackoje gorogyiscsei kazár, a madarai (66. o.) és pliszkai bolgár, valamint a Bilge kagánnak és Tonjukuknak emléket állító türk írásemlék. Ez utóbbiak történeti értéke közismert.

Kevésbé köztudott, hogy az ókori magaskultúrákban olyannyira divatos, történelmi eseményeket megörökítő sziklafeliratok egyetlen európai megfelelőjét a velünk részben közös történelmű vagy valamiképpen rokonságban is álló, sztyeppéről érkező bolgár nép készítette a bulgáriai Madarában (66. o.). Aszparuh utódai – Tervel, Kozmeszij és Omurtag kán – vésették föl egy 23 méter magas sziklára a szláv-bolgár állam és Bizánc „történelmi krónikáját". A sziklán egy lovas is látható, alatta dárdával ledöfött oroszlán hever, mögötte pedig egy kutya. A relief melletti görög nyelvű szöveg azonban annyira tönkrement, hogy a legutóbbi időkig csak részben tudták megfejteni. Amikor végre ez teljesen sikerült, a bolgár tudósok közül alig hitte bárki is, hogy a hazánkban oly sok vihart kavart „kettős honfoglalás" egyik közvetett bizonyítékára derült fény. (Vö. Veszprémi/ 1981, László/1981/90!)

Könyvek, sőt könyvtárak feltételezése a sztyeppi népeknél és környezetükben korántsem anakronizmus. A korabeli Közép-Ázsia nem csupán városairól, hanem könyvtárairól is nevezetes volt. 523 táján pedig, amikor a magyarság is a Kaukázus előterében tartózkodhatott, a kaukázusi hunok között tevékenykedő örmény egyház térítő papjai Biblia-részleteket fordítottak hun nyelvre.

Nincs okunk azt feltételezni, hogy a történetírás és a könyvek használata az idők előrehaladásával kiveszett volna a pusztai népek szokásai közül. Amint azt sem gondolhatjuk, hogy ha ez általánosan fennmaradt a sztyeppén, akkor alóla éppen a magyarok (hunok, avarok) kivételt képeznének.

A tudós Bonfini szerint is a hunok, az előkelők ösztönzésére és a visszamaradottak írásai és emlékezése által indíttatva szánják el magukat a Szkítiából való újabb kiköltözésre.[2] Milyenek lehettek ezek az írások és visszaemlékezések? A legkézenfekvőbb rovásírással készített feljegyzésekre gondolnunk.

2 *„Unni et majorum hortatu et eorum qui remanserant literis, memoriaque perciti ... iterum emigrare constituunt."* Decas I. liber IX.

Annál is inkább, mert a szláv írást megalkotó Cirill (azaz Konstantin) legendája az egyházi szertartásokon 861 előtt már saját írást és könyveket használó népek között említi az avarokat és a magyarokat is. Konstantin 861-ben a Krím-félszigeten, 882-ben pedig valahol az Olt völgyében találkozott magyarokkal. Legkésőbb ekkor ismerhette meg az Álmos és Árpád népe által használt rovásírást. A Kárpát-medencében élő avarhunok írásával – s ez lehet a székely rovásírás őse – már 861 előtt is találkoznia kellett.

S ha eleink az egyházi szertartások kedvéért készítettek könyveket, akkor aligha kételkedhetünk abban, hogy évkönyveik és krónikáik is voltak.

Rótt történelem

A fenti sztyeppi írásemlékek jellemzően valamiféle rovásírással készültek. Ilyen az említett – reánk maradt – feliratok majd mindegyike s feltételezhető, hogy az elveszettek többsége is ilyen volt. Kérdés, hogy a székely rovásírással készültek-e történeti értékű feliratok, évkönyvek vagy krónikák?

Korai székely írásemlékeink java része elveszett, ezért csak feltételezhetjük, hogy voltak rovásírással írt évkönyveink és krónikáink. A fennmaradt kései emlékek között azonban van történeti értékű, a fontosabb események megörökítését célzó felirat. Ilyen például az énlakai unitárius templom 1668-ból származó rovásírásos felirata, amely a mennyezet kifestésének állít emléket. Az 1501-ből származó és 1784-ben elpusztult csíkszentmártoni rovásfelirat is építési felirat. Öt magyar követ fogva tartásáról – tehát történeti adatról – tájékoztat az 1515-ben készült konstantinápolyi rovásfelirat is.

Nagyjából ennyi bizonyítékunk maradt arra, hogy a székely rovásírást egykor felhasználták történeti adatok feljegyzésére. Ez a maradék azonban csupán elenyésző töredéke lehet az egykor volt számtalan történetírás-jellegű alkotásnak.

Nincs okunk kételkedni abban, hogy a sztyeppi magyarok rendszeresen készítettek emlékfeliratokat, s hogy a történeti irodalom terén jelentősebb alkotásokat (évkönyveket, krónikákat) is létrehoztak. Készítésüket szükségessé tehette, sőt kikényszerítette államszervezetük, a gazdasági, katonai, vallási és politikai adminisztráció léte. Például a háborúk tervezésekor ismerni kellett az előző hadjáratok erőforrásigényét, a felkészülés érdekében megtett intézkedések jellegét, a saját hadiipar termelési adatait, a szomszéd népek erejét és szokásait, a földrajzi viszonyokat. Ezekhez genealógiai, vallási stb. adatok társulhattak s mindezek sorozata hamar elvezetett az évkönyvek és krónikák készítéséhez.

Magyar nyelvű rovásírásos évkönyvek feltételezése nem példátlan. Hasonló lehetőséget már Toldy Ferenc és Györffy György is felvetett. Györffy szerint *„a rokon türk feliratokból nyilvánvaló, hogy az uralkodó réteg élt vele; a kagánok jegyeztették fel (a székely rovásírás) betűivel tetteiket, az uraknak állítottak feliratos sírkövet."* (1977/362).

Mindezek a magyar történeti irodalom esetében egy lassú, szerves, belső fejlődés feltételezését engedik meg. A magyar történeti irodalom ugyanúgy magyar eredetű, mint ahogy a székely rovásírás is. Azaz nem türk, vagy nyugati minták nyomán alakult ki a történetírásunk, hanem a magyar történelem ismeretlen mélységeiben, akár kőkorszaki előzmények talaján is. Ezért a magyar történeti irodalom első képviselői (műfajukat tekintve) nem az évkönyvek, vagy a krónikák, hanem rovásírással, vagy preírással készített emlékfeliratok és jelképek, például a származásra utaló nemzetségjelek voltak.

Ezeket a jelképeket és emlékfeliratokat – még a Volgától keletre – a rovásírással írt évkönyvek követték.

Kristó Gyula ugyan azt írja, hogy a későbbi kutatás nem igazolta Toldy Ferenc jeles irodalomtudósunk azon feltevéseit, miszerint már a X. században, a magyar nagyfejedelmek kancelláriájában készültek feljegyzések. A „későbbi kutatás" azonban, mint ez Kristó Gyula művéből is kitetszik – a magyarság kulturális eredményeinek tudatos figyelmen kívül hagyása miatt – korántsem képes megfelelő választ adni a magyar írásbeliség (s ezen belül a történeti irodalom) kezdeteivel összefüggő legfontosabb kérdésekre.

Sztyeppi évkönyvek Anonymusnál

Ilyen pusztai évkönyvek emléke Anonymusnál is fennmaradt: *„Az Úr megtestesülésének nyolcszáznyolcvannegyedik esztendejében, amint az év szerint jegyzett krónikákban írva vagyon, a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak hívnak, kijött Szkítia földjéről nyugat felé. Közöttük kijött Álmos vezér ... Ügyek fia ... uruk és tanácsadójuk nekik ... fiával, Árpáddal ... szövetséges népeknek megszámlálhatatlan sokaságával. ... Az Etel (Volga) folyót pogány módra tömlőn ülve úsztatták át."*

Kristó Gyula szerint Anonymus e helyen *„teljesen egyértelműen Regino évkönyvét hasznosította".*

Kristónak erről az állításáról azonban aligha mondhatunk mást, mint hogy az a tények meghamisítása. Anonymus ugyanis nem egyetlen, hanem több egybehangzó évkönyvről beszél, miközben Reginonak csak egyetlen évkönyvéről tudunk. Ráadásul Regino a kivonulást a 889. évhez köti, azaz tőle Anonymus 884-es évszáma semmiképpen nem származtatható.

Több egybehangzó évkönyv egyébként is csak az események helyszínéhez közel (a Volga vidékén, például Horezmben, Kazáriában) keletkezhetett, hiszen a távolabb dolgozó történetírókhoz esetleg csak évek múltán, különböző időpontokban jutott el az átkelés híre. Mivel a többi, reánk maradt kútfő ennek megfelelően egymástól és Anonymustól is eltérő évet ad meg a kiköltözés időpontjaként, ezért Anonymus fenti évszámát egyik ismert forrásból sem származtathatjuk.

Olyan – azóta elveszett – évkönyvcsoportra kell tehát gondolnunk, amelyek egymáshoz és Anonymushoz is jóval közelebb álltak, mint a ma ismert mohamedán, bizánci, szláv és nyugati kútfők. S aligha feltételezhetünk mást, mint egykor rovásbetűkkel vezetett magyar évkönyveket, amelyeknek Anonymus a latin betűs másolatait vagy kivonatait láthatta a magyar királyi és főúri könyvtárakban.

Ezekről a magyar évkönyvekről nem sokat tudunk, de az feltételezhető, hogy a szerkezetük és a tartalmuk jórészt, szükségképpen és sajátosan eltérhetett az idegenekétől.

Bonfini a magyarok évkönyveiről

A magyar történetírásnak eme sajátosságára, az idegen történetírók munkáitól való szerkezeti és tartalmi eltérésre már Bonfini, Mátyás király történetírója is felfigyelt:

Atilláról *„A magyarok évkönyvei azt hagyományozzák, hogy (testvérét, Budát) a catalaunumi vereség után gyilkolta meg"* (1995/80).

„Egy évkönyvíró szerint a hunok Őse Hunor és Magor volt, ez azonban a népek eredetéről csak fecseg, mert a zsidó histórián kívül semmit sem olvasott." (1995/61)

„Mint a magyar évkönyvek mondják, (Atilla) *akkora hun sereget szedett össze, hogy táborában a segédcsapatokon kívül tízszer százezer embert emlegetnek. Ez ugyan lehe-*

tetlennek hangzik, azonban mégis valószínűsíti a szkíták megszámlálhatatlan sokasága és birodalmuk kiterjedése" (1995/78).

„A magyar évkönyvek a többitől eltérőleg a catalaunumi ütközetet és az orleans-i ostromot a reimsi elé teszik, szerintük Attila a Galliák, az orleans-iak meg a reimsiek előtt támadta meg Konstancát, Luxeuilt, Besancont, Chalont, Macont, Langres-ot, Burgundiát és Lyont. Nem tudjuk elég biztosan, melyiknek higgyünk." „A magyar évkönyvek, és sokan mások is, azt mondják, hogy Attila, miután az itáliai és illyricumi hadjáratban diadalmaskodott, és ... hazament ... Sicambria lakosságának háromszor adott lakomát" (1995/150).

„a hunok, akiket aztán magyaroknak neveztek, visszatértek a Pannóniákba. Mert – ha évkönyveiknek esetleg hihetünk – az üdvösséget követő hétszáznegyvennegyedik, az Attila halála utáni háromszázegyedik esztendőben, Leó fia, Konstantin császárságának és Zakariás pápaságának az idején jöttek vissza. Más szerzők nagyobbrészt azt állítják, hogy az egyszer már elfoglalt Pannóniákat nem is hagyták el sohasem. ... nem találhatták elhagyatottan azt a termékeny és kellemes éghajlatú földet, amelyre nemcsak a szomszédok, hanem a legtávolabbi nemzetek is ácsingóztak. Az ő évkönyveik is cáfolják, hogy visszatértükben e helyeket üresen találták volna, hiszen ezek arról tanúskodnak, hogy ott részben szarmaták laktak, akiket lengyeleknek hívunk, és ... a Dunánál ott lelték a messze környéken uralkodó lengyel Szvatét, Marót fiát." (1995/187)

„A magyarok ostoba évkönyveit csak szidni lehet, amiért kontár hanyagsággal mellőznek egy sereg emlékezetre méltó háborúságot, amelyek a germánok és a gallok ellen folytak. Mi pedig ezt az időbeli űrt, amennyiben ránk tartozik, megkíséreljük kitölteni Liutprand és más írók segítségével." (1995/192)

Azaz már Bonfini is felismerhette, hogy a magyar évkönyvcsoport nem keletkezhetett úgy, ahogyan ezt ma általában magyarázni szokták: pusztán, vagy elsősorban a nyugati krónikák másolása útján. Hiszen akkor nem mondanának azoknak ellent s nem lenne bennük (azokhoz képest feltűnő) kitöltendő időbeli űr, eltérő adat sem. Ezeket az eltéréseket a korai magyar történelem sajátosságai magyarázzák, amelyek szükségképpen nyomot hagytak a magyar történetírásban is.

A jellegzetes eltérések egyúttal a honfoglalás előtti történetírásunk létezését is bizonyítják.

Érdekes Bonfini szóhasználata is, mert krónikák helyett évkönyveket említ. Az Árpádok korából fennmaradt történetírói alkotásainkat ma (egy kivétellel) a műfajuknak megfelelően krónikának vagy gesztának nevezzük, s nem évkönyvnek. A különbség talán több puszta szóhasználati eltérésnél. Azaz Bonfini tudatában lehetett annak, hogy az általa ismert magyar történelmi munkák legalább részben a hun-avar évkönyvek kivonatai, vagy feldolgozásai.

Ilyenek létezését leginkább a székely eredettörténet s azon belül is a Csaba királyfiról és hosszú életéről megőrzött tájékoztatás bizonyítja (87. o.).

Rovásírásos kötetek Európában

Szamosközi István történetíró, aki 1591-93 körül Itáliában járt, a firenzei Laurenzia hercegi könyvtárban rovásírásos könyveket látott. *„Ezen írásmódnak egész kötetekre menő nagyon régi példája maradt fenn máig Etruria nagyhercegének könyvtárában, Flórencben"*

– írja az Analecta Lapidum ... kezdetű munkájában. – *„Nem csak ezek az írásjelek, hanem az egész kódex is magán viseli a nagy régiség minden jegyét, hogy az európaiak már felhagyhatnának a nemrég feltalált ólombetűs könyvnyomtatás dícséretével, minthogy ez a könyv, melyet századokkal ezelőtt, a mai világ szemében ismeretlen betűkkel nyomtattak, kiáltóan hirdeti, hogy ennek a mesterségnek a szkythák voltak feltalálói."* Meg is említi, hogy a herceg állítása szerint egy szkíta fejedelemtől kapta ajándékba a köteteket.

Hogy ez a Szamosközi által említett kötet pontosan milyen lehetett, ma már nem tudjuk megmondani. Az azonban kétségtelen, hogy a sztyeppi népek rovásírással vezetett könyveket alkottak. Egyetlen ilyen – türk rovásírással írt – kötet reánk is maradt.

Azaz Szamosközi tudósítása is megengedi annak feltételezését, hogy a ma ismert magyar krónikafolyam egy eredetileg rovásírással vezetett pusztai évkönyv-sorozatra épülhet. Ilyen könyvek nem csak Itáliában, hanem magyar földön is fennmaradhattak, legalább kivonatokban.

Rettegi István Historia Transylvaniae Hungaricae ... kezdetű művének 1740-ből származó másolata székely ábécét közöl a következő magyarázattal: *„A betűk eredetije az etruriai nagyherceg könyvtárának igen régi ép kötetében van meg, nilusi papírra nyomva. A könyv indexében ez van: Igen régi typographikus könyv, szkytha betűkkel az etruriai herceg könyvtárában, melyet állítólag a quirinói szkythák fejedelme küldött X. Leó pápának Florencbe."*

Sebestyén Gyula 1915-ben zavarnak minősíti Rettegi állítását. Maguk a fizenzei kötetek azonban létezhettek, mert 1595-ben, a paduai Antonius Maginus Geographiae, Cl. Ptolomaei Pars II. c. munkájában szintén említést tesz róluk. S ha azok valóban a Rettegi által közölt székely betűkkel íródtak, akkor eggyel több okunk van a honfoglalás előtti rovásírásos magyar évkönyvek létezésének feltételezésére.

Azt is tudjuk, hogy a hun-utód ujgurok 1000 körül fából faragott és olajos korommal megfestett betűkkel könyveket nyomtattak. Bél Mátyás szerint a hunok hozták Európába a könyvnyomtatás technikáját, a hunok régészeti emlékein pedig megtalálhatók a székely jelek előképei. Ezért Rettegi állítása talán mégsem jár messze az igazságtól. A firenzei rovásírásos kötetek „szkíta" betűinek valóban lehetett valami köze a székely rovásjelekhez.

Az akadémikus kutatás azonban nem rovásírásos hun évkönyveket, hanem egy nyugati mintákról másolt „ősgesztát" feltételez a ma ismert magyar krónikafolyam előzményeképpen. Azt persze nem vitatják, hogy a magyarság saját szóhagyománya ebbe a krónikafolyamba bekerülhetett.

Esetenként tanulságos e szóhagyomány és a krónikák kapcsolatának megfogalmazása is.

Róna-Tas András szerint *„A magyar ősgesztát jó 270 évvel a honfoglalás után jegyezték le. Abban azonban biztosak lehetünk, hogy a fejedelmi, majd királyi udvar hagyományai ismertek voltak az első írásos lejegyzés előtt is. Úgy kell elképzelnünk e hagyományokat, hogy a fejedelmi udvarban foglalkozásszerűen adták elő a fejedelmi nemzetség történetét. A krónikás általában az emlékezetére támaszkodott, amikor különféle alkalmakkor előadta a történeti hagyományt, de az is elképzelhető, hogy emlékezetét valamilyen eszköz is segítette. Ez lehetett rajz, rovás, vagy pusztán a történet ritmikus, visszatérő elemekkel színezett formája."* (1996/321)

Azaz a máskor hiperkritikus Róna Tas András nem vonja kétségbe, hogy a magyar krónikafolyam korábbi rovásírásos előzményekre támaszkodhatott, amelyek az emlékezet megőrzését szolgálták. S ugyan mi akadályozhatna meg bennünket abban, hogy ezeket – Anonymusra gondolva – évkönyveknek nevezzük?

A hun könyvek külalakja

Azt tehát a fenti néhány adat alapján sejthetjük, hogy a magyarul beszélő heftalita avarhunoknak voltak könyveik. E hun könyvek tartalmáról keveset tudunk, a külsejéről azonban a Szent Korona Krisztus-képei tájékoztatnak bennünket. A Szent Koronát a Hun Birodalomhoz tartozó mervi oázisban készíthették 450 táján, s a zománcképeknek ennek megfelelően több hun vonatkozása is van.

Ezeken a zománcokon olyan írásszerű jelképek láthatók, amelyek megtalálhatók a hunoknál is, meg a magyaroknál is. Ezek közé tartoznak a Szent Korona Krisztus-képeinek vállán, illetve térdén lévő, vizet jelképező kacskaringók. Hasonló – aranyból készített – kacskaringók megtalálhatók ukrajnai hun sírokban is. E kacskaringók megfelelője egy nyugat-mongóliai kőszobron is reánk maradt (174. o.).

Ez ábrázolásokon a kacskaringók a test kiemelkedő részein: a vállon, a könyökön és a térden helyezkednek el. Ez az elhelyezés antropomorf világelképzelésre (és a koronatanban is felismerhető organikus államszemléletre) utal, amely a test említett kiemelkedéseit a hegyekhez hasonlítja.

A kacskaringók és a hegyek párosítása a Krisztus-zománcon ősi (a világ teremtésére emlékező, ezért primitív történetírói alkotásnak is tekinthető) szimbolikus üzenetet hordoz. A folyót és hegyeket ábrázoló hieroglifákból alkotott képmontázsok a székely rovásjelek segítségével kiolvashatók, mint a „j" és „m" rovásjelekből összetett ligatúrák, amelyek az iráni Jimához hasonló mítikus ősalakra (Jó mágusra) utalnak. Ugyanez a jelpárosítás látható – többek között – egy gyimesbükki hímestojás világmodelljén is (224. o.): azaz a Szent Korona Krisztus-képeinek ábrázolási hagyománya sztyeppi eredetű és hun-magyar jellegű.

Számunkra ebből most az a legfontosabb, hogy a Szent Korona mindkét Krisztus-képén könyvet látunk (1. ábra). Ezek rovásbetűkkel írt, magyar nyelvű hun könyvek ábrázolásai is lehetnek. Ilyen külsejű Szentírásokat őrizhettek a mervi hunok keresztény püspökségének könyvtárában az V. és VI. században.

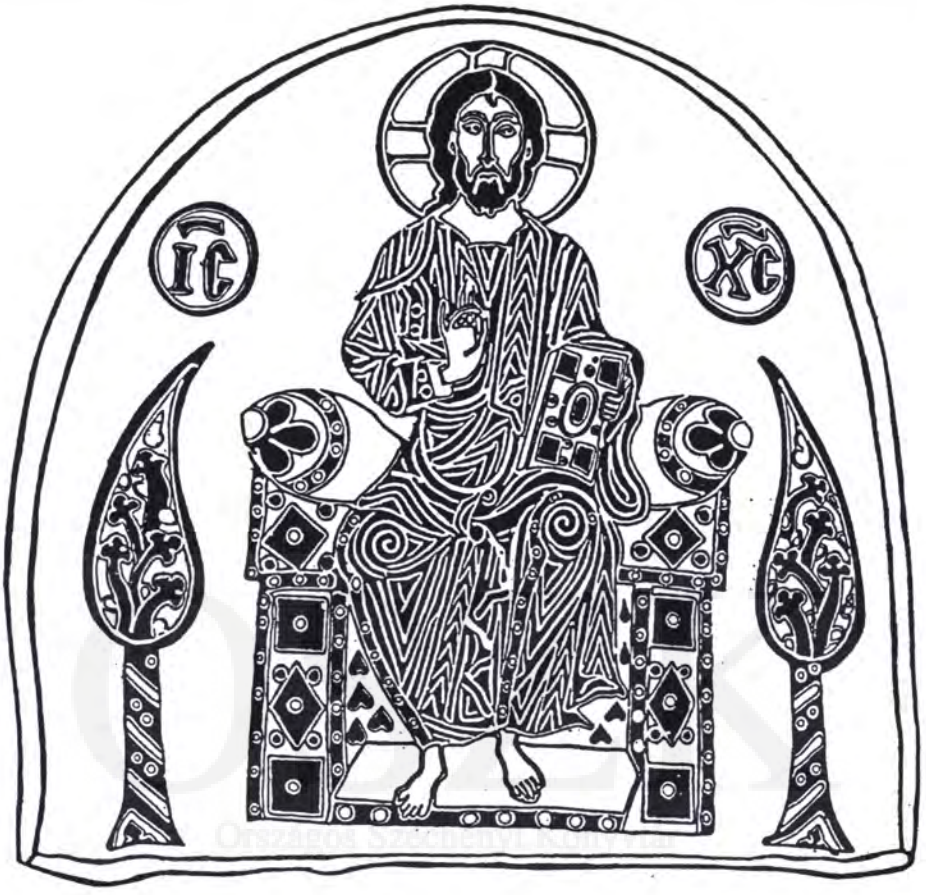
A zománckép szimbólumai szerint a könyveket használó hun keresztények természetesnek tartották a rovásírás használatát. Talán ennek köszönhető, hogy rovásfeliratainak jó része székely templomokban maradt fenn. S hogy a magyarság egykor Istenéről is feltételezte a rovásírás ismeretét, azt a Veleméren máig használt, rovásbetűket ábrázoló tetőcserepek is bizonyítják. Ezekkel veleméri atyánkfiai az égiek védelmét kívánták kieszközölni égiháborúk idején. (Varga/2000/56, 72)

Nyelvünk tanúsága

Hogy ősi és eredetileg keleti hagyomány lehet népünknél az íráshasználat, azt többek között *könyv* és *rovás* szavunk kiterjedt rokonsága is bizonyítja.

A *könyv* például a kínai *küen* „írásos tekercs" rokona, *rovás* szavunk megfelelői pedig a német *rabisch, rosch*, a lengyel *rovasz* stb. S a németek aligha vették át tőlünk a *rabisch* szót máskor, mint a szarmata-hun-avar korban, amikor a germán rúnák használata is kialakult.

A kérdésről (írással kapcsolatos szókészletünkről) részletesebben lásd: Varga/1998/72!

1. ábra. Jézus Krisztus zománcképe a Szent Korona abroncsán; térdén és mellén a rekeszrajz rovásjelekkel azonosítható „jm" (Jó Mágus) és „s" (Sarok, Nagy Hegy) szimbólumokat tartalmaz; a kezében tartott Szentírás mintájaként a mervi hun püspökség rovásírással írt magyar nyelvű könyvei is szolgálhattak

A Kínától a germán területekig terjedő hatalmas térség íráshoz kapcsolódó terminológiáját a tárgyalt időszakban elsősorban a magyarul beszélő hunok egységesíthették, de a korábbi évezredek ismeretlen nomád és vadászkultúrái sem zárhatók ki.

Királylisták rokonsága

Maradt-e reánk olyan adat a magyar krónikákban, amelyről sejthető, hogy a sztyeppi rovásírásos évkönyvek örökítették reánk?

Igen, s például az Árpád-ház származására vonatkozó adatok is ilyenek lehetnek.

A magyar krónikák királylistáiban fennmaradt Nimród és Attila mellett Keve és Keár neve is. Míg az első kettő szereplését esetleg a biblikus hagyománynak, vagy középkori toposznak is tulajdoníthatják egyesek (azonban ez is indokolatlan), az utóbbiakra már aligha fogható rá hasonló. E két név ugyanis Kavád és Kürosz iráni uralkodókat jelöli,

akik sem a biblikus hagyományban, sem a nyugati krónikairodalomban nem szerepelnek a magyarok királyaiként, vagy a magyarokkal közvetlen kapcsolatban.

Pedig ez a közvetlen kapcsolat létezett, mert például Kavád a heftalita hunoknak köszönhette a trónját. A fia, Kürosz, adót fizetett a hunoknak. Tabari és a Derbend Nahme szerzője szerint Kürosz alapította a Kuma menti Madzsar városát. Egy török forrás pedig a magyaroknál fennmaradt hagyományról tájékoztat, miszerint Kürosztól maradt reánk maga a Szent Korona is (Varga/1999/188).

A magyar krónikák királylistáiba Kavád és Kürosz neve nem a nyugati krónikákból, hanem a magyarság hun hagyományának részeként kerülhetett. A királylisták egy-egy nép történelmének legfontosabb adatai. Ha feltételezhető, hogy a hunoknak és a honfoglalás előtti magyarságnak voltak könyvei, akkor arra kell gondolnunk, hogy azokban a királylisták a legfontosabb adatok között szerepeltek. S ha e krónikák kivonatolására és másolására került sor, akkor ezeknek a legfontosabb adatoknak a megmaradására következtethetünk elsősorban. A királylisták nehezen értelmezhető ellentmondásai pedig az őstörténelmünk bonyolultságával, többágú voltával magyarázhatók. A királylistákon túl a magyar krónikák további adatai is származhattak rovásírásos sztyeppi (vagy kárpát-medencei) évkönyvekből.

Az „ősgeszta" hipotézis tarthatatlansága

Kristó Gyula sokszor elárulja prekoncepcióit, amelyek műve írásakor vezérelték.

Példa erre ama ellentmondás is, ami a címben ígért kezdetek és ennek az előszóban olvasható korlátozása között feszül. Az ugyanis, hogy Kristó Gyula csak a tatárjárás előtt keletkezett történeti alkotásokkal foglalkozik, a valódi kezdetekkel nem.

Egy nép őstörténelmének végét, történeti korszakának kezdetét általában az írásbeliség és főleg a történetírás megjelenéséhez kötik. Ez alól a magyar történelem szokásos korszakolása kivételt képez, mert a magyarság esetében a honfoglalást megelőző időszakot eleve őstörténetnek tekintik. Ez a korszakolás azt a szélsőséges finnugrista álláspontot tükrözi, amely a honfoglalókat besenyők által üzött primitív hordának próbálja beállítani. Azon az előfeltevésen alapul, amely szerint a székely rovásírás puszta koholmány; vagy ha nem koholmány, akkor is viszonylag későn, a Kárpát-medencében alakult ki.

E hibás kiinduló feltevés logikus folytatása, hogy a történetírásunk is csak a honfoglalás után, egy nyugati mintát követő ősgesztával kezdődhetett. Természetesen mindkét tétel megalapozatlan.

Kristó Gyula a fenti – ma már reménytelen utóvédharcot folytató – finnugrista álláspont utolsó képviselői közé tartozik. Kristó könyve – a szerző szándékaival ellentétben – éppen e nemzet- és tudományellenes prekoncepciónak a tarthatatlanságát bizonyítja.

A *liber* „könyv" szó többes számát ugyanis – a neves szerző álláspontjával ellentétben – csak több könyv létezésével lehet magyarázni. Azaz sem elvi, sem gyakorlati lehetőség nincs arra, hogy krónikáink és gesztáink előzményeként egyetlen – nyugati előzményekre visszamenő – könyvet (ősgesztát, vagy őskrónikát) tételezzünk fel. A szerzők, bármilyen jó nevű szerzők hiperkritikus álláspontja nem elegendő a források világos tanúvallomásának elvetésére, esetünkben a többes szám egyes számmá redukálására. Különösen igaz ez akkor, ha az elvetést semmiféle érvrendszer nem támasztja alá, sőt a szerző maga is bevallja, hogy nem tud magyarázatot adni az ellentmondásra.

E tanácstalanság tulajdonképpen érthető, hiszen lehetetlen azt megindokolni, hogy a több évszázados források miért nem igazodnak néhány – szerzőik által a mindenkori megszállóink kedvéért – újabban kiagyalt elmélethez.

Irodalom

Bonfini Antal: A magyar történelem tizedei, 1.3.120., Balassi Kiadó, Budapest, 1995.
Györffy György: István király és műve, Gondolat, 1977.
Kabo, V. R.: Az őskori művészet szinkretizmusa, A művészet ősi formái, Gondolat, 1982.
Kéki Béla: Az írás története, Gondolat, Bp., 1971.
Kéki Béla: Az írás története, Vince Kiadó, Bp., 2000.
Kristó Gyula: A történelmi irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig, Irodalomtörténeti füzetek, Argumentum Kiadó, Bp., 1994.
László Gyula: Kovrat kagán fiainak történetéhez (megjegyzések a kettős honfoglalás forrásainak értelmezéséhez), Tanulmányok a bolgár-magyar kapcsolatok köréből, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
Róna-Tas András: A honfoglaló magyar nép, Balassi Kiadó, Budapest, 1996.
Szegal, D. M.: Mitológiai ábrázolások a Kanada északnyugati partvidékén élő indiánoknál, A művészet ősi formái, Gondolat, 1982.
Varga Géza: A magyarság jelképei, Írástörténeti Kutató Intézet, Bp., 1999.
Varga Géza: Mítoszok őre, Velemér, Írástörténeti Kutató Intézet, Bp., 2000.
Veszprémi Miklós: Aszparuh, az alapító, Magyarország, 1981/26.

Szövegközi ábra. Ótürk felirat Mongóliából (Malov nyomán)

SZÉKELY ROVÁSJELEK HUN TÁRGYAKON

BEVEZETŐ

Több szerző[1] foglalkozott már a hunok íráshasználatával, felsorolva a hun írásbeliségre vonatkozó adatokat, de a kérdéskör alapos feldolgozása és a véglegesnek mondható kép kialakulása még várat magára. A fennmaradt adatok alapján a hunok az írás birtokában voltak, jellegéről azonban kevés adattal rendelkezünk.

E tanulmányban bemutatunk néhány hun és a hunokhoz kapcsolódó emléket, amelyen írásjelek, mégpedig jobbára a ma székelynek nevezett írás jelei találhatók; valamint ismertetünk néhány további, a hun írásbeliség kérdéséhez tartozó adatot és megfontolást.

Hunok alatt értve a hun népek valamennyi fajtáját (az ázsiai hunoktól az európai hunokig), sőt az avarokat is, mert valamiképpen a varchoniták is hunok voltak. Azaz a magyar krónikák szóhasználatát fogadjuk el, amelyek nem említik az avar nevet, bár tetteikről (mint a hunok, vagy a magyarok cselekedeteiről) beszámolnak.

Írás alatt értve a valódi írásokat, a preírást sőt a szimbólumokat is – mert ezek egymástól való éles elkülönítése az adathiány miatt nem mindig lehetséges, de nem is szükséges. A vallásos jelképekből kialakult székely rovásjelek ugyanis mindvégig megőriztek valamit a szimbólumszerű használatból.

Ebben a jelenségben a sztyepp kulturális hagyományőrző jellege tükröződik. Aminek köszönhetően történelmi léptékkel mérve is hosszabb ideig tarthatott az az „átmeneti" állapot, amikor a jelnek mind a fogalom-, mind pedig a hangértéke közismert volt.

Több példát is fogunk találni a következő fejezetekben az olyan párhuzamos alkalmazásokra, amikor is ugyanaz a jelforma egyszerre vallásos szimbólumként s fonetikus jelként is szolgált. Ilyen például a *kettős kereszt* (hun nagyszíjvégen, a magyar címerben és a székely „gy" rovásjel formájában), valamint *az élükre állított hegyek sora* (hun nagyszíjvégen, az esztergomi oroszlános freskón, korondi fazekasmotívumok között és a székely írás „m" rovásjeleként).

Illik figyelmeztetnem az olvasót, hogy az akadémikus áltudomány „felkent papjai" esetenként fanyalgással vagy tüntető félrenézéssel fogadják az alább olvashatókat. Ők azok, akik sohasem vették a fáradságot, hogy a hun íráshasználatról képet alkossanak; s a tehetségükből mindeddig tudományos igényű kritika megfogalmazására sem futotta. A fanyalgás tehát érzékelhető, de komolyan vehető ellenvélemény kifejtésére eddig nem került sor.

Tudományos közállapotainkra jellemző, hogy néha még azok is gyanakodva vagy értetlenkedve fogadják a hun-avar-magyar írástörténeti összefüggések felmutatását, akik pedig a hun-avar-magyar azonosságot vagy kapcsolatot elfogadni látszanak.

Ennek oka feltehetően két körülményben keresendő.

Az egyik a hun-avar-magyar azonosság kérdésében elfoglalt merev tagadás. Ez egyeseknél a magyar kultúra iránti ellenszenvből következik (tehát érzelmi, és nem tudomá-

1 Fischer/1889, Debreczenyi/1914, Szász/1994/520, Bakay/1994/21. Kiszely István (1995/50) „A hunok rovásjegyes emlékei" c. fejezetben Kr. e. 2000-ből származó, Hszin-csiangban előkerült rovásírásos emléket, valamint további hasonló korú rovásírásos fatáblákat említ hivatkozás vagy kép nélkül.

nyos alapozottságú), míg másoknál az évszázados áltudományos hiperkritika eredménye (azaz tévedés, vagy egzisztenciális félelem következménye).

A másik az általános jeltörténeti tájékozatlanság; a bonyolultabb összefüggések belátására való képtelenség; az írás és a mitológia kapcsolatától való idegenkedés. Mintha a jelek magyarázatakor tiltva lenne vallásos magasságokba emelkedni. Pedig tudjuk, hogy a tudományok és a művészetek is valaha egyetlen tőből fakadtak: a táltos egyszerre volt kovács, orvos, pap, költő, énekes, grafikus és írnok is; az írásjelek pedig gyakran vallásos szimbólumokból keletkeztek.

Szerencsére a világ – hátán a fanyalgókkal – mégis fordult néhányat az elmúlt években. A jól érzékelhető tartózkodás ellenére az akadémikus „tudomány" álláspontja nem maradt változatlan. Nem őrizhette meg előkelőnek vélt, valójában azonban ismerethiányról árulkodó elzárkózását.

A változás két ponton érzékelhető.

Egyrészt a tényeknek valamiféle elismerése megtörtént. No persze nem hivatalos és nyilvános elismerésről van szó. Azt azért nem. A „tudományos világ" képviselői jobbára csak egyenként, négyszemközt és félénken szokták bevallani, hogy jó úton járok.

Miként fest az effajta elismerés?

Az egyik nemzetközi ismertségnek örvendő egyetemi tanárunk például a Nimród tamgáról mondta vagy tíz éve: „Erre nekünk kellett volna rájönnünk". A másik még szócikket is kért és kapott tőlem egy soha meg nem jelent lexikonhoz – persze honoráriumról szó sem esett. Egy harmadik, egy akadémikus meg így sóhajtott fel: „De jó neked, Géza, hogy te azt írhatod, amit gondolsz!".

S a példákat folytathatnánk.

Másrészt változott az akadémikus tudomány álláspontja is. Ma már általánosan elfogadott szokássá vált szkeptikusan nyilatkozni a székely rovásírás türk eredetéről. Anélkül „természetesen", hogy a pálfordulás okait (s közte e könyvsorozat állításait) megemlítenék.

Ezért hát kérem a tisztelt olvasót, ne rettenjen meg az itt következőktől. Nem délibáb az, amit látni fog, csak a letagadott és meg nem értett valóság. Létező tárgyak jelei és létező írástörténeti összefüggések sorjáznak a következő lapokon, amelyek magyarázatot kívánnak.

S egy bizonyos: eddig ez a legteljesebb s ezért – jobb híján – a legjobb magyarázat. Csak remélni tudom, hogy hozzáértő és becsületes emberek tollából mihamarabb pontosabbak is születnek.

HUN ÍRÁS A FORRÁSOKBAN

Kínai kútfők

A kínai írás eredetéről fennmaradt hagyomány az írásbeliség kezdeteit a legendás időkbe teszi, s idegen származású, északról érkezett uralkodókhoz köti. A régmúlt aranykorban a hun határt képező Sárga folyóból felbukkant egy – a hátán különleges szimbólumokkal telerajzolt – sárkányló Fu-hi, az őskor legendás császára előtt Kr. e. 2800 táján. A táltos ló megnyilatkozásának köszönhetően került a mitikus jelek birtokába a nagyúr.[2]

A hagyomány szerint a Kr. e. XXIV. és XVII. század között uralkodó Hszia dinasztia mind a megelőző korok – az emberiséget a művészetekre és a mesterségekre tanító – bölcs uralkodóival, mind pedig a hunokkal[3] rokonságban volt, így már a hunok ősei is rendelkezhettek valamiféle írással. A forrás úgy is értékelhető, hogy a kínaiakat a hunok ősei tanították meg az írás és az olvasás művészetére. E legendák homályából kibontakozó adatokat egyre inkább alátámasztják régészeti leletek is, ezért a Hszia dinasztia és íráshasználata létezésében ma már aligha kételkedhetünk.[4]

A Hszia-dinasztia (másként az Erlitou-kultúra) jellemzői a kohászat, a háziasított ló és az északi pásztornépekhez fűződő kétségtelen kapcsolat. A kőkori és kora rézkori Kína számos bronzeszközének prototípusa Közép-Ázsiában (például Baktria térségében) található meg – amelyeket az andronovóiak és a Hszia-dinasztia népessége közvetített a Távol-Kelet felé. (Fitzgerald/1992/8/11–18) E kultúrjavakkal együtt az első írás is Közép-Ázsiából kerülhetett Kínába évezredekkel időszámításunk előtt.

A hun uralkodó és a kínai császár között élénk levelezés folyt, ehhez azonban jellemzően a kínai írást használhatták (Szász/1994/520).

A kínai források egy másik adata a hunok saját írásáról tájékoztat: Hiuen-csiang szerint a türkök írása a hu-k (a fehér hunok) írására hasonlít.

A hu kezdetben az északi barbár népeket (nyilván elsősorban a hunokat) jelölte, majd nyugati barbárt jelentett (a jelentésváltozást a hunoknak az északi területekről nyugatra való költözése okozta). A feljegyzések idejében, a VI. század második felében a hu megjelölés „nem török belsőázsiai", például szogd vagy hun etnikumot takar. Szogdot elsősorban azért, mert a nyugatra költöző sztyeppi népek előszeretettel használták diplomáciai megbízatásaik során a kereskedelemmel foglalkozó szogdokat. A kínaiak által megismert szogdok ezért gyakran más népek képviseletében jártak el.

A kínai forrásban emlegetett hu írást nem azonosíthatjuk a szogd írással, mert az általában ecsettel bőrre írt szogd írásnak sem a rendszere, sem a külalakja nem hasonlít a türk írásra (vö. Varga/1993/172!), a fent említett kínai forrás viszont a türk íráshoz *hasonló* hu írásról tájékoztat.

Egy korábbi passzus szerint ugyan a türköknek nem volt írása, csak fára vésték jeleket „szerződés" végett, ez azonban csupán azt jelenti, hogy a kínaiakéhoz hasonló

2 Bernhard Karlgren: Schrift und Sprache der Chineisen.

3 A Hszia-dinasztia tizenhetedik tagját, Kié-t Kr. e. 1766-ban zsarnoksága miatt elűzték. A császár fia, Sun-ui a Hszia-nemzetség 500 tagjával kivándorolt Kína északi hegyvidékébe és ott ősévé vált a hiung-nu népnek.

4 A Hszia-dinasztia korából való, vésett rendszerű kínai írásanyagot közöltük a Bronzkori magyar írásbeliség c. kötetünk 155. oldalán. A legkorábbi anjangi írásjelek között is meglepően sok székely párhuzamra bukkanunk (l. uo. a 109. oldalon!).

írása nem volt a türköknek. A híradás egyúttal a lovasnomádok írástechnológiájáról is árulkodik. (Vö. Ecsedy/1979!)

Mivel a türk rovásírást meglehetősen jól ismerjük, e kínai forrás alapján kétségtelennek tűnik, hogy a hunok is hasonló jellegű rovásírással rendelkeztek.

Jelenlegi tudásunk szerint a türk íráshoz – külalakját és technológiáját tekintve – legközelebb álló írások egyike a székely rovásírás. Ezért e kínai adat figyelmünket a székely rovásírásra tereli, megerősítve egyéb adatainkat, amelyek szerint a székely rovásírás a hunoktól maradhatott reánk. Maguk a türkök is a hunoktól vehették át az írást, vagy legalább annak néhány elemét.

Johannes Chrysostomos

A kb. 347–407 között élt szerző tájékoztatása szerint *„mind a szkíták, mind a szauromaták ... mind a lakott világnak még a végein lakó (népek) is lefordították (a Szentírást) mindegyik a saját nyelvére ..."(Harmatta/1989–1990/1)* E tágan megszabott körbe minden bizonnyal bele kell értenünk a hunokat is, akik ekkor már jelentékeny szerepet játszottak Európa keleti végein, s akik között a nesztoriánus kereszténység tért hódított.

A heftalita hunoknak három püspökségük volt a mervi, herati és gurgáni oázisban. S valószínű, hogy ezek a püspökségek rendelkeztek a Szentírás példányaival. Johannes Chrysostomos tájékoztatásából azt is tudjuk, hogy ezek a kötetek nem latinul, görögül vagy héberül, hanem a hunok saját nyelvén íródtak.

Ehhez pedig saját írásra is szükség volt.

Priszkosz rétor

Priszkosz 449-ben II. Theodosius császár követét kísérte el Attila hun uralkodóhoz. Ő az egyetlen történetíró, aki személyesen járt a hun uralkodói központban. Többek között említi a hunok íráshasználatát is.

Művének fennmaradt töredéke szerint Attila a következőket mondta a követségnek: *„még számos hun szökevénynek kell a rómaiak területén tartózkodni, akiknek neveik a papíron foglaltattak, melyeket az írók által fölolvastatott."* Priszkosz ugyan nem mondja meg, hogy a hun szökevények neve milyen írással van feljegyezve, mégis feltételezhető, hogy nem görög, latin, vagy egy tisztán hieroglifikus hun írásról van szó, mert azok a hun nevek visszaadására nem lettek volna igazán alkalmasak. Amennyiben tehát Priszkosz egy hun írásról számolt be, akkor tájékoztatásából a hunok fonetikus írására következtethetünk. Ennek a hun írásnak a szó- és szótagjelek mellett betűket is tartalmaznia kellett. A híradásból az is kiderül, hogy a hunok ekkor papírt használtak íráshordozó gyanánt.

Jordanes püspök

A korábbi hun területeken született, de gót származása miatt a hunokat gyűlölő Jordanes szerint Attila 451-ben, a catalaunumi (helyesen: mauriacumi) csata előtti estén a jósokhoz fordult a jövő megvizsgálása végett. A jósok állatok beleit, majd „hántott csontok bizonyos ereit" vizsgálva a hunoknak balsorsot hirdettek. Fischer Károly Antal ehhez hozzáteszi: *„Gondolhatunk-e itt mást, mint azt, hogy a javasok a hántott csontok erecskéiben betűket képzeltek látni, melyeknek segítségével szinte leolvasták a jövőt?"* E kérdése a feliratokkal ellátott kínai jóscsontokat idézi az emlékezetünkbe, amelyeket hasonlóképpen használhattak.

Zacharias rétor

E keleti forrás (Zacharias rétor egyháztörténete) is a kaukázusi hunok íráshasználatáról tájékoztat bennünket. E szerint 523 táján Arran püspöke, Qardusat és papjai eredményesen terjesztették a kereszténységet a hunok (valószínűleg a magyarokkal azonos, a forrásokban rendszerint hunnak nevezett szabírok) között és egyes iratokat a hunok nyelvére is lefordítottak. E nagyobb szabású munka akkor is igényelte volna hun írásrendszer kidolgozását, ha azt megelőzően a hunok nem rendelkeztek volna saját írással. Az írásrendszerek kialakítását azonban rendszerint nem a bibliafordítások, hanem a könyvelés igényei szokták kikényszeríteni.[5]

Qardusat hun nyelvű Bibliáját a hunok olyan polcon helyezhették el, ahol már évek, vagy inkább évszázadok óta hevert egy sor, hun írással feljegyzett gazdasági, történeti, vallási és különféle egyéb szaktudományos jellegű munka is.

Prokopiusz

Prokopiusz ad hírt a türkök feltűnésével egyidejűleg az európai, hun-utód uturgur és kuturgur testvérnép saját írásáról (Szász/1994/520).

S aligha feltételezhető más, mint hogy ezek a hun-utód népek a hun írást használták tovább a Hun Birodalom bukása után is, midőn visszamenekültek a keleti sztyeppékre. Ezeket a népeket a bizánciak ellenük irányuló diplomáciai aknamunkája testvérharcba kergette, amely végül önállóságuk elveszítését eredményezte.

Maradékaik (a hun írással együtt) mint avarok vagy bolgárok ismét visszakerültek a Kárpát-medencébe.

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

5 Nem mond ellent ennek a szlávok példája sem, bár a szláv írást Cirill és Methód éppen az egyházi szertartások kedvéért fejlesztette ki. A szlávok ugyanis korábban nem rendelkezvén számottevő ideig fennálló, jelentős állammal, az állami adminisztráció vezetése sem nehezedett rájuk, s ezért eredeti írásrendszerük sem alakulhatott ki.

Szövegközi ábra. A Maloje Perescsepinoi ligatúrás gyűrűk, amelyeket a sztyeppi magyarok (szabir-hunok) használhattak

HUN ÍRÁSHASZNÁLATRA UTALÓ KÖRÜLMÉNYEK

Egy neolitikus tál jelei Kínából

1. ábra. Kínai neolitikus tál

A neolitikus tál (1. ábra) díszítése a székely „sz" (szár, szál) és „g" (ég, ág) jelek előképéből áll. A világmodellt képező tál peremének jelképei a világ alkotórészeit jelölik. Egy hieroglifikus preírás vallásos szimbólumai.

A tál képét közli Mary Tregear: Chinese art című könyvének (Oxford University Press, New York, 1980) Neolitic Crafts (C. 5th millennium-18th century BC) c. fejezetében. A 15. oldalon lévő fénykép aláírása szerint a Pan P'o-ban, Shenszi tartományban előkerült tál világmodellt ábrázol, és a Kr. e. V. vagy IV. évezredből való.

A Szovjet Tudományos Akadémia Világtörténete (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962.) szerint a mai Turkmenisztán és Tadzsikisztán déli övezeteiben a Kr. e. V. évezredben alakultak ki a legősibb neolitikus földművelő központok, amelyek (kelteminárinak nevezett) megfelelői az Aral-vidéken csak a IV. évezredben bontakoztak ki. E törzsek már az agyagedény készítését is megtanulták, s az edényformálás és díszítés technikájában felfedezhetők a déli agyagművesség hatásának jelei. Az Uralban és Szibériában a IV. évezredben jelent meg a fazekasság. Kína legrégibb festett keramikája hasonlít India, a Közel-Kelet és Európa eneolitkori településeinek díszített edényeihez. (I. kötet 79., 11., 112. és 225. oldal.).

A tál jelei a hun-székely írás egyik legkorábbi fennmaradt előzményét képviselik. E távoli tájra feltehetően az Ararát vidékéről került, ahol évezredekkel korábban alakulhatott ki.

Kínai források szienpi könyvekről

E kis nép, amelyik szibe, szipi – azaz szabír (?) – alakban is kiolvasható néven szerepel a kínai forrásokban, 93 körül birtokába vette a hunok korábbi területeit. A feljegyezések szerint mintegy tucatnyi könyvvel rendelkezett. Ezek nem maradtak ránk, s arról sincs adatunk, hogy az írásuk milyen volt. Azt azonban feltételezhetjük, hogy ez a szienpi írás a hun írás változata lehetett.

A szienpi írás léte önmagában is megengedi azt a feltételezést, hogy a náluk nagyobb katonai és gazdasági-kulturális jelentőséggel bíró hunok szintén rendelkeztek saját írással és könyvtárakkal.

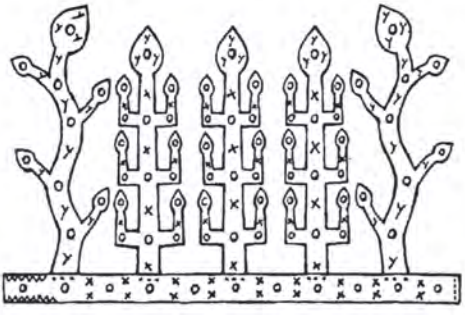
2. ábra. Mongóliai sziklarajzok

Mongóliai sziklák jelképei

A számtalan mongóliai sziklarajz némelyike (Dorzs/1975/128) íráshasználatra utal (2. ábra). A ligatúrák egyik eleme vizet jelölő kacskaringó, amely lurisztáni, szkíta, avar és magyar[6] ábrázolásokon is megtalálható. A másik elem „eget tartó fa" – a székely „g" (ég) rovásjel megfelelője; vagy kettős kereszt – a székely „gy" (Egy) megfelelője; vagy isten-szimbólum – a székely „us" megfelelője; végül egy kereszt a hettita „Nap" hieroglifával[7]. Ha a kacskaringó (a székely „j" betű őse) e korban a *jó* szót jelölte, akkor az „us" jelet is tartalmazó összetételek *jó ős* olvasatúak lehetnek.

Ősi íráshasználatra utaló nyom, amely (a székely jelekkel fennálló kapcsolata miatt) az e tájon élt hunok íráshasználatára enged következtetni.

A koreai Szilla-dinasztia egyik koronája

3. ábra. A koreai Szilla-dinasztia egyik koronája

E királyi fejék (3. ábra) a székely „t" és „b" rovásjelek előképeit őrizte meg. Az V–VI. századból származik, s kettős és hármas kereszt alakú világfákkal (s apró aranylemezekkel) díszítették.

A „t" (tengely) jel a világ forgástengelyére, a szent folyókat ábrázoló „b" jel pedig a szent vízre utalhat. Az aranylemezekkel való telezsúfolás az észak-afganisztáni Shibarganban előkerült jüecsi vagy kusán diadémon (Kr. e. I. sz.–Kr. u. I. sz.) is megfigyelhető. A Szilla-korona világfái a kubánvidéki hun diadém kettős keresztjének legközelebbi rokonai. A Szilla korona kapcsolatai a sztyeppe felé mutatnak, s talán a keleti Hun Birodalom szétesése után Koreába került hun töredékek hagyatéka.

6 Például a koronázási palástón és az uralkodói jogar oroszlánjának testén, de ezzel függ össze a magyar címer Árpád-sávos felének értelme is. (l. Varga/1999!)

7 E koncentrikus körökből álló napszimbólum magyar néprajzi tárgyakon, például a hottói tükrösön és a zalakoppányi mángorlón is felbukkan (Varga/1993/114,120).

Az ivolgai hun pecsétnyomó

Egy pecsétnyomó a legnagyobb valószínűséggel írásbeliségre utaló nyom. A hun pecsétnyomó az ivolgai hun fémműves központban került elő, ahol a sámánkovácsok (a korabeli értelmiség) által irányított termelés nyilvántartása a pecsétnyomó és az írás használatát szükségessé tette.

A pecsétnyomót az Eltűnt népek, Hsziungnu című tanulmány említi (Univerzum, 1988., 1. szám, 24. oldal), Sz. Sz. Minyajevnek a Prirodában megjelent írása nyomán, a képét azonban nem közli.

Teknős alakú kínai világmodell

A világmodellként értelmezhető ókínai teknős piktogram Danzel által közölt rajzából a székely rovásírásnak mintegy 15 jele kivonatolható, s e kivonatok elhelyezkedéséből a székely jelek fogalomértékei jó hatékonysággal rekonstruálhatók (Szekeres/1993/62). Ilyenek például: „k" (koponya), „o" (oldal), „f" (Föld) stb. A kínai jel és a székely jelek közötti kapcsolat magyar nyelvű közvetítő nép létét, a hunok magyar nyelvűségét feltételezi.

Őshorezmi sziklajelek

Sz. P. Tolsztov közölte Ősi Horezm című kötetének 89. oldalán azon jelek gyűjteményét, amelyet a horezmi Bes-tübe és Kara-tübe szikláin fedezett fel a két világháború között. A jelek közül 12 hasonlít székely rovásjelekre (158. o.). A közöttük lévő „ős Egy" jelmontázsnak hun megfelelője is van, ami külön figyelmet érdemel, mert ilyen nagyfokú hasonlóság ilyen bonyolult jelek esetében csak genetikai kapcsolattal magyarázható (Varga/1998/86,76). Ezért joggal gondolunk arra, hogy a horezmi sziklákra a székely rovásírás elődjének jeleit vésték a hunok ősei, valamikor a Krisztus előtti évezredekben.

A székely és a türk írás kapcsolata

A székely írás türk kapcsolatairól elég sok tanulmány született, ezek vitatása helyett most csak a halat ábrázoló jelek összefüggéseit említenénk, mint amely a kérdést új megvilágításba helyezi (4. ábra).

A székely „h" (hal) betű formailag a sumér *ha* „hal" fogalomjel és a türk „b" (*balik* „hal") betű rokona (Varga/1998/21).

Ebből a jelsorozatból azonban az is látszik, hogy a székely változat őrzi a korábbi jelforma mellett az eredeti hangalakot is, míg a türkök a jelformát szójelként átvették, s a

Sumér *ha* „hal" Székely „h" (hal) Türk „b" (*balik* „hal")

4. ábra. Halat ábrázoló jelek

hal szó *balik*-ra történő lefordítása után az akrofónia szabályainak megfelelően ebből csináltak egy „b" betűt.

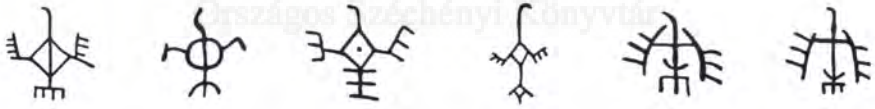
Ezt a „b" betűt a türkök vagy a hun korban, vagy azt megelőzően alkothatták meg s forrásuk egy magyarul beszélő nép (kézenfekvően a hunok, vagy elődeik) írása lehetett.

Az obi-ugor nemzetségjelek szimbólumai

Eddig senki sem vizsgálta az obi-ugor nemzetségjelek és a székely rovásjelek létező párhuzamait, pedig a Csernyecov által 1949-ben közölt, turult ábrázoló obi-ugor nemzetségjelek közül több is tartalmaz székely rovásjelekkel összevethető részleteket. Például a madár mellkasa az „ek" (kebel) jellel azonos. A turul egy ízben az istent jelölő „ly" (lyuk, forrásbarlang) jelet hordozza. Más esetben az „us" (ős) jel két változatát ismerjük fel az ősapát szimbolizáló madáron, vagy a szárnyakon a „p" (pihe) jelenik meg (5. ábra).

A ragadozómadár (és rovásjeleink) ilyen kiemelkedő szerepe az obi-ugor nemzetségjelekben magyarázatot kíván. S egy lehetséges magyarázat a magyar krónikákban megőrzött hagyomány, miszerint uralkodóink jelvénye a hun időktől Géza fejedelem koráig a turulmadár volt. Ráadásul az obi-ugorok lakta területeken (például a Jekatyerinburgi-átjáró két végén) találtak is hun üstöket, tehát a hunok jártak ezeken az északi tájakon. Közismert, hogy a magyarság korábbi neve a szabír volt, s a szabírok a Hun Birodalom népei közé tartoztak. A szabírok (azaz hun eleink) emlékét az obi-ugor hagyomány napjainkig megőrizte. Ezért joggal gondolunk arra, hogy ezek az obi-ugor nemzetségjelek hun eleinktől, a székely rovásírás előd jének jelkincséből származhatnak.

Amiből számunkra most az érdekes, hogy ezek a székely rovásjelekkel kitűnően egyeztethető szimbólumok a hun jelkészlet részei voltak.

5. ábra. Székely rovásjelekkel összevethető obi-ugor nemzetségjelek Csernyecov/1949/III. nyomán

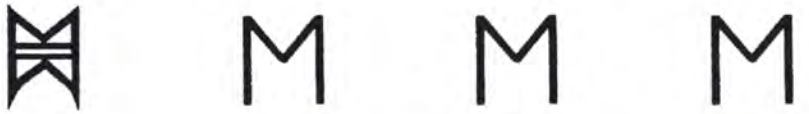
A germán rúnaírás keleti kapcsolatai

A germán rúnák között találunk olyanokat, amelyek megfelelőit nem csak a székely rovásjelek között, hanem a kínai fogalomjelek között is megtaláljuk. Ez a messzire nyúló íráskapcsolat egy olyan írásrendszer létét feltételezi, amely összeköti egymással a kínai és a germán íráskultúrát. S itt a legkézenfekvőbb egy olyan hun írásra gondolnunk, amely a székely írás ősével azonos.

Természetesen feltételezhetjük egy hun kor előtti, ősi észak-eurázsiai írásbeliség összekötő szerepét is, amelynek mindegyik nemzeti írás a leszármazottja lenne – azonban erre vonatkozóan is csak néhány talányos írásemlékre hagyatkozhatunk.

A jelnevek és az analógiák mindenesetre egy magyar nyelvű közösség írására utalnak s – a történeti források által hangoztatott hun-magyar azonosság miatt – ezt a magyar nyelvi alapot legkönnyebben egy hun írásról tételezhetjük fel.

A mindhárom írásban előforduló párhuzamok példája a pontosan azonos formájú székely „v" (vas), germán „e" (*eisen* „vas") jel, valamint a hozzájuk hasonló a kínai *üst* jel, Karlgren 834/h,i jele (6. ábra).

kínai „üst" | germán „e" (*eisen* „vas") | székely „v" (vas) | türk „t/d" (*temir/demir* „vas")

6. ábra. A germán „e" rúna keleti kapcsolatai Szekeres/1993/81 nyomán

A székely „zs" (zsenge) és germán „r/z" (*reifen* „zsendül") jelek a kínai *sen* „nő, növekszik" (Faulmann/284), *che* „fű" (Karlgren 1052/b) és *sheng* „kis hajtás" (Ryjik 218) megfelelői (7. ábra), (Szekeres/1993).

kínai *sen* „növekszik" | kínai *che* „fű" | kínai *sheng* „kis hajtás" | türk „cs" *csember* (zsendül) | germán „r" *reifen* (zsendül) | székely „zs" (zsenge)

7. ábra. A germán „r" rúna keleti kapcsolatai Szekeres/1993/79 nyomán

A fentieket kiegészíthetjük egy különös jelpárral, amely mindhárom írásban hasonlóképpen jelentkezik (8. ábra). E jelpár egyik eleme két- vagy három élére állított hegy. A másik elem két- vagy háromfogú fésűre emlékeztető jel, nyilván az előbbinek lineárisabb változata.

E jelpár a kínaiban a *fou* „nagy halom, földből, vagy kőből való kaptató, emelkedő" változataiban jelenik meg. Karlgren 1108/b jele három élére állított hegy, a 1108/c pedig egy háromfogú fésűre emlékeztet.

A germán írás északi változatának „b" (*bjarkan* „nyírfa") jel képszerűbb változata két élére állított hegy, lineáris változata pedig a kétfogú fésű.

A székely rovásírásban a két élére állított hegyet ábrázoló „m" (magas) képviseli a képszerűbb jelformát. A másik, kétfogú fésűre emlékeztető lineárisabb változat (a *kő* szóból) a „k" hangot jelöli két hun emléken s az „ö/ő"-t

a kínai „kaptató" két alakja

a germán „b" (*bjarkan* „nyírfa") két alakja

a székely „ö/ő" (kő) | a hun „k" (kő) | a székely „m" (magas)

8. ábra. Az északi germán „b" rúna kapcsolatai

a csíkszentmártoni feliratban (vö. Varga/1998/63!). Míg az előző írásrendszerekben a képszerű és a lineáris változatok ugyanazon jel két alakját jelentik, addig a székely és hun emlékeken a különböző változatok eltérő hangot jelölnek. Ez talán magyarázható egy eredeti „magas kő" jelentésű fogalomjel háromfelé hasadásával.

Az kétségtelen, hogy mindhárom írás felsorolt jelei (8. ábra) az eget és a földet összekötő világoszlopot ábrázolják. Erre utal a germán *bjarkan* (nyírfa) jelnév is, mert Eurázsia északi területein a világfát gyakran nevezik nyírfának. A jel két változata az égbe vezető út (lépcső, vagy ágasfa) ábrázolása. A hasonló lépcsőszerű világoszlop-ábrázolások a magyar népművészet tárgyain is megtalálhatók. A szilágysomlyói gepida kincs egyik kengyelfibuláján szintén lépcsős világhegyet találunk a világfa alatt (107. o.) Elterjedtsége legvalószínűbben egy ősi, szinte egész Eurázsiában honos mitológiának és a hozzá kapcsolódó ábrázolási hagyománynak köszönhető.

Egy másik lehetőség a hun (vagy szarmata?) írás közvetítő szerepének feltételezése. Az első germán rúnák a hun időket közvetlenül megelőzően vagy a hun időkben jelennek meg a szarmaták korábbi ukrajnai területein. A székely írással rokonítható jelenségek is elsősorban a hunok által megszállt, vagy azokhoz közeli (a mai ukrán, román és magyar) területeken elterjedt déli vagy közönséges rúnaírásban jelentkeznek, azaz hun (vagy szarmata?) hatásról árulkodnak.

Az avar és a frank írás kapcsolata

A Nap Fiai alapítvány írástörténeti sorozatának keretében 1992-ben tartott előadásában Püspöki Nagy Péter a székely írás belső sajátosságait (az Albert monogramot, a ligatúratechnikát és a betűk karakterét) összevetette az európai írásfejlődés hasonló jelenségeivel. Ezekre alapozva feltételezte a székely rovásírás használatát az avar–frank kapcsolatok időpontjában (800 táján).

Álláspontunk szerint a székely ligatúrák nem frank, hanem keleti eredetűek, ahol a jelmontázsnak több évezredes hagyománya van. A frank írás és a székely írás ligatúratechnikája azonban valóban közös eredetű lehet, amennyiben e keleti hagyományt a hunok (és az avarok?) közvetítették nyugatra. A latin betűs frank ligatúrák példája aztán az avar időkben visszahathatott az avarok és később a magyarok latin betűs íráshasználatára is.

A frank és avar írások kapcsolatának másik jele a karoling minuszkulák és a székely rovásjelek formai hasonlósága. Erre Pataki László figyelt fel elsőként, felismerését azonban nem tette közzé.

Mivel a formai hasonlóságok döntő többsége a genetikus kapcsolat eredménye (Varga/1993/189), ezért a minuszkulák alakja a frank és avar írásrendszer kapcsolatára utal.

A formai hasonlóságok egy része esetleg az írásrendszerek közös eredetére vezethető vissza. A hasonlóságok másik, nagyobb része egy késői érintkezés eredménye lehet – s az írásrendszereknek erre a másodlagos kapcsolatára az avar időkben kerülhetett sor.

Midőn Nagy Károly frank uralkodó uralomra került, a kormányzás segítésére külföldről tudós férfiakat hívott az udvarába, és segítségükkel iskolákat létesített.

E tudósok közül egy angol szerzetes, Alkuin volt a legfelkészültebb, s az ő nevéhez fűződik a karoling minuszkula kialakítása is. Alkuin sokat utazott, jól ismerte az Európában használatos írásokat, s a szemiunciálisnak a brit szigeteken kialakult változatából kiindulva, de az írásfejlődés európai eredményeit is figyelembe véve alakította ki a latin írás kisbetűit. A gyorsan írható, jól olvasható és kevés helyet elfoglaló latin kisbetűket (minuszkulákat) 781-et követően megalkotó Alkuin ismerhette az avarok (avarhunok) által használt székely rovásírást, s meríthetett annak formakincséből. (Vö. Kéki/1971/116!)

A szláv és a székely jelek kapcsolata

Az első szláv írás néhány jele is megengedi annak feltételezését, hogy az avaroknak volt írásuk, s ez éppen a székely rovásírás elődje lehetett.

A glagolitának nevezett szláv írást 863-ban megalkotó Cirill a szláv írásbeliség elismertetéséért harcolván Velencében, a latin papsággal vitatkozott. A papok azon ellenvetésére, hogy nincs jogosultsága a népnyelvi liturgiának, azzal érvel, hogy több olyan népet ismer, amelynek saját nyelven írt könyvei vannak. Ezt követően felsorolja azokat a népeket, amelyek különböző időben írásbeliséget alkottak, és saját nyelvüket használják a szertartásokban. Az írásbeliséggel rendelkező, teljesen vagy részben megkeresztelt népek között az avarok és a turkok nevét is megtaláljuk. (A magyarokkal két ízben is találkozó Konstantin a magyarokat nevezi turkoknak).[8]

A glagolita és a székely írás jelei közül 2-6 jelet rokonítanak egymással. A valóban létező jelmegfelelés a fenti forrásadattal összevetve újszerű megvilágításba helyezi a szláv és a székely írás egymáshoz való viszonyát. E jelek története is illusztrálja a megszokott helyzetet, hogy a kutatás akadémikus vonulata által hangoztatott állításoknak[9] éppen az ellenkezője igaz. Azaz nem a glagolitából került néhány jel a székely írásba, hanem fordítva: Cirill-Konstantin vett át néhány jelet eleink írásából.

Melyik nép használta ezt az átadó (hun-székely) írást, az avarok vagy a turkok? A kérdést eldöntheti, hogy a szláv írásban a székelyek jelei bukkannak fel, s krónikáink szerint a székelyek hun (avarhun) eredetűek. Ezzel az érveléssel azonban a végleges válasz nem adható meg, mert ha ugyanezt az írást az avarok mellett a turkok is használták, akkor a szlávok apostola a turkoktól is átvehette a kérdéses jeleket. E 863 táján alkotott szláv írás mindenesetre a székely írás elődjének a későavar időkben való létezését alátámasztja.

A késő avar–kora magyar régészeti leletekből (Cirill-Konstantin híradásának megfelelően) két rokon jellegű, de nem azonos írásrendszer is ismert: a nagyszentmiklósi–szarvasi–halomi kör írása és a székely rovásírás elődje (a sopronkőhidaival reprezentált, esetenként hieroglif írás). A két írás etnikumhoz kötése – az avar és a turk (magyar) írás megkülönböztetése – azonban nem mentes minden ellentmondástól, hiszen mindkét írásrendszer felbukkan avar és magyar környezetben egyaránt.

Talán azért, mert nem két, hanem egyetlen etnikumról s annak kétféle (hieroglif és betű) írásáról van szó.

A székely rovásírás eredeti elnevezése

Nemzeti írásunk elnevezése és származtatása a magyar történetíróknál gyakran kötődik a hunokhoz vagy Hunniához. Benczédi Székely István 1559-ben megjelent krónikája szerint a székelyek *„Hunniabeli módra székely bötűvel élnek mind e napiglan."* Verancsics Antal (meghalt 1573-ban), Telegdi János (1598-ban írt Rudimentájában), Otrokócsi Fóris Ferenc (1693-ban) hun, Bél Mátyás (1718-ban) és Dezsericzky József Ince (1749-ben) pedig hun-szkíta írásnak nevezi a székely rovásírást a korukban még töretlen hagyomány szellemében.

8 Lásd H. Tóth Imre: Cirill-Konstantin és Metód élete, működése c. munkáját (II. kiadás, Szeged, 1991., 50., 69. és 108. oldal) s a szerző által felhasznált forrásokat!

9 Németh Gyula a székely „e" és „o" jelet eredezteti a glagolitából (i. m. 30. o.); Róna-Tas András szerint pedig a székely „írás négy betűje biztosan (a, e, o, f), két betűje (h, l) esetleg szláv közvetítéssel a gör. ábécére vezethető vissza". (A magyarság korai története, Magyar Őstörténeti Könyvtár, Szeged, 1995., 271. oldal).

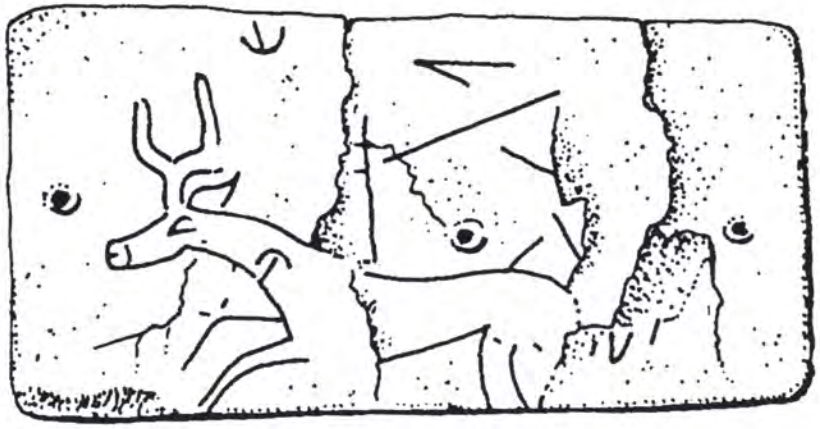

Szövegközi ábra. Az őshorezmi jelek párhuzamai

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HUN HIEROGLIFÁK

A kazakisztáni csontlemez

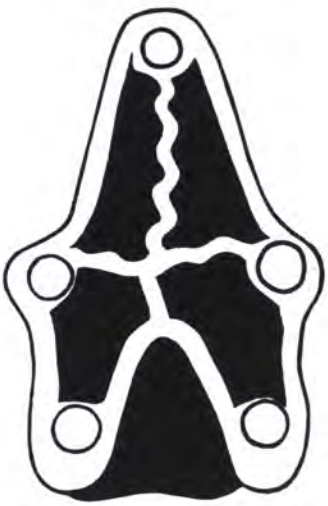
9. ábra. A kazakisztáni csontlemez

A kazakisztáni Zaman-Togaj 21. kurgánjából származó csontlemez rajzát Bóna István közli (1993/100). A hun, vagy hun kori leleten a sérülések miatt rekonstruálhatatlan jelsorból a székely „j", „zs" és „g" rovásjelek világosan azonosíthatók (9. ábra), a „v" pedig feltételezhető. Közülük a „g" (ég) jel a szarvas nyakán azt jelezheti, hogy a hun mitológia egyik – történeti forrásokból is ismert – alakját, az ég követeként megjelenő csodaszarvast látjuk. Jelekkel ellátott szarvasok a hatti, szarmata és szkíta régészeti anyagból ismertek (Varga/1999/150, 154, 159).

A szeged-nagyszéksósi zabladísz

A Szeged-nagyszéksóson előkerült hun kincslelet három, egymáshoz hasonló zabladísze a sarok hegyén álló keresztet ábrázolja (10. ábra).

A hegy a székely „s" (sarok), a kereszt pedig a „d" (Du, Don, Duna, Thana) rovásjel változata. A kereszt azért hullámos, mert az Éden négy szent folyóját ábrázolja (közli: Bóna/1993/117).

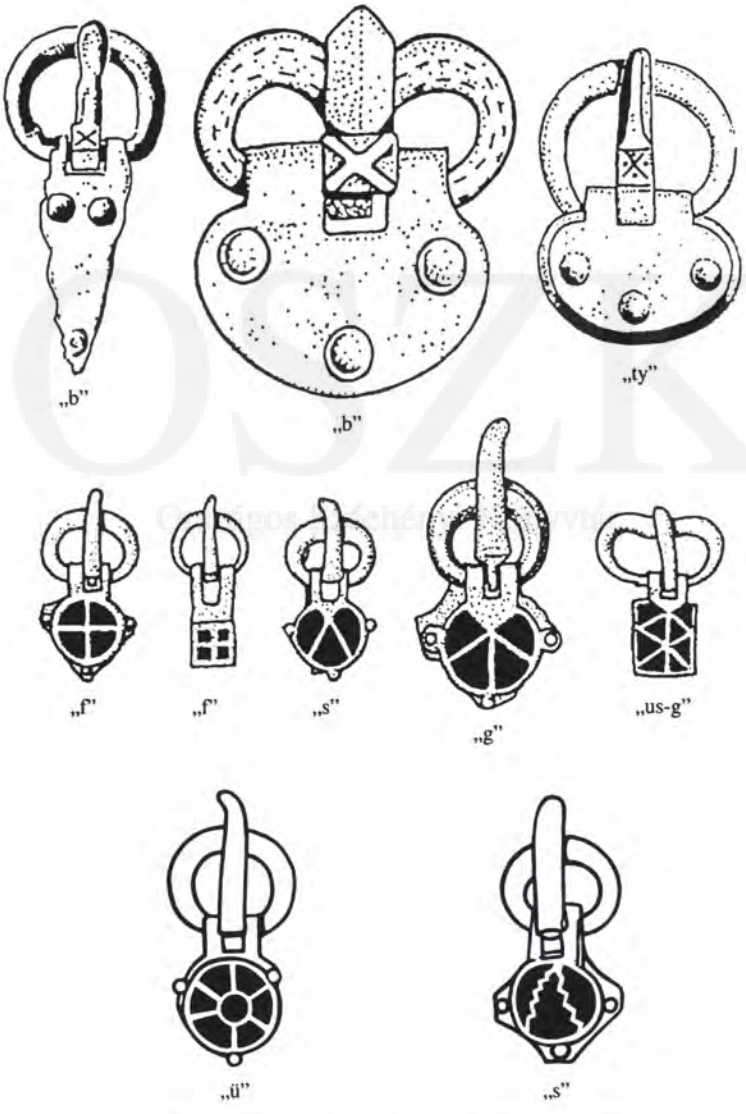
10. ábra. Szeged-nagyszéksósi zabladísz

Hun csatok

A Bóna István által (1993) közölt hun csatokon (11. ábra) székely rovásjelekkel azonosítható szimbólumok láthatók, mégpedig a „b", „ty", „f", „s", „g", „ü" jelek és az „us-g" (ős-ég) jelösszevonás. Az utóbbi jelmontázs valódi íráshasználatra utal s – a jelösszevonás technológiáját tekintve – a kínai és a székely írásrendszert köti össze.

A felső három csatot szembőlnézeti világmodellé teszi a tűre (eget tartó megszemélyesített világoszlopra) rajzolt, Nimródra utaló jel: a „b" (Bél „fiú az isteni triászban" Varga/1999/125), és „ty" (atya „népének ősatyja"). Ez utóbbi csaton a csat íve az égboltot szimbolizálja s így az „e" rovásjel megfelelője. Az ív és a csat nyelve együtt a „g" (ég/ág) rovásjel megfelelője. Tekintve, hogy a „ty" rovás a csat nyelvén jelenik meg, a csat együtt Ég-atya (eget alátámasztó isteni ősatya) értelmű jelmontázsnak tekinthető.

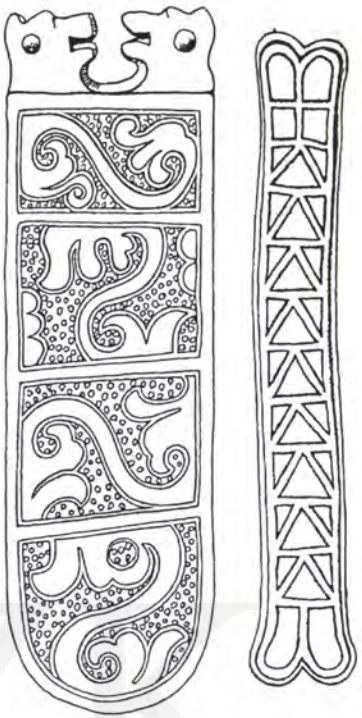
E csatok vésett szimbólumai vallásos jelentőségű magyar szójelek, azaz joggal nevezzük őket hieroglifáknak „szent vésetek"-nek.

11. ábra. Hun csatok székely rovásjelek megfelelőivel

Hun szíjvégek

Az eddig megismert hun jelkincs a szíjvégeken is jelentkezik (12. ábra). A csornai szíjvég négy hullámvonala a szent folyók ábrázolása, az árpád-sávok előképe. Közülük kettő észak-déli, kettő pedig kelet-nyugati irányultságú. Ugyanúgy, ahogyan az a világmodellek közepén szokásos, vagy ahogyan az árpádsávokkal azonosított négy Kárpát-medencei folyó a természetben folyik. Észak-déli a Duna és a Tisza, míg a Dráva és a Száva medre kelet-nyugat irányú. Az egyik folyóábrázolás mellett élükre állított halmok láthatók, a „magasba vezető út" kínai fogalomjelének s a székely rovásírás „m" (magas) betűjének rokonai, amelyeknek változatai napjainkig megtalálhatók népi fazekasmotívumaink között. A kétféle „m" alkalmazása magyarázó jellegű, mintha a hegyek rajzával a folyók vallásos jelentőségét kívánták volna hangsúlyozni. A szeged-nagyszéksósi hun szíjvégen a halmokra állított kettős kereszt látható. A halmok a székely „s" (sarok), a kettős kereszt pedig a székely „gy" (Egy) jellel rokoníthatók, itt azonban nem írásjelként, hanem szimbólumként alkalmazták őket.

12. ábra. A csornai és a szeged-nagyszéksósi hun szíjvégek

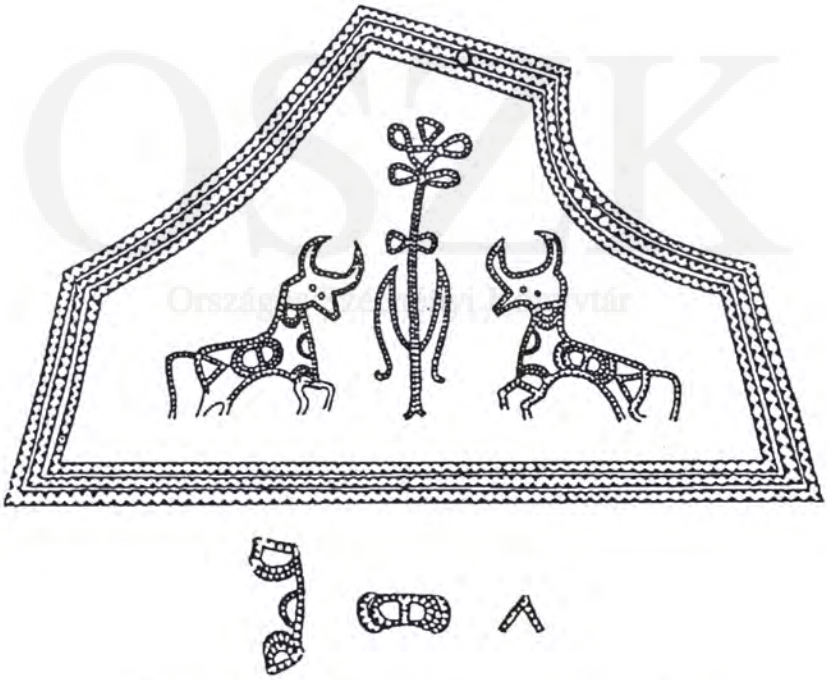
A sopronkőhidai sótartó

Ez a IX. századi hieroglif felirat az Árpád előtti avarhun népesség hagyatéka (13. ábra). Az avarok Baján kagánsága idején az Ennsig tolják ki országuk határait, s e nyugati területeken az avar lakosság maradéka túlélte az Avar Birodalom bukását. Nagy Károlynak és fiának (Pipinnek) a VIII. század végén és a IX. század elején ellenük vezetett hadjáratai után az avarhun maradékok a Duna és a Száva közötti területen adót fizetnek a frankoknak. A horvátországi avar részleg az aquileai érsekséghez, a Dráva és Rába közötti rész a salzburgi, a Rába és a Duna közötti pedig a passaui egyházmegyéhez kerül. E két utóbbiról 871-ig vannak hiteles emlékeink: az ekkor készült Conversio Bogoariorum et Carantanorumban egykorú pannóniai avarokról, a salzburgi érsekség keresztény híveiről történik említés; az „avarok vagy hunok" pannóniai országáról intézkedik a 843-as verduni szerződés s néhány ide vonatkozó további IX. századi oklevél is. A horvátországi töredékről utoljára Bíborbanszületett Konstantin beszél 950 körül. A XII. század végén szereplő Viterboi Gotfried szerint a magyarság Pannóniát az avaroktól foglalta el. A Nagy Károly engedelmével Szombathely és Petronell közt, saját kagánja vezetésével letelepedett avarság (akikről a kortárs Einhard a 811., 822. és 826. évnél is beszámol) megmaradt a Hunalantnak is nevezett nyugatmagyarországi részeken. Említi az avarokat a Sanctgalleni Évkönyv is a 863. évnél. A IX. századi nyugati oklevelek e területet és az Enns felé eső avar szomszédságot rendszerint Avariának, Hunniának, avarok vagy hunok földjének nevezik (Sebestyén/1899/23–26)

A fenti adatok egyértelműen bizonyítják, hogy közvetlenül Árpád magyarjainak megjelenése előtt avarok (és hunok) éltek saját állami szervezetben e tájakon. Ezért kézenfekvő az a következtetés, hogy tőlük származik a sopronkőhidai sótartó felirata.

E felirat három jelből áll, azonban kétszer is (mindkét, álarcot viselő ló testén) megjelenik s a szimmetrikus elhelyezésből következően a jelek irányultsága és a két szöveg olvasási sorrendje is kétféle. E három jel együttesen csak a székely rovásírásban fordul elő.[10] Olvasatuk a székely ábécének megfelelő betűzéssel „m" „us" „s" lenne, ami semmi értelmet nem ad.

Más a helyzet, ha e jelsort hieroglif feliratnak (szent vésetnek, vallási jelentőségű szójelek sorozatának) tekintjük. Amennyiben azokkal a fogalomértékekkel értelmezzük őket, amelyeket az előző kötetünkben a sopronkőhidai jelek elemzése előtt kikövetkeztettünk, akkor a „magas ősi/isteni sarok" értelmezés adódik. S ezt az értelmezést alátámasztja a sótartó rajza is, amely az északi sarkon elképzelt világfát ábrázolja a szokásos szimmetrikus szerkezetű kompozíció tengelyeként. Erről a világfáról a hun és a magyar hagyományból tudjuk, hogy isteni ősapánkkal azonos (vö. a Hadak útjához kötődő őstisztelettel, amelyről Ipolyi tájékoztat!)

13. ábra. A sopronkőhidai sótartó és hieroglif felirata: „magas, ős sarok"

10 A középső „us" jelnek pontos analógiái vannak a legkorábbi sumér képjelek és a hettita hieroglifák között (az előbbiben a napisten jelképeként, az utóbbiban „isten" fogalomjelként). Felbukkan az „us" szibériai sámánábrázolások fejdíszeként is. A nagyszámú ótürk feliratos emlékeken mindössze egyetlen grafikai megfelelője ismert, ott is az „n"/„nt" jele (Vasziljev/1983/145). Ez az ótürk „n"/„nt" a grafikai változatai alapján a világközép jele, amelyet a forrás, kút, vagy barlang rajzával szimbolizáltak. Ezért a fenti egyetlen ótürk előfordulás inkább a székely „ly" (lyuk) tartalmi és grafikai változata lehet, s nem az „us" jelé.

A sótartóról a régészeti kutatás csak azt tudja bizonyosan, hogy IX. századi, de nem köti etnikumhoz. A tárgy párhuzamai a dalmát tengerpart északi részén kerültek elő, ahol Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár szerint még 950 táján is éltek avarok. A felirat a fenti történeti és írástörténeti összefüggések alapján a legnagyobb valószínűséggel avar-hun eredetű és magyar nyelvű. A továbbiakban tehát nincs sok értelme a hunok és az avarok nyelvéről folytatott polémiáknak, vagy e három nép egymástól való éles elkülönítésének, hanem visszatérhetünk ahhoz a krónikás hagyományhoz, amelyik e népneveket mintegy szinonimaként használta.

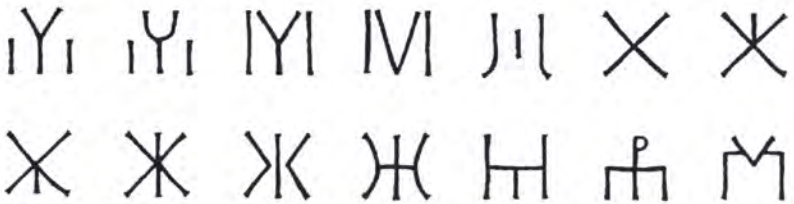

14. ábra. XII. századi magyar ezüstdénár a hun uralkodóház nemzetségjelével

A Nimród tamga hun és magyar változatai

E jelcsoport[11] a hun–bolgár–magyar jelhasználat (s egyúttal az uralkodóházak) genetikus kapcsolatának bizonyítéka. A jelcsoport tagjai közé tartozik egy XII. századi magyar ezüstdénár szimbóluma (14. ábra), a székely „ty" (atya) rovásjel, a bolgár uralkodók nemzetségjele (15. ábra), a kínai *fu* „atya" fogalomjel (Varga/1998/ 37), egy kusán érem[12] szimbóluma, a boszporuszi uralkodók nemzetségjele (Varga/1999/123), a szilágysomlyói gepida kincs egyik hun boglárjának két jele (21. ábra) stb.

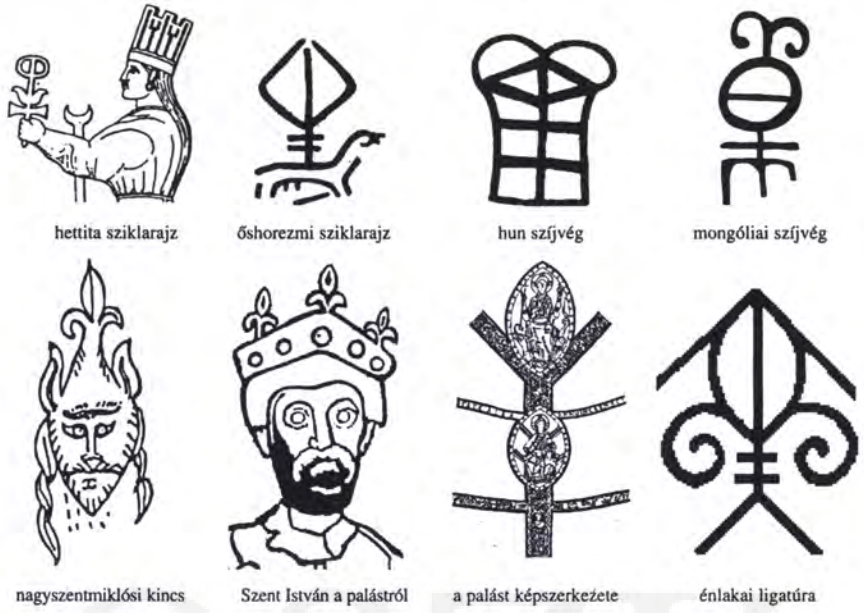
E tamga a származástudat jelképe s a bolgár és a magyar dinasztia – ahol használata kimutatható – egyaránt Atillát tekintette ősének. A jel tehát hun örökség mindkét hun-utód népnél. A tamgában megőrződött közös származástudatot erősítik meg a magyar és a bolgár kútfők is. Krónikáinknak az Árpád-ház felmenőit felsoroló királylistájában megtalálható Nimród és Attila neve; s a bolgár fejedelmi lista élén is szerepel Avitihol, akit a történészek Atillával azonosítanak (fia pedig Irnik, akinek a története és az életkora Csaba királyfiéval azonos).

15. ábra. Bolgár tamgák (nemzetségjelek)

11 A Nimród tamga azon írásjelek és szimbólumok összefoglaló elnevezése, amelyek az Orion csillagképet (a magyarság és több keleti nép ősatyját: Nimródot) ábrázolják.

12 II. Varahan kusán király (IV. század) éremképét a Bronzkori magyar írásbeliség c. kötetünk 19. oldalán mutattuk be.

16. ábra. Az énlakai „egy Isten" ligatúra párhuzamai

A bolgár fejedelmi listáról lásd Róna-Tas/1995/265. oldalát! Priszkosznál Attila fia Ernah (Irneh). A 15. ábrán látható bolgár tamgaváltozatokat Ljudmilla Doncseva – Petkova: Znaci vrhu arheologicseszki pametnyici ot szrednovekovna Blgarija VII–X. vek. (1980.) ismerteti. Egyes bolgár szerzők csuvas ábrázolásokkal hasonlítják össze e tamgákat, azaz a bolgár törzsek még a keleti pusztákról hozták magukkal őket.

A nagyszentmiklósi kincs

Többször tapasztaljuk, hogy a magyar ábrázolási hagyomány legfontosabb elemei a hunból vezethetők le. Kitűnik ez az énlakai világfa esetében is. Az énlakai világfa egy székely rovásjelekből összeállított szimbólum, amelynek székely betűs olvasata: egy usten. E székely ligatúra párhuzamai a hunok által egykor lakott területeken (Horezmben), hunoknak tulajdonítható tárgyakon (például a nagyszentmiklósi kincsen, egy Bóna által közölt hun szíjvégen) és máshol is megtalálhatók (16. ábra).

A Tolsztov által közölt, 3-4 ezer éves őshorezmi sziklarajzok jeleiből[13] mintegy tucatnyi azonosítható székely rovásjelekkel. Alkotói talán ama huna nép képviselői voltak, akikről a Kr. e. II. és I. évezred fordulójáról származó eposzaikban az ősiráni népek beszámolnak.

A nagyszentmiklósi kincset általában késő avarnak vagy kora magyarnak tartják,[14] de talán pontosabb lenne a heftalita Hun Birodalom, vagy környezete tárgyi hagyatékának

13 Lásd Varga/1993/102-104,131,149 és a jelen kötet 158. oldalán!

14 Lásd László/1977/41! László Gyula megállapítja, hogy a rovásírásos kincset szoros szálak fűzik a kései avar idők és a honfoglaló magyarok fémművességéhez, a keltezés felső határát (a Stephanus rex feliratú pénzeken lévő rovásjel-párhuzamok alapján) 1000 körülre teszi.

tekinteni. Bakay Kornél (1997/229) szerint az V. és a VII. század közötti időszakban készíthették, azaz párthus, avar, kusán, hun darabokból állhat a kincslelet. A 7. korsón felbukkanó „usten" olvasatú szimbólum (16. ábra) ismét arra utal, hogy a heftalita avarhunok ismerték a székely rovásírást.

Amennyiben ugyanis az énlakai ligatúrát rovásbetűkből összetettnek tekintjük, akkor joggal gondolhatjuk ugyanezt a hasonló hun ligatúrákról is. Azaz a nagyszentmiklósi kincs is bizonyítja, hogy a hunoknak volt egy – a székely rovásírással rokon – betűírásuk és ligatúratechnikájuk.

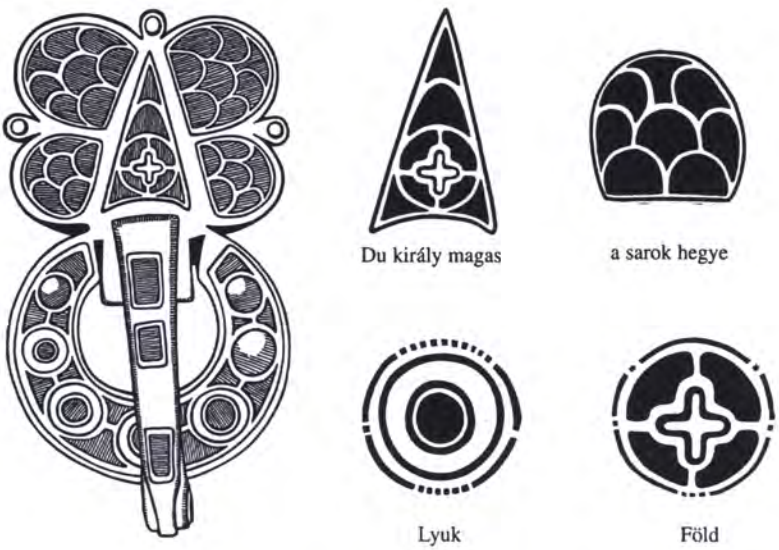
A regölyi ezüstcsat

A Bóna István (1993/15) által közölt ékszer „Föld", „Du/Don", „lyuk", „magas" és „sarok" hieroglifái a székely „f', „d" „ly" „m" és „s" rovásjelek változatai. Az ékszer szerkezete az énlakai rovásírásos mennyezetkazetta szerkezetével tart rokonságot, azaz a világ Isten által teremtett közepét ábrázolja (17. ábra).

E regölyi világmodell középpontjában a hettita „király" fogalomjel párhuzamára ismerhetünk. A magyar Szent Korona és a koronázási palást szintén az uralkodót azonosítja a világ közepével (Varga/1999/180, Varga/1998). Ez a képzet a magyar uralkodó dinasztiában és a néphagyományban hun eredetű lehet. Ezért jegyezhette fel Ipolyi is, hogy a székelyek a (világ közepéhez kapcsolódó) Hadak Útjára tekintve emlékeznek meg Csabáról és Eteléről.

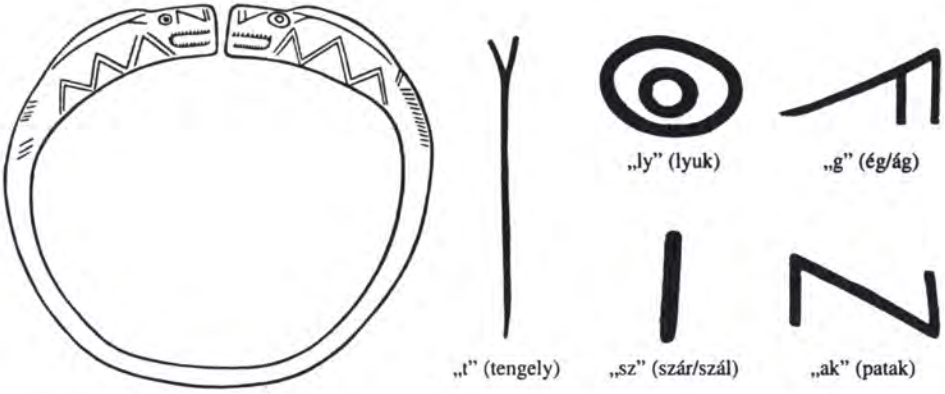
A regölyi „sarok" szimbólumok közeli párhuzamai a Szent Korona pártázatán lévő áttört zománcok, amelyek szintén hegyeket ábrázolnak. Keleti ezüstök hasonló hegyábrázolásait Marschak közölte (1986). Ezek egyikét Marschak szerint 421 és 438 között készítették (az akkor a Hun Birodalomhoz tartozó) mervi oázisban (l. Varga/1999/191!).

Országos Széchényi Könyvtár

17. ábra. A regölyi világmodelles ezüstcsat és hieroglifái

A regölyi arany karperec

18. ábra. A regölyi arany karperec és jelei

A regölyi arany karperec (18. ábra) a „t", „ly", „g", „sz", „ak" rovásjelek megfelelőit tartalmazza (fényképét közli: Bóna/1993/18). A karperec végződésein kialakított állatfej-ábrázolásokon elhelyezett rovásjelsorozatnak nincs olvasata. A hatti, szkíta, szarmata, hun és obi-ugor – magyarázó szimbólumokkal ékesített – állatábrázolásokhoz (Varga/1999/133, 139, 164, 143, 150, 154, 156, 159) hasonlóan valószínűleg itt is hieroglifákat látunk.

A szilágysomlyói fibulák

Szilágysomlyón két ízben is (1797-ben és 1889-ben) különleges szépségű gepida kincsekre bukkantak. A gepida királyok ezek egy részét a rómaiaktól, más részét később a hunoktól kapták ajándékba. A hun időszak kezdetén is használatos típushoz tartozó, ezüstből öntött, aranylemezzel borított és ékkőberakásos rekeszekkel díszített polikróm fibulák figyelemre méltó jelvilágot hordoznak (l. Kiss/1999!).

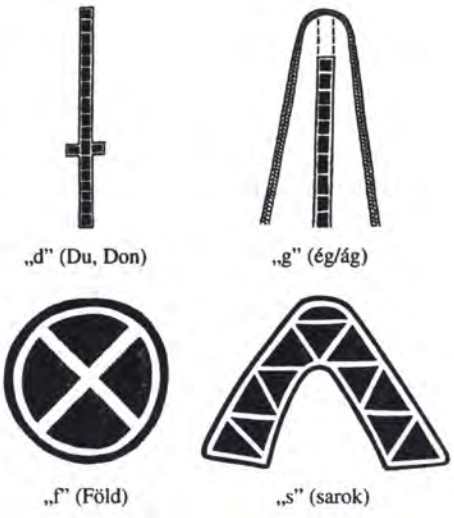
A fibulákon általában a rekeszrajzból bontakoznak ki a jelek, ahogyan az a Szent Korona Krisztus-zománcán is látható. A 64. és 65. katalógusszámú fibulák kivételt képeznek, itt gyöngydrótból formálták meg a „j" jeleket (19. ábra). A Szent Korona keresztpántjain is hasonló „j" (jó) szimbólumok szerepelnek (170. o.), a magyar királyi jogar nyelén pedig az „Égisten" ligatúrát alakították ki gyöngydrótból.

			
„e" (ég) / „o" az 52. sz. fibuláról	„d" (Du/Don/Thana) az 58. sz. fibuláról	„j" (jó) a 65. sz. fibuláról	„j" (jó) a 65. sz. fibuláról

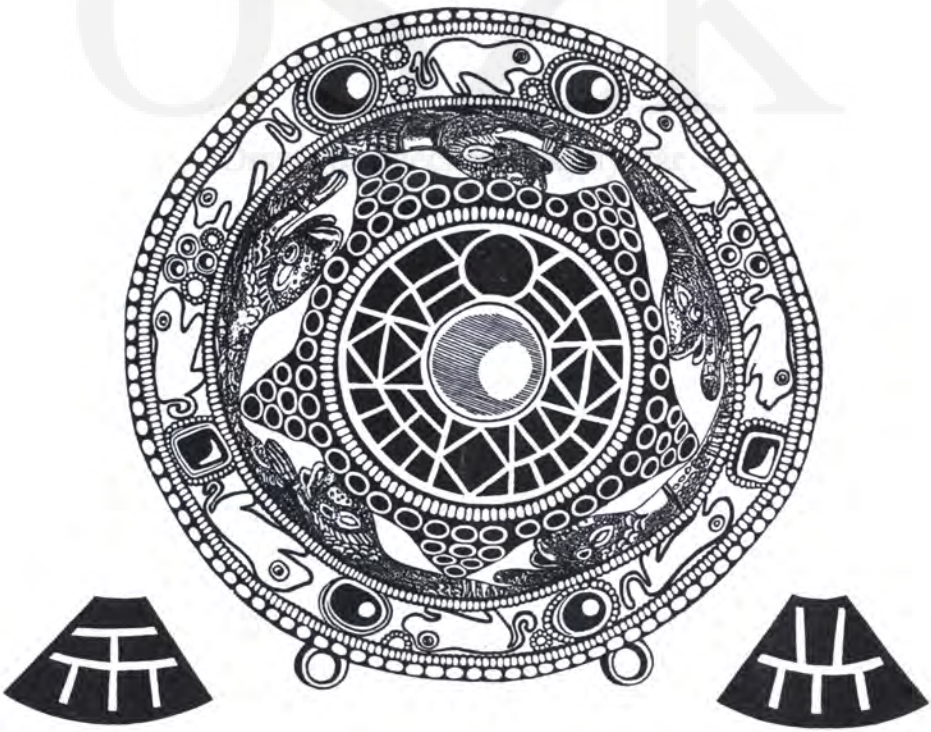
19. ábra. Szilágysomlyói fibulák jelei

Az 52. és 53. katalógusszámú fibulákon a székely „e" (vagy „o"?); az 58. és 59. számú fibulákon az „s", „d" és „ly"; a 60. és 61. számú fibulákon az „f"; a 62. és 63. számú fibulákon pedig az „s", „f", „d" és „g" rovásjel megfelelői ismerhetők fel (20. ábra; magát a fibulát lásd a 107. oldalon!). A 64. és 65. katalógusszámú fibulák gyöngydrótból kialakított kacskaringói a székely rovásírás „j" betűjének párhuzamai.

A hun időkben készített ékszereken sorozatosan olyan jeleket alakítottak ki az ötvösök, amelyek szinte kivétel nélkül székely rovásjelekkel azonosíthatók. Matematikai valószínűség-számítással ellenőrizhető, de e nélkül is belátható, hogy semmi esélye sincs annak az elméletnek, amely véletlen alaki hasonlóságokkal próbálná magyarázni az azonosságokat. Ilyen

20. ábra. A 62. és 63. katalógusszámú szilágysomlyói fibulák jelei

21. ábra. A 48. katalógusszámú szilágysomlyói boglár és két (Nimródra utaló) nemzetségjele

nagyfokú véletlen egyezés matematikailag elképzelhetetlen. Ezért a hun és a székely jelkincs közötti genetikus kapcsolat kétségtelen tény.

A szilágysomlyói boglárok

A szilágysomlyói gepida aranykincs két hun boglárjának rekeszrajzain ugyanúgy székely rovásjelekre emlékeztető jeleket találunk, mint a leletből származó fibulákon (21–24. ábra).

A boglárokat szintén a hun uralkodó küldhette ajándékba gepida szövetségesének, s e feltevést az egyik bogláron szereplő két nemzetségjel meg is erősíti (21. ábra). Hasonló jeleket a Dracsuk által közölt sztyeppi hieroglifák, a boszporuszi uralkodók tamgái között találunk. Az egyik tamga az adományozó, a másik pedig az adományozott jelvénye lehet. A közöttük észlelhető eltérés csak akkora, amennyi a családtagok tamgái között szükségszerű.

Egyébként mindkét tamga az Orion csillagképet, Nimród ősapánkat ábrázolja (a tamgák központi hármas csomópontja jól azonosítható az Orion öve csillagkép három csillagával) s ez ismét a hun-magyar őstiszteletre utal.

A hun uralkodó (Buda?) akkor adhatta ajándékba e boglárt a gepida királynak, amikor egy vérszerződéssel a családjába fogadta. Később a gepida és a hun hatalom közötti nézeteltérés a gepida királyi család bukásához és a kincs elrejtéséhez vezetett. Az új gepida uralkodót (Ardarikot, akiben a magyar mondák Aladárját sejtjük) már Atilla nevezte ki.

Antropomorf „f" (Föld) hieroglifa: a világ közepével azonos ős

A világ közepének ábrázolása „ly" (lyuk) hieroglifaként

A negyedek azonos jelei: „ly" (lyuk), „us" (ős) és „ek" (kebel)

22. ábra. A két szilágysomlyói boglár egyező jelei

Ismeretlen jelek a 48. katalógusszámú bogláron

Ismeretlen jelek a 49. katalógusszámú bogláron

23. ábra. A két szilágysomlyói boglár azonosítatlan jelei

24. ábra. A 49. katalógusszámú szilágysomlyói boglár és két jele (a „d" balra, a „gy" jobbra)

Az apahidai aranylemezek

Az apahidai I. gepida fejedelmi sírból, az V. század második feléből származó leletek között talált aranylemezek feltehetően egy fatárgyra lehettek felerősítve (Makkai/1986, 27. kép). Hasonló, de kacskaringó alakú aranylemezeket ukrajnai hun sírokban is találtak, ezeket az ukrán régészek rekonstrukciója szerint a vitézek öltözetére erősítették (Csomor/1996/628). Az apahidai aranylemezek (25. ábra) mindegyike kötődik a hun-székely jelhagyományhoz, ezért hun eredetű, vagy hun hatást tükröző lehet.

A hun kort követő ötven év Európájából – Childerich frank király sírját kivéve – nem ismerünk az apahidai fejedelmi sírokhoz hasonló gazdagságú leletet. A Hun Birodalom központját és páratlan pompáját öröklő gepida udvarban – az aranylemezből kiszabott jelek szerint – továbbra is őrizték a hun jelhagyományt. Talán nem tévedünk, ha az aranylemezek alakjából arra is következtetünk, hogy a gepidák között élhettek hun maradékok. Ezek – a Csíkban meghúzódó zöm mellett – a székelyek őseinek egyik összetevőjét alkothatták és a székely rovásírás elődjét használhatták.

A Szent Korona hieroglifái

A korábbi kötetünkben (Varga/1999/191) felsorolt megfontolások alapján azt valószínűsítettük, hogy a magyar Szent Koronát a hunok (vagy a hunok számára) készítették

vízszimbólum, a székely „ak", vagy „ü", esetleg az „sz" rokona

„mj" (vagy „mn"?) ligatúra

„jm" (vagy „mn"?) ligatúra

a székely „n" rovásjel megfelelője

25. ábra. Az apahidai aranylemezek

a Hun Birodalomhoz tartozó, keresztény püspökséggel, ötvösökkel és üveggyártással is rendelkező mervi oázisban. Ezért a Szent Korona szimbólumait a hun jelképek között tarthatjuk nyilván. Ennek az eljárásnak a jogosságát az is indokolhatja, hogy a Szent Korona jeleit más hun tárgyon is megtaláljuk.

E jelek egy részét a királyi ékszer szerkezetében fedezhetjük fel.

Ilyen a felülnézet körbe zárt keresztje, amely a székely „f" (Föld) rovásjel megfelelője (Varga/1999/178). Ez a Föld az Isten által teremtett Édennel azonos, ahol a központi forrásból négy szent folyó indul a világ négy tája felé. Ez az a hely, ahol a teremtés megkezdődött, s ahonnan az isteni rend a világ minden tájára elterjedt. A világ közepét jelzi, amelyet az uralkodóval azonosítottak (vö. 17. ábra!).

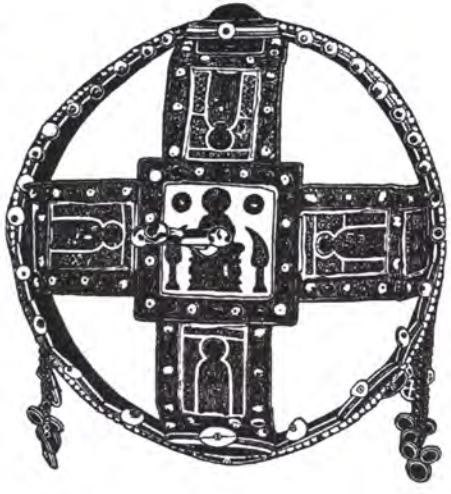
A korona elölnézete ugyanakkor a székely „g" (ég/ág) megfelelője (Varga/1999/181), a király eget-földet összekötő szerepére, hatalmának égi eredetére utal.

A jelek másik részét a díszítés részleteiben találjuk meg.

Ilyen a keresztpántok kacskaringó alakú filigrándíszítése, a „j" (jó) rovásjel megfelelője. Hasonló kacskaringókat találtunk a szilágysomlyói fibulákon is (19. ábra). Jelentést hordoznak a zománcképek rekeszrajzai is (142. o.). Az abroncs Krisztus-képének térdén a „jm" ligatúra található, köntösén pedig az északi sarkon elképzelt (az „s" rovásjel megfelelőiből összeállított) világhegy ábrázolása fut végig (Varga/1998/90).

A felülnézet körbe zárt keresztje és a keresztpántok kacskaringói lehetővé teszik a „jó király: jó föld" értelmezést. Ez a magyar koronaeszme lényege. Azaz a Szent Korona a világ legrégibb és legtömörebb alkotmányának szövegét hordozza.

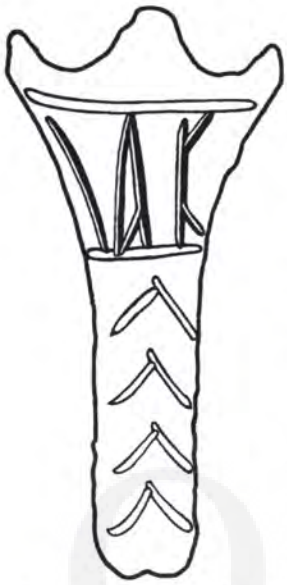

Szövegközi ábra. A Szent Korona „jó" hieroglifái a keresztpánton (balra) s a „Föld" és „király" értelmű felülnézete (jobbra)

HUN BETŰÍRÁS

A budapesti, cikáda alakú bronzdísz

26. ábra. A budapesti, cikáda alakú hun bronzdísz

E hun bronzdísz (26. ábra) ismeretlen lelőhelyről származik, jelenleg e sorok írójának tulajdona. Előzőleg Fekete Andrásé volt, aki 1997-ben vásárolta Budapesten egy éremgyűjtők által szervezett összejövetelen.

A bronzdísz alján az északi sarkon elképzelt világhegyet szimbolizáló négy „s" (sarok) rovásjel látható. A hunok hasonlóképpen (hegyek egymás fölé helyezett sorával) jelölték az északi sarkot, de a három hegyből álló változat gyakoribb. A sarok szimbólum feletti, három rovásbetűvel leírt éSZAK felirat értelme ennek megfelel, a szimbólum és a felirat egymást magyarázza. A felirat alatti és fölötti vízszintes vonás az elképzelt rováspálca két szélét jelöli, kétségtelen bizonyítékául a rovástechnológia mindennapi alkalmazásának.

Az avar kor előtti technológia alapján a bronzdísz hun kori, azaz nagy valószínűséggel hun.

Ez a felirat egyedül is bizonyítja a hunok magyar nyelvűségét és a székely írás hun eredetét.

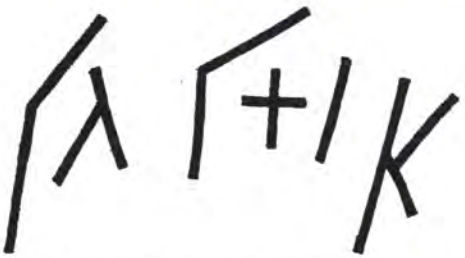
A jelkapcsolatok részletes elemzését lásd Varga/ 1998/61!

A tolna megyei súlysorozat

Ilon Gábor (1996/118) pontos leletismertetés, irodalmi hivatkozás és olvasat nélkül közölte a kis feliratot (27. ábra). E hiányok annál is inkább szembetűnőek, mert a felirat mindegyik jele egyeztethető székely rovásjelekkel s így a jelsor nagyobb figyelmet érdemelne.

A jelsort első ízben Dr. Soproni Sándor közölte 1967-ben. Leírása szerint kölesdi, vagy környékbeli gazdálkodó találta a hat súlyból álló sorozatot, amelynek négy darabján kisebb feliratok láthatók. A súlyok formája szokatlan, nincs analógiájuk, pontos lelőkörülményeik is ismeretlenek. A tulajdonosukra és a leletek korára vonatkozóan kevés támponttal rendelkezünk. A szerző szerint mindössze az egyik súlyon szokatlan formájú latin betűkkel írt Verus név nyújthatna a meghatározáshoz támpontot. A tulajdonos nevét ugyanis néha feltüntetik a súlyokon.

A Verus név azonban önmagában nem bizonyíthatja a súlyok római kori származását, mert ez a forma a Vera változataként ma is használatos Magyarországon, az Imrus, Endrus, Irmus, vagy a Csibus becenévhez hasonlóan.

27. ábra. Az 57.83.25.1. leltári számú súly hátlapján lévő felirat, amelynek székely betűs olvasata jobbról balra: „KeSZi DéNeSNé"

Használhatóbb kiindulási adat magánál a névnél a VERUS latin betűs írásmódja, amely azonban annyira szokatlan, hogy talán a VERUS olvasat sem minden kétség nélküli. Az eltérések persze magyarázhatók régies, provinciális, esetleg római kor utáni romlott írásmódként is.

További – a fentieknél fontosabb – támpontot adnak a négy nagyobb súlyon található súly-jelzések. Ezek sem mindig kifogástalanok. A hiteles súlytól egy 263 grammos dextáns esetében találunk lényeges (9,88 gr-os) eltérést, a többi súlynál az eltérés csak 0, 983 és 3,59 gramm közötti. Mint a szerző is írja: az 57.83.25.2. leltári számú dextáns elő- és hátlapján lévő jelzések eltérőek, amennyiben a két jelzés súlyegysége nem egyezik és az előlapon látható jelzésnél maga a súly ténylegesen nehezebb. Ezek az eltérések azonban többnyire magyarázhatóak.

Úgy tűnik, hogy a lelettárgyak és feliratuk valóban a római kori jelölési és súlyrendszer elterjedési körzetéhez, pontosabban annak utóéletéhez és határterületéhez tartozhattak. Ez azonban – valljuk be – meglehetősen tág intervallumot jelent, mert végső soron e római hagyatékhoz tartozik a ma használt latin betűs írásunk is. A súlysorozat valószínűleg a római kor után tovább élő kevert (latin és hun), magyarul beszélő és a székely rovásírás elődjét is használó népcsoport emléke.

A Soproni Sándor által súlyjelölésnek tekintett feliratok egyike ugyanis nem súlyjelölés. Az általa közölt jeltáblázat szerint az uncia jele a vízszintes vonás, amely a tízest jelölő X mellé írva 10 unciát jelent. Hasonló jelölés valóban látható az 57.83.25.1. leltári számú súlyon, ahol egy X alatt van a víszintes vonás. A szerző szerint (lásd alább!) ugyanezen súly hátlapján is jelölték volna a 10 unciát, de az általa említett X valójában egy kereszt, a vízszintes vonal helyett pedig egy függőleges szerepel a kereszt mellett – s ezek korántsem lényegtelen eltérések (27. ábra). Ráadásul e két jelet egy jelsor közepéből – összefüggéseiből – ragadta ki a szerző.

Mégis, egy római kor utáni provincia keleti elemekkel ötvözött súly- és íráshasználatának emlékei lehetnek e kis ólomsúlyok. A minden esetlegessége ellenére is harmonikusnak tűnő képet nem annyira a székely rovásírás jeleinek felbukkanása, mint inkább a két név (a VERUS és főleg a KeSZi DéNeSNé) túlságosan is mai magyarsága zavarja. Pusztán a székely rovásírás használata a római kor után korántsem lenne elfogadhatatlan, mert – mint azt fentebb láttuk – a hunok és az avarok régészeti hagyatékából több székely betűs rovásfeliratot ismerünk.

Az utóbbi jelsorozatot (27. ábra) Soproni Sándor így írja le: *„A hátlapon halványan bekarcolva a perem körül elmosódott szöveg olvasható, feloldása kissé problématikus. Olvasására az alábbi feloldást ajánljuk: A szó közepén elhelyezkedő X és a mellette lévő vonal feltehetően szintén 10 unciát jelent. Ez a két betű kissé halványabb, mint a többi, s ez indokolná – az egyébként szokatlan megoldásunkat – hogy a szövegből két betűt külön kiemelünk. A 10 uncia megfelel leletünk tényleges súlyának. A fennmaradó betűk retrográd olvasata az VNCIAS szót adná (a V és N betűk, valamint az I és C betűk egybe vannak írva).”*

Az olvasatot a szerző maga is a „problematikus”, „szokatlan” és „retrográd” jelzőkkel jellemzi, amelyekkel egyet lehet érteni. Ezért hagyhatta említetlenül Ilon Gábor is e sikertelen feloldási kísérletet.

A kérdéses jelsorról (27. ábra) a székely betűkkel való összevetés után kiderül, hogy csak mássalhangzókat tartalmaz. Az első, azaz jobb szélső jelforma eddig csak két emlékről ismert. Az egyik a budapesti cikáda alakú dísz, ahol a „k” hangot jelöli (26. ábra).

A másik előforduláson, a csíkszentmártoni római katolikus templom 1501-ből származó feliratában az „ö" jele (Forrai/1994/297).

A jel képszerűbb párhuzamai élére állított kétcsúcsú hegyet ábrázolnak, amelynek csúcsai jobbra mutatnak. Azaz a jel eredetileg a „kő" hieroglif jele lehetett - innen származhat a két eltérő hangérték (Varga/1998/63).

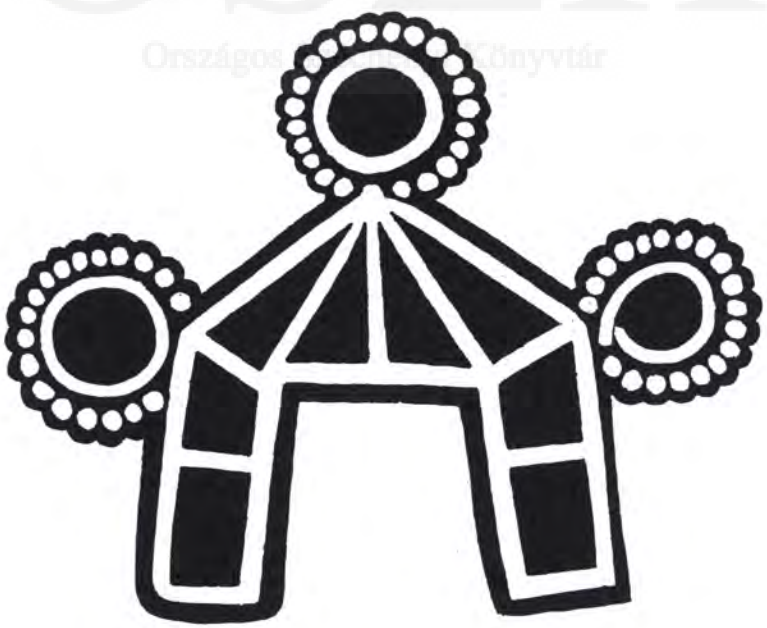
Az „n" alakja fordított (az irányultsága ellenkező), de ez a jelenség az „m" esetében is megfigyelhető (27. ábra). A jelsor további elemei nem kívánnak magyarázatot: a jelhasonlóságok alapján minden további nélkül feltehető, hogy székely rovásjelekről vagy rokonaikról van szó.

A magánhangzókkal való kiegészítésem persze lehet téves, ezért a KeSZi DéNeSNé olvasat talán nem minden részletében helyes.

Csak az egyik mássalhangzó formája utal a hozzá tartozó magánhangzóra. Ez a felül kis zászlót viselő „s", amely Csallány Dezső (1963/52) felismerése szerint egy mély hangrendű szótagcsoport jele – azaz elsősorban az „a", „i", „o", „u" hangok társulhatnak az „s"-hez. E szerint a KeSZi DéNeSuNé, vagy hasonló értelmezés is elképzelhető.

A magánhangzó-variációk miatt további olvasatok is kidolgozhatók, s ezek között olyan is akadhat, amely a súlyjelölések archaikusságához jobban illik. Azonban ez a feloldás is jó lehet arra, hogy nemzeti írásunk létezésére emlékeztesse egyes kutatóinkat.

Magyar, vagy a magyar nyelv segítségével megérthető szavaknak e tájon való felbukkanása a római időkben korántsem lenne példa nélküli. Hivatkozhatunk két adatra is. Az egyik a Balaton latinok által (is) használt neve, a Pelso. Ez mai magyarsággal „belső", „Bél isten", „fiú isten" jelentésű (215. o.). A másik az Ammianus Marcellinusnál fennmaradt „marha" szó (217. o.).

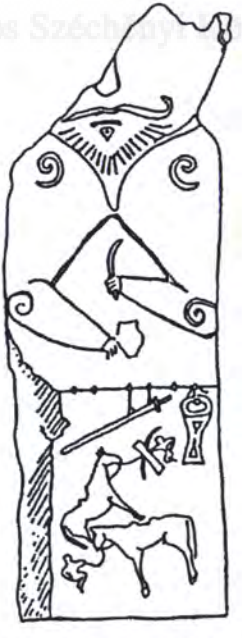

Szövegközi ábra. A sarok hegyén trónoló isteni triász (a szilágysomlyói 64. katalógusszámú fibuláról)

Szövegközi ábra. Krisztus zománcképe a hun Szent Korona keresztpántjának boltozatáról (Ludvig Rezső rajza)

Országos Széchényi Könyvtár

Szövegközi ábra. Mongóliai kőszobor (Kubarev V. D. nyomán)

A HUN ÍRÁS JELLEGE

A fentebb felsorolt történeti források és megfontolások esetleg elvethetők lennének a fent bemutatott, hun tárgyakon felbukkanó székely rovásjelek vagy velük rokon szimbólumok nélkül. Ezen írásmutatványok segítségével a vitatható erejű híradások és következtetések élettel telnek meg, s általuk a hun írás jellegére is fény vetődik.

A megismerhető hun jelformák a székely írásjelekével azonosak, alkalmazásuk rendszere pedig nagyon hasonló, bár – érthetően – valamivel archaikusabb. Eme archaikus hun alkalmazás sajátosságai egyébként a székely íráshasználatban máig felismerhetőek.

A hun maradványok közé tartoznak ama több hangértékű jelek, amelyekkel az akadémikus kutatás mit sem tudott kezdeni[15]. Egy ilyen hieroglif („szent véset") jellegű alkalmazás ugyanis homlokegyenest ellenkezik azzal, amit az egyébként nem létező[16] írástudomány akadémikus vonulata hangoztat, vagy meg tud emészteni. Azért, mert a hasonló több hangértékű szójelek az arameusban ismeretlenek lévén, a székely írás (több szerző által támogatott) arameus eredeztetését nem teszik lehetővé.

Az összetett jelek (mint például a regölyi „király" szimbólum, amelynek hettita megfelelője is van) a hun-székely írás kialakulásának helyszínéről és idejéről tanúskodnak. Nemzeti írásunk őse Ciprus és Horezm között kezdte pályafutását az arameus írás születését megelőző évezredekben.

A hunok (avarhunok) által használt hieroglifák és betűk az akadémikus tanácstalansággal mit sem törődve, magukért beszélnek – méghozzá magyarul. Felbukkanásukat tulajdonképpen előre jeleztük a Bronzkori magyar írásbeliség c. kötetünkben, hipotéziseinkhez akkor csupán a további szemléltető anyag hiányzott.

A most bemutatott írásanyag igazolja korábbi feltételezésünket arról, hogy a szimbólumok, preírások és a valódi írások között nincs áthághatatlan szakadék. Az egyes jelek számára a határvonalak könnyen átléphetők voltak, szimbólumból írásjel vált, miközben esetleg szimbólumként is tovább szolgált. A szimbólumok és az írásjelek között létezik egy közbülső kategória, s ez a preírás. Ez az írásmegelőző állapot szimbólumok csoportjának rendszeres használatával alakulhat ki, amikor a szimbólumok összetartozása szorosabbá válik, miközben a jelentésüket az őket használó közösség leszűkíti, egyre pontosabban fogalmazza meg. A preírás szimbólumai a valódi írásokhoz hasonló, de csak korlátozott célok megvalósítására alkalmas rendszereket alkotnak, mint a fejfák, vagy a vallások jelképegyüttese, a térképeken alkalmazott jelölések, az uralkodói méltóság jelvényei, a címerek, a modern közlekedési táblák, a nyomdai korrektúrajelek, a húsvéti tojások,[17] a szőnyegek és a fazekastermékek motívumrendszere stb. E sornak ma már bíz-

15 „Rejtelmes – legalább egyelőre – a nikolsburgi ábécé *us* jele is." – írja Németh Gyula 1934-ben (i. m. 23. oldalán). Vékony Gábor a „tprus" jelet egy néhány éve tartott előadásán a latin *temporus (idő)* szó jeleként magyarázta. *Idő (üdő)* szavunkat azonban a Napot ábrázoló „ü" jel jelöli. Az *Idő* szó *Utu* sumér napisten nevével genetikus kapcsolatban áll s ezzel függ össze az „ü" jel alakja is.
A „tprus" és változatai skarabeuszt, vagy égig érő fát ábrázolnak, azaz, végső soron – szintén értékelhetők az Isten szimbólumaként.

16 Az írásemlékek egyszerű leltározása (a nagy kérdések kikerülése és az összefüggések tisztázatlanul hagyása mellett) még nem tudomány.

17 Korántsem véletlen, hanem fenti feltételezéseinket támasztja alá, hogy hímes tojásainkon is rendre székely rovásjeleket tartalmazó világmodellekre bukkanunk, s hogy a tojásfestést népünk eredetileg tojásírásnak nevezte.

vást az élére állíthatjuk a világmodellek jelkészletét is, mert a hun-székely írásrendszer bizonyíthatóan a vallásos jelentőségű világmodellek[18] összetevőiből fejlődött ki.

E világmodellek a teremtett világ részeit meg a Teremtőt jelképezik s belőlük megérthetők a hun-székely rovásjelek fogalomjelentései. Ezért az „f" (Föld) rovásjel szerkezete a világmodellek felülnézetével azonos; az „e/é" (égbolt) és „g" (ég/ág) rovásjelek szerkezete pedig a világmodell szemből nézete.[19]

Más jelek a világmodellek különféle összetevőivel azonosak: hegyeket ábrázolnak, mint a székely „m" (magasba vezető út), „n" (nagy) és az „s" (sarok); növény rajzából alakultak, mint a „zs" (zsendül), meg az „sz" (szár/szál). A Tejút hasadékában született napistent ábrázolja[20] az „us" (ős/isten). A világ isteni középpontjában fakadó négy szent folyó rajza s egyúttal a fiúisten nevét, jelzőjét őrzi a „b" (Bél, belső), vagy a „ty" (atya). Hasonló hozzájuk az Istenre utaló „d" (Du, Duna). Folyót jelent s egyúttal Istenünk egyik jelzője a székely „j" (jó „folyó"). A magyarok Istenének állandó jelzőjéből lett a „gy" (Egy) is. E kettős kereszt a Tejutat (világfát, világtengelyt) a két napforduló idején keresztező nappálya rajza, azaz a napisten egy éves életciklusának jelvénye.

A vallásos szimbolikának köszönhetően azok a jelek fordulnak elő a leggyakrabban, amelyek a legnagyobb valószínűséggel a világ közepét, vagy az azzal végső soron azonos Istent jelölik („f", „g", „s", „ly", „d").

A hun-székely hangzóugratásos gyakorlat miatt a mássalhangzójelek szótagcsoport-jeleknek is tekinthetők. A szótagcsoport-jelek némelyike differenciálódott a magas és mély hangrend szerint. Sokat mond, hogy a hun jelek között is megtaláljuk a magas és mély hangrendű szótagokban használatos „k" és „s" változatait.

A hun jelsor nem csupán szójeleket, szótagcsoport-jeleket és mássalhangzókat tartalmaz, hanem megtaláljuk benne az „a", „e", „i", „ü" magánhangzókat is. Ezeket azonban gyakorlatilag nem alkalmazták (az eddig ismert két betűírásos előforduláson egyetlen „a" szerepel). Azaz a hun betűírás elve nem a sémi jellegű mássalhangzóírásokhoz, nem is a türkhöz, hanem az ismert korai székely gyakorlathoz hasonló.

A hun „e" léte miatt végleg elvethető a székely „e" betű glagolita eredetéről alkotott, eleve halva született hipotézis is. A honfoglalás után keletkezett (de valószínűleg tovább élő avarok által készített) bodrog-alsóbűi lelet alapján valószínűsíthető az „o" megléte is.

Magánhangzóink közül az „e" és az „i" a horezmi sziklarajzokon is felbukkan. Az urartui hieroglif írásnak nevezett jelkészletben az „e", „u", „ö" és „ü" alakja is megtalálható (Varga/1998/86). Ezek a párhuzamok is azt valószínűsítik, hogy a hun-székely írás elődjének rendszere és alkalmazása már három-négyezer évvel ezelőtt is közel azonos lehetett a maival.

A hieroglif jellegű alkalmazás a magyar népi jelhasználatban él tovább napjainkig (Varga/1999/73).

A hun-székely írásemlékek és népi hieroglifáink azt a folyamatot dokumentálják, ahogyan a vallásos jellegű szimbólumokból az írás kialakult. Ennek illusztrálására kevés nép képes, ezért a ma tanított őstörténetek jórészt értéktelenek.

18 Székely jeleket tartalmazó felülnézeti világmodell a neolitikus kínai tál, az ókínai teknős piktogram és az énlakai templom rovásírásos mennyezetkazettája, elölnézeti világmodell a hun csatok szerkezete meg a sopronkőhidai sótartó rajza.

19 A közölt hun csatokon az égbolt ívét középen a világoszlop támasztja alá. E világoszlopot Bél fiúistennel azonosították eleink, aki egyúttal a hunok és magyarok atyja is – ezért került a világoszlop alá a „b" (Bél/belső) és a „ty" (atya) rovásjel hieroglif megfelelője.

20 A keresztény mandorlához hasonlóan.

a székely rovásjel jelentése és alakja		a hun jel alakja és előfordulása
„a" (anya, Anat)		26
„b" (Bél, belső)		11
„d" (Du, Duna)		10 19 20 24 27
„j" (jó „folyó")		2 9 19 19
„e" (égbolt)		19
„f" (Föld)		11 11 17 20 22
„g" (ég/ág)		2 9 11 11 18 20
„gy" (Egy)		2 16 16 24
„ty" (atya)		11
„i" (Isten)		29
„ak" (patak)		12 18
„ly" (lyuk)		2 17 18 22
„m" (magas)		12 12 13
„n" (nagy)		16c 25 27 27
„ek" (kebel)		22
„zs" (zsenge)		9
„s" (sarok)		10 11 11 12 13 20 26 27
„t" (tengely)		16
„v" (vas)		9 28
„ő" (kő/ökör)		(k)26 (k)27
„ü" (üdő, Utu)		11
„sz" (szár/szál)		18 26 27
„us" (ős/isten)		2 11 13 16 16 16 22

27. ábra. Székely jelek hun párhuzamai (ábraszámokkal) 2: mongóliai sziklarajz; 9: kazakisztáni csontlemez; 10: szeged-nagyszéksósi zabladísz; 11: hun csat; 12a: csornai szíjvég; 12b: szeged-nagyszéksósi szíjvég; 13: sopronkőhidai sótartó; 16a: horezmi sziklarajz; 16b: szíjvég; 16c: nagyszentmiklós; 17: regölyi csat; 18: regölyi karperec; 19-20: szilágysomlyói fibula; 21-24: szilágysomlyói boglár; 25: apahidai lemez; 26: budapesti cikáda; 27: tolnai súly; 28: regölyi fátyoldíszek (Bóna/1993/19); 29: horezmi sziklarajz (158. o.)

A folyamatot szemléltető anyag az idők során minden bizonnyal gyarapodni fog. E téren további betűírásos emlékek, vagy preírásszerű jelalkalmazások felbukkanása várható a régészeti leletek közül, a múzeumi raktárak polcairól és a magyar (népi) jelhasználat területéről. Rendszerezésük és értelmezésük minden bizonnyal kétségtelenné fogja tenni, hogy jelhasználatunk (s azon belül a székely rovásírás) a hun és avarhun jelkészletre alapozódott, abból fejlődött és maradt fenn.

Szövegközi ábra. Hun szíjvég a sarok hármashalmának ábrázolásával Szeged-Nagyszéksósról

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

IRODALOM

Bakay Kornél: Kik vagyunk? Honnan jöttünk? Tradorg-e & Tikett, Szombathely, 1994.
Bakay Kornél: Őstörténetünk régészeti forrásai, I., Miskolci Bölcsész Egyesület, 1997.
Bóna István: A hunok és nagykirályaik, Corvina, Budapest, 1993.
Csallány Dezső: A székely-magyar rovásírás emlékei, a Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve, Nyíregyháza, 1968.
Debreczenyi Miklós: Az ősmagyar írás néhány hazai és oroszországi emléke, Budapest, 1914.
Dorzs, Dugarin–Novgorodova, Eleonora Afanaszjevna: Petroglifü Mongolii, Ulan-Bator, 1975., Izdat, Insztitut Isztorii Akademii Nauk Mongolszkoj Narodnoj Reszpubliki.
Ecsedy Ildikó: Nomádok és kereskedők Kína határán, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
Fischer Károly Antal: A hun-magyar írás és annak fennmaradt emlékei, Budapest, Hesler J. Könyvnyomdája, 1889.
Fitzgerald Huber, Louisa G.: Erlitou: The Question of Contacts widt Distant Cultures, The Internetional Academic Conference of archaeological cultures of the northern chinese ancient nations, Beijing, 1992.
Forrai Sándor: Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig, Antológia Kiadó, Lakitelek, 1994.
Harmatta János: Eltűnt nyelvek és írások nyomában, előzetes közlemény, Antik Tanulmányok, XXXIV. kötet, 2. szám, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989-1990.
Ilon Gábor–Unghy István: Bevezetés a Kárpát-medence régészetébe, História Alapítvány, Szombathely, 1996.
Kiss Attila–Alfred Bernhard-Walcher: Szilágysomlyó, A gepida királyok aranykincsei, Magyar Nemzeti Múzeum, Helikon, Budapest, 1999.
Kiszely István: A magyarság őstörténete, egyetemi tankönyv, Gödöllői Agrártudományi Egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási Szak és ELTE Történelem Segédtudományai tanszék, Gödöllő, 1995.
László Gyula–Rácz István: A nagyszentmiklósi kincs, Corvina Kiadó, 1977.
Németh Gyula: A magyar rovásírás, Magyar Tudományos Akadémia, 1934., A magyar nyelvtudomány kézikönyve, II. kötet, 2. füzet.
Róna-Tas András: A magyarság korai története, Magyar Őstörténeti Könyvtár, Szeged, 1995.
Sebestyén Gyula: Az avar-székely kapcsolat emlékei, Budapest, 1899., A M. Néprajzi Társaság kiadványa, 1-3., 9.
Soproni Sándor: Római kori súlyok Tolna megyéből, A szekszárdi Balogh Ádám múzeum füzetei, 7., Pécsi Szikra Nyomda, 1967.
Szász Béla: A hunok története Attila nagykirály, Szabad Tér, Bp., 1994.
Szekeres István: Őstörténetünk írásjelekben, Bronzkori magyar írásbeliség, Írástörténeti Kutató Intézet, Bp., 1993/62.
Tregear, Mary: Chinese art, Oxford University Press, New York, 1980.
Varga Géza (szerk.): Bronzkori magyar írásbeliség, Írástörténeti Kutató Intézet, Bp., 1993.
Varga Géza: A székely rovásírás eredete, Írástörténeti Kutató Intézet, Bp., 1998.
Varga Géza: A magyarság jelképei, Írástörténeti Kutató Intézet, Bp., 1999.

Szövegközi ábra. A sarok hegyén trónoló Du főisten szimbolikus ábrázolása a szilágysomlyói 59. katalógusszámú fibulán.

A BODROG-ALSÓBŰI ROVÁSLELETRŐL

A sajtó adott hírt az MTA Régészeti Intézete által a bodrog-alsóbűi rovásírásos fúvókatöredékről szervezett vitáról, amelyen csak a szakterület gyakrabban foglalkoztatott képviselői vehettek részt. A lelet és körülményeinek ismertetése a különféle híradásokban a konferencia előtt és azt követően is ismételten napvilágot látott. Gömöri János előzetes közleménye a Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban c. kötetben jelent meg. Sinkovics Ferenc a Demokratában (1999/19.); Glatz Ferenc, Vékony Gábor és Fodor István a História 1999/8. számában; Riba István pedig a HVG-ben (1999/46.) és az 1999. dec. 4-én Erdélyben megjelent Krónikában is beszámolt a leletről. A jelen cikk első változatát a Turán 2000. augusztus–szeptemberi száma közölte, ugyanebben a számban jelent meg Magyar Kálmán tanulmánya is „Bodrog-Alsóbű X. századi nemzetségi központja" címmel. A Turán 2001. április–májusi számában Deák Dezső, Stamler Imre, Berkesi Gyula és Gömöri János foglalkozott a lelettel. A nyomtatott és elektronikus napi sajtó (Népszabadság, Napi Magyarország, Magyar Rádió, Duna Tv stb.) is szokatlanul bő teret szentelt e rovásleletnek.

Miért kelt indulatokat e néhány betű?

Mint a Históriában Fodor István meg is fogalmazta: a nyári uborkaszezonban fő hírré lépett elő az az elgondolás, hogy a lelet a kettős honfoglalás szenzációs új bizonyítékaként kezelhető. A szerzőknek felrótta, hogy előbb bocsátották a közvélemény elé ötleteiket, mintsem ellenőrizték volna azok szakmai megalapozottságát.

A konferencián részt vevők felkészületlensége és prekoncepciói miatt azonban a „tudós" tanácskozás sem szolgálhatott elfogadható hipotézisekkel. Megfelelő tudományos fórum híján pedig a gyors közzététel ellen nem hozható fel megalapozott szakmai érv. Mert ez a lelet nem egy magyar- és tudományellenes klikk hitbizománya, hanem a nemzeté, amelynek joga van tudomást szerezni valódi őstörténetéről.

A rovásszöveg ugyanis alkalmasnak látszik arra, hogy halomra döntsön néhány korábbi történelmi dogmát. Ezek a dogmák annak a történelem-értelmezésnek az alapjaihoz tartoznak, amelyet a rendszerváltás előtt a mindenkori megszállók támogattak, ma pedig a megszállókat kiszolgálók és utódaik képviselnek.

A vitának több tétje is van s ezek közül nem a kettős honfoglaláshoz való kötődése a legfontosabb.

Az egyik kérdés a honfoglalók technikai tudása. Ha ugyanis magyarul olvasható el a rovásfelirat, akkor a vasat itt magyarok öntötték, akik nem szorultak például a szlávok szakismeretére.

A másik kérdés a honfoglalók íráshasználata. Ezeket az agyagfúvókákat ugyanis nem a királyi udvarban vagy egy kolostorban, netán főúri palotában készítették. E fényes helyeken az írás (persze inkább a latin írás) ismeretét néha még az akadémikus kutatás is kénytelen feltételezni, legalább a nyugatról idehurcolt rabokat írástudóknak tekintve.

Ezek az agyagfúvókák azonban a somogyi erdők mélyén készültek, a fák lombjai, legfeljebb egy ágasfákból hevenyészett tető alatt. Nehéz munkához szokott kétkezi em-

1. ábra. Sinkovics Ferenc rajza a Demokratában

berektől származik a felirat, esetleg a munkájukat irányító táltostól, vagy munkavezetőtől. Ebből pedig az következik, hogy a honfoglalók felnőtt lakosságának java része tudott írni és olvasni. Akkor, amikor Európában az uralkodók többsége analfabéta volt.

A harmadik kérdés a kettős honfoglalás bizonyíthatósága. Erre a rováslelet önmagában alkalmatlannak látszik, mert a honfoglalást követően keletkezett. Ezért aztán a sajtó és a nyilatkozók (akár pró, akár kontra) indokolatlanul kötötték e leletet a kettős honfoglaláshoz.

A feltárók arra hivatkoztak, hogy a lelőhely egyéb tárgyi anyaga a korábbi helyi anyagi kultúra szerves továbbélése a X. században. Ettől azonban ez a rováslelet még nem lesz a honfoglalást megelőző rovásírásos gyakorlat kétségtelen bizonyítéka. Legjobb esetben is csak valószínűsíti azt – mindaddig, amíg nem szakítunk azzal a gyakorlattal, miszerint a bodrog-alsóbűi jeleket csak és kizárólag a későbbi székely írásemlékekhez hasonlíthatjuk.

Amennyiben a bodrog-alsóbűi leletet a korábbi hun és avar írásemlékekkel is összevetjük, akkor a hun–avar–magyar kulturális folytonosság igazolható. S ez a bodrog-alsóbűi lelet valódi jelentősége: közbülső, összekötő eleme a korábbi hun–avar és a későbbi magyar íráshasználatnak. Lehetővé teszi a több évezredes írástörténeti folyamat rekonstrukcióját. Ezt a szerepét azonban csak akkor tudja betölteni, ha a megelőző írásemlékeket is hajlandóak vagyunk bevonni a vizsgálódás körébe.

A negyedik kérdés a székelyek településterületével és vándorlásával függ össze. Vékony Gábor székelyeknek tulajdonítja a rovásfelirat készítését. Bár itt Somogyban – veti ellene Fodor István – az Árpád-kori székelyekről semmiféle adatunk nincs, ezt a megfejtő jellemző könnyedséggel, azzal oldja meg, hogy Baranyában viszont van.

Ez a vita azonban alapjaiban elhibázott. A székely írást ugyanis csak újabban nevezik székely írásnak, néhány évszázada még hun írásnak nevezték (például Thelegdi János 1598-ban). S az írás elnevezésére épülő fenti „tudós" gondolatmenet alapján helyesebb lenne a hunok (azaz varchoniták, avarhunok) maradékait keresni Somogyban. S ők kétségtelenül meg is találhatók ott.

Az ötödik kérdés a székely rovásírás kialakulásának időpontja. Vékony Gábor szerint a székely rovásírás ekkoriban alakult ki, s a felirat készítője jártas volt a glagolita, görög, avar és cirill írásban. Ha ez így van – veti ellen Fodor István –, akkor ugyancsak jól képzettek lehettek ezek a vasöntő atyafiak!

A magyar (hun, avar, székely) kohászoknak valóban ismerniük kellett az írást, mert az a technológiai leírásokat tartalmazó könyvek és a gazdasági elszámolásokhoz szükséges könyvelés miatt elengedhetetlen volt. Ez a szükségletük azonban nem itt Bodrog-Alsóbűn keletkezett, hanem évszázadokkal, vagy évezredekkel korábban. Hiszen a pusztai hadseregek fémigényét korábban is ki kellett elégíteni, s ez nyilván hasonlóképpen történt,

2. ábra. Berkesi Gyula rajza az Ősi gyökérben

mint Bodrog-Alsóbűn. Azaz semmi szükségük nem volt a görög, glagolita stb. írások ismeretére és a székely írás feltalálására, mert az már régen készen állt.

Az írásrekonstrukció bizonytalanságai

A leletről eddig több különböző rajz jelent meg, ezeken a jelek száma és alakja is eltérő, ezért az értelmezéseknek meglehetősen tág tere nyílik. A konferenciáról kirekesztett közembernek kedve támadna megnézni: mi is van ténylegesen ezen a fúvókán. A tudós tanácskozáson megvitatott jelsor mindenesetre csak négy jelet tartalmazott. Ezzel a négy jellel kívánunk elsősorban foglalkozni, azzal a megjegyzéssel, hogy ha a jelsorozatot egy korrekt vizsgálat pontosítja, akkor változhat az olvasat is.

A hosszabb és rövidebb jelsorváltozatokban egyaránt szereplő négy jelből a jobbról első rovásjel minden közölt rajzon másként néz ki. Ennek is köszönhetően a szerzők különbözőképpen (elsőként „f"-nek és „ny"-nek) határozták meg, esetleg kétségbe vonták székely jel voltát.

Megjegyzendő azonban, hogy ezt a bizonytalan alakú jelet a Históriában olyan formában közölték, ami további magyarázatot is megenged. Ugyanis a közölt jelsor első jeléhez nagyon hasonló szerepel a Gönczi György művében található bejegyzésben, a marosvásárhelyi kézirat több ábécéjében és a Bél Mátyás által lejegyzett Kapossi-féle betűsorban is. Mindegyikben a székely „h" jele.

Mivel a jel alakjának értelmezése ennyire bizonytalan (mert több jel közötti átmeneti formának is tekinthető), akkor – pusztán a jelek hasonlóságából kiindulva – talán számításba vehető a fentieken túl még az „ek", az „mp", az „ly" és az egyik „ü" is.

Ráadásul Gömöri János felteszi, hogy a vizsgált fúvókatöredék a teljes, de szétesett fúvókán lévő hosszabb szövegnek csak egy részletét őrizte meg (8. ábra).

Indokoltnak látszik ezért az Akadémia rendelkezésére álló technikai apparátus alkalmazása a rajzolat tisztázása érdekében.

Gömöri János olvasata

Gömöri János – a História szerint – kezdetben az „Anyának" olvasatot tartotta elfogadhatónak. Szerinte ez lehetett varázsszöveg, könyörgés, vagy humoros célzás is (ha a kemencét anyának becézték).

Ez közbülső álláspontnak tekinthető a különböző megfejtések között. A vitatható legelső jelet ekkor még ő is „ny"-nek látja, mint Berkesi Gyula (talán éppen a Berkesi család feloldási javaslatát fogadta el).

Később a Turánban így ír: *„Az eddig közölt több olvasati kísérlet közül (első javaslataimmal szemben is) a Vékony Gábor által javasolt »fúnák«, FÓNÁ K ... olvasat tűnik legelfogadhatóbbnak, azzal a kiegészítéssel, hogy a K egy új szó, feltehetően egy név kezdőbetűje. A töredéken megmaradt ujjlenyomatok legalább két fogásra, tehát hosszabb szöveg rovására engednek következtetni."*

Gömöri Jánosnak ez az újabb álláspontja valójában nem támogatja, hanem cáfolja Vékony Gábor olvasatát – hiszen a Vékony által feltételezett *fúnák* szó „k" hangja nem tartozhat egy következő szóhoz. Egyébként is meg kellene magyarázni, hogy a *fonák*-ból hogy lett *fúnák*.

Fontosabbak ennél egyéb megjegyzései:

3. ábra. A Riba István által közölt rajz a HVG-ben

Rokonszenves, ám indokolt szerénységgel értékeli saját és tudóstársai rovásírással kapcsolatos tevékenységét: *„Ahogy ma is sokan (e téren) nem kifejezetten specialistának nevezhető régészek, történészek, tanárok csak érintőlegesen foglalkozunk a rovásokkal, a X. századi üzenethagyó is esetleg bizonytalanul, pontatlanul nyomkodta rovásait a lágy agyagba. Ezért okozhat nehézséget a felírat olvasata, még az igazi rovásszakértőknek is."* Amihez csak azt a kérdést tehetjük hozzá, hogy ennyi csetlés-botlás után ugyan ki tekintheti magát igazi rovásszakértőnek?

„Az egy betűközzel elkülönített K külön szó kezdete. Az utána következő, már letörött rovásjel fölötti (a NA ligatúra ... fölöttihez hasonló), mellékjel viszont megmaradt. A második szóban a K után feltételezhetően egy nem jelölt magánhangzó következhetett, majd egy mássalhangzóval kezdődő, összevont rovásjel. ... egy több sorosra tervezett, de be nem fejezett feliratra lehet gondolnunk."

„Feltűnt, hogy minden rovásvonal íves. Ezért gondoltam először körömbenyomásokra. ... Bicskey Zsolt festőművész az íves rovásjeleket ferdén elmetszett nádszállal való benyomkodásoknak tartja. Ez elfogadható, kísérlettel igazolható feltételezés. A lelőhely lapályos környezetében ma is burjánzik a nád."

„Az eredetileg egyenes szárúnak szánt rovásbetűk is íves formában jelennek meg". Amiből esetleg az is következhetne, hogy a NA ligatúra valójában csak egyetlen A betű. Ez ellen szól viszont, hogy a NA ligatúra felett egy szabályos egyenes vonal látható, tehát a „rovó"-nak nem okozott volna nehézséget az egyenes létrehozása sem.

A lelet megtalálási körülményeiről ezt írja: *„Az a tény, hogy ez a kis töredék nem lett félredobva, bizonyítja, hogy hiteles körülmények között előkerült, egyedileg nyilvántartott lelet. Nem kellett tehát utólag megtalálni, felfedezni vagy miatta üzengetni és létét »könnyes szemekkel« bizonygatni."*

A megérdemelt kritikával szembeni indokolatlan érzékenység okozhatta, hogy az Akadémia nem Gömöri János tanulmányzáró mondatában foglalt elvek szellemében szervezte a konferenciát (ahol még hozzászólásra sem volt lehetőség):[1] *„Fontos minden részletmegfigyelés, észrevétel, gyalázkodásoktól mentes szakmai vita, amely hozzájárulhat a bodrog-alsóbűi felirat titkának megfejtéséhez."*

Berkesi Gyula olvasata

A rovásemléket Berkesi Gyula kisfia és felesége, Kiss Ágota próbálta meg első ízben kibetűzni. Berkesi Gyula cikke: *„Első gondolataim egy X. századi magyar rováslelet ol-*

1 A sajtó mai szabadabb helyzetében ez azt jelenti, hogy az ellenvéleményeket nem zárt falak között, hanem milliók előtt vitatjuk meg. Ez a struccpolitika nem öregbíti „tudósaink" és az MTA hírnevét, de a finnugrizmus csődjének nyilvánvalóvá válását sem odázza el.

vasata nyomán" az Ősi gyökér, 1999. július–decemberi számának 64. oldalán jelent meg. Az agyagfúvókán általa felismert hat jelből az „Anyónak, papa" szöveget rekonstruálja. Ez lenne az egyik lehetséges olvasat – amennyiben a fúvókán valóban a közölt hat jel szerepelne. Ezt azért kell megjegyezni, mert Berkesi Gyulának a lelet alapos vizsgálatára – mint azt tőle tudom – nem volt lehetősége.

Azóta jó fényképfelvételek jelentek meg a Turánban s a Somogyjádon kiállított fúvókatöredéket is sikerült megtekintenem. A kérdéses „p" betűk keresztszárai igen bizonytalanok, közülük a jobb oldali jel segédvonalai gyengék, de láthatók; a bal oldali jelé talán nem is léteznek.

Deák Dezső olvasata

A Turán 2001. április–májusi számában Deák Dezső szellemes feloldással jelentkezett. Szerinte az első sor HIONASZéK, a második pedig NéPéNeK olvasandó, azaz a teljes felirat, mai magyarsággal *Hunszék népének* lenne. Az első jelet HI ligatúrának tekinti, a harmadik jelet pedig (a jel tetején látni vélt egyenes szakasz miatt) nem NA, hanem NASZ hangértékkel azonosítja. Feltételezi, hogy az „ek" jel mindkét sor végéhez hozzáolvasandó (ez azonban szokatlan eljárás lenne).

A feloldásnak több erénye és több gyöngéje is van.

A gyengékkel kezdve: nem valószínű, hogy az avarhunok magukat a *hiona* névalakkal nevezték volna meg, s hogy ez egy magyar földrajzi névbe is bekerülhetett volna (ráadásul az „i"-nek értelmezett segédvonal a Turánban közölt fényképen nem látszik s talán nem is létezik). Az azonban igaz, hogy az avarhunok pannóniai területét a frankok Hunalantnak nevezték – s ez a *huna* kétségkívül nagyon hasonló a *hioná*-hoz.

Nehezen hihető továbbá, hogy a NASZ ligatúra egyik fele az egyik szóhoz, a másik fele meg a másik szóhoz lenne olvasandó. Thelegdi még a szótaghatárok átlépését sem tartja helyesnek. (Az egész szót jelölő ligatúráink – például az Albert – ugyanakkor ellenkező értelmű példának is tekinthetők, hiszen itt a szótaghatárokat nyilvánvalóan átlépték a ligatúra alkotásakor.) De talán nincs is szó NASZ ligatúráról, hiszen az „sz"-nek tekinthető, a ligatúra részét képező függőleges vonal (Deák Dezső rajzával ellentétben) a valóságban nem létezik. A NA ligatúrától balra és kissé feljebb azonban látható egy különálló függőleges vonal s ez (ha tetszik) pótolhatja az „sz"-t.

Az alsó sor vonalai bizonytalanok lévén, azt sem lehet tudni róluk, hogy egyáltalán jelek-e. A felső sorban szereplő végső „ek" másodszori olvasása (az alsó sor kedvéért is) legalábbis szokatlan lenne.

A feloldási kísérlet erényei közé tartozik, hogy Deák Dezső megszámolja, hány érv szól egyik, vagy másik jel ilyen, vagy olyan értelmezése mellett s hány szól ellene. Ezeket a számszerűségeket aztán – joggal – érvként használja fel. Az úton, amelyen elindult, még tovább lehetne haladni, mert a megoldás valóban ebben az irány-

4. ábra. Vékony Gábor rajza a Históriában

ban mutatkozik. Alaposabb és sokoldalú matematikai analízissel is ellenőrzött megközelítésre van szükség a legjobb válasz kidolgozásához. A többsoros szöveg feltételezése is elfogadhatónak látszik, egyrészt a létező, jelszerű töredékek(?) miatt, másrészt a hasonló értelmezési kísérletek miatt.

Mindent összevetve: a Honaszék (Hunszék) olvasat (ha csak a jelek feloldási lehetőségére figyelünk) van olyan logikus és elfogadható, mint a többi értelmezési javaslat. A Hunszék szónak ezen a tárgyon való felbukkanását azonban még indokolni kellene (a Deák Dezső által adott patetikus olvasat nem tűnik életszerűnek, a Stamler Imre-féle feloldás vallásossága hihetőbb).

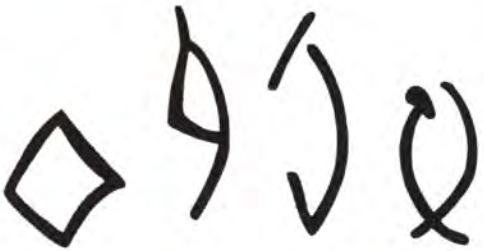
Stamler Imre olvasata

A somogyi honfoglaláskori kohók megtalálásában és feltárásában elévülhetetlen érdemeket szerző (de a konferenciára meg sem hívott) nyugalmazott iskolaigazgató a következőképpen adja elő a lelet előkerülését: *„A régészek kizártak a feltárásból, de jelenlétemet eltűrték, mivel az ásatást én kezdeményeztem és szerveztem, s mert az általam írt alapítványi kérelemre adott anyagi támogatást a kormányzat, s a kapcsolatot is velem tartották. Ezért jelen voltam, amikor a harmadik szelvényben Gömöri János megtalálta a rovásírásos cserepet. Az esemény senkinek sem tűnt fel, mert »a lelet jelentéktelennek látszott« a régész szerint is. »Megtisztítása, mosása után azonban finom rajzolatú betűk tűntek elő az égett agyagdarab felületén«. Gömöri János megfogalmazása félreérthetetlenül bizonyítja, hogy az írásjeleket először mosáskor észlelték, nem a munkagödörben. Kiss Ágota, látva a hat rovásjelet, azonnal üzent a régészekért. Hívta őket fényképezésre, dokumentálásra. Nem jöttek, mert nem hittek »a mosónőnek«. Amikor három óra elteltével ebédre megérkeztek a házhoz, akkor is azt mondták a »segédmunkásuknak«, hogy képzelődik, biztosan karcolásokat vagy növényi lenyomatokat tart rovásjeleknek. Kinevették, mint délibábokat látó amatőrt. Akkor hervadt le a mosoly az ajkakról, amikor az asszony könnyes szemmel közölte, hogy családjukban mindenki ismeri a székely rovásírást, a cserépen ugyanis ez látható. Megmutatta … Ekkor Gömöri elnézést kért, és gratulált … Magyar azt mondta, majd ezt is egymásnak ellentmondóan olvassák el a szakértők, mint a szarvasi jeleket.*[2] *Kiss Ágota megrökönyödésére a régészek nem fogtak hozzá a fényképezéshez, vi-*

5. ábra. A bodrog-alsóbűi rovásemlék fényképe

2 A töredékes tárgy s a hangzóugratásos, ligatúrákat alkalmazó írásmód miatt a sokféle olvasat természetes. Az ellentmondó hipotézisek szükségesek az értelmezéshez. A sikerhez azonban az arra hivatott akadémikus tudomány nagyobb aktivitására, hozzáértésére, nyitottságára és becsületére is szükség lenne. Mosolyogtató, hogy Magyar Kálmán olyan áhítattal emlegeti a „szakértőket", mintha ilyenek tényleg léteznének. Nyilván azért ez a vallásosba hajló tisztelet, mert ő maga nem képes ellenőrizni az általában szakértőnek tartott „tudósok" állításait. Pedig csak írni-olvasni tudásról van szó.

6. ábra. Deák Dezső rajza a Turánban

deózáshoz, a cserepet nem vitték vissza a lelőhelyre, és olvasással sem próbálkoztak. Így nem csoda, hogy nincsenek képek a mosás, a száradás fázisairól, a megtalálási helyzetről."

Stamler Imre egyértelműen „ly"-nak tartja az első jelet: *„minden »f« jelben keresztnek kellene lennie. Ez pedig a szilvamag alakú jelben nincs. ... S csak remélni tudom, hogy utólag nem kerül kereszt a jelbe!"*

Javasolt olvasata: aNa aPa LYÓNAK. Ebből az utolsó szó a legvalószínűbb feloldása a feliratnak. Busztrofedon (ökörszántás) olvasási irányt javasol: előbb olvassa balról jobbra az alsó sort, majd folytatja jobbról balra a felső sorral. Ez a sorvezetés is egyedülálló lenne, legalábbis a székely rovásírás ismert emlékei között. Egy rovásbotról papírra áttérő népnél azonban feltételezhető hasonló eljárás, ahogyan az a latinoknál és görögöknél is történt.

Vékony Gábor olvasata

A konferencián előadott véleménye szerint Vékony Gábor a *fonak* szöveget, de a „fújnék" értelmet olvasta ki a szerinte csak négy jelet, köztük a *„na"* ligatúrát (betűösszevonást) tartalmazó feliratból. Hipotézise azért kavart indulatokat a hivatásos kutatók köreiben, mert magyar olvasatot feltételezett. Erdélyi István álláspontja szerint még csak nem is feliratról, hanem véletlen körömlenyomatokról van szó (Turán, 2000. október–november). Berkesi Gyula, Vékony Gábor és mások olvasata azonban az „onak" részletben megegyezik s az ilyesfajta egyezések a feloldás helyességére utalnak. A kezdőbetűvel kapcsolatos viták megoldódása esetén pedig mindenképpen egy értelmes, magyar szóhoz jutunk.

Említést érdemel, hogy a Vékony Gábor által „f"-nek meghatározott első jelet korábban sem Róna-Tas András, sem Benkő Loránd sem Harmatta János nem tekintette székely jelnek. A konferencián azonban Vékony Gábor azzal állt elő: tüzetesebb szemlélődés alapján megállapítható, hogy e jel közepében egy X van. Mire a vitában felszólaló Benkő Loránd és Harmatta János elismerték: ha ez valóban így van, akkor a jel mégsem kakukktojás, hanem a székely „f" rovásjel.

Megtekintve a rovásemléket, az első jel közepén valóban látható egy nagyon halovány bemélyedés, amely kis jóindulattal négyszögre, vagy x-re is emlékeztethet. Ez a gödröcske azonban korántsem számít ritkaságnak az egyenetlen felszínű agyagtárgyon s hasonló nagyvonalúsággal nyilván tucatnyi „jelet" találhatnánk még ezen az agyagtárgyon, vagy bármelyik másikon (az X-et a 7. ábrán azért tüntettük fel, hogy szemlélhető legyen, miről is beszélünk). Amikor azt kívánjuk eldönteni, hogy ez az X létezik-e, vagy sem, akkor egyrészt a mikroszkópos vizsgálatokra kellene hagyatkoznunk (ha ilyenre mód lenne), másrészt meg kell vizsgálnunk a tárgy felületét s statisztikát kell készítenünk a hasonló mikronyomokról. Így esetleg el tudnánk választani egymástól a felszín véletlen egyenetlenségeit a jelektől. (Ugyanez vonatkozik az alsó sorban feltételezett „p" mellékvonalaira is.)

Mikroszkópos vizsgálat híján csak az látszik valószínűnek, hogy ezt az X-et (ha ugyan nem véletlen benyomódás) nem ugyanazzal az íróeszközzel mélyítették az agyagba, mint a felirat többi jelét. Az X szárainak hossza is feltűnően eltér az összes többi jelvonal hosszától, azoknak csupán elenyésző töredéke. Pedig az X szárait meg lehetett volna hosszabbítani a körülötte lévő keretező vonalig, ahogy ez sok „f" jelünknél (s a hasonló alakú görög, föníciai, etruszk, kár stb. jeleknél) megszokott.

A feltételezett X-nek ezek a jellegzetességei magyarázatot kívánnak, mert nem életszerűek.

7. ábra. A bodrog-alsóbűi rovásemlék rajza a szerző szerint (a rajz olyan elemeket is feltüntet, amelyek talán nem tartoznak a felirathoz)

Mindent összevetve: a Vékony Gábor által is csak másodlagosan észrevett X valójában nem létezik, pontosabban az X-nek nézett mélyedés nem tartozhat a jelhez. Gömöri János régész is úgy fogalmaz, hogy a cserépdarab megtalálásakor (mosás után, nagyító nélkül) *„a szilvamag forma közepén nem volt észlelhető az F-re utaló mellékjel"*. Ugyanakkor a székely „ly" változatai között kettő is van, amelyiknek a közepe üres, tehát hasonló a bodrog-alsóbűi első jelhez.

Róna-Tas András ellenvéleménye

Róna-Tas András a konferencián vitatta Vékony Gábor magyar olvasatát, mondván: a ligatúrák használata csak a latin írás elterjedése után vált gyakorlattá, a magas hangrendű *„k"* betűt pedig csak magas hangrendű szavakban használták. Itt Róna-Tas András két ellenérvet sorolt fel, de ezek három sebből is véreznek.

A kétféle „k" kérdése.

Mint azt Szemerey Zsolt is kimutatta („Rovásírásunk gyakorlati alkalmazásáról", Eger, 1995.), a rombusz és a villám (pontosabban: hullám – VG) alakú „k" betűink használatát illetően a szerzők eddig két nézetet is hangoztattak.

Az egyik álláspont a hangrendet tekinti meghatározónak. Ennek megfelelően a két írásjegyet a szókörnyezet hangrendjéhez igazodva kell alkalmazni. Szerintük tehát a rombusz „eK" (azaz magas hangrendű), a hullám pedig „aK" (azaz mély hangrendű) lenne. Pontosan így (tehát „ek" és „ak" alakban) jelöli a nikolsburgi ábécé is e két betűnk ejtését, vagy nevét.

A másik álláspont a szóban elfoglalt helyzete szerint próbálja megkülönböztetni a két „k" rovást. Szerintük a hullám alakú jegy (a „vég-k") a szavak végén használandó, a rombusz alakú jegy (a „köz-k") pedig csak a szavak elején, vagy közepén fordulhat elő.

Seregnyi előfordulás elemzése után Szemerey Zsolt végül azt állapítja meg, hogy a hangrendhez illeszkedő alkalmazás a valószínűbb. Az írásgyakorlat azonban egyik elvnek sem felelt meg igazán, mert mindegyikre van példa és ellenpélda is – s esetünkben ez a legfontosabb.[3]

Azaz Róna-Tas András állítása, hogy a magas hangrendű „k"-t csak magas hangrendű szavakban használták, nem igaz, mert mindig voltak kivételek.

Ráadásul – mint azt látni fogjuk – Róna-Tas András ellenérvének egyik sarokpontja – hogy ugyanis a most „fonák"-nak olvasott szó eredetileg is mély hangrendű lenne – Benkő Loránd szerint szintén nem bizonyosság.

A ligatúrák használatának kezdetéről

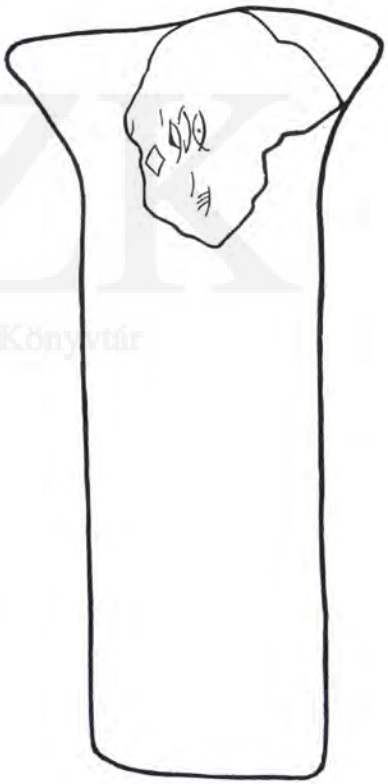
Róna-Tas András és más „tudós" szerzők is a latin írás névmonogramjaiból vezetik le a székely ligatúrákat. Ez az elképzelés azonban nem felel meg a tényeknek. A székely ligatúrák ugyanis a keleti (például a kínai) íráskultúrával tartanak kapcsolatot, ahol a jelösszevonásnak évezredes hagyománya van. Így az énlakai „eGY USTeN" ligatúrának közel négyezer éves párhuzamai vannak Horezmben, a hettita Yazilikayában, de előfordul a hunoknál és másutt is.

A Szent Korona abroncsán lévő Krisztus kép térdén szereplő „jm" ligatúrának (142. o.) magyar fazekas mintán, csángó hímes tojáson, mongóliai kőszobron, ötezer éves japán szobrocskán és Kolumbusz előtti amerikai indián ábrázolásokon van pontos megfelelője.

Az „ős ég" ligatúra egy hun csaton szerepel (160. o.), az „ég-usten" ligatúra pedig a jogar nyelének filigrándíszítésében (vö. Varga Géza: A székely rovásírás eredete, 1998.; A magyarság jelképei, 1999.!).

A honfoglalásra induló magyarokkal is kapcsolatba hozható, egykori kazár területen előkerült Maloje Perescsepino-i sír- vagy kincslelet bizánci(?) monogramos pecsétgyűrűi (150. o.) is megerősítik, hogy a sztyeppi magyarok előtt nem volt ismeretlen a jelösszevonások gyakorlata (vö. Bakay Kornél: Őstörténetünk régészeti forrásai, II. 1998, 116. o.!).

A D. Dorzs által 1975-ben Ulánbátorban közölt mongóliai sziklarajzokon szintén ligatúrák láthatók. Csabicsev alán katakombákból közölt ligatúrákat (Szovjetszkaja Tjurkologija/1970/2).

8. ábra. A csőszerű bodrog-alsóbűi rovásírásos fúvóka rekonstrukciója Gömöri János szerint

3 Friedrich Klára legújabb elemzése (Turán, 2001, április-május) szerint a fennmaradt szövegekben 71 „ak" és 162 „ek" jel fordul elő. Minkét jel használata következetlen, egyik fenti „szabály"-nak sem felel meg.

Benkő Loránd ellenvéleménye

Neves nyelvészünk szintén szembeszállt Vékony Gábor értelmezésével, s kizárta a magyar olvasat lehetőségét. Érvei azonban nem gyengítették, hanem erősítették azt. A *nak* rag ugyanis Benkő Loránd állítása szerint eredetileg *naik* alakú volt. Ha viszont ez igaz, akkor a szó nem mély, hanem vegyes hangrendű.

Ez pedig megsemmisíti Róna-Tas fenti ellenérvét, mert így a magas hangrendű *ik* szótagban jogosan használták a magas hangrendű „k" rovásjelet. Az „i" pedig – bár önállóan nincs jelölve – mégsem hiányzik a feliratból, mert a szótagcsoportot jelölő magas hangrendű „k" képviseli. A székely írás hangzóugrató jellege miatt ugyanis a magas hangrendű „k" az „i" hangot is jelöli, azaz – ha tetszik – a *naik* (NAiK) rag szabályosan kiolvasható.

Benkő Loránd másik ellenérve szerint a *fú* a régi magyar nyelvben vadkacsát jelentett s ezért sem lehet a feliratot magyarul elolvasni. Azonban ez a képtelennek tetsző ellenérve sem állja meg a helyét. A szó elején ugyanis nem a „fú", hanem a „fo" szótag áll, az pedig sohasem jelentett vadkacsát, még vezető nyelvészek szerint sem.

Az olvasat „fonák"sága

Baj van tehát a jobbról második rovásjel értelmezésével. Ez ugyan világosan azonosítható az „o" rovásjellel, Vékony Gábor szerint azonban *„nyelvtörténeti és írástörténeti okok miatt az első magánhangzó nem o, hanem u alakban olvasandó"*.

A *„nyelvtörténeti ok"* alatt azt kell érteni, hogy Vékony Gábor csak azért fosztja meg eleinket az „u" betűjüktől, hogy egy „fú"vókán a „fú"nák szót olvashassa el. Ha ezt a szamárságot komolyan gondolja, akkor alighanem jelentős nehézséget okozhat neki ama víztorony feliratának az elolvasása, amelyre a várt „víztorony" szöveg helyett a minden nyelvészeti megfontolással dacoló „Casco" reklámszöveg van elhelyezve.

Az *„írástörténeti ok"* pedig Vékony Gábor makacs ragaszkodását jelenti egy semmivel alá nem támasztható ötletéhez: hogy ugyanis a székely rovásírás ekkor (a honfoglalás után) alakult ki.

Nincs tehát okunk arra, hogy a konferencia által vitatott jelsort „fúnák"-nak olvassuk, amikor oda a „fonák" jelsorozat – egy világosan érthető magyar szó van írva (amennyiben az első jel valóban „f"). Hogy miért írták a fúvókára a *fonák* szót? Nem tudom. De a közölt jelsorozatnak ez felel meg.

S ez nem kacsa, hanem a közölt felirat betű szerinti olvasata, amely – ha ez rokonszenvesebb – *fonáik* (FONÁiK) alakban is olvasható. Ez az olvasat a rag korabeli alakjának(?), a hangzóilleszkedésnek és a székely rovásírás sajátosságainak egyaránt megfelel.

Amennyiben az első jel mégsem „f", hanem „ly" – ahogy azt fentebb is jeleztük, akkor Stamler Imre „Lyónak" (mai helyesírással: „Jónak") olvasata támogatható. Azaz a magyarok Istenének ajánlották a fúvókát, akinek egyik jelzője a Jó.

Ezt a jelzőt (folyó és *vályú* szavunk tanúsága szerint) valamikor lágy „l" azaz „ly" hanggal is ejthették és írhatták. Korántsem meglepő, hogy a kínai *ljo* „folyó, vízfolyás, folyik" szó pontosan ennek az alaknak felel meg (l. Varga/1993/154!). Ez a *ljo* a kínai és a hun-magyar szókincs közös eleme lehet.

Az „u" rovásjelünk eredete

Benkő Loránd és Vékony Gábor egyaránt „u"-nak olvassák az „o"-t, de egyetlen olyan feliratot, vagy ábécét sem tudnak felmutatni, ahol a kérdéses jel az „u" hangot jelölné. Az bizony egy egyszerű „o" betű minden ismert székely ábécé szerint. S olyan adat sem létezik, ami szerint a honfoglalás kori rovásábécéből hiányzott volna az „u" betű.

Vékony Gábor feltételezése, hogy ugyanis a honfoglalás korában még nem volt „u" betűnk s ezért használták helyette az „o"-t, a tények letagadása. A székely „u" ugyanis több, mint kétezer éves, amit a szakirodalomban már többen megsejtettek (pl. Aczél József: Szittya-görög eredetünk, Bp., 1926., 183. o.!), én pedig bizonyítottam is (Varga/1998/6). Vékony Gábor ezeket a munkákat ismeri.

„U" rovásbetűnk a nikolsburgi székely jelsorban pontosan azon a helyen van, ahol a legkorábbi latinos sorrendű ábécében, a Kr. e. II. évezredben használt ugaritiban is szerepel az „u". Mivel az arameus ábécében nincs „u" betű, a türk jelsorrend nem a latinos sorrendhez hasonló, a nikolsburgi jelsorrendet pedig sohasem igazították a latinhoz, – ezért azt kell feltételeznünk, hogy a székely „u" legalábbis az ugariti írással egyidős, és a székely rovásírás sem a türkből, sem az arameusból nem származhatott.

Az „u" rovásjel alakja egyébként egy Kr. e. II. évezredben használatos fém félkészöntvény alakját utánozza (192. o.). A *réz* hurrita nyelven *ushu*, a *vas* örményül *(v)oski*, nyelvészeink szerint pedig a magyar *vas* szó eredetileg *vaske* alakú lehetett. Mindhárom szó genetikus kapcsolatban áll egymással, értelmét a magyar *őskő* (eredetileg *uske?*) összetétel magyarázza meg, amely az égben lakó ősatya által ajándékozott meteorvasra utalhat. Rovásjelünk „u" hangalakját ez az *uske*, vagy *ushu* adhatta. A hurriták másik nevét (a szabírt) mindenesetre a sajátunkként viseltük a Bíborbanszületett szerint.

A konferencián agyonhallgatott adatok

A rovásfelirat elsősorban azért váltott ki heves, időnként méltatlanná váló vitát, mert az avarok magyar nyelvűségének vagy a honfoglalók írni-olvasni tudásának bizonyítéka nem minden kutató prekoncepciójába illik bele. A tények azonban makacs dolgok.

Szent Konstantin legendája szerint ugyanis az avarok és a magyarok 861-ben – tehát a bodrogbűi lelet kora és az első szláv írás (a glagolita) megalkotása előtt – már rendelkeztek saját írással. Vékony Gábor és „tudós" társai ezt az adatot is ismerik, de figyelmen kívül hagyják.

Említett munkáimban több székely betűs avar és hun feliratot is közöltem, amelyek magyarul kifogástalanul elolvashatók. A kötetekkel Vékony Gábor és a vitát szervező Régészeti Intézet könyvtára is rendelkezik. A feliratokra Bálint Csanád igazgató úr figyelmét külön is felhívtam, az egyik rovásírásos hun tárgyat pedig bemutattam neki, s ezt ő hiteles hun kori tárgynak ismerte el. Azaz a hunok és az avarok használták a magyar nyelvet és a székely rovásírást – s a kettős vagy hármas honfoglalás tény. A bodrog-alsóbűi lelet csak egy közbülső láncszeme a hun-székely íráshasználatnak.

A tények azonban a konferencia szervezőit és résztvevőit nem érdekelték. Az álláspontjuk kifejtésére lehetőséget kapottak többségének gondolkodását egy hiperkritikus (értsd: magyar- és tudományellenes) szellem kötötte gúzsba.

Fodor István a vita hevében meg is kérdezte: – Hogyan akarunk Európába jutni, ha a rovásírással foglalkozunk?

Nos, sokan gondoljuk úgy, hogy a magyar nemzet – a székely rovásírással együtt – már régen európai. Az Akadémia módszerei azonban még nem azok.

Szövegközi ábra. Bronzkori félkészöntvények az égei-anatóliai térségből, a székely „u" rovásjel előképei

ETELKÖZ ÉS LEVÉDIA HATÁRAI

(RÉSZLETEK A KOLTAY GÁBOR „HONFOGLALÁS" C. FILMJÉHEZ KÉSZÍTETT TANULMÁNYBÓL)

A tanulmány készítése során világossá vált előttem, hogy a honfoglalással ugyanaz történt, mint a magyar történet oly sok más részletével is: a források egy részét feláldozták a megszállók érdekét szolgáló napi politika oltárán. Mások mellett így járt Anonymus, a honfoglalás megörökítője is, pedig elvetésére, vagy alábecsülésére nincs okunk. Legnagyobb bűne csupán az, hogy tanúvallomása sehogysem illeszthető be azon hamis feltételezések világába, amelyek az egykori magyarság jelentőségét minél kisebbnek szeretnék láttatni. Rá is kellene alkalmazni Kristó Gyula intelmét, miszerint: *„A forrásadatok eleve történő (apriorisztikus) elutasítása helyett mindaddig hinnünk kell tudósításuknak, amíg mód és lehetőség van állításaik magyarázatára, a történelmi fejlődés folyamataiba való, hihető, reális beillesztésükre."*[1]

Erre szükség van, mert nincs még tisztázva, vagy nem közismert a honfoglalás több lényeges részletkérdése, mint a honfoglalók létszáma, eredeti őshazája, etnikai-nyelvi összetétele és kapcsolatai, a név szerint ismert személyek és a törzsek szerepe, az ország elfoglalásának pontos menete és indítéka stb. Az egykori valóság sokkal összetettebb lehetett bármelyik elméletnél. Ez pedig megengedi, hogy a kútfők adataira képzeletben olyan – az eddigieknél bonyolultabb – történetet építsünk, amelyiknek felülete a lehető legtöbb adathoz illeszkedik. Amennyiben erre kísérletet teszünk, megláthatjuk, hogy a krónikáink hitelesebbeknek bizonyulnak az iskolai tankönyvekben tanítottaknál.

A kellően nem tisztázott kérdések közül most Etelköz és Levédia határait, valamint a honfoglalás indítékát, köztük a besenyő csapást járjuk körül. Mint látni fogjuk, ezek összetartozó és együtt könnyebben értelmezhető kérdések, ez utóbbiak jelentőségét csak a szállásterületek határainak tisztázása után érthetjük meg. Ha ugyanis – mint azt több kutató feltételezi – a magyar szállásokat a Kárpátokhoz közel, kis területen képzeljük el már 830 körül, akkor több probléma megoldhatatlanná válik. Levédiát ugyanis (Levedi és a kazár kagán kapcsolata miatt) csak Kazáriához közel képzelhetjük el. Amiből (a fenti Etelköz-elhelyezés talaján) időrendi nehézségek adódnak, mert Levédiát és Levedi korát ez elé az időpont elé kell helyezni. Ez viszont ellentmond a Bíborbanszületett tájékoztatásának, miszerint Levedi, Álmos és Árpád kortársak voltak. A 880-as évekről tájékoztató mohamedán források meg – amelyek a magyarok egy (vagy nagyobb) részét a Volga vidékére helyezik – ebbe a képbe végképp sehogyan sem illeszthetők bele. A kis területű őshazákkal operálóknak vagy keleten, vagy nyugaton kétségbe kell vonniuk a források hitelét. E nehézségek csak akkor oldhatók fel, ha Etelközt a Dunától a Volgáig számítjuk, a forrásokban leírt eseményeket pedig viszonylag szűk időszakhoz kötjük. És ekkor a nyájas olvasó azt fogja tapasztalni, hogy őstörténetünk egyes ráncai hirtelen kisimulnak, a források adatai egymásba illeszkedő rendszert alkotnak és hitelt érdemlővé válnak. Egyúttal tisztázódik a kangar és besenyő támadás szerepe is, amelynek a honfoglalásra késztető okok között eddig túl nagy jelentőséget tulajdonítottak.

1 Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig, 28. oldal.

A vándorló őshaza

Györffy György szerint „krónikáink a magyar nép eredetét illetően nem tartalmaznak több biztosat annál a ténynél, hogy *keletről jöttünk*".[2] Álláspontjának kulcsszava a *biztos* szó, mert meglehetősen szubjektív, hogy ki mit ítél biztosnak vagy bizonytalannak. Győrffy a tőle megszokott és eltúlzott forráskritikai alapállásával kétségkívül az egyik szélsőséget képviseli. Ugyanúgy félrevezető ez a megközelítés, mintha az ellenkező végletbe esve, krónikáink valamelyikének állításait szó szerint próbálnánk elfogadni. Az igazság kétségkívül a két végletes álláspont között található: krónikáink nagyon sok adatot őríztek meg az őshazá(k)ról és ezek prekoncepciótól mentes elemzésével a fentinél pontosabb kép is nyerhető.

A magyar krónikák eleve többet mondanak, pontosabban meghatározzák az őshazák fekvését a Györffy által elfogadottnál. Nem csupán a keleti irányt adják meg, hanem földrajzi területek neveit is közlik, amelyeket legalább részben lokalizálni is tudunk. Ezek: Etelköz[3], Meotisz, Dentümogyer, Levédia, Bascardia, Szkítia,[4] Evilath,[5] Adzsem,[6] sőt – uram bocsá' – Nimród ősapánk hazájaként Babilon is szóba kerül. Györffy mindezeket vélhetőleg csak azért nem tekinti biztos adatnak, mert korántsem egyeznek meg a nyelvészeti (és politikai) alapon „kikövetkeztetett" északi őshazaelméletek minden alapot nélkülöző állításaival. Ez elméletek kis területű és nagy népsűrűségű őshazát feltételeznek esetenként olyan erdős területen is, ahol a régészet és a társtudományok megállapításai szerint az adott időpontban nem volt emberi élet, vagy nem keletkezhetett népfölösleg. A krónikáinkban fennmaradt őshazák területén (a sztyeppén, Iránban és Mezopotámiában) azonban kialakulhatott olyan erős és szervezett nép, amelyik a honfoglalás és az országmegtartás hatalmas feladatát végrehajthatta. Szaktudományos érvekkel tehát nem támasztható alá Györffy lesújtó véleménye. Az őshazákat ezért a krónikáink által megjelölt déli területeken kell keresnünk.[7]

A sztyeppét az ember csak a lótartás elterjedésének köszönhetően tudta igazán hasznosítani, benépesíteni. Így e benépesítést zömmel déli lovasnépek, például a hurriták (másik nevükön: szabírok) hajtották végre. Ezért aztán a puszták története jórészt azonos a lovasbirodalmak mozgalmas történetével. A sztyeppén rendszeresen végigsöprő változásoknak köszönhetően nagy területeken elmosódhattak a nyelvhatárok, keveredtek az etnikumok, a nyelvek és a kultúrák.[8] Mivel a lótartásra vonatkozó szavaink a legősibb magyar szavak közé tartoznak, nem lehet azt feltételezni, hogy őseink ezekből a nép-

2 Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet, Régi kérdések – új válaszok, Balassi Kiadó, Budapest, 1993, 202. oldal.

3 Etelköz „Folyóköz", vagy „Volgaköz". Bíborbanszületett Konstantinnál maradt fenn.

4 Például a Tarih-i Üngürüszben Dzsiddija (Szkítia) szerepel, amelynek Hunor volt a fejedelme és tartományának határa Szamarkandtól a Fekete-tengerig terjedt. (TÜ., 21. oldal.)

5 Perzsia. Ide költözik Nimród Mezopotámiából Kézai és a Budai Krónika-család szerint.

6 Adzsem szerhaddlari „Perzsia végvidékei" a Tarih-i üngürüszben a csodaszarvas eltűnésének helye, Dzsiddijával (Szkítiával) határos.

7 Ezek lokalizálásában egyébként sohasem volt egység a kutatók között, az utóbbi időben pedig az őshaza keleti és déli irányú „vándorlása" figyelhető meg. Például legutóbb Erdélyi István is határozottan elvetette a északi „Magna Hungária" létezésének lehetőségét (szerinte oda csak egy leszakadt magyar néprész kerülhetett) és a kaukázusi őshaza mellett szállt síkra.

8 Jellemző a lovasnépek mozgékonyságára, hogy az avarok 58 év alatt jutottak el Kína határától a Kárpát-medencébe.

mozgásokból és -keveredésekből kimaradtak – hiszen e szavak arról tanúskodnak, hogy a magyarság a legősibb lovasnépek egyike, az északi erdős területeken pedig lovasnép és lótenyésztés nem alakulhatott ki. Ezért a kis területű vagy egyetlen őshaza keresése eleve hibás kiindulási alapnak tetszik. Ha pedig a magyarság ilyen – évezredeken át mozgalmas – körülmények között is fennmaradt a sztyeppén, akkor az önmagában is bizonyítéka egykor hatalmas voltának. Uralkodója méltán hirdethette magát a világ urának.[9]

A krónikáinkban fennmaradt őshazaelnevezések egy történeti folyamat különböző, egymást követő állomásaira vonatkoznak. Időrendi sorba állítva őket, egy Mezopotámiából Iránba és a sztyeppére, majd a sztyeppén keletről nyugatra történő vándorlás képe bontakozik ki előttünk, amely vándorlás Kr. e. 4000–1500 táján kezdődhetett. Ezt a kezdő időpontot Nimród – a sumér Ninurta megfelelője – alakjának segítségével következtethetjük ki. Pontosítására egyelőre nincs lehetőségünk, de nem is egyetlen, hanem több egymást követő kirajzásról volt szó, amelyik a sztyeppe benépesedésével, a lótartás, a fémművesség és az írásbeliség elterjedésével párhuzamosan történhetett. A magyarság jel- és jelképrendszere (rovásírásunk, honfoglalás- és Árpád-kori mitologikus ábrázolásaink, népi képjeleink, címerünk és a Szent Korona szimbolikája) – a világon egyedüliként – máig őrzi az őseinket kibocsátó antik magaskultúrák gondolati örökségét.[10]

A Kínáig elérő északi pusztákra vándorló rokon nyelvű népcsoportok a sztyeppén tovább egységesültek és/vagy differenciálódtak. Innen szintén több hullámban eljutottak a Kárpát-medencébe, és a mai magyarságban újra egyesülve élnek tovább. A honfoglalást közvetlenül megelőző időkben őseink a közfelfogás szerint Etelközben laktak, és ezt a területet valahová a Volga és a Duna közé szokás helyezni. Álmost azonban – Anonymus szerint – még Szkítia[11] Volgától keletre eső területein választotta urává a hétmagyar azzal a világosan elhatározott céllal, hogy vezesse népét Pannóniába.

Ezt időben megelőző, Etelköztől keletre fekvő szállásnak szokás tekinteni Levédiát (bár van olyan vélekedés is, miszerint Levédia Etelköz része lett volna). Anonymus azonban Álmos vezérré választását a Volgától keletre eső pusztákra teszi és egyelőre nehéz elképzelni, hogy Levédia még ennél is keletebbre terült volna el. Ebbe a (folyamatos keleti irányú vándorlást feltételező) modellbe a magyarok kaukázusi őshazája is nehezen lenne beilleszthető. Pedig az nagyon valószínű, hogy őseink már az 550-es évek táján is megfordultak, vagy laktak a Kaukázus északi és déli előterében.[12] Az tűnik tehát a leginkább valószínűnek, mintha eleink vándorlásuk során az Aral-tó vidékéről (a Kaszpit délről megkerülve) Dagesztánba, később a Meotisz vidékére, majd Kazária északi hatá-

9 Ezt a hitet jól dokumentálja a Szent Korona és a címer jelentése, amelyekről több előadásban számoltam be. A Szent Korona tulajdonképpen egy világmodell, gondolati tartalmának legősibb rétegét a szerkezet felül- és elölnézete hordozza. A felülnézet a világ közepét, a horizont által közrefogott négy világrészen uralkodó isteni eredetű királyt jelenti. A elölnézet az égboltot alátámasztó világoszlop ábrázolásával rokonítható. E nézeteket a bronzkori írásjelekkel összevetve a „király", „ország", „város" és „hegy" jelentést olvashatjuk ki. Címerünk Árpád-sávjai az Emese álmában az ágyékából fakadó patakra utalnak, amelyből dicső királyok sora kél. A hármashalom és a kettőskereszt az eget és a földet összekötő világoszloppal azonosak. E szimbólumokat ismerték a sumérek, a hurriták és a hunok is.

10 Erről lásd: Bronzkori magyar írásbeliség, Írástörténeti Kutató Intézet, 1993.

11 Szkítia – a Tarih-i Üngürüsz szerint – Szamarkandtól a Fekete-tengerig terjed (TÜ, 21. oldal).

12 Tabari és a Derbend Námeh szerzője szerint ekkortájt alapította Nusirván a Kuma menti Ulu-Madzsar és Kicsi-Madzsar városokat (nyilván a perzsák és a türkök által legyőzött, avar és hun kötelékekkel sodródó magyarokból).

raira, onnan pedig – legalább néhány évre – a Volgától keletre eső pusztákra költöztek volna. A keleti irányú kitérő lehetősége az első pillanatban meghökkentőnek tűnik, az adatok azonban csak így rendezhetők logikus sorrendbe. Nézzük hát őket részletesebben!

Levédia 880 körül

A Bíborbanszületett a következőket mondja Levédiáról: *„A türkök (magyarok) népe régen Kazáriához közel szerzett magának lakóhelyet, azon a helyen, amelyet első vajdájuk nevéről Levédiának neveznek, amely vajdát tulajdonnevén Levedinek, méltóságánál fogva pedig, miként az utána való többit is, vajdának hívnak. ... A türkök hét törzsből állottak ... Együtt laktak a kazárokkal három esztendeig, s minden háborújukban együtt harcoltak a kazárokkal. Kazária fejedelme, a kagan vitézségükért és szövetségükért nemes kazár nőt adott feleségül a türkök első vajdájának, akit Levedinek neveztek ... de a sors úgy akarta, hogy az a Levedi nem nemzett azzal a kazár nővel gyermeket. A besenyők pedig, akiket korábban*[13] *kangarnak neveztek ... ezek hát a kazárok ellen háborút indítván és legyőzetvén, kénytelenek voltak saját földjüket elhagyni és a türkökére letelepedni.*[14] *Amikor a türkök és az akkor kangarnak nevezett besenyők között háború tört ki, a türkök hadserege vereséget szenvedett és két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, s ezeket a türkök régi nevén mostanáig sabartoi asphaloi-nak hívják, a másik rész pedig vajdájukkal és vezérükkel, Levedivel nyugatra ment lakni, az Etelküzü nevezetű helyekre*[15] *... Kevés idő multával az a kagán, Kazária fejedelme üzenetet küldött a türköknek, hogy küldjék el hozzá első vajdájukat, Levedit. Levedi tehát megérkezvén Kazária kagánjához, tudakolta, hogy mi okból hívatta őt magához. A kagán azt mondta neki, azért hívattunk, hogy ... nemzeted fejedelmévé emeljünk ... Ő pedig válaszolva a kagánnak azt mondta, hogy nincs elég erőm ehhez a tisztséghez ... azonban van rajtam kívül egy másik vajda, akit Álmosnak neveznek, akinek fia is van, név szerint Árpád, ezek közül akár az Álmos, akár a fia, Árpád legyen inkább fejedelem, aki rendelkezésetekre áll. ... a türkök pedig jobbnak tartották, hogy Árpád legyen a fejedelem, mintsem atyja, Álmos ... és így a kazárok szokása és törvénye szerint pajzsra emelvén, fejedelemmé tették. Ez előtt az Árpád előtt a türköknek más fejedelmük sohasem volt. Néhány év múlva a besenyők rátörtek a türkökre, és fejedelmükkel, Árpáddal együtt elűzték őket. A türkök ... elűzték Nagy Morávia lakóit, s megszállták azok földjét".*

A Bíborbanszületett tájékoztatása alapján tehát Levédiát Etelköztől keletre kell keresni. Mivel Etelköz keleti határa – mint azt később látni fogjuk – a Volga-könyök, délkeleti határa pedig a Don alsó szakasza volt, ebből adódna a feltételezés, hogy Levédiát meg az Etel[16]

13 Korábban, azaz nem a lejegyzés, hanem Levedi idejében.

14 Ez a mondat is segít lokalizálni Levédiát (azzal a megszorítással, hogy a császár – a rövid időintervallumok miatt – nem különbözteti meg Levédiát és Besenyőföldet). Ugyanis csak a Volgától keletre eső területeken képzelhető el, hogy a folyó nyugati oldalán és torkolatvidékén élő kazároktól vereséget szenvedő besenyők menekülés közben a magyarokra zúduljanak. Ehhez a magyaroknak a besenyőktől északra, a bolgároktól délre és a Volgától keletre kellett lakniuk. Innen valóban csak Szuzdal és Kiev felé vezetett kiút – ahogyan azt Anonymus és – a hun vándorlásról szólván – Kézai is leírja.

15 Ebből a szövegrészletből az következik, hogy a kangar támadásra Levedi életében került sor, aki Álmos és Árpád kortársa volt. Azért fontos ennek tisztázása, mert e harcokat egyes szerzők igen korai időpontokra teszik, figyelmen kívül hagyva a Bíborbanszületett szavait.

16 Bartha Antal szerint az Etil név a Donra, a Volgára és a Kámára egyaránt vonatkozott, adatot azonban nem említ. (A magyar nép őstörténete, 138. oldal.)

(Volga) folyótól keletre, esetleg a Don és a Volga között sejthetjük. Dzsajhánitól tudjuk, hogy a kazárok minden esztendőben portyázó hadjáratot vezetnek a besenyők ellen. Bizonyosra vehetjük – írja Kristó Gyula – hogy a kazáriai magyar segédcsapatoknak elsősorban a kazárok besenyőellenes hadjárataiban kellett részt venniük. Mivel a besenyő szállásterületek ekkor a Volgától keletre terültek el, így a magyarok is elsősorban Kazária keleti határán, a Volga vidékén teljesíthettek szolgálatot.[17]

A császár adatai alapján eleink nem tekinthetők Levédia „őslakosainak", hanem csak elfoglalták azt maguknak valamikor. Levédia nem lehet évszázadokon át élt földrajzi fogalom sem, mert a császár tudósításán kívül egyetlen más forrásban sem találkozunk a nevével. Azért nevezték Levédiának, mert Levedi időszakában szerezték meg,[18] de – egy lovasnéphez méltóan – még Levedi életében ki is költöztek onnan.

Zavarónak tűnik, hogy a szabír- és onogur-magyarok már évszázadokkal előbb a Meotiszban, tehát a Volgától nyugatra éltek. Mindezek együttesen csak úgy válnak érthetővé, ha feltételezzük, hogy őseink a Kászpi-tengert délről megkerülve jutottak Észak-Iránból Dagesztánba, majd a Kubán vidékére, valamikor Kazária születésével egy időben. Eljuthattak ekkor a Fekete-tengertől északra elterülő pusztákra (Padányi Dentümagyariájába, a későbbi Etelközbe), sőt az avar Kárpát-medencébe is. Innen (a kazár nyomásnak engedve?) északra vonultak (a bolgárokkal együtt?), és keleti irányban átlépve a Volgát, újra a besenyők szomszédai lettek, akikkel az Aral-tó vidékén egykor már szomszédosak voltak.[19] Őseink itt kötötték a vérszerződést, és ezután indultak vissza nyugatra. Úgy tűnik tehát, hogy a magyarok Etelközből néhány évre keletre költöztek Levédiába, sőt – mint azt látni fogjuk – Besenyőföldre, majd onnan visszatértek Etelközbe. Újra átkeltek (most már nyugati irányban) a Volgán és északról megkerülve Kazáriát, Szuzdal–Kiev érintésével Pannónia felé vonultak.[20]

A keletre vonulásnak több magyarázata is elképzelhető. Őseink a kazár kagán utasítására is költözhettek Kazária veszélyesebb, északi, vagy keleti határvidékére, a besenyők szomszédságába. A korszak kelet-európai uralkodói gyakran folyamodtak nagy néptömegek erőszakos áttelepítéséhez – írja Kristó Gyula, példákat is említve.[21]

Padányi Viktor is a Donyectől keletre és a Don középső folyása tájára, az egyik kazár határőrvidékre képzeli Levédiát (amelyet az ettől nyugatra elterülő Dentümagyartól különböző képletnek tart). Az arab kútfőkre hivatkozva a következő négy kazár határőrvidéket sorolja fel: keleten a Jajk-vidék (a Volga és az Ural-folyó köze), a volgai (bolgárok), a volga-felsődoni (barszilok,[22] vagy akacirok) és a középdoni határvidék (a Padányi által onogurnak tartott Levédia).[23] A Volga–Don szűkület miatt ez a középdoni határvidék igen közel van a Volgához és a besenyőkhöz. E helyzet a kazárok és a magyarok kö-

17 Kristó Gyula: i. m.: 95. oldal.

18 Kristó Gyula: Levedi Törzsszövetségétől Szent István államáig, 34. oldal.

19 Ugyanakkor megtarthatták a Dontól nyugatra fekvő területeket is, azaz (a Don és a Volga mentén) keletről, északról és nyugatról is körülölelték Kazáriát. Így Sarkel valóban épülhetett a magyarok ellen is, ahogy azt a kutatás általában feltételezi.

20 A honfoglalásnak ezt az útirányát Anonymus és Kézai is egyezően adják elő, bár Kézai a hunokhoz köti. Ez megegyezik a Volgai Bolgáriából Szuzdalon és Kijeven át a Vereckei-hágóhoz vezető kereskedelmi úttal.

21 Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980., 96. oldal.

22 Ők jelennek meg Ceglédbercel nevében.

23 Padányi Viktor: Dentü-magyaria, Turul, Veszprém, 1989., 152. oldal.

zött szövetségesi kapcsolatot tételez fel, kazár főséggel. Márpedig éppen ez az az időszak, amikor a magyarok függetlenedni próbálnak a Kazár Birodalomtól.

Az persze lehetséges, hogy pontosan ez a függetlenedési törekvés vitte őket rövid időre keletre a kabar csatlakozással egyidőben. Konsztantínosz tudósítása szerint a kazárok között *„valami pártütés támadt*[24] *... a kormányzat ellen ... egyeseket lemészároltak, mások pedig elmenekültek, és elmenvén, letelepedtek a türkökkel együtt a besenyők földjén, összebarátkoztak egymással, és holmi kabaroknak nevezték el őket.*" Egy másik fejezetben ugyanezt ismétli meg a császár: *„És így egymással összeolvadván, a kabarok a türkökkel a besenyők földjére telepedtek le.*" Mivel a besenyők földje 893-ig a Volgától keletre terült el, kétség nem férhet hozzá, hogy eleink – akik 884 előtt költöztek a besenyőkhöz[25] – szintén a Volgától keletre menekültek. A kabar csatlakozás időpontjára nézve tájékoztató jellegű lehet a kabarok és a magyarok 881-es közös bécsi kalandozása is.[26]

E „pártütés" előtt lehetett az az időszak, amikor a magyarok három évig együtt éltek a kazárokkal és részt vettek azok besenyőellenes hadjárataiban. Erre az együttélésre 880 körül, vagy azt közvetlenül megelőzően kerülhetett sor. Dzsajháni éppen ez időszakot írja le. Szerinte a magyarok lakhelye két folyó között van és *„E két folyó közül az egyiket Atilnak, a másikat Dunának hívják."*[27] A magyar szállásterületek délkeleti határa ezek szerint tehát a Fekete-tengertől a Don kanyarulatáig a Don alsó folyása lehetett, a Don-kanyartól északra (a Sarkel nevű kazár erőd felett) azonban a magyar terület átlépte a Dont és egészen a Volgáig (Atil), Volgai Bolgáriáig és Besenyőföldig nyúlt. Azaz a kazár–magyar együttélés sem jelentette a Kazárián kívüli területek feladását, inkább csak arról lehetett szó, hogy vezéri központ (az azt képviselő adminisztráció) települt be Kazáriába vagy Kazária mellé. Levédia tehát a Donyec, a Don-kanyar és a Volga-könyök vidékén terült el, itt őseink három évig éltek, valamikor 880 táján. A kazáriai „pártütés" és a kabar csatlakozás után a Volgától keletre, a besenyő területek északi részére költöztek, ahol (880-tól?) 884-ig, a vérszerződés megkötéséig tartózkodtak.

Amennyiben a császár tájékoztatása megbízható információkra épül (miszerint Levédiát Levediről nevezték el), akkor ez az országnév a magyar földrajzi nevek között egyedülálló. Személyről ugyanis eleink sohasem neveztek el országot. Várost és kisebb területet azonban igen (amire a Solt és Csanád vezérekről elnevezett városainkat és megyéinket hozhatjuk fel példának). Ez is arra utal, hogy Levédia csupán egy vezéri központ és vidéke volt: a kazárok egyik határ menti tartománya.

Padányi Viktor az asszír *labuttu* szóval veti össze Levedi és Levédia nevét. A szó az asszír nomenklaturában Delitzsch és Sayce szófejtése szerint „katonai közigazgatás alatt álló, rendszerint külső, hódított tartományt, főleg határtartományt" jelentett, de ez volt a hivatali neve az ilyen tartomány katonai kormányzójának is.[28] Ez esetben a Levedi név nem személy-, hanem méltóságnév, bár a császár kifejezetten az ellenkezőjét állítja. Elképzelhető persze, hogy az igen rövid ideig tartó kazár–magyar együttélés miatt ezt a címet

24 Ez feltehetően összefüggött a Kazáriában kibontakozott vallási vitákkal, amelyben a magyarok a (kazár vezetők között) háttérbe szorult táltoshit és a nesztoriánus kereszténység képviselői lehettek.

25 Ugyanis Anonymus szerint 884-ben már vissza, nyugat felé kelnek át a Volgán.

26 Kristó Gyula: i. m.: 149. oldal.

27 Kristó Gyula: i. m.: 146. oldal.

28 Padányi Viktor: Dentü-magyaria, 146. oldal. A szerző seregnyi egyezést sorol fel az asszír és a honfoglaláskori magyar terminológiából.

a magyarok közül csak egyetlen ember viselvén, a méltóságnév az utókor (a császár) számára már személynévvé vált. Ez a (lebedi/labuttu)[29] katonai méltóságnév azonban nehezen egyeztethető össze a künde szakrális uralkodói szerepkörrel, amit Levedi esetében feltételezünk. A megoldás feltehetően az, hogy valódi szakrális királyság sohasem létezett a magyaroknál és a künde méltóságot csak a kazárok hatására azonosították a magyarok egyik (főpapi feladatokat is ellátó) törzsfőjének szerepkörével (és itt a sámánkovácsok Tarján törzsének főnökére gondolhatunk).

Van egy érdekes ellentmondás Levedi története körül. Az ugyanis, hogy ki volt a magyarok uralkodója Árpád előtt? Kristó Gyula több forrás és szempont összevetésével arra az eredményre jut, hogy Álmos.[30] Ez megfelelne a magyar krónikák királylistáinak is, amelyekben ugyanis Levediről említés sem esik, helyette Álmos szerepel Árpád elődeként. Álmos királyságáról azonban a császár nem tud. Ha azonban figyelmesen olvassuk a császár mondatait, akkor azt kell megállapítanunk, hogy Levedi a császár szerint sem lehetett uralkodó, hiszen ha az lett volna, akkor nem akarta volna őt *„fejedelem"*-mé tenni a kazár kagán. Levedi csak *„első vajda"* volt, e helyett kínálta neki a fejedelmi méltóságot a kagán, de azt Levedi nem fogadta el. Azaz Levedi sohasem volt a magyarok uralkodója, csupán a vajdák (törzsfőnökök) közül az első. Azaz tekintélyes, idős, a hadban élen járó, vagy a kazárokhoz földrajzilag a legközelebb lévő - mert az *első*[31] jelző szerepe ekként értelmezhető. Ugyanakkor Levedi (egyesek szerint érthetetlen) tartózkodását a felkínált fejedelmi méltósággal szemben éppen az Álmos iránti hűsége magyarázhatja. Amiből szintén az következik, hogy Levedi csupán a magyarlakta területek egy részének, Levédiának volt az ura, felette azonban volt még egy magyar uralkodó.

Nem dönthető el megbízhatóan, hogy a magyarság keleti (levédiai) és nyugati (etelközi, vagy dentumagyari) részei között mennyire volt szoros kapcsolat, egységes uralom alatt álltak-e? Dzsajháni szerint: *„A besenyők országa és a bolgárok*[32] *közé tartozó '.sz.k.l-ek országa között van a magyarok határai közül az első (szélső) határ."* Itt egyetlen magyarlakta ország két határáról van szó.

Mindezekből világosan következik, hogy – miközben 881-ben Bécs környékére vezettek hadjáratot a kabarokkal együtt – szomszédosak voltak az ekkor még a Volgán túl élő besenyőkkel is.

Az északkeleti terület Etelköz (Dentümagyar) méreteihez képest feltehetően csak egy elvékonyodó, Kazáriát északról megkerülő sáv volt. Isztakhri és Ibn Haukal azonban e területről mint különálló és nagyobb létszámú országról tesz említést, baskíroknak nevezvén a magyarokat: *„A másik baszdzsirtok (*Ibn Haukal: *a baszdzsirtok legnagyobb része) a besenyőkkel határosak."*[33] Itt Levédiára gondolhatunk, ami ezek szerint valamelyest mégis elkülönült Etelköztől (Dentümagyartól). Ez a feltehető részleges elkülönülés magyarázhatja a császár híradásának ellentmondásait, azt tudniilik, hogy Levedi előtti

29 A Levedi nevének második mássalhangzóját jelölő görög betű „b"-nek és „v"-nek egyaránt olvasható.

30 Kristó Gyula: Honfoglaló fejedelemek: Árpád és Kurszán, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1994., 13–25. oldal. Kristó szerint Álmos fejedelemsége mellett többféle, egymástól lényegében független adat szól, a turulmondától az Álmos név későbbi népszerűségéig. Vele szemben csak a császár híradása áll, amit viszont az Árpád-leszármazottak politikai ellenérdekéből következő hiteltelen híradásnak tekint.

31 Érdekes egybeesés, hogy a Levédiával feltehetően azonos területet Dzsajháni is a magyarok *első* határaként említi.

32 Itt azonban nem Volgai, hanem a Dunai Bolgárországról lehet szó.

33 Bartha: I. m.: 339. oldal.

„fejedelem felettük soha nem volt". Ezt talán úgy kell érteni, hogy Levédiában nem voltak fejedelmeik, máshol azonban lehettek.[34]

A császár mit sem tud arról, hogy Árpád előtt a „türkök" már fejedelmükké választották Álmost. Lehetséges azonban, hogy Levedi tartózkodása mögött éppen az rejlett, hogy nem kívánt a már megválasztott Álmos fejedelemmel szemben fellépni. Ebből következően Álmos megválasztása után és a kagán jelentkezésekor (a főpapi tisztséget betöltő?) Levedi alig volt több a magyar előkelők egyikénél. A kazárok persze ettől függetlenül is ragaszkodhattak a személyéhez, amit azonban ő ügyesen elhárított magától. Tehát nem ő, hanem Álmos vezette a magyarokat Levédiából Etelközbe, bár Levedi is megbecsült előkelőként, a hétmagyarok egyikeként vett részt e költözésben. A kagán üzenetére azonban Álmos mégis átadta a hatalmát Árpádnak, és ez a hatalomátadás Anonymus szerint már Ungvárott esett meg.[35] A kazár kagánnak Árpád fejedelemmé választására vonatkozó javaslatát még Ungvárott is figyelembe vették eleink és ott Árpádot kazár szokás szerint emelték pajzsra. E javaslat azonban korántsem volt döntő jelentőségű érv a magyarok számára, hiszen a kagán nem tudta keresztülvinni korábbi ötletét sem, hogy Levedi legyen a magyar uralkodó. Az mindenesetre megállapítható, hogy a kazárok kísérletet tettek a magyarok hűségének biztosítására, amit a magyarok a legnagyobb tapintattal utasítottak el, nyilván azért, mert a kazárokban lehetséges besenyőellenes szövetségesüket tisztelték.

Anonymus szerint Kurszán Künde fia volt, Kündét viszont az Álmost vezérükül választó hétmagyarok egyikének mondja. Ez a Künde Levedi lehetett, akinek Anonymus csak a méltóságnevét (Künde), a Bíborbanszületett pedig csak a „személynevét" (Levedi) őrízte meg (a *kündét* „első vajdá"-nak fordította?). Levedi kündének ugyan nem született gyermeke „attól a kazár nőtől", de ez nem jelenti azt, hogy más nőtől ne születhetett volna meg Kurszán. A künde (Levedi?) Anonymus szerint túlélte Álmost, és a budai részeken kapott földet Árpádtól. E birtok kiemelt, központi fekvése önmagában is nagy megbecsülésre, ha ugyan nem valamiféle főméltóságra utal.

Kiköltözés Szkítiából 884-ben

Anonymus szavaival: *„Az Úr megtestesülésének nyolcszáznyolcvannegyedik esztendejében,[36] amint az év szerint jegyzett krónikákban írva vagyon, a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak hívnak, kijött Szkítia földjéről nyugat felé. Közöttük kijött Álmos vezér ... Ügyek fia ... uruk és tanácsadójuk nekik ... fiával, Árpáddal ... szövetséges népeknek megszámlálhatatlan sokaságával. ... Az Etel (Volga) folyót pogány módra tömlőn ülve úsztatták át ... ekképpen vonulva léptek Oroszország földjére azon a részen, amelyet Szuszdalnak hívnak. ... a két ellenséges sereg összecsapott az oroszok ... futásnak ered-*

34 Azaz nem Levedi szervezte meg a magyar törzsszövetséget és a magyarságot.

35 Ahol Árpádot és környezetét nem pusztította a besenyő támadás. A császár időrendje (miszerint csak Árpád megválasztását követően érte besenyő csapás a magyarokat) arra utal, hogy a „sasok támadása" csupán Árpád Etelközben maradt magyarjait, az utóvédet érintette. Anonymusnál mindenesetre feltűnő, hogy honfoglaló vezéreink milyen gondosan zárják le a hágókat kő és fatorlaszokkal – ami a besenyők közelségére is utalhat.

36 A magyarok Szkítiából való kiköltözésének időpontját Árpád-kori krónikáink a 884., a 888. illetve a 872. évre teszik. A lotharingiai Regino szerint 889-ben történt mindez. A kijevi évkönyvek a 882-es évnél említik a magyarok városuk melleti elvonulását, ez azonban egy előőrs is lehetett.

tek a kijevi vezér és az oroszok más vezérei ... kérték Álmos vezért meg főembereit, hogy kössön velük békét. ... Kérték Álmos vezért, hogy Halics földjét elhagyva, a Havas-erdőn túl nyugat felé, Pannónia földjére vonuljanak"

Anonymus világosan megmondja, hogy több egybehangzó évkönyv adataira építi ezt az állítását. Mivel az ismert források hasonló, de nem pontosan egyező időpontot közölnek a Szkítiából való kiköltözés dátumaként, ezért Anonymus feltehetően magyar (azóta elveszett, rovásírásos) évkönyvekre[37] épülő adatát náluk hitelesebbnek tekinthetjük.[38] A honfoglalásról a döntés tehát még Szkítiában, az Etel (Volga) folyótól keletre eső területeken született meg és ugyanitt volt a vérszerződés is. A Tarih-i Üngürüsz meghatározása szerint Szkítia[39] Szamarkandtól a Fekete-tengerig tart, őseink tehát innen indultak nyugatra, feltehetően a Volgán keresztül úsztatva át – Álmos és Levedi vezetésével – a Szkítia részét képező Levédiából Etelközbe. Nyugati törzseink azonban már azt megelőzően is Etelközben (Dentümagyarban) éltek, egy 880 körüli bizánci tudósítás szerint ugyanis a magyarok és a nándorok (bolgárok) szállásterülete a Duna vonalánál érintkezett egymással,[40] de Dzsajháni hasonló időpontról tájékoztató leírása is a Dunát említi a magyarok nyugati határaként. Lehetséges, hogy e nyugati néprészek – kívül esvén a kazár befolyás hatósugarán – rövid időre függetlenedtek a kazárokkal, majd a besenyőkkel Levédiában együtt élő hétmagyar vezéri központtól.

A hétmagyarok (a magyar állam adminisztratív központja, a kiszolgáló néprészek és a katonai kíséret) a Volgai Bolgárországból Szuzdal és Kijev érintésével a Vereckei-há-

37 Ha „év szerint jegyzett krónikák"-ról van szó, akkor azt kell gondolnunk, hogy ezek már 884-ben is vezetett feljegyzések lehetnek. A Volgától keletre történt eseményeket azonban aligha jegyezhették fel a nyugati krónikások, legfeljebb a kijeviek. Azonban mind a nyugati, mind a kijevi évkönyvek évszáma eltér Anonymusétól – ezért a királyi adminisztráció által megőrzött magyar évkönyvekre gondolhatunk. Ez évkönyveket a fővezér, a főtáltos, a gazdasági és katonai vezetők hivatalai vezethették rovásírással. Egy ilyen könyvtár egyébként az Aral-tó vidékén korántsem példa nélküli. A magyarok ez idő tájt létező írásbeliségéről a vélük két alakalommal (861-ben és 882-ben) találkozó Szent Konstantin (Cirill) legendája is tájékoztat, sőt magyar eredetű lehet az általa létrehozott szláv betűsor két betűje is. Magyar írásbeliségre, vagy írásbeliséghez közeli állapotra utal a honfoglalók fejlett szimbólumhasználata, amiről régészeti leleteiken túl Anonymus is vall. A névtelen szerző szerint ugyanis Tas fia Lél „tulajdon jelével megjegyzett zászlaját felemelve" nyomult előre a Bolgárfejérvár alatt Salán ellen vívott csatában. (Anonymus reprint, 1977., 114. oldal). Lél zászlaján alighanem rovásjelhez hasonló vonalas tamga, preheraldikus címer volt.

38 Gyöffy György szerint „A személyneveken és a birtokok megjelölésén kívül ... mindenestől kitalált az a történet, amibe Anonymus e neveket beágyazta" (Anonymus Gesta Hungarorum, Magyar Helikon, Budapest, 1977., 15. oldal.). Györffy hiperkritikus álláspontjának megbízhatatlanságát jól jellemzi, hogy a névtelen szerző művének még a nevét sem tüntették fel helyesen e reprintkötet címlapján. Anonymus ugyanis világosan Gesta Hungarum-ot ír művének elő sorában. Ezt nem tartom erős, vagy övön aluli kritikának, mert csak ezzel mérhető Györffy történészi teljesítménye: az írni-olvasni sem tudással. Ami pedig Anonymus megbízhatóságát illeti, Botond történetéről írván kifejezetten hivatkozik arra, hogy korabeli történeti feljegyzésekre, ellenőrzött adatokra épített: „Azonban némelyek azt mondják, hogy egészen Konstantinápolyig mentek ők, sőt Konstantinápoly aranykapuját is bevágta Botond a bárdjával. Mégis én, mivel ezt a históriaíróknak egyetlen könyvében sem találtam, hanem csupán a parasztok hamis meséiből hallottam, azért jelen művembe nem akartam beleírni."

39 A. v. Gutschmid szerint ez a terület (Szkítia) egyike volt az öt párthus (avar) részkirályságnak (ezek: Pártia, Média, Örményország, Szkítia és Baktria), amely felett – Faustus Byzantinus örmény író tanúsága szerint – még száz évvel a párthusok bukása után (a IV. század elején) is a párthus Arszakida-ház leszármazottai uralkodtak. Ezt az Arszakida-dinasztiát több kora középkori örmény forrás az ázsiai hun dinasztiából származtatja. (Götz László: Keleten kél a nap, II. kötet, 85. oldal). Ez megmagyarázná az Árpád-ház hun eredethagyományának keletkezését. Álmos és Levedi idejében Szkítia alatt feltehetően Kazáriát kell érteni.

40 Kristó Gyula: i.m.: 174. oldal.

góhoz vezető fontos kereskedelmi úton indultak el az új hazába. Szuzdal mélyen az erdőövben (nomádok számára korántsem ideális környezetben) van, és ez arra utal, hogy a hétmagyarok, Etelköz felé menet, valamilyen oknál fogva északról meg akarták kerülni Kazáriát és a kazárok hatókörzetét. Nyilvánvaló, hogy a kabar lázadók befogadása és a Besenyőföldre való szökés miatt a kazár–magyar kapcsolat időlegesen fagyos lehetett. Elképzelhető azonban másik magyarázat is: tudniillik az, hogy csak itt vezetett jó út Pannónia felé.[41] Kézai – a 373. évi hun kivonuláshoz kötve – nagyon hasonló eseménysort és útvonalat ír le: *„Akkor az összes kapitányok egy lélekkel, egy elhatározással kivonultak Scythiából, és először a bissusok (besenyők) és a fehér kumánok, majd a susdaliak, ruténok és a fekete kumánok földjére nyomultak be. Innen továbbvonulva eljutottak egészen a Tiszáig ..."*[42] Előbb volt tehát a kapitányok közös elhatározása (a vérszerződés), azt követően Szkítiából (ez alatt Kazáriát érthetjük) Besenyőföldre, majd a Szuzdálon átvezető kereskedelmi úton Pannóniába mentek.

A kazár kagán Levedihez intézett üzenete a már úton lévő magyarokat érte el. A kagán ugyanis rádöbbent, hogy a magyarok elvonulásával egy potenciális besenyőellenes szövetséges veszíthet, és megpróbálván menteni a menthetőt, kapcsolatot keresett Levedivel. Miközben a tárgyalások zajlottak, a magyarok elérték Kijevet és a Kárpátok hágóit.

Útközben az etelközi magyar törzsek is csatlakozhattak a vezéri központhoz – és ennek emléke maradt meg Anonymusnál és a szláv krónikákban a „kunok" hét törzsének csatlakozásaként, vagy inkább (ez utóbbi forrásokban) a Kijev alatt egymás után elvonuló fehér és fekete[43] magyarok említésében.

Etelköz

Kristó Gyula szerint Etelköz a Duna és a Dnyeper között terült el. Álláspontját Konsztantínosz tájékoztatására építi, aki szerint Etelközben *„mostanában (950 táján) a besenyők népe lakik"*, a besenyők 950 körüli lakhelyét pedig művének másik fejezetében a Duna és a Dnyeper közé teszi. Ennek azonban ellentmond a magyar Etelköz földrajzi név, mert abban az Etel[44] (Volga) név szerepel. A hasonló szerkezetű magyar földrajzi nevek alapján[45] ugyanis azt lehet feltennünk, hogy Etelköz egyik határa az Etel (Volga). A császár világosan ki is fejti, hogy Etelközt, *„az ott keresztülmenő folyó nevéről"* ne-

41 Bár a sztyeppeországút a térképet szemlélő számára egyenesnek tűnik, az északról délre hömpölygő folyók alaposan megnehezítették a rajta való közlekedést. A folyamokon való átkelés csak a harcoló egységek számára volt könnyű feladat, az állatokkal, szekerekkel, műhelyekkel, családjaikkal új hazába költöző népek vagy a kereskedőkaravánok számára egyszerűbb volt ezeket nagy ívben megkerülni. Ezért vonultak az Aral-tó vidékéről Dagesztánba is őseink a Kaszpi-tó déli partvidékén, Álmos népe meg Levédiából (Besenyőföldről, Baskíriából) a Szuzdal-Kijev útvonalon Pannóniába.

42 A Képes Krónika latin eredetijének magyar fordítása, Helikon, 1986., 7. oldal.

43 A fehér és a fekete a nyugati és a keleti égtájat jelenthette és/vagy a fény és a sötétség ellentétére épülő egykori dualista vallás maradványa lehet.

44 Kelet- és Délkelet-Európában számos különböző folyó viseli ezt a nevet, vagy változatait, írja Benkő Loránd (A magyarság honfoglalás előtti történetéhez Leved és Etelköz kapcsán, Magyar Nyelv, 1984., 4. szám) és megjegyzi, hogy a kazáni tatárban és a csagatájban ez a nyelvi elem „folyó" jelentésben is megvan. A név azonban feltételezésével szemben nem lehet török eredetű, mert a magyar „atya" szó rokona, és egy egységes víznévadási rendszer része. A kelet-európai folyók jó részét ugyanis a magyarok istenének jelzőiről nevezték el (vö: Bronzkori magyar írásbeliség, 133. oldal). Ez a víznévadási rendszer azonban nincs meg a törökben.

vezték el, amiből szó szerint az következne, hogy a Volga mindkét partja Etelközhöz tartozik. De ha ebben nem hiszünk, Etelközt akkor sem helyezhetjük az Eteltől távol, mert a folyót legalább Etelköz egyik határának kell tekinteni. Nyilván arról van szó, hogy a besenyők 950 táján nem népesítették be az egykori magyar Etelköz egész területét. Azaz a császár híradása megfelel a valóságnak, a besenyők valóban Etelközben, de csak Etelköz egy részén laktak ekkor.[46]

A területen fontos kereskedelmi utak vezettek keresztül. Északról délre a volgai, doni, dnyeperi vizi utak segítségével a normann-szláv oroszok a Fekete-tengerig, Bizáncig és a Kaszpi-tó déli kikötőiig jutottak el. Volt egy ezekre merőleges szárazföldi út is, amely északkeletről délnyugatra vezetett és a Volgai Bolgárországot kötötte össze Kijevvel és a Kárpát-medencével.[47] (Ez volt a honfoglaló hétmagyarok útja is.) A kereskedelmi útvonalakon elsősorban prémeket, cserzett bőröket, szőnyegeket és ötvöstárgyakat szállítottak. A kereskedelmet antik szokásjog szabályozta, amelybe beletartozott, hogy őseink – akik Király Péter szerint már 811-ben felbukkannak az Al-Dunánál és 834–836 között is említik őket azon a tájon[48] – a terület gazdáiként a kereskedőkaravánok átengedéséért vámot kaptak. Fontos körülmény, hogy az egész Kelet-európai sztyeppe és különösen a Volga–Don szűkület uraiként gyakorlatilag az egész térség kereskedelmét ellenőrizheték – és ez magyarázza a magyarok pompaszeretetéről és gazdagságáról a mohamedán forrásokban fennmaradt adatokat, de hadaik jó felszerelését és így részben a honfoglalásra induló katonai erejüket is.

Szovjet kutatók, köztük Sz. Sz. Sirinszkij, felfigyeltek arra, hogy a IX. század húszas éveitől kezdve a kazár-kijevi kereskedelemben zavar lép fel; ettől kezdve ugyanis a szláv területeken elmaradtak a (kazárokra jellemző) dirhemleletek. Úgy véljük, jogos feltételezés, hogy dél-oroszországi területen éppen az ősmagyarság beékelődése idézte elő ezt a változást – írja Erdélyi István.[49] Orosz évkönyvekből viszont azt tudjuk, hogy a kijeviek a IX. században (862 táján?) egy ideig a kazárok adófizetői voltak.[50] Kristó Gyula azt feltételezi, ugyane források alapján, hogy a kazárok már a 840-es évektől megadóztatták a Dnyeper mentén élő szlávokat.[51]

E kétféle adat a kapcsolat jellegének megváltozásával magyarázható. Eszerint 820 körül Etelközben a magyarok lehettek az urak, 860 táján azonban (egy besenyőellenes kazár–magyar szövetség keretén belül?) érvényesült a kazár dominancia. Ez összeegyeztethető lenne a Bíborbanszületett azon adatával, mely szerint őseink „három évig együtt éltek a kazárokkal", amire 880 táján kerülhetett sor. Feltehető, hogy a kapcsolat szorosabbá válása már 860 körül megkezdődött, az „összeköltözés" azonban csak 880 táján történt. Ez nem jelenthette Etelköz feladását, csupán a vezéri központ és a népesség egy

45 Például a Bodrogköz egyik határa a névadó Bodrog. Hasonló (-köz szóval összetett) földrajzi neveinknek három típusa van: a *folyónév+köz* (például: Vágköz, Csallóköz stb); a *két azonos nevű, csak jelzővel megkülönböztetett folyók köze* (például: Kétjóköze, Körösköz, Temesköz) és *földrajzi közszó+köz* (például: Tóköz, Vízköz stb). Etelköz ezen kategóriákba való besorolása nehéz, mert Etelközben a Fekete-tengerbe szakadó folyókról van szó és ennek megfelelő párhuzamát Magyarországon nehéz lenne felmutatni.

46 Amiből a besenyők magyaroknál kisebb létszámára és hadi erejére is következtethetünk.

47 Erdélyi István: i.m.: 30. oldal, Bartha Antal: i. m.:338.

48 Erdélyi István: i.m.: 24. oldal.

49 Erdélyi István: A magyar honfoglalás és előzményei, Kossuth Könyvkiadó, 1986., 30. oldal.

50 Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig, Magvető Könyvkiadó, 1980., 118. o.

51 Kristó Gyula, 1980., 119. oldal.

része települt át Kazáriába, vagy Kazária mellé, esetleg éppen a Volgától keletre. Ezzel a költözéssel jól magyarázható a magyarok „első" és „második határáról" szóló híradás, a magyarok ugyanis egy déli mohamedán szemlélő számára két helyen (a kazároktól nyugatra és keletre is) felbukkantak.

Dzsajháni ezt tartalmazó leírása 880 körüli állapotokat rögzít[52] és viszonylag pontosan leírja a magyarok határait. Feltehetően az ország északkeleti határpontjáról beszél a bokharai tudós, amikor arról ír, hogy *„A besenyők országa és a bolgárok[53] közé tartozó '.sz.k.l-ek országa között van a magyarok határai közül az első (szélső) határ."* Ebből világosan következik, hogy a magyarok – miközben 881-ben Bécs környékére vezettek hadjáratot a kabarokkal együtt – szomszédosak voltak az ekkor még a Volgán túl élő besenyőkkel is.

A Volga-könyök és a Don-kanyar között tehát rövid szárazföldi határ lehetett a kazárok és a magyarok között (vagy itt beszélhetünk közös, kazár-magyar területekről, Levédiáról?). A két folyó közötti szükülettől a Fekete-tengerig pedig a Don alsó folyása szolgált választóvonalként, ahol a kazárok Sarkel várát éppen a magyarok és szomszédaik ellen építették egykor. Ez a határhelyzet magyarázza Dzsajháni leírásának mai félreértését. Dzsajháni egyik megjegyzése szerint ugyanis a magyarok *„Egyik határa a Rum-tengert (Fekete-tenger) éri, amelybe két folyó ömlik ... Lakhelyeik e két folyó között vannak."* Nem kétséges, hogy itt a Dunáról és a Don alsó folyásáról van szó, mert a kazárok a Donnál építették Sarkelt a magyarok és más népek ellen. Dzsajháni a nyugati határfolyót, a Dunát félreérthetetlenül azonosítja, amikor elmondja, hogy az a magyaroktól balra (nyugatra) van és e folyó szláv oldalánál egy bizánciakhoz tartozó nép, a nándor (dunai bolgár) él. Néhány sorral alább így folytatja: *„Az a folyó pedig, amelyik a magyaroktól jobbra (keletre) van, a szlávok felé, majd onnan a kazárok vidékei felé folyik. A két folyó közül ez a nagyobb".* Dzsajháni tehát külön írja le a déli, valamint a nyugati és a keleti határokat. Így – bár mindig csak két folyót említ – a déli határról szólva a Dunáról és a Donról, a második esetben pedig a Dunáról és a Volgáról beszél. Mivel a Don kisebb a Dunánál, a Volga azonban nagyobb, Dzsajháni megjegyzésének és keleti határnak csak a Volga felel meg. Hasonló következtetést kell levonnunk abból is, hogy a keleti határfolyó előbb a szlávok, majd a kazárok felé folyik. A déloroszországi folyók ugyanis nem egyenesen, hanem határozott kanyart leírva futnak a Fekete-tengerbe. Csakhogy a Dnyeper, a Donyec és a Don előbb a kazárok földje felé (keletre), majd a kanyarulat után nyugatra (azaz nem Kazária felé) folyik. Tehát egyikük sem lehet Etelköz keleti határa. A Volga-könyök helyzete azonban tökéletesen megfelel Dzsajháni leírásának, mert északon valóban vannak olyan folyamszakaszok (és esetleg ide sorolható a Káma[54] is), amelyek Kijev és a szlávok felé folynak, míg a Volga déli szakasza a kazárok felé folyik. Olyannyira, hogy Itil, a kazár főváros éppen a Volga-deltában fekszik. Dzsajháni

52 Dzsajháni „Az utak és birodalmak könyve" 920 körül készült. Kristó Gyula, 1980., 20., 26. és 144. oldal.

53 Itt a Volgai Bolgárországról lehet szó.

54 Szinte általánosan osztott az a feltételezés – írja Bartha Antal – hogy az Atil egyaránt vonatkozhat a Don alsó folyására vagy a Volgára, mivelhogy a Volga–Don szűkület miatt a korai időkben a két folyót egynek hitték. Valóban, az irodalmi hagyományokat követő szerzők ebben a tévhitben voltak. A tapasztalt utazók azonban tudták, a Volga és a Don két különálló folyó ... Az Atil név használata azonban nem volt következetes, esetenként a Káma-Bjelaja folyórendszert is illették ezzel a névvel. Ezt annál is könnyebben tehették, mert a Káma a Volgába viszi a vizét, így egy folyónak vehették őket. (Bartha Antal: A magyar nép őstörténete, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988., 336. oldal).

egyébként nevén is nevezi a folyókat, mondván: *„E két folyó közül az egyiket Atilnek, a másikat Dunának hívják."* Amint azt Benkő Loránd írja, *„Az .t.l folyónév a mohamedán forrásokban sokszor szerepel. A szövegek legtöbbnyire világosan utalnak arra, hogy a Volgáról van szó. Olyan utalás viszont egy sincs bennük, amely kifejezetten és csakis a Donra látszanék vonatkozni."*[55] Indokolatlan tehát a Don keleti határfolyóként való emlegetése, mert az csak a déli szakaszon vehető számításba, de ott sincs név szerint említve.

Etelköz hosszát és szélességét egyébként Dzsajháni nyomán Ibn Ruszta és Gardizi is 100-100 farszakhnak mondja. A farszakh azonban nagyon különböző távolságokat jelölt. Általában 6 km körüli távolságnak tekintik, több esetben azonban a naponta megtehető távolságot (20-50 km-t) jelentette. Ha az első értelmezést fogadjuk el, akkor a magyarok országa kisebb lenne a Duna és az Atil közötti területnél, míg a második értelmezés nagyjából megfelelne ennek. A különböző adatok csak az utóbbi átszámítás esetén egyeztethetők, ezért a „napi járóföld" értelmezés lehet a helytálló. Joszif kazár király a X. század hatvanas éveiben azzal dicsekedett, hogy országának kiterjedése 50*60 farszakh, ezt M. I. Artamonov 200-220 ezer négyzetkilométerre becsülte. Artamonov szerint Kazária nyugaton Sarkelig, északon körülbelül a Don–Volga szűkületig, keleten a Volga-delta és az Urál folyó közötti terület felezővonaláig, délen pedig a Terek és a Szulak folyóközig terjedt.[56] Hasonló léptékű átszámítással Etelköz területe 700 ezer négyzetkilométer nagyságú lehetett. Ez több, mint háromszor nagyobb a kor nagyhatalmának számító Kazária területénél. Amit mégsem kell hihetetlenül nagynak tekintenünk, hiszen ez csak közel háromszorosa a mai Románia és kétszerese az egyesített Németország területének, miközben valamivel kisebb Pakisztánnál, Törökországnál és Venezuelánál. Erdélyi István szerint *„Nehezen képzelhető el, hogy az ősmagyarság egy időben hatalmában tudta tartani ezt az irdatlan nagyságú területet. Ez a hunok korában, a IV. században is csak úgy volt lehetséges, hogy Attila ősei jelentős gót és alán népekre, azok alávetett szervezetére támaszkodtak. Ilyesmiről őseink esetében nem tudunk."*[57] Ez érvelés azonban sem elvileg, sem adatszerűen nem helytálló. Egyrészt, mert az adathiányt nem tekinthetjük kétségtelen bizonyítéknak, másrészt pedig azért, mert a források említést tesznek az őseinknek alávetett szlávokról, Anonymus is csatlakozott népek megszámlálhatatlan sokaságáról tudósít.

861-ben (amikor a kazárok hatalma Kijevig ért) éppen egy közös kazár–magyar hadjárat során[58] találkozott magyarokkal Konstantin (Cirill) a Krím félszigeten. A szlávok apostola ekkor a kazár kagán hívására igyekezett Kazáriába, hogy a kereszténységet képviselje a táltoshittel, a mohamedanizmussal és a zsidó vallással szemben az ekkor kibontakozó hitvitákban. Konstantin nem ért el átütő sikert, de útja mégsem volt haszontalan, mert ekkor ismerte meg a magyar rovásírást[59] és ennek eredményeként az általa később megalkotott szláv betűsorba két magyar rovásbetű is belekerült. Konstantin egyébként 882-ben is találkozott magyarokkal, amikor Moráviából Bizáncba utazott az Olt völgyében vezető úton. Valahol az Al-Duna közelében abban a nagy megtiszteltetésben volt

55 Benkő Loránd: A magyarság honfoglalás előtti történetéhez Leved és Etelköz kapcsán, Magyar nyelv, 1984., 4. szám.

56 Bartha Antal, 1988., 336. oldal.

57 Erdélyi István: i. m.: 25. oldal.

58 A Konstantin által látott magyar sereg egy, a közelben egy várost elfoglaló kazár sereg része lehetett. (Kristó Gyula, 1980., 122. oldal).

59 Legendája szerint kifejezetten hivatkozott a magyarok írásbeliségére, amikor a szláv írásbeliség engedélyezéséért emelt szót.

része, hogy az őt magához hívató magyar király előtt térdet és fejet hajthatott, aki „mint uralkodóhoz illik, azonképp tisztességgel, fényesen és örömmel fogadta".[60]

A magyarok mindenesetre viszonylag korán megszállták Etelközt (ha ugyan nem lakták azt legalább részben, folyamatosan a hun-avar idők óta), miközben vezéri központjuk átmenetileg Kazária közelében, Szkítiának a Volgától keletre eső, besenyő területein lehetett 884 előtt. Seregeik azonban Etelközből (is) indulhattak 862-ben a frankok hívására, 881-ben pedig a morvák szövetségeseként a Kárpát-medencébe.

A honfoglalásra késztető okok

Tudósaink egy része mind a mai napig úgy állítja be a honfoglalást megelőző eseményeket, mintha a Kárpát-medence elfoglalására jórészt a besenyők orvtámadása miatt, mintegy kényszerből került volna sor. Mintha a megvert, hátországuk elpusztítása miatt asszony nélkül maradt magyar törzsmaradványok fejvesztetten menekülve, üldözöttként keltek volna át a Kárpátok hágóin. Ennek azonban ellentmondani látszik néhány körülmény. Elsősorban az, hogy a honfoglalás nem valamiféle értéktelen területre, az északi erdőkbe, vagy magas hegyek közé vitte a magyarságot, hanem egy földi paradicsomnak tetsző vidékre, amely jóval kedvezőbb gazdasági lehetőségeket kínált a korábban lakott területeknél. Márpedig a menekülő, gyenge népeket kietlen vadonba, járhatatlan sziklák közé szokás űzni, és nem a legjobb földekre. A másik ellentmondó körülmény, hogy alig néhány évvel a honfoglalás után a magyarok egész Európát tartják rettegésben ellenállhatatlan erejű támadásaikkal, a besenyők pedig rövidesen eltűnnek a történelem színpadáról. A harmadik az, hogy a honfoglalók régészeti hagyatékában az asszonyok hasonló számban és etnikai-kulturális jelleggel jelentkeznek mint a férfiak. Márpedig egy teljesen elpusztított hátország az asszonynép megfogyatkozását, idegenekkel történő helyettesítését jelentette volna. Jelentős érv az is, hogy őseink a honfoglalás során a besenyők szövetségesétől, a bolgár kánságtól nagy és a sóbányák miatt értékes területeket vettek el. Ez nem lett volna lehetséges az egész magyar népet érintő súlyos vereség esetén. A honfoglalásnak tehát más okai lehettek, nem a besenyő támadás indította el őseinket mai hazánk területére.

Mindez ugyan nem zárja ki egy vagy akár több *besenyő rajtaütés* lehetőségét, az azonban korántsem lehetett döntő jelentőségű. Sőt a források alapján valószínűsíthető, hogy a magyarok is részt vettek a kazárok által a besenyők ellen évente vezetett hadjáratokban. A besenyő rajtaütés persze beleillett egy általában érvényesülő tendenciába, amelynek megfelelően a sztyeppe népei keletről nyugatra vonulva hajtották egymást Kínától a Kárpát-medence felé. Az a tény azonban, hogy a magyarság ezt az utat úgy tette meg, hogy közben elkerülte a felmorzsolódást és a megsemmisülést, és azóta is birtokában tartja legalább a Kárpát-medence központi területeit – nem a gyengeségről, hanem az erőről és a szervezettségről tanúskodik.

Valami hasonlóról számol be a Tarih-i Üngürüsz is: *„Egy nap Adzsem (Perzsia) és Dzsiddija (Szkítia)*[61] *fejedelmei hadjáratot indítottak Kosztantinije (Konstantinápoly) ellen, és ehhez Hunor népéből is segítségül vittek 20 ezer harcost. Ekkor Hunor népét támadás érte,*[62] *mely aztán ily módon elvált Adzsem padisahjától, és Pannonija tartományba költözött."*

60 Kristó Gyula, 1980., 149. oldal.

61 Kazária?

62 Ez a támadás nem lehetett a 895-ös besenyő támadás, mert akkor a magyarok és Konstantinápoly (Bizánc) között nem volt háború.

A Tarih-i Üngürüsz – közvetlenül a fentiek után – egy másik történetet is tartalmaz a honfoglalásról. Ez a *csodaszarvas történetére* épül, és a szarvas feltűnését Hunor arra vonatkozó jelzésnek tekinti, hogy ebben a hazában nem élhetnek (lásd alább). Mellette azonban világosan megfogalmazza: *„A másik ok, (amiért Hunor más országban akart letelepedni) az volt, hogy Hunor Dzsiddija népével nem volt igazi (békés) kapcsolatban, nem élt velük barátságban."* Azaz nem egyszeri (besenyő?) támadásról van szó, hanem egy állandó, esetleg több évezredes sztyeppei tapasztalatról, ami felértékelte a védhető határokkal rendelkező Kárpát-medencét.

Több oka volt tehát a honfoglalásnak. Az egyik *a csodaszarvas feltűnése* (ez a termékenyebb új haza mitikus ígérete volt). A másik *a keletről előretörő népek nyomása* (itt azonban meg kell különböztetni az általánosan érvényesülő tendenciát, a nyomában kialakult irodalmi közhelyet és magát a tényleges besenyő támadást). A harmadik *az őshaza nehezen védhető volta és különféle gazdasági hátrányai* Pannonia tartománnyal szemben. A negyedik pedig a Pannoniába szakadt *saját néprész hívó szava,* amiről a Tarih-i Üngürüsz említést tesz.

Sasok (besenyők) támadása

A források említést tesznek a besenyők támadásairól, megemlítve a besenyők régi, kangar nevét is. Két támadásról van szó, közülük az elsőt még a kangarnak nevezett besenyők intézték eleink ellen. A kangar[63] támadás időpontjára nézve a kutatók különböző álláspontot foglalnak el, egyesek igen korai időpontra teszik. Amint azt fentebb láttuk, mindkét támadásra Levedi életében került sor. Az első (kangar) támadás előzményeként őseink Levédiából kazár szövetségben évente megújúló támadásokat vezettek a besenyők ellen, majd a lázadó kabarokkal egyetemben kiváltak a kazár kötelékből, és betelepedtek a besenyők földjére, a Volgától keletre. Ez a kiválási törekvés lehetett a honfoglaláshoz vezető egyik ok. A keleti kabar–magyar–besenyő(?) együttélésnek ugyanis hamar véget vetett a kangarnak nevezett besenyők (ellen)támadása. Ez az ellentámadás nem lehetett megsemmisítő erejű, és nem volt közvetlen kiváltó oka sem a honfoglalásnak, hiszen ez idő tájt még egész Etelköz a magyarok birtokában volt, a besenyőknek pedig – évekkel az úz támadás előtt – nem volt szükségük új hazára. Őseink számára azonban nyilvánvalóvá válhatott, hogy a kangarok miatt nem maradhatnak a Volgától keletre, a nyugati parton viszont a kazár kagánnal szemben kellett volna megvédeniük a függetlenségüket. Mindezeket és a sztyeppe kedvezőtlen adottságait mérlegre téve átkeltek a Volgán (valahol a Volga-könyöktől északra) Etelközbe (a Bíborbanszületett szerint Levedi, Anonymus szerint Álmos vezetésével), onnan pedig Pannóniába vonultak. A kangar támadást a kutatás általában nem kapcsolja össze a honfoglalással, pedig azt figyelembe vehette a Pannónia elfoglalásáról határozó hétmagyar.

Álmos, Árpád és Levedi (Anonymusnál: Künde) már a Kárpát-medencében tartózkodtak, amikor a második besenyő csapás elérhette az Etelközben maradt néprészeket. Ezt a besenyő csapást viszont a honfoglalás kiváltó okaként értelmezi a kutatás, pedig nem volt az, mert erről már jóval korábban döntött a hétmagyar. Konstantin bizánci császár erről a második támadásról a következőket írja: *„Miután ... Simeon újból kibékült a rómaiak (Bizánc) császárával és biztonságban érezte magát, a besenyőkhöz küldött, és*

63 A besenyők régi neve. *Kan* „kun, hun, kan, hím" + *gar* „harcos", vö: hungar, magyar, germán.

megegyezett velük, hogy leverik és megsemmisítik a türköket. És amikor a türkök hadjáratra mentek, a besenyők Simeonnal a türkök ellen jöttek, családjaikat teljesen megsemmisítették és a földjük őrzésére hátrahagyott türköket gonoszul kiűzték onnét ... a türkök pedig a besenyőktől elűzve, elmentek, és letelepedtek arra a földre, melyen most laknak"[64]

Regino évkönyve szerint: *„Az említett népet tehát a mondott vidékről, saját lakhelyeikről kiűzték a vele szomszédos népek, akiket besenyőknek neveznek, mivel számban és vitézségben felülmúlták őket."*[65]

Ezen kívül feltehetően ide vonható még a Képes Krónika adata is, miszerint a honfoglalók *„egy olyan tartományba érkeztek, ahol rengeteg sast láttak; és e sasok miatt nem maradhattak ott, mert a sasok – mint a legyek – szálltak le a fákról, és fölzabálták barmaikat meg lovaikat. Mert az Isten úgy akarta, hogy mihamarabb menjenek le Hungáriába."* Semmit sem tud azonban a besenyők támadásáról a többi nyugati krónika, az orosz őskrónika, nem is beszélve a sztyeppét jól ismerő mohamedán írókról.

Az általánosan hangoztatott álláspont szerint a magyar honfoglaláshoz vezető eseménysort végső soron egy nagyméretű turkesztáni hadjárat indította el. Györffy György ezt a katonai eseménysort így ismerteti: Az Aral-tótól délre fekvő országok felett 875 óta az iráni Szamanida-dinasztia uralkodott. A 892-ben uralomra jutott Izmail ibn Ahmed 893-ban hadjáratot indított a nomád karlukok ellen. A menekülő karlukok a kimekekkel együtt az úzokra vetették magukat, akik viszont – állatállományuk elvesztése után – a sztyeppe íratlan törvényei szerint nyugati szomszédaikra, a besenyőkre zúdultak. Valószínű, hogy a besenyők éppen a kazárok ellen viselt, szinte évenként ismétlődő hadjáratukon vettek részt, amikor a váratlan támadás érte őket. Állataikat hátrahagyva voltak kénytelenek menekülni, hiszen a Volgán nem tudták volna gyorsan átszállítani hatalmas juhnyájaikat, tevéiket és valamennyi lovukat. A hazátlanokká és nincstelenekké vált besenyőknek a Volga–Don köze legfeljebb rövid pihenőt nyújthatott, mert nem volt más választásuk, mint átkelni a Donon is, és a magyaroktól elragadni azt, amit elvesztettek: legelőt, állatállományt, új hazát.[66]

Mivel azonban Anonymus szerint a magyarok azért választották vezérükül Álmost a vérszerződés során, majd a vezetésével (már 884-ben) azért keltek át a Volgán, hogy elfoglalják Pannoniát – a fenti (893-ban kezdődő) eseménysor és a későbbi besenyő támadás nem lehetett a honfoglalást kiváltó ok. Sokkal valószínűbb, hogy a besenyők csak utólag költöztek be a magyarok által kiürített területekre, alkalmasint rajtaütve a többiektől elmaradó magyar részlegeken.

E besenyő támadás a bolgárok felkérésére 895 nyarán történt, amikor a magyarok többsége már régen a Kárpát-medencében volt. Ezt bizonyítja, hogy 894 augusztusa táján, amikor Bölcs Leó császár követe felkereste a magyarokat, hogy támadják meg a bolgárokat, a magyarok élén már Árpád és Kurszán (Kuszál, Kusid) állt. Mivel azonban Anonymus szerint[67] Árpádot az új hazában, Ungvárott választották fővezérré (ezek szerint legkésőbb 894-ben), Kusid pedig a Szvatoplukkal 894 tavaszán kötött szerződés[68]

64 Fodor István: Verecke híres útján, Bp., Gondolat, 1975., 234. o.

65 Györffy György: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról, Bp., Gondolat, 3. kiad., 206. o.

66 Magyarország története, előzmények és magyar történet 1242-ig, 583. oldal.

67 Anonymus, 91. oldal.

68 Györffy György szerint a morva fejedelem 894 tavaszán küldhette el követeit Árpádhoz és Kurszán kendéhez, hogy támadják meg ellenfeleit, elsősorban a frank Pannoniát. (Csak ezt követően került sor előbb a frank–bolgár, majd a bolgár–besenyő szövetségkötésre és ez utóbbi vezetett a besenyő támadásra.)

értelmében, népével egyetemben már beköltözött az új hazába,[69] a besenyő támadás nem érhette el a magyarság vezéri központját, tömegeit és fő katonai erejét.

Engel Pál mégis arról ir, hogy *„A roham olyan megrendítő erejű volt, hogy a magyarok évtizedek múlva is rettegve emlékeztek rá. Meg sem próbáltak ellenállni, hanem pánikszerűen menekülve elözönlötték a Kárpát-medencét"*[70]. Kristó Gyula szerint meg *„a magyarok egy katasztrófális vereség eredményeképpen, végeredményben vert seregként érkeztek új és végleges hazájukba."*[71] Vámbéry alkotó fantáziája az időközben Etelközbe visszatérő magyarok elé a következő látványt tárja: *„a síkon egyebet sem láttak kedveseik, gyermekeik és rokonaik holttesténél és ... az üdvözlés örvendő zaja helyett a menekültek jajgatását hallották"*[72] Megrendítő szépségű versben rajzolta meg a képet Illyés Gyula:

„Alig volt nő. Alig egy csacsogó száj.
A bosszúállás nem kegyelmezett.
Vének se voltak. Minden elveszett,
Mi összetartott: bíró, pap, oltár.
Egy csapat özvegy férfi s egy sereg
Árva siheder, ez volt a magyarság?
Ez asszonyát siratta, az az anyját!
Így érték el a legfelső hegyet..."

A sort folytatni lehetne,[73] de nem érdemes, mert a hasonló idézetek csak szerzőik irodalmi tehetségéről, nyelvi kifejező erejéről és politikai alapállásáról tanúskodnak, de kevés közük van a minket érdeklő történelmi tényekhez. Nem kétséges, hogy a honfoglalás véráldozattal járt, és sok magyar veszítette el az életét, az egészségét, a szeretteit, és volt ok az öröm mellett a gyászra is. Arra azonban nincs lehetőség, hogy az egész honfoglalást mint egy majdnem megsemmisítő erejű vereséget állítsuk be. Adataink ugyanis ellene szólnak a szörnyű katasztrófának, hiszen krónikáink a beköltöző asszonynépről is megemlékeznek. László Gyula szerint pedig a honfoglalók sírjaiban nyugvó nők ugyanahhoz a néphez tartoztak, mint férjeik, és magyaros viseletük meg számarányuk is azonos a férfiakéval.[74]

„A legjobb jóakarattal sem tudjuk megérteni – írja Götz László – mi szükség van arra, hogy erőnek erejével elvitassák a honfoglaló magyaroktól és Árpádtól a legelemibb katonai ismereteket és hadvezetési képességeket is, mikor a honfoglalás mesterien megszervezett és fölényes biztonsággal végrehajtott vállalkozása, de az utána következő nyugati hadjáratok, egykorú forrásadatok tömegével igazolható sorozatos győzelmei is kétségtelenül bizonyítják, hogy a honfoglaló magyarok haditaktikában és hadászatban messze a nyugat-európai népek felett álltak."[75]

69 A Tarih-i Üngürüsz talán Kurszánt (Kuszált, Kusidot) nevezi Hunornak. Ő az, aki a honfoglaló magyarok előőrseként szerződést köt Szvatoplukkal, és népével együtt beköltözve a Kárpát-medencébe, később maga után hívja a nép keleten maradt (Álmos vezetése alatt álló) részeit is.

70 Engel Pál: Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig, Bp., 1990., 96. oldal.

71 Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig, Magvető, Bp., 1880., 203. oldal.

72 Vámbéry Ármin: A magyar nemzet története Szent Istvánig, Bp., 1900.

73 A fenti véleményekre Béky-Halász Iván „Gondolatok a magyar honfoglalásról" c. kéziratával hívta fel a figyelmemet, amelyet itt köszönök meg.

74 László Gyula: Kettős honfoglalás, Magvető, Bp., 1978., 188. oldal.

75 Götz László: Keleten kél a nap, Bp., Népszava, 1990., 230. oldal.

Hőseposz és utóvédharc

A besenyő pusztításnak a történelmi irodalmunkban észlelhető túlértékelése egy sajátos sztyeppi jelenség mai félreértelmezése lehet.

A mindenkori nomád államalakulatoknak volt egy fiatal vitézekből álló, harci vágytól égő rétege. E réteg képviselőit a kaland és a hadizsákmány a családalapításhoz, a férfivá éréshez, társadalmi felemelkedéshez segíthette. A közösség törvényei – a béke megőrzése érdekében – nem támogatták, sőt talán tiltották is az oktalan hadivállalkozásokat. Egy társadalom azonban mindig az ellentétes érdekek ütközőmezeje, ahol a háborús pártnak is létjogosultsága lehetett. Bizonyos feltételek fennforgása esetén ugyanis – például új legelők elfoglalásakor, a saját szállásterületek megvédésekor – a társadalom érdekeit nem a béke, hanem a háború képviselhette jobban. Ezért esetenként elnézték, megengedték, vagy talán bátorították is a csetepaték[76] kirobbantóit. Ez a békétlen magatartás megengedett lehetett például az ősellenséggel szemben, különösen akkor, ha nem kellett tartani annak visszacsapásától, vagy ha a sereg harckészségének szintentartása, esetleg éppen a visszacsapás kiprovokálása volt a cél (mondjuk a területszerző háborút megelőző ürügy szolgáltatása érdekében). E feltételeket a sztyeppe népei pontosan ismerték, és többnyire be is tarthatták. A hadi események és szokások valóságos koreográfiájaként a korábbi harcok eseményeiről énekelt történetek szolgáltak, amelyekben a történelmi tapasztalat kikristályosodhatott, és amelyek segítségével ez a tapasztalat a nép vérévé vált.

A koreográfia szerint a hadbavonult ősellenség hátországát „illett" megtámadni és kirabolni, ha arra lehetőség kínálkozott. A hadba vonulók számára ennek megfelelően kötelező volt a hátbatámadás lehetőségét is számba venni, hátvédet állítani, a hátország védelméről gondoskodni. Az új honfoglalást tervezők egy ilyen hátbatámadás lehetőségét az új, védhetőbb haza értékelésekor döntő szempontként adhatták elő. A nők, gyerekek és aggastyánok számára az ellenséges rajtaütés valószínűleg a legnagyobb csapással volt egyenértékű[77], és erre rendszeresen figyelmeztetni kellett a veszélyek alábecsülésére hajlamos fegyverforgató fiatalságot.

Az így kialakuló gondolati séma a gyakori költözések miatt állandósult szerkezettel, elemekkel és érvekkel rendelkezett, sőt kétségkívül irodalmi alakot is öltött. Ezen – kimondhatjuk – hősi eposznak része lehetett a hátország megtámadásáról szóló fejezet. (Erre utal, hogy a magyar hagyományban a besenyő roham emléke eposz számára alkalmasan feldolgozott formában mint sasok támadása maradt fenn.[78] A csodaszarvasmonda Kézai-féle változatában is hangsúlyozott szerepe van annak, hogy a szarvas által megmutatott új őshaza jól védhető határokkal, egyetlen bejárattal rendelkezik.[79]) E fejezet – az eposz közismertségénél fogva – alkalmas volt a nép felkészítésére, hasonló támadások pusztításait csökkentendő. E szerepét az eposz fejezete akkor tölthette be, ha magát az ellenséges támadást rettenetesnek mutatta be. A történeti forrásokban a tényleges besenyő támadásról fennmaradt adatok ez epikus hagyomány foszlányaival keveredhettek, és ezért korántsem tekinthetők teljes hitelű történeti adatoknak.

76 A kínai *csita-pata* jelentése: hét ütés, nyolc csapás.

77 Még akkor is, ha a mongol kor előtt a legyőzöttek teljes megsemmisítése nem volt szokásos a sztyeppén

78 Előző hazájukban „nem maradhattak, mivel a sasok (régi magyar nyelven besék!) úgy zúdultak le rájuk a fákról, mint a legyek, s barmaikat és lovaikat felfalva elpusztították".

79 „Meotisz vidéke ... egy igen szűk gázlón kívül mindenünnen tenger övezi ... A ki- és bejárás oda nehéz" Kézait idézi László Gyula: Árpád népe, 25. oldal.

ÁRPÁD ÚTJA A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

(AZ ALPÁR MEZEJÉN KIVÍVOTT DIADAL JELENTŐSÉGE)

Árpád vezér útját a különféle mai tudós szerzők – más forrás híján – Anonymus leírását követve írják le, azonban figyelmen kívül hagyva a 903-as évszámot, amelyet a névtelen szerző az Ungvárról történő kiindulás időpontjaként hagyott reánk. Az ugyanis nehezen értelmezhető akkor, ha Pannónia (a Dunántúl) elfoglalását több más forrás alapján 900-ra tesszük.

Ebből az tetszik ki, hogy Árpád közvetlenül nem vett részt a honfoglalás harcaiban. Az ellentmondás a források évszámainak a felülértékelése nélkül csak akkor oldható fel, ha több honfoglaló sereget (vagy népességet?) tételezünk fel.

Anonymus valóban említi is Árpád vezéreinek külön hadjáratait, leírásában azonban egyetlen szó sincs Kurszán diadalairól, amelyekre pedig más források alapján bizton következtethetünk. Árpád e források és következtetések szerint a már meghódított és magyarokkal betelepített keleti országrészbe érkezett. Ez összevethető Anonymus azon híradásaival, amelyek e területeken a székelyek csatlakozásáról és az itt élő kazárokról számolnak be. Ezek után azonban az itt lezajlott csatákat nehéz értelmezni.

Talán Kurszán korábbi hadjáratának emléke fonódott össze a leszármazottak által megőrzött hagyományban Árpád bevonulásával? A különválasztásra nincs elegendő adatunk, legfeljebb csak sejteni lehet, hogy a csatákat általában Kurszánhoz és az alvezérekhez, az Alpár mezején vívott ütközetet, a berendezkedést, az ünnepségeket és a szeri gyűlést pedig Árpádhoz kell kötnünk.

A szeri gyűlést Anonymus a Salán (görög vallású bolgár) vezér felett aratott diadal után meséli el. A honfoglalók valóban a bolgárokkal vívták a legsúlyosabb harcokat, de ezek az általában elfogadott feltevések szerint legkésőbb 900 körül lezárultak.

Anonymus szerint Salán seregei Titel vidékéről indultak a Duna-Tisza közére, ahol aztán Alpár homokján megsemmisítő vereséget szenvedtek a honfoglalóktól.

Ez annak halvány visszhangja lehet, hogy 900 táján már csak Titel környéke maradt idegen (itt bolgár) kézen, a Kárpát-medence más vidékeit Kurszán és az alvezérek már megszerezték.

A Salán vezér elleni csatára mégis Árpád személyes vezérlete alatt indult a magyar sereg. Ezt erősíti, hogy Anonymus életszerű adatokkal rendelkezik, például közli Árpád harcra buzdító szavait, és – a tőle megszokott módon – hitelesnek tűnő részleteket közöl az eseményekről.

Ezt a csatát tehát egy késői bolgár betörés visszaverésének kell tekintenünk, vagy arra kell gondolnunk, hogy Árpád ezután még visszatért Ungvárra.

Az előbbi tűnik valószínűbbnek, mert az orosz évkönyvek a magyar győzelemmel végződött bolgár háborút a 902. év alatt említik. Kristó Gyula ezért az orosz évkönyvek időrendjét megbízhatatlannak tekinti, amelyre – mint mondja – nem építhetünk.

Pedig az Anonymus által megadott 903-as évszámtól ez az orosz adat alig tér el. Kristó Gyula talán éppen azért veti el az orosz évkönyvek tanúvallomását, hogy Anonymus megerősítésére fel ne lehessen használni őket. A neves szerzővel ellentétben semmi okot nem látok a két, egymást erősítő forrás alapos indoklás nélküli elvetésére.

Indokoltabb e kútfők alapján arra következtetni, hogy a bolgár–magyar harcok utolsó fejezete (egy bolgár betörés, amely a Kárpát-medence visszafoglalására irányult) 902-

ben kezdődött, vagy csúcsosodott ki, amit az Árpád vezette magyar fősereg megsemmisítő csapása zárt le 903-ban.

A két forrás egyéves eltérése nyilván annak köszönhető, hogy az orosz évkönyvek a harcok kiújulásáról, a bolgár hadjárat elindulásáról, Anonymus és magyar forrásai pedig – érthetően – Árpád diadalához kapcsolják a történet elmesélését.

A honfoglalás eseményeinek belső logikája is egy ilyen cselekménysort valószínusít. A bolgár–magyar harcok ugyanis e nélkül a végső csata nélkül lezáratlanok maradnának. Ez a lezáratlanság az Anonymus adatait elvetők elképzeléseit ellentmondásossá és hiteltelenné teszi, mert nincs magyarázatuk arra, hogy a besenyők által „tönkrevert" magyarság hogyan tudott értékes területeket elvenni a kor jelentős katonai hatalmának számító bolgároktól. Hiszen Levente délen küzdő seregét a bolgárok előzőleg minden bizonnyal kiuzték Bulgáriából, sőt a Déli-Kárpátok és az Al-Duna közötti területekről is.

Alig hihető, hogy egy ilyen, a besenyők etelközi győzelmével és a bizánci–bolgár ellenségeskedés lezárásával párosuló katonai siker után a bolgárok belenyugodtak volna Erdély és a Dél-Alföld elvesztésébe. Inkább úgy gondolhatták, hogy itt az idő a Kurszán óta magyarok által birtokolt egykori bolgár területek visszaszerzésére.

Nyilván a Levente felett aratott győzelmet követően azonnal, vagy soraik gyors rendezése után betörtek a Kárpát-medence délkeleti területeire, és megpróbálták azokat visszaszerezni a magyaroktól. Eme próbálkozásaik végére csak egy általuk elszenvedett katasztrofális vereség tehetett pontot.

A bolgár–magyar és a bolgár–bizánci háborúk során a bolgárok több „megsemmisítő" vereséget is elszenvedtek, de mindegyik után képesek voltak poraikból feltámadni és jelentős katonai teljesítményeket felmutatni. Az alpári csatavesztésüket kivéve.

És ez adja az Alpár mezején kivívott magyar diadal jelentőségét: a honfoglalás katonai történetének lezárásával végérvényessé tette a bolgárok vereségét és a magyar állam határait.

A bolgár betörés veszélyességére utal az a körülmény is, hogy annak visszaverése a honfoglalás harcaitól addig megkímélt főseregre és Árpádra maradt. Könnyen elképzelhető, hogy a bolgárok ellen küldött magyar alvezérek csatlakozott népekből álló kötelékei (és itt Levente seregére is gondolhatunk) sorra vereséget szenvedtek a bolgároktól. Ez elvezethetett Álmos bölcs elhatározásához, a hatalomról történő lemondáshoz. Így a végső veszedelemben már fia, a hadak irányításában járatos, de éveinek alacsonyabb száma miatt tetterősebb Árpád kezében összpontosulhatott minden hatalom. Ez a végveszély magyarázhatja meg azt is, hogy az utókor miért nem Álmos, hanem Árpád nevéhez fuzi a honfoglalást. Holott a Volgán túli sztyeppékről 884-ben elinduló magyarokat Álmos vezette a Kárpát medencébe, s a Kárpát-medencét is az ő uralkodása idején (még 903 előtt) foglalták el eleink.

Az alpári csata jelentőségét emeli ki az a tény is, hogy a szeri gyulésre ezt követően, 903-ban, vagy 904-ben került sor. E gyűlés feladata az ország belső rendjének megalapozása, a magyar államnak az új földrajzi keretek között való elhelyezése volt. Amire – az események természetes rendje szerint – csak a végső katonai győzelem után kerülhetett sor. A szeri gyűlés résztvevői biztosak lehettek abban, hogy a honfoglalás eseménysora végleg lezárult, a gyűlés után már az országalkotás teremtő munkájával kell foglalkozni. Mindezek az összefüggések Anonymus és az orosz krónikák hitelét erősítik.

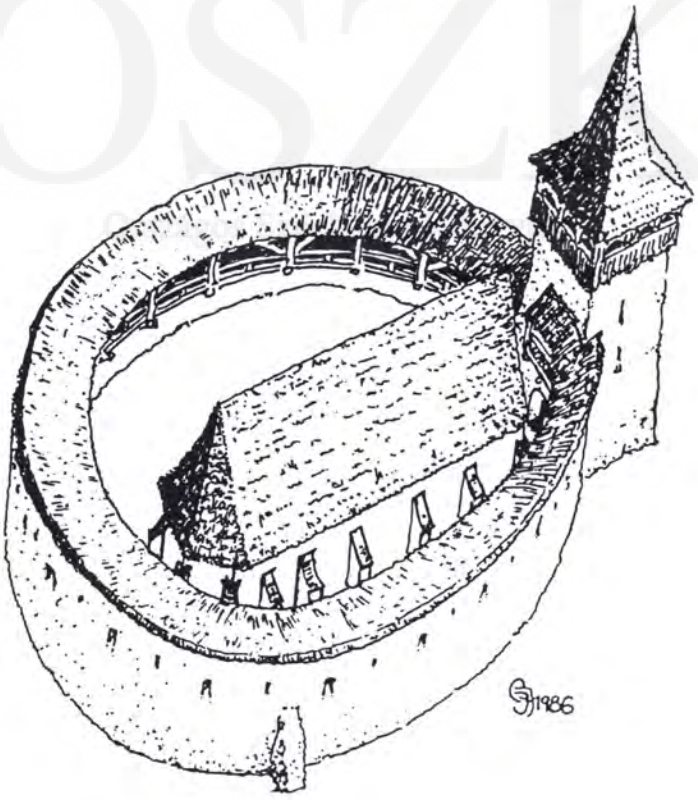
Ezt követően ünnepségre került sor Attila király városában, Óbudán is, ahol Árpád birtokadományokat osztott a körében megjelent, arra érdemeseknek, köztük Kurszánnak és apjának, Kündének is.

Ez az ünnepség lehetett a honfoglalás két nagy hadjáratát lezáró esemény, amikor is a Kurszán vezette előhad és az Árpád vezette fősereg harcai véget érvén, a vitézek kezében a fegyver helyett a borral telt kupáé lett a főszerep. Erre 903-ban, vagy 904-ben kerülhetett sor. Ungvár a Vereckei-hágón való átkelést követő pihenő helye, ahonnan Árpád 903-ban indult el az alpári csatába, majd később a szeri gyulésre. Az óbudai ünnepség a honfoglalást záró események egyike, amelyet Kurszánnak 904-ben bekövetkezett halála miatt nem tehetünk későbbre 904-nél.

Árpád tehát igen gyorsan (esetleg néhány hónap alatt) jutott el Ungvártól Óbudára, az első Kárpát-medencei táborhelytől a honfoglalás befejezését jelző ünnepségig. Ma ennyi idő alatt a honfoglalási emlékünnepeket sem tudjuk megszervezni.

Aligha hihetjük tehát, hogy a Kárpát-medence megszállásában Árpád személyes jelenléte olyan mértékben döntő lehetett, mint azt a későbbi hagyomány által neki ítélt „honszerző" jelző mutatja. Ezért azt kell gondolnunk, hogy a honfoglaló harcok Anonymusnál olvasható leírásai legalább részben Álmos, Kurszán és más vezérek megelőző hadjáratait örökítik meg. Árpádé azonban az Alpár mezején elért végső győzelem, amely a bolgár támadás miatt végveszélybe került magyarságot megmentette és a Kárpát-medence urává tette mindörökre.

(Körmendi Figyelő, 1995. augusztus 31.)

Szövegközi ábra. Az uzoni vártemplom (Gyöngyösi János rekonstrukciója)

1. ábra. A Seuso-kincs ezüsttálja a Pelso névvel

MAGYAR NYELVEMLÉK A SEUSO-KINCSEN

A kincsek felbukkanása

Mielőtt az egyéb európai műkincskereskedő központokban is felbukkant volna, a hallatlan értékű leletegyüttesről 1980 decemberében Bécsben lehetett hallani első ízben, néhány nappal azt követően, hogy Polgárdiban felakasztva találtak egy kiskatonát. Bár a hivatalos vélemény szerint a polgárdi fiatalember öngyilkos lett, sokan mégis gyilkosságra gyanakodnak. Az eset ugyanis azon a telken történt, ahol vagy 100 évvel korábban a kincs egy darabja, egy háromlábú állvány (tripus) előkerült. Ezenkívül három tanú is azt állítja, hogy látta a kincseket Polgárdiban. Az előkerülést követő néhány év múlva aztán, tehát egy bő évtizeddel ezelőtt, néhány szerencsés szakembernek alkalma volt megtekinteni Zürichben a kincsek egy részét. Ennek is köszönhetően a nyolcvanas évek közepére szakmai körökben itthon és külföldön is elterjedt a lelet híre, bár magukat a tárgyakat csak kevesen ismerték. Ezek 1988 végén léptek léptek ki az ismeretlenség homályából, amikor a Sotheby's műtárgykereskedő cég egy bizonyos Lord Northampton megbízásából meghirdette az árverésüket. A kiadott katalógusban Mundell Mango (a késői antik fémművesség egyik szaktekintélye) mutatta be a műtárgyakat. Az árverés azonban az előkészületek dacára elmaradt, mert az árverésre bejelentkezett lord libanoni kiviteli engedélyeiről kiderült, hogy azok hamisítványok.

A Seuso-kincs

A pompás kincsegyütteshez tartozó tárgyak száma nem ismeretes. Az említett árverés előtt tizennégy ezüstedényt és egy, az elrejtésükhöz használt rézüstöt mutattak be a nagyközönségnek. Megbízható források szerint azonban a kincs jóval több darabból állt. Emlegetnek például egy „visszatartott" tálat, amelyik az együtteshez tartozik, de nem vitték az árverésre. Egyesek szerint éppen azért, mert ez lenne a lelőhely meghatározásának kulcsa. A felirattal ellátott tál ugyanis elárulja, hogy Nagy Konstantin (306–337) uralkodásának harmincadik évfordulójára készítették császári ajándékként Seusónak és családjának. A „visszatartott" tál előkerülése helyhez és korhoz kötné a lelet többi darabját is, ami nem áll érdekében a műkincsrablóknak.

A tálalóedények rendeltetésükhöz képest feltűnően nagyok, a hasonló késő császárkori ezüstök közül is kitűnnek grandiózus méreteikkel. Feltehetően nem is használatra, hanem asztali dísznek, császári emléktárgynak készültek. Ennek megfelelően mindegyik ezüstedény a maga nemében valóságos remekmű, amelyik az alkalmazott technikai és művészi eljárások (trébelés, öntés, cizellálás, aranyozás, niello- és áttört technika, rajz) legmagasabb fokú alkalmazásának példája. A közel hetven centiméter átmérőjű tálakat egyetlen ezüstpogácsából formálták, akár a körte alakú karcsú kancsók testét is. A kancsók fülét, kúpos talpát és a szájakat körülölelő gyöngyperemet azonban külön készítették el. Jellegzetessége a kincsnek, hogy apró ezüstszobrocskákat funkcionális elemként alkalmaz a készítőjük, például párduc alakú fület az amforán, sétáló oroszlán alakú hüvelytámaszt a kancsón, ifjak mellképeit a vödörfül rögzítéséhez stb. E mellképeket az öntött és utólag a vödör testére erősített gyöngyös peremre forrasztották, és a hátukon ki-

képzett csapra illeszkedik a vödör furata (1. ábra). Ilyen, a gyöngyperem elé helyezett mellképre a római ezüstök között csak a polgárdi tripuson van példa.

A teljes kincslelet több kisebb, funkcionálisan összetartozó készletből áll. Ezek a korban szokásos összetétele a szakemberek előtt ismert, ezért aztán az is világos, hogy a Seuso-kincs némely készlete nem teljes. Például a Seuso-kincshez egyedül hasonlítható hildesheimi asztali készlethez tartozott egy háromlábú asztal (tripus) is, az árverésre bocsátott Seuso-tárgyak között azonban ilyen nem volt. Ugyanakkor található az együttesben két olyan ezüstvödör is, amilyenre eddig nem volt példa a római ezüstök között. Súlyuk együtt majdnem kilenc kilogramm, formájuk pedig a fából készült germán sörösvödrökre emlékeztet. A vödrök három-három, griffet mintázó lábon állnak, amely lábak legközelebbi párhuzama szintén a Polgárdiban előkerült tripuson látható. A kincs egyik sajátossága, hogy ábrázolásain esetenként megjelennek a kincs egyes darabjai is.

A tizenegy ezüstedény mellett szerepelt a kiállításon egy három lemezből összeállított, többször foltozott rézüst is. Ez az ezüstökre koncentráló műkincskereskedők figyelmét nem nagyon keltette fel, annál érdekesebb lehet a technikai párhuzamok ismerőinek. A három rézlemezt ugyanis fogazott varrat köti össze, és lágyforrasz teszi vízzáróvá. Ezt az eljárást csak a Kr. utáni IV–V. évszázadban alkalmazták, a mi rézüstünk szerkezetéhez hasonló edények pedig csak a Balaton környékén kerültek eddig elő.

A kincs feliratai

A római ezüstökön természetesen latin szöveg található (2. ábra). A Seuso nevét tartalmazó tál felirata olyan jókívánságokat tartalmaz, amelyeket házasságkötéskor szoktak megfogalmazni. A tál és a többi ezüstnemű is minden bizonnyal Seuso esküvőjére készült. Erre utalnak a lakomázók előtt a földön heverő esküvői koszorúk és maga a distichon is, amely azt kívánja, hogy az ajándékot használják századokon át még Seuso utódai is. Magában a Seuso névben germán nevet sejtenek, amely eddig máshol nem fordult elő a fennmaradt hatalmas latin írásanyagban.

További különlegessége a tálnak a szimbólumok alkalmazása. Ezek egyike egy szalagokkal ékesített levélkoszorúba helyezett Krisztus-monogram. Az ábrázolás bronzkori előzményekre megy vissza, eredetileg világmodell volt. Lényegében megegyezik a székely „f" rovásjel egyik változatával, aminek az a magyarázata, hogy ez a rovásjel egy egykori „Föld" fogalomjelből alakult ki. A rovásbetű és a Krisztus-monogram egyezése az eredeti jelkép (a világmodell) széles körű elterjedésének köszönhető. E szimbólum különféle változatai ez idő tájt már Egyiptomtól Kínáig, sőt az amerikai indiánokig általánosan használatban voltak a helyi jelrendszerekben.

A kincsnek nevet adó tál vésett és aranyozott medallionjában, vadász és lakomajelenet mellett egy „víz" fogalomjel, egy sajátos Balaton-ábrázolás is látható (2. ábra). A bronzkori írásokban függőleges, vagy vízszintes hullámvonalakkal jelölték a „víz" fogalmát, ezért láthatunk hullámvonalakat (és közöttük halakat) e tálon is. A konkrét víznevet (Pelso) pedig latin betűkkel írta oda a művész, azaz a képjeleket és a betűket keverten alkalmazta. A hasonló vízábrázolások napjainkig fennmaradtak, például a magyar címer árpásávjaiban is e bronzkori fogalomjelek leszármazottját tisztelhetjük. Érdemes megjegyezni, hogy a székely írásban vannak hullám alakú jelek. Ilyen az egyik „ü" (ügy „folyó") és az „ak" (patak) jel is.

A fent említett Pelso a Balaton latin, de aligha latin eredetű neve. Az ilyen nagy vizek nevét ugyanis az egymást váltó népek rendszerint átveszik egymástól, ezért feltehető, hogy a latinok is a korábban itt élő őslakosságtól kapták azt. A kelet-európai víznéveket egy magyar, vagy magyarral rokon nyelvű nép adta, és ezek a víznevek általában Isten nevéből, vagy jelzőiből alakultak ki, összefüggésben a sztyeppi népek mitológiájával. Joggal keresünk ezért magyar szavakat és istenneveket a Pelso szóban is.

A Pelso összetétel első tagja a magyar bél, belső, bálvány, Balaton, Pilis, fiú szavak tövével egyezik meg és végső soron az ugariti-hatti Baál/Bél fiúisten nevére megy vissza. A második szótag rokonsága a magyar szőke, Solt, Zsolt, török szultán és az obi-ugor sanki „nagy isten" szavak tövében ismerhető fel. A Pelso jelentése tehát „Bél fiúisten", amivel megegyezik a Pilis név értelme is. A két elnevezés azzal függ össze, hogy mind a Balaton, mind a Pilis a Kárpát-medence isteni középpontjában található. A mai magyar Balaton elnevezés értelme is ugyanez, de ott az „isten" jelentést a ton szótag hordozza.

Magyar szónak e tájon és e korban való használatára van további forrásadatunk is. Ilyen az Ammianus Marcellinusnál fennmaradt „marha" jelző, amit az adót követelő Konstantius császár fejéhez vágott egy feldühödött jazig (jász) hazánkfia 359-ben a mai Kamenica területén, a Duna-Dráva összefolyásánál. (Az adatra Sebestyén László hívta fel a figyelmemet.) Az itt élő, magyar nyelvű lakosság hagyatéka lehet a tolna megyei súlysorozat rovásfelirata is (171. o.).

Ki is ez a Northampton?

A meghiúsult árverés óta folyik a sajtóban a találgatás, hogy honnan származnak, kit illetnek a kincsek és ki is ez a Northampton? A sajtóhíreken elgondolkodó olvasó esetleg arra tippelhet, hogy az „angol" (pénz)arisztokráciának ahhoz a rétegéhez sorolható, amelyikhez a nemrég vízbe fúlt, vagy -ölt Maxwell sajtómágnás is tartozott, a Göncz Árpád köztársasági elnök urunk által meglátogatott, sikkasztás gyanújába is keveredett két Maxwell-fiúval egyetemben. Ebbe a körbe tartozik az a nyugati világpolgár-herceg is, aki a magyar szépségkirálynőt a halálba segítette. Ezen „arisztokraták" némelyike még ma is az eredeti birtokszerzés bűvöletében élve, nem tud felhagyni piszkos kis trükkjeivel, még ha emiatt gyilkosokat és okirathamisítókat kell is alkalmaznia.

1990 februárja óta aztán százszámra jelennek meg cikkek e témáról a sajtóban. Csak arra nem adnak választ, hogy a lord hogyan tudta elintézni a magyar rendőrségnél az eset öngyilkosságként való lezárását. Ezt a kérdést pedig valahogyan tisztázni kellene, mert az időközben megindult perben a hivatalos magyar álláspont hazai bűncselekmény feltételezésére épül. A találgatások egyébként nem ártanak a lordnak, sőt fel is értékelhetik a birtokában lévő kincseket. A művelt nyugat újgazdagjait ugyanis – úgy látszik – nem zavarja nagyon, hogy az ezüstneműjükhöz érdekes történet fűződik, vagy éppen vér tapad. Magyarország azzal járulhat hozzá ezen arisztokraták partijainak sikeréhez, hogy bambán tűri kirablását és fiatal hullajelölteket biztosít a történetekhez.

A Seuso-per

Megkérdőjeleződött tehát a kincs tulajdonjoga és ezért szükségszerűen bíróság elé került az ügy. A lord ugyanis Amerikába vitette a műtárgyakat, azt remélve, hogy ott nagyobb haszonnal adhatja el őket. Az amerikaiak azonban, bizonytalan eredetük és nagy értékük

miatt lefoglalták őket. A hatályos jog szerint a tulajdonos kijelöléséhez a lelőhely tisztázása vezethet el, ez lenne a döntő szempont az amerikai bíróság előtt megindult perben. A kincsleletet négyen is maguknak igénylik. A lordon kívül a libanoniak, Horvátország és persze Magyarország. A libanoni és horvát fél még nem tárta fel összes érvét, de a libanoniaknak talán nincs is ilyen a tarsolyukban. A horvát régészek azt feltételezik, hogy a hunok elől menekülő tulajdonos hagyta hátra a tárgyakat a mai Horvátország területén. A tárgyak – egyes, meg nem erősített hírek szerint – Tito kincseskamrájában is megfordultak.

A magyar állam képviselői elsősorban régészeti érveket hoznak fel. Ilyen a fent említett Pelso szó, a Balaton latin neve is, ami az egyik tálon egy vízparti lakoma ábrázolásán szerepel. Ez, és a többi felirat világosan bizonyítja, hogy egy balatonparti birtokos számára készültek a kincsek. A hasonló lakomákhoz szükséges háromlábú asztal azonban hiányzik a kincsből. Pontosan olyan hiányzik belőle, amilyen Polgárdiban korábban már előkerült és azóta is a Magyar Nemzeti Múzeumban található. Laboratóriumi vizsgálatok alapján pedig több szakértő is azt állítja, hogy a Northampton-féle tárgyakon lévő parányi talajmináták megegyeznek a polgárdi föld összetételével.

A magyar fél a perben nem tárhatta az esküdtek elé ezen érveit, mert a bíró határozata ezt megakadályozta. A bíró szerint ugyanis ezek nem érintik a per tárgyát. A New-York-i bíróság képtelen indoklásának hátterében az állhat, hogy a bíróság nem lelkesedik a hasonló ügyekért, mert az esetleg veszélyeztetheti a városba irányuló műkincsfelhozatalt. Az amerikai nagyváros ugyanis a legfontosabb műkereskedelmi központok egyike, amely mágnesként vonzza magához a világ számos helyéről származó, bizonytalan eredetű régiségeket. Ha ebből a perből nem Northampton kerülne ki győztesen, hanem a kirabolt Magyarország, akkor a többi rablógyilkos nem New-Yorkba, hanem máshová vinné a városnak különleges hasznot biztosító kincseit. A New-York-i bíróság pedig tudja a dolgát, és nem bíbelődik holmi laborvizsgálatok eredményével, hanem a „Jaj a legyőzöttnek!" igazságát szolgáltatja nekünk is.

(Keresztény Magyar Vetés 1994. augusztus 20.)

Országos Széchenyi Könyvtár

A HALÁLBA HURCOLT LEÁNY BALLADÁJA

Balladáink között ismert a hős által jegyességre kényszerített s eközben lóhoz kötve halálra hurcolt leány tragikus története. 1938-ban a következő változatban jegyezték le a somogyi Törökkoppányban.

***

Rákóczi kocsmába két krajcár a bor
Arra mén, arra mén, szegény özvegyasszony.

Gyere be, gyere be, szegény özvegyasszony
Igyál egy icce bort, vagy ha kettő kell is,

Sem magad pénzire, se a fijadéra,
Hanem a lányodé', Bodor Kataliné'!

Lányom, édös lányom, Bodor Katalina,
Eladtalak téged Rákóczi kocsmába,
Rákóczi kis úrnak!

Anyám, édösanyám, kedves szülő-dajkám,
Mér adtál gyilkosnak, Rákóczi kis úrnak,
Ki nappal aluszik, éjjel gyilkolódzik?

Anyám, édösanyám, kedves szülő-dajkám,
Micsoda sereg az, a fekete sereg:
Napkeletről jönnek, napnyugatra mennek?

Lányom, édös lányom, Bodor Katalina,
Az teérted jön az, a fekete sereg!

Jó napot, jó napot, kedves napam-asszony!
Fogadja el Isten kedves lányom urát!

Hol vagyon, hol vagyon én gyöngybéli mátkám?
Fogadja el Isten Rákóczi kis úrfi!

Akkor ott felkapja, ló farkához köti,
Tüskékről – tüskékre, bokrokra hurcolja.

Lassun járj, lassun járj, Rákóczi kis úrfi,
Már piros cipellőm sarkig vérben úszik!

Akkor ott fölkapja, kengyelt megszorítja,
Tüskékről-tüskékre, bokrokra hurcolja.

Lassun járj, lassun járj, Rákóczi kis úrfi,
Már szép selem ruhám félig vérben úszik!

Akkor ott fölkapja, kengyelt megszorítja,
Tüskékről-tüskékre, bokrokra hurcolja.

Lassun járj, lassun járj, én gyöngybéli mátkám,
Már arany koszorúm félig vérben úszik!

Akkor ott fölkapja, keblére szorítja:
Mit önnél, mit innál, én gyöngybéli mátkám?

Sem önném, sem innám, csak ágyba fekünném,
Sem innám, sem önném, csak ágyba fekünném!

Mit önnél, mit innál, én gyöngybéli mátkám?
Anyám asztaláról csecsemadár szárnyát,
Atyám ablakábul jó fehér bort innám!

Nyisd ki anyám, nyisd ki, zöldelő kapudat,
Vesd meg, anyám, vesd meg víg halott-ágyamat!

***

A halálra hurcolt menyasszony balladája sajátosan magyar alkotás. A hozzá némileg hasonló francia, piemonti olasz és dán történetekben ugyanis kérő helyett a féltékennyé tett férj gyilkol, s így e nyugati példákban az áldozat jellemfejlődésére sincs lehetőség. Ez pedig lényeges különbség. A nyugati változatokban a bosszúszomjas, felszarvazott férj egy közönséges bűncselekményt követ el, s a történet legfeljebb a kikapós asszonykák intésére szolgálhat. A magyar balladában valami mást találunk: a halhatatlanságra törekvő kultúrhős igazolását.

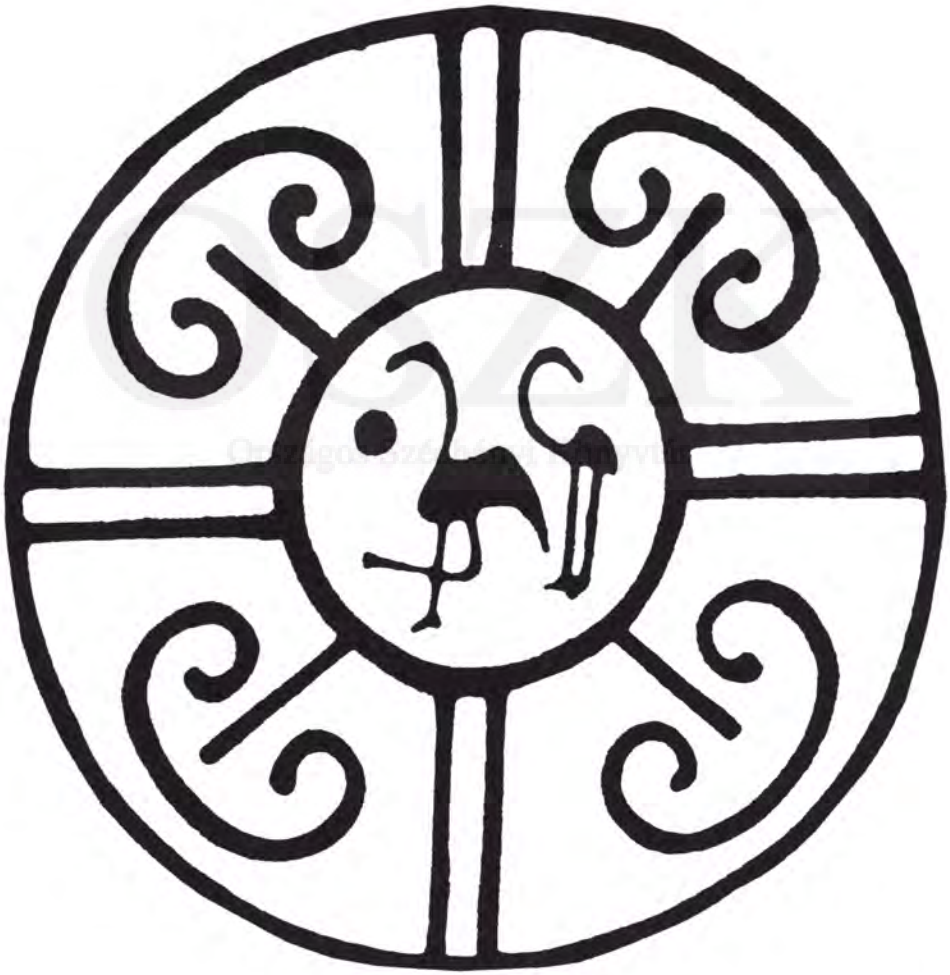
A haldokló Bodor Katalina ugyanis utolsó mondataival mátkájának fogadja el gyilkosát, mintegy megbocsátva neki s kiteljesítve a drámai helyzetet. Rákóczi kis úrfi ugyanis immár nem egy ellenszegülő és ezért értéktelen leányt, hanem élete párját, legnagyobb kincsét, a jövő zálogát veszíti el.

A balladai történet nem a nyugati feleséggyilkosságok, hanem a meotiszi leányrablás, sőt a szabin nők elrablásának párhuzama. A hős célja az isteni teremtés folytatása, a halhatatlanság biztosítása – egy sikeres közösség megalapításával. Ennek érdekében – a mítosz előírásai szerint – le kell győznie minden ellenállást, el kell pusztítania az isteni terv megvalósítását akadályozó gonoszt.

Az egyéni érdekeit kezdetben e közösségi cél fölé helyező leány a ballada első felében a legyőzendő gonosz szövetségese, a történet során azonban eljut a hős által képviselt magasabbrendű cél fontosságának felismeréséig.

A ballada ezzel a jellemfejlődéssel mond ítéletet az egyéni és a közösségi célok értékéről, nyilvánvalóvá téve, hogy a közösség fontosabb az egyénnél. A drámai erőt éppen az egyéni és a közösségi célok összeütközése és a feloldás szörnyű volta adja a történetnek.

Bizonyságául annak, hogy minden újszülöttel egy potenciális közösségellenes bűnöző lát napvilágot. Akinek a nevelésével kiemelten kell foglalkozni, de e nevelés – a megfelelő eszközök birtokában – eredményes lehet. E mélyen humanista gondolat nagyszerűségét akkor fogjuk igazán átérezni, ha országunk újra felvirágzik, s falvaink ismét gyermekzsivajtól lesznek hangosak.

Szövegközi ábra. Cserépből készült kínai tetődísz világmodellje, négy sarkán a (kis vonalkával jelzett) szálfa (vö: székely „sz" |) fölötti ív pontosan megegyezik a hettita „égbolt" hieroglifával s a hun „e" betűvel

1. ábra. A körmendi kincs világmodelles gyűrűje

A KÖRMENDI KINCS GYŰRŰJE

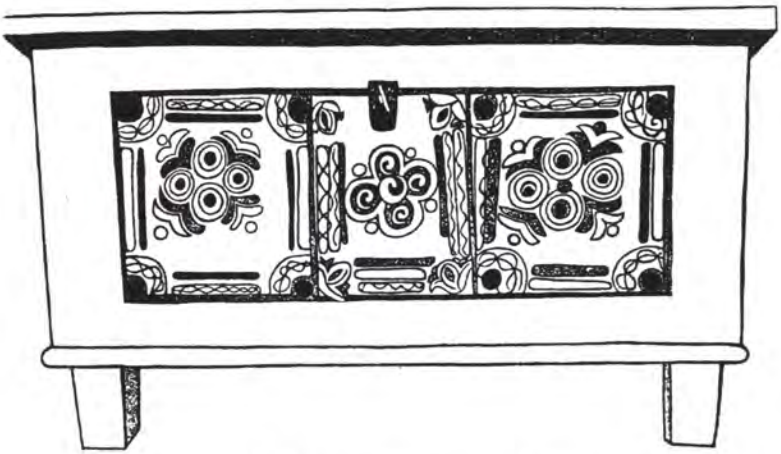
A körmendi kincset 1812-ben találták Batthyány Fülöp herceg körmendi kastélyának kertjében. A leletről legutóbb Zsámbéki Mónika számolt be az 1994-ben, a Körmendi Önkormányzat által kiadott „Körmend története" c. kötetben. A kastélykertben középkori ötvösségünk remekeit ásták ki a földből: ezüstből vagy aranyozott ezüstből készült pecsétnyomókat, gyűrűket, edényeket, díszveretet, ereklyetartó keresztet, feszületet, kristálykövet, gombokat, 300 db pénzt, láncot. A herceg a kincseket a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, s ma is ott található közülük mintegy 20 tárgy. Az eredeti felsorolásban említett tárgyak jó része ugyanis az idők folyamán eltűnt. Nem volt jobb sorsuk a körmendi Vármúzeumban kiállított másolatoknak sem, melyek a közelmúltban egy betörés áldozatául estek. Dr. Nagy Zoltán múzeumigazgató hívta fel a figyelmemet a másolatokra, s így még a betörés előtt alkalmam nyílt a szemrevételezésükre. Közülük leginkább egy világmodelles pecsétgyűrű vonta magára a figyelmemet (1. ábra).

A körmendi gyűrű mintája összevethető a 2. ábrán látható veleméri festett láda díszítésének közepével. Vannak persze különbségek is a két minta között, de éppen az ilyen eltérések (jel-helyettesítések) világítják meg a jelkészlet elemeinek értelmét.

A fenti ábrák ugyanis több elemi jelből felépített jelmontázsok. Az Isten által teremtett, szabályos Földet ábrázolják, ahonnan a rend az egész világon elterjedt.

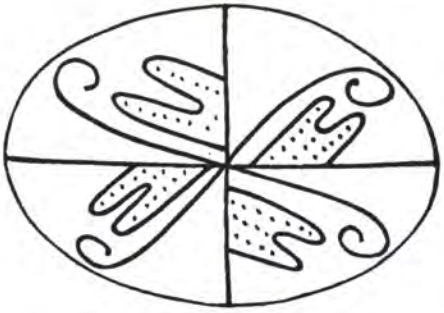
Szerkezetük összevethető a székely rovásírás – gyakran körbe zárt kereszt alakú – „f" (Föld) jelének szerkezetével. Azért lett éppen ilyen a teremtett Föld jelképe, mert ilyen az Éden négy folyója és négy hegye. Azaz a körmendi gyűrűn egy szimbólumokból összeállított térképet látunk. A mai térképek ezt a tájat kissé eltérően ábrázolják, de a földrészlet azonossága felismerhető. Értelmezésüket segíti az Éden ószövetségi leírása is, amelyben az egy forrásból négy irányba ömlő szent folyók szerepelnek.

A hasonló világmodellek az egész magyar nyelvterületen s azon kívül is megtalálhatók. A magyar változatok közül egy csángó és egy őrségi példát mutatunk be (3. és 4. ábra).

2. ábra. Veleméri világmodelles láda

A mintakincs elemei azonosíthatók a székely rovásírás jeleivel. A hasonlóságok egy kőkorszaki, egész Eurázsiában, sőt az amerikai indiánok között is elterjedt vallásos szimbólumrendszer, amelyből a székely rovásírás is származott.

3. ábra. Gyimesbükki hímestojás

Az ábrázolásokon a hegyeket általában kettős csúcsúnak rajzolták, de a körmendi és a veleméri világmodellen e csúcsok takarják egymást. A hegyek rajza a székely „m" (magas) jellel vethető össze. A folyókat egyenes, hullámos vonal, vagy kacskaringó jelöli. Ezek az „sz" (szár/szál), az „ü" (ügy „folyó"), az „ak" (patak „pater Óg") és a „j" (jó „folyó") jelekkel azonosíthatók. A világmodellek középpontja a Nap. Ennek közepében két koncentrikus kör található a körmendi gyűrűn, amely a székely „ly" (lyuk „forrásbarlang") jellel egyezik. A két koncentrikus kör a sumér és a hettita képjelek között „Nap" és „kút" jelentésű. Szibériai mítoszok szerint a Nap minden jó forrása, ahonnan az életet jelképező nagy folyó ered.

A székely jelek segítségével a Vas-megyei modellek sarkaiban négyszer is ismétlődő jeltársítások kiolvashatóak. Az elolvasáshoz azonban a székely jeleket nem betűkként, hanem szójelként kell használni. Erre az eljárásra a legújabb leletek - amelyeken több hasonló, hieroglif jellegű felirat található - feljogosítanak bennünket.

A világmodellek sarkai (negyedei) elolvashatók s az olvasatok egy-egy mitikus ősalakra emlékeztetnek. A hatti Szarruma, az iráni Jima (magyarul: *jó magas,* vagy *jó mágus)* és az óriás termetű bibliai Óg király nevéről van szó. Sar Óg a mai magyarban: *sarok.* E nevek összefüggésben lehetnek azzal, hogy a világ négy sarkának az ókorban külön istenei voltak s az északi sarkon elképzelt világoszlopot is az első uralkodóval azonosították, azaz megszemélyesítették.

A fenti szimbolika elterjedtségére és keletkezésének idejére nézve is sokat mondó több amerikai indián edény hasonló jelkészlete. Mivel az indiánok Kr. e. 12 000 táján költözhettek az Újvilágba, legalább ilyen idős a körmendi világmodell és a székely rovásírás jelkészletének magja is.

4. ábra. Magyarszombatfai tányér

Nyelvészeink háta borsózhat a hasonló etimológiáktól és következtetésektől. Ezért emlékeztetni kell rá, hogy a nyelvészet – mint azt több finnugrista nyelvész beismerte – nem rendelkezik olyan módszerekkel, amelyekkel a hatezer évnél régebbi nyelvi viszonyokat megvilágíthatná. Így aztán semmit sem tudnak mondani a székely írást termő kőkorszak mélyének nyelvi viszonyairól. Az írástörténeti és nyelvi tények azonban, amelyek ezekből az ősi korokból maradtak ránk, a nyelvészet tanácstalansága ellenére is fennállnak és magyarázatot kérnek.

MAGYAROK A SZLÁV ÍRÁSBELISÉG BÖLCSŐJÉNÉL

Németh Gyula szerint a magyar rovásírás betűsora az ótürk, a görög és a szláv glagolita írás jeleiből lett utólag összeállítva és alapját azok az ótürk betűk alkotják, amelyeket eleink a hatodik század vége felé, vagy azt követően ismertek meg, talán a Fekete-tenger vidékén.

A fenti elképzelés tarthatatlanságát Simon Péter bizonyította be. Álláspontja szerint a magyar rovásírás nem tetszés szerint, innen-onnan összekapkodott jelrendszer, hanem egészében a betűírás legősibb alapjaiból keletkezett.

Most a Konstantin-legenda egyik ide tartozó, de eddig kellően nem méltányolt adatára szeretném felhívni a figyelmet.

A glagolita írást 861-ben megalkotó Konstantin (másik nevén Cirill) a bizánci birodalom szlávok lakta területein kezdte – végül sikeresnek bizonyult – tevékenységét, amelyet azonban több körülmény is hátráltatott. A bizánciak ugyanis a birodalom határain belül élő szlávok elgörögösítése eszközének tekintették a kereszténység terjesztését, ezért nem vették szívesen a népnyelvi istentisztelet (és az ezt lehetővé tevő szláv írásbeliség) megteremtésére irányuló kísérleteket. Konstantin ezért – elfogadva Rasztiszláv morva fejedelem meghívását – a morva fejedelemségbe helyezte át tevékenységét.

Rasztiszlávnak tanítókra volt szüksége az önálló morva egyház megteremtéséhez, amivel a morváknak a frank birodalomtól való függetlenedési törekvéseit kívánta kifejezni. E terv nem kis horderejű volt, de a megvalósítást akadályozta a nyugati egyházban igen elterjedt és ez idő tájt csaknem uralkodó nézetté vált triglossziaelv. E szerint az istentiszteleteket héber, latin vagy görög nyelven kellett megtartani, mert Pilátus ezen a három nyelven íratta fel Krisztus elítélésének okát a keresztre. (A triglosszia-elv mögött valójában az a tapasztalat húzódott meg, hogy a nép nyelvén tartott szertartások magukban hordozzák az eretnekség kialakulásának a lehetőségét is.)

Azóta ezek a szempontok veszítettek a jelentőségükből és ma már sokunk számára képtelen ötletnek tűnik az, hogy egy nép ne dönthessen szabadon a saját nyelvhasználatát illetően. Ahhoz azonban, hogy ennek a képtelenségét Európa elfogadja, ezer évnek kellett eltelnie. Konstantin még komoly harcra kényszerült a triglosszia ellen. A cél érdekében Velencébe, majd Rómába ment, meggyőzni az egyházat és a pápát arról, hogy szükséges és lehetséges a pápai irányítású, de szláv szertartásnyelvű egyház megszervezése. Sikerében nem kis szerepe lehetett a tudós Konstantin értelemre ható és mély humanizmusról tanúskodó érvelésének:

– *Nem ugyanazon levegőt lélegezzük be mindnyájan? Hogy nem szégyenlitek, hogy csak három nyelvet határoztok meg, az összes többi törzsnek és népnek pedig azt parancsoljátok, hogy vak és süket legyen?*

Konstantin a vita során még tizenkét népre hivatkozott, amelyik a saját nyelvét használja az istentiszteleteken, ráadásul a latinon, a görögön és a héberen kívül több – saját írásbeliséggel rendelkező – népet is felsorol, köztük a turkokat, akiken a bizánciak az idő tájt a magyarokat értették.

A Konstantin-legendában fennmaradt fenti érvelés hatásos volt: elnyerte a pápa jóindulatát és jóváhagyását. Így némi joggal mondhatjuk azt, hogy a magyar írás léte előmozdította a szláv írásbeliség megteremtését.

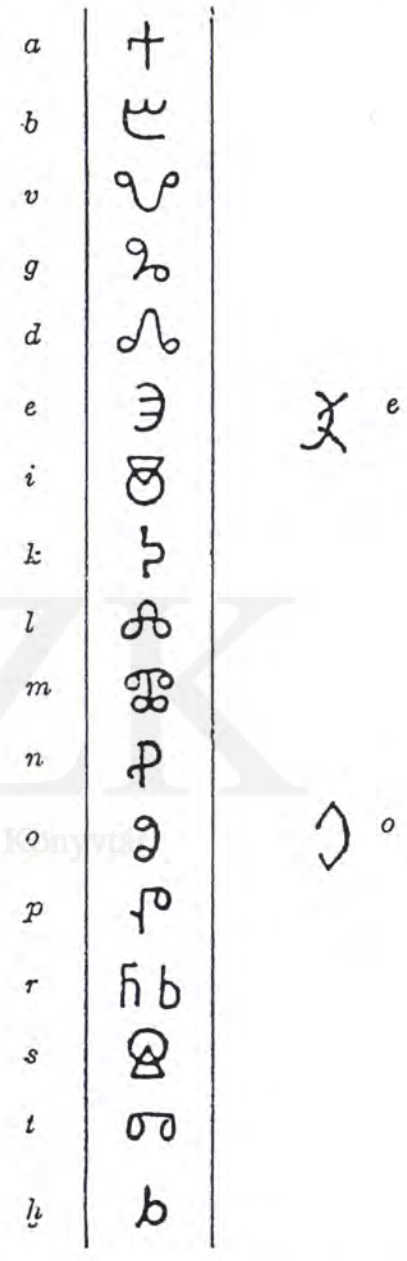
Utazásai során Konstantin két ízben, például a Kaukázustól északra elterülő Kazáriában tett látogatása során is, találkozott magyarokkal – ennek a találkozásnak az emlékét a legendája megőrizte. Egyszer alkalma volt fejet és térdet hajtania a magyarok királya előtt is, aki magához hívatta, és nagy tisztelettel fogadta a szlávok apostolát. Nagyon valószínű, hogy Konstantin ekkor ismerte meg a magyarok által használt rovásírást és az általa később összeállított glagolita betűsorba ezért került két, a magyar írás megfelelő jeléhez nagyon hasonló jel.

A magyar rovásbetűk – a fába rovásnak megfelelően – jellegzetesen szálkásak és így archaikusabbnak tűnnek, míg a glagolita betűk a pergamenre írás lehetőségeihez igazodva több görbe vonalat tartalmaznak. A magyar írás elsőségét, korábbi keletkezését bizonyító körülmény még az is, hogy a magyar rovásjelek némelyike mögött sejteni lehet az egykori szóértéket is az egykori fogalomírás (szó-, vagy képírás) maradékaként. Ez azt jelenti, hogy a magyar írás jelei nem csak egy hangot, hanem egy-egy szót is jelöltek eredetileg. Néhány szó- és szótagjel máig használatban maradt a székelyek által megőrzött rovásírásunkban.

Azaz a magyar és a szláv írás típusa között lényeges különbség van. A magyar rovásírás a betűíráson túl a szó- szótagoló írástípust is képviseli, amely utóbbi típusba tartoznak az egyiptomi, a hettita, a sumér és a kínai írásrendszerek is.

A glagolita írásjelek esetében hasonló fogalomértékekről szó sem eshet – és ez világosan utal az írásrendszer másodlagos jellegére. Logikusabb tehát annak feltételezése, hogy a közös jelek a magyar írásból kerültek a glagolitába és nem megfordítva, mint azt Németh Gyula és társai állítják.

(Komáromi Lapok, 1992. VI. 5.)

1. ábra. A glagolita ábécé és két székely rovásjel, amely a glagolita megfelelők előképe lehetett

A MAGYAR NÉPNÉVRŐL

Kötelességünk lenne érteni népnevünk jelentését. Közpénzen tartott nyelvészeink azonban nem rendelkeznek a nagy feladathoz szükséges tudással, körültekintéssel és erkölcsi erővel – ezért a kérdést megválaszolni nem tudják, vagy a liberális ellenszélben nem merik.

Helyette port hintenek tágra nyílt szemeinkbe.

E tárgykörben legutóbb a „Honfoglalás és nyelvészet" c. kötet (Balassi Kiadó, Budapest, 1997.) egyik fordulata bántotta a szememet. Itt a népnevünk eredetét taglalók által többször felhozott indogermán *manu* szó említtetett meg újfent, amelyről a külföldi vallástörténeti – mitológiai kutatások azt mutatták ki, hogy valójában egy hérosz, egy mítikus ősalak megnevezése volt. *„Több, mint érdekes, hogy e tény a magyar népnévvel foglalkozók körében észrevétlen maradt."* – teszi hozzá ehhez Gulya János nyelvész a fenti kötet 95. oldalán.

Ami tulajdonképpen szó szerint igaz, de mégsem a teljes igazság. Ugyanis 1989-ben, Felsőőrött, egy Gulya János úr jelenlétében tartott írástörténeti tárgyú előadásomon mellékesen a fentihez nagyon hasonló álláspontot fejtettem ki a Muagerisz név kapcsán a magyar népnév eredetéről – persze mit sem tudva a *manu*-val kapcsolatos kutatásokról.

Az előadás után Gulya János úr véleményét külön meg is kérdeztem. Ő a fejét fogta:

– Szegény Muagerisz! Mi mindenhez fel lehet használni a nevét!

Azt azonban nem közölte velem, szöget ütött-e fejébe a feltevésem, hogy utánanézze a kérdésnek a manuval foglalkozó indogermanisztikai tanulmányokban, s hogy csúsztatásnak is beillő mondatával letagadja-e a gondolatomat az égről.

A finnugrista nyelvésztársadalom népnevünk etimológiájával kapcsolatos kudarcának egyik oka az, hogy a rovásírás kutatásának mellőzése miatt nem vehették eléggé figyelembe az ősi magyar mitológiát. E mitológia néhány jelenségéhez ugyanis csak a rovásírás eredetét célzó kutatásokkal lehet közelebb kerülni – lévén a rovásjelek előképe egy-egy vallásos szimbólum. Csak hát, ők kiütést kapnak már a rovásírás említésétől is.

Népnevünk párhuzamai pedig csak a mitológia segítségével válnak igazán érthetővé. Ezen párhuzamok közé szokták sorolni Muagerisz hun uralkodó nevét, valamint a *gyermek* (fordított szórend), a mogyoró és a *madár* szavunkat is. E jelentésváltozatok magyarázata az, hogy eredetileg az isteni triász fiú, azaz gyermek tagjára vonatkoztak, akinek a Turulmadár volt az egyik, a mogyoró pedig a másik megjelenési formája vagy szimbóluma.

A magyar népnév összetett szó. Hosszú története során azonban olyannyira megváltozott, hogy eredeti összetevőinek jelentése (sőt száma) is megváltozott, elhomályosult.

A kutatás általában egyetért abban, hogy az *ar* végszótag „ember, férfi" jelentésű. Ez közel áll az igazsághoz, de nem pontos. Azért nem pontos, mert a szó közepén lévő „gy" hang részben a végszótaghoz tartozik (s erre emlékeztet a fent említett *gyermek* szavunk is). A közelmúltban (ez talán a bronzkorban lehetett) ugyanis még *mag-gar*, vagy hasonló lehetett a szó alakja s az összetett szó közepén lévő „gg" alakulhatott át „gy" hanggá.

Ennek a *mag-gar,* vagy *mag-khar* összetételnek *„mag*as *har*cos" volt a jelentése s ez arra a mitikus ősalakra utal, amelyről a *manu* kapcsán már szó esett.

Ebből az összetételből a *gar/khar* utótag gyakorlatilag azonos a *hurrita (harri)* népnévvel. Amely népnév kettős jelentésű, ugyanis nem csak *hurritát*, hanem *harcost* is

jelentett. E nem indoeurópai nép nevéből, a harcosok népének nevéből, lett aztán az *árja* „nemes" szó, amely az indoeurópai népeknél is oly nagy karriert futott be, hogy Írországtól Iránig népek sorának nevét adta. Mi magyarok – Bíborbanszületett Konstantin szerint – a hurriták másik nevét, a szabírt használtuk (szavartü formában) népnévként. A *hurri/harri* népnév-változatot pedig *harcos* szavunkban őrizzük.

A *szabír* népnév jelentése egyébként „szent domb" lehet (vö: manysi ***sanki*** „nagy isten", sumér *bar* „földhányás"). S itt a megszemélyesített világhegyről (világoszlopról, világtengelyről, égig érő fáról, Tejútról) van szó, „aki" szintén a fiúistennel azonos.

A szabar, szavar népnévből rövidülhetett aztán az abar, avar népnév s az avarok magyarságát ma már egyre több adat bizonyítja.

A *mag-gar* összetétel *mag* előtagja Muagerisz hun uralkodó neve alapján eredetileg *mu-ag* alakú összetétel lehetett. Ebből a *mu* „föld" jelentésű (vö: *mező, me*gye, *mezs*gye), az *ag* pedig azonos az *ág, ég, ék, hegy* szavaink közös gyökével. Azaz itt is az égig érő *föld-ék*, a világhegy bukkan elénk.

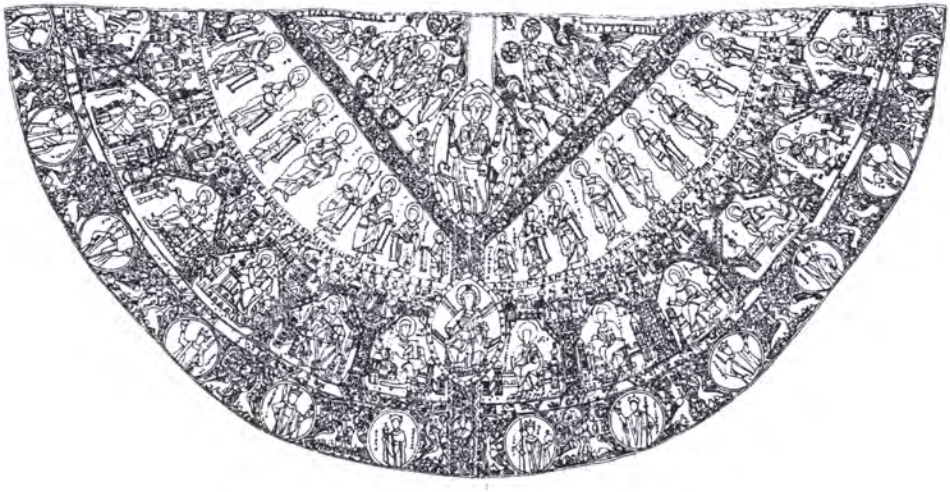
Ugyanez a jelentés rejlik a külföld által máig használt (ungarn, hungarian, vengr stb.) elnevezésünk forrásában, az onogur-ban is. Ez a tíz jelentésű *van* szavunkból, valamint az *ék (horog)* és az *úr* megfelelőjéből áll. Azaz itt is felbukkan az *ék-úr*, a megszemélyesített világoszlop. Különböző népneveink ugyanarra a mitikus ősre, az eget tartó isteni világhegyre utalnak, aki egyúttal a legnagyobb harcos (hadisten) is volt.

S ez a mitikus hős korántsem ismeretlen számunkra. A magyar hagyomány népnevünket Nimród ősapánk egyik fiának, Magornak a nevéből eredezteti. Ő az az ősalak, akinek indogermán megfelelőjét csak mostanában kezdi megsejteni a magyar krónikákat következetesen figyelmen kívül hagyó akadémikus tudomány.

Nem titkolt derűvel veszem tudomásul, hogy finnugrista nyelvészeink sznobizmusa és pártfegyelme addig nem engedi észrevenni a fenti összefüggéseket, amíg valamelyik indogermanisztikai szaklapban beléjük nem botlanak.

(Demokrata, 1997/36)

Országos Széchényi Könyvtár

Szövegközi ábra. A koronázópalást

TEJÚT-JELKÉP A KORONÁZÁSI PALÁSTON

A palást és kora

Felirata szerint a palástot Szent István király és Gizella királyné készíttette 1031-ben a székesfehérvári koronázó templomnak. A hagyomány szerint Gizella királyné maga hímezte a veszprémvölgyi apácákkal. A rendkívül finom kivitelű, átgondolt képszerkezetű palást a koraközépkor egyik legszebb fennmaradt textilje, képzett mesterekkel dolgozó hímzőműhely terméke.

Talán a palást születéséről árul el részleteket Bonfini (A magyar történelem tizedei, Balassi Kiadó, Budapest, 1995., 256. oldal), amikor a Szent István által az erdélyi bolgár Keán felett aratott győzelem során szerzett óriási tömegu zsákmány egyházi felhasználásáról szól: *„az aranyból, az ezüstből, az ékkövekből kereszteket, kelyheket, tálakat, püspöki ruhákat készítettek ... a fehérvári bazilika kapott két jeles ajándékot, amelyet manapság stólának neveznek, amelynek mindkettején ... aranyszegély díszelgett, drágakövekkel teleszórva. Amikor ezt Benedek pápa meghallotta, azzal a kiváltsággal ruházta fel, hogy az, aki misézés közben ezt használja, teljhatalommal rendelkezzék Magyarország királyának a megkoronázására. Gizella sok ékességet tett ezekhez hozzá, melyeket senki sem szemlélhetett a legnagyobb ámulat nélkül."*

Az ékkövek egy későbbi átalakításkor elveszhettek, amikor a palástot megkurtították és a szegélyét levágták. Ma csupán a galléron vannak igazgyöngyök. A gallér - amelynek filigránhímzése hasonló a Szent korona filigrándíszítéséhez - ez átalakítás során kerülhetett a palástra. A gallér szimbolikája ugyanabban az eszmekörben fogant, mint a palást hátának jelképvilága, ezért talán megkockáztatható, hogy a ma ismert koronázó palást a fenti két stóla(?) elemeiből áll.

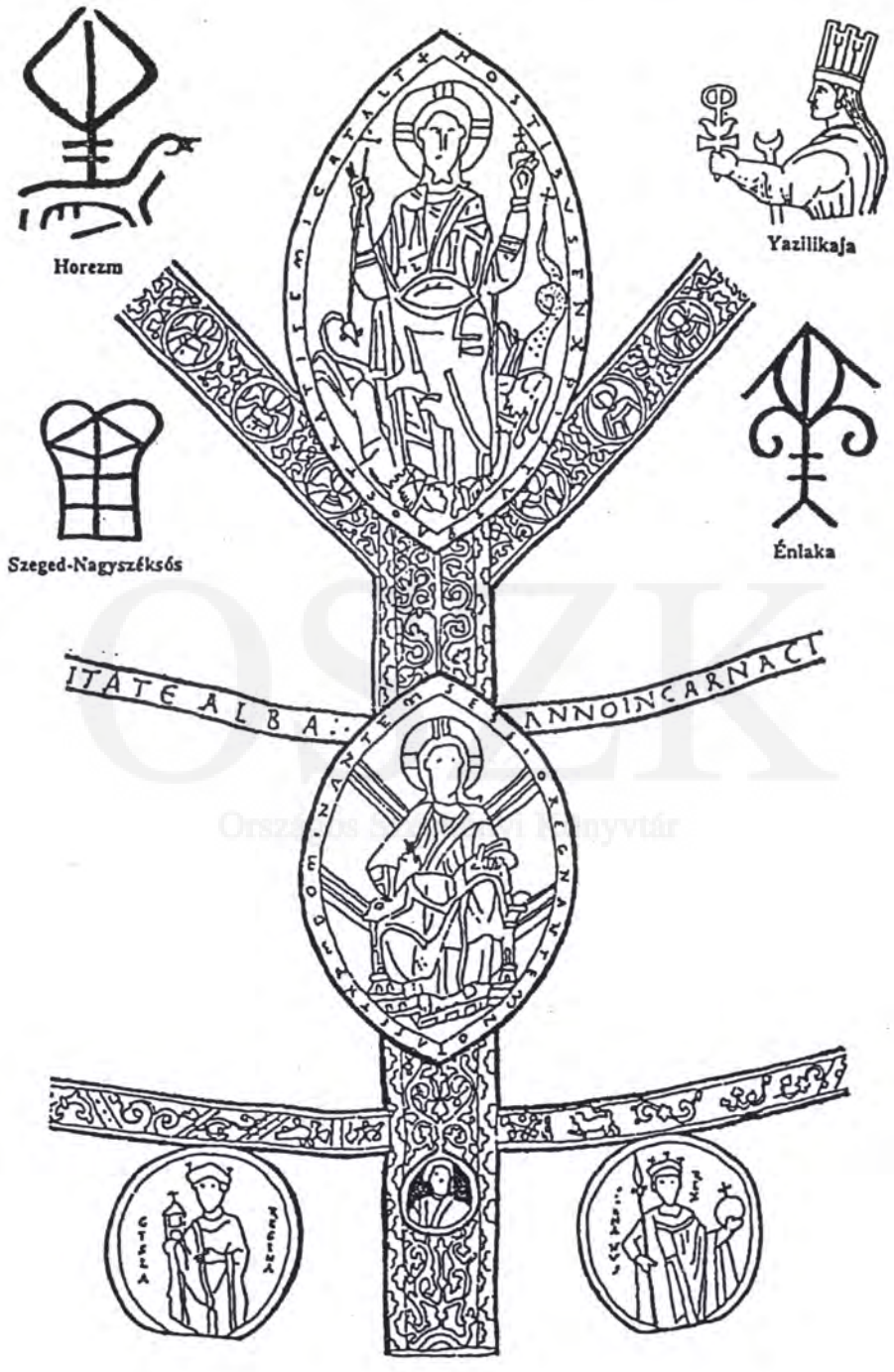
Kiemelkedő alkalomra, Szent Imre herceg 1031. szeptember 8-ra tervezett koronázására készült – ezért az Árpád-házi uralkodóval szemben támasztott korabeli követelményekről, a dinasztia önértékeléséről árulkodik.

A herceg – a Képes Krónika szerint – *„ifjúsága virágában volt, isteni ajándékok a közönséges emberi természet fölé magasztalták, fel volt ruházva az igazság, bölcsesség, vitézség, mérséklet, okosság, tudomány, szelídség, irgalmasság, jóság, békesség, alázatosság és türelem erényeivel."* Azonban Szent Imre herceg hat nappal a kitűzött koronázás elott hirtelen halállal meghalt. A magyar krónikákból nem derül ki a halál oka. Bár a Hildesheimi Krónika szerint vadkan végzett vele, a körülmények (a második kinevezett trónutódnak: Vazulnak a megvakítása, Szár László fiainak menekülése és Szent István halálos megbetegedése) politikai gyilkosságra utalnak.

A feltehetően Gizella királynő környezetéhez tartozó idegenek által kitervelt ördögi rémtettek e néma tanúja most újabb adalékkal szolgál a kor megértéséhez.

Keresztény köntösbe búvt antik jelképek

A koronázási jelvények hazakerülése előtt a palástot ismertük a legkevésbé – összegezte Lovag Zsuzsa 1986-ban a hivatásos művészettörténet e tárgyban elért eredményeit (A magyar koronázási jelvények, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest). Hozzátehetjük: tel-

1. ábra. A palást képszerkezetének tengelye és párhuzamai

jes megismeréséről ma sem beszélhetünk, mert az első pillantásra kereszténynek tűnő nagyszabású képprogram szimbolikája szinte kimeríthetetlen. Mindeddig feltáratlanul maradt magának a különleges képszerkezetnek (a kettős kereszt felett mandula alakú ívben álló Isten, vagy istenszimbólum) a jelentése, amely pedig az írástörténeti párhuzamok segítségével értelmezhető (1. ábra).

A palást hátát részekre osztó hatalmas „villás kereszt" alsó, függőleges szárának középső részén a Világbíró Krisztus ül egy mandorlában (lásd később!), fején körbe zárt kereszt alakú dicsfénnyel. Testéből jobb- és baloldalon két-két újabb hímzett sáv indul ki s ez Krisztust megszemélyesített kettős keresztté teszi.

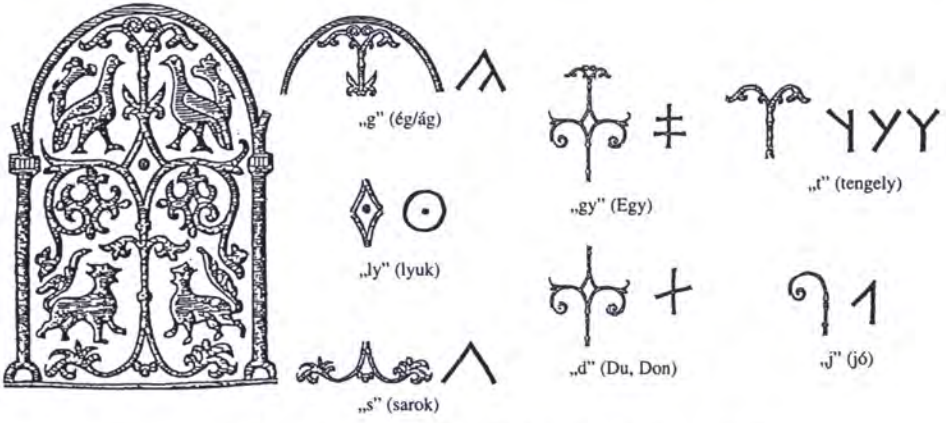
E keresztény jelképek mindegyike összevethető székely rovásjelekkel: az Y alak a székely „t" (tengely) egyik változata, a kettős kereszt a székely „gy" (egy), a mandorla az „us" (ős), az eget tartó fa a „g" (ég), a körbe zárt kereszt pedig az „f" (Föld) jele.

Ez esetben nem véletlen egyezések sorozatáról van szó. Azért hasonlóak, mert a keresztény szimbólumok és a székely rovásjelek egyaránt ugyanazokból az ősi vallásos jellegű jelképekből alakultak ki. A palást készítői tisztában lehettek hímzett szimbólumaik értelmezési lehetőségével, amelyet nem csupán a nyugati keresztények, hanem a sztyeppi (nesztoriánus, manicheus és pogány) népek is alkalmaztak.

Az Y alakú tengely

A gerincre simuló villás kereszt és a vállakra boruló palást térbeli világmodellt képez s az uralkodót az eget tartó világtengellyel azonosítja – ama világelképzelés szellemében, amely a mikrokozmosz és a makrokozmosz szerkezetét hasonlónak tekinti és megszemélyesíti. Ugyanez a gondolat (az eget tartó fa képe) felbukkan a palást gallérján is (2. ábra).

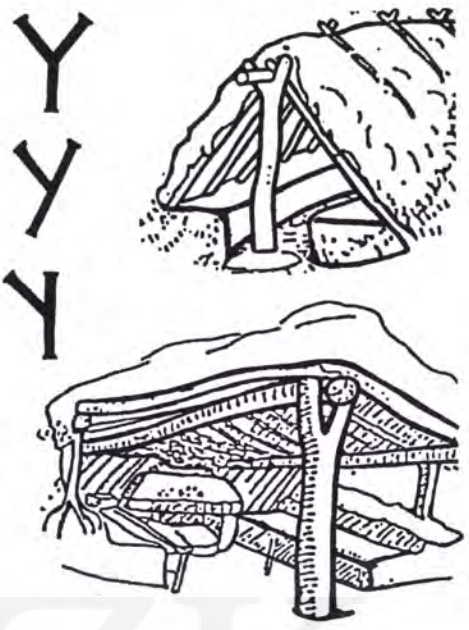
A képszerkezet villás tengelye a székely „t" rovásjelnek az 1700 körüli marosvásárhelyi kézirat Dobai féle betűsorában és Szentkirályi Sámuel 1730 körüli ábécéjében közölt formájával, a szabályos Y alakkal egyezik. Ez a jel a legegyszerűbb épületszerkezetek központi eleme: a domboldalnak támaszkodó szőlőkalibák egyetlen ágasfája (3. ábra), vagy a kör alaprajzú szárazmalmok forgó tengelye. Az antik gondolkodásban a ház (a jurta) a világ modellje, a tető az égbolté, a központi ágasfa pedig a megszemélyesített világoszlopé.

2. ábra. A palást gallérjának részletei és rovásjel-megfelelői

Ilyen szerkezetű a székely „g" (ég) betű is, amelyhez hasonló lineáris jel a huszonöt ezer éves Mas d' Azil-i kavicsokon is akad. E elölnézeti világelképzelés képszerűbb ábrázolása megjelenik a hettiták, a hurriták, a hunok, a honfoglalók és a magyar népművészet alkotásain.

A Föld forgástengelyét eleink a megszemélyesített világoszloppal, az ősmagyar isteni triász (vö. az Anonymusnál fennmaradt Enedubelianus névvel: am. Enéh, Du/Ten, Bél) fiú tagjával, a termékenységés hadistennel (Béllel/Nimróddal) azonosították. Ez az eget tartó fiúisten a tengerből született s népének tanítója volt (ezért hasonló a *tenger, tündér, tengely, tanít, tenni* és *Isten* szavunk egy-egy szótagja). E szavakat a vízből születő, boldogabb hazát teremtő isteni tanító egész Eurázsiában, sőt Amerikában is ismert mítosza köti össze.

3. ábra. Sztánai szőlőkalibák Kós Károly nyomán a „t" (tengely) rovásjel változataival

A kettős kereszt

A paláston is alkalmazott kettős kereszt (1. és 4. ábra) legalább ötezer éve szerepel az antik jelképszótárban: felbukkan a legkorábbi sumér és kínai képjelek között (a király jeleként), hurrita pecséthengeren (a világoszlop ábrázolásán), hun és avar nagyszíjvégeken meg a magyar címerben is (korai címereinkben szintén az uralkodót jelképezte).

Értelmét Jankovics Marcell világította meg. Eszerint a kettős kereszt szára a Tejút (az eget-földet összekötő világfa), amelyet a nappálya a két napforduló idején két különböző helyen keresztez. Az elmúlt kétezer évben a téli és a nyári napfordulókor a Nap éppen ott tartózkodott, ahol a Tejút metszi a pályáját. A meghaló és feltámadó napisten egy éves életciklusára utal (vö: *esztendő* am. „isten idő") – ezért a kettős keresztet néha arccal ellátva megszemélyesítik, vagy a kereszteződéseibe napot rajzolnak.

A mandorla

Több ezer éves pogány jelkép keresztény változata a mandorla (mandula alakú ívben Krisztus, vagy Mária és a kisded képe). Eredetileg az istenanya vulvájára, a Tejút mandula alakú hasadékára utalt – amelyben karácsonykor kél az isteni őst jelképező Nap. Képszerűbb változatain, például néprajzi ábrázolásokon az Istent egy fa, vagy más növényi motívum is helyettesítheti.

A mandorla lineáris megfelelője a hatti „isten" hieroglifa, a sumér napisten szimbóluma (René Labat: Manuel d' épigraphie akkadienne, Office des Editions Universitaires, Paris, 1948, 68. oldal) és a székely „us" (ős) rovásjel. Fejdíszként szerepel Szibéria újkőkori sámánábrázolásain (Hoppál Mihály: Sámánok, lelkek és jelképek, Helikon Kiadó, Budapest, 1994, 37. oldal), előfordul mongóliai és horezmi sziklarajzokon, vala-

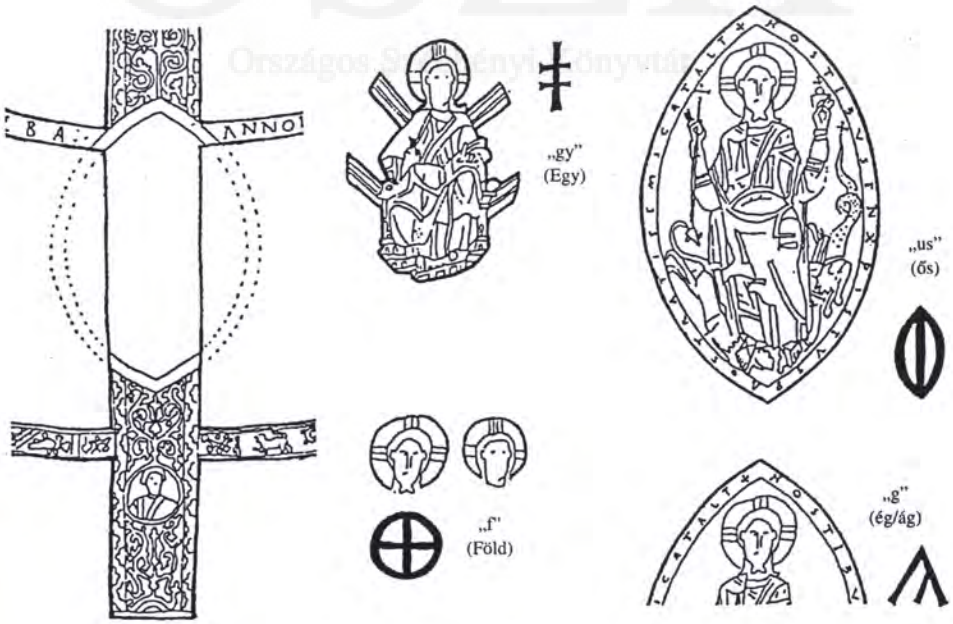
mint hun és avar tárgyak hieroglifikus feliratain is (Varga Géza: Székely rovásjelek hun tárgyakon, Írástörténeti Kutató Intézet, Budapest, 1996.)

Sokáig csupán a nikolsburgi székely ábécéből volt ismert, itt maradt fenn az „us" hangérték. Németh Gyula – a székely rovásírásról az egyetemeinken tanított tévedések atyja – csupán ennyit jegyzett meg róla: *„Rejtelmes – legalább egyelőre – a nikolsburgi ábécé us jele is"* (Németh Gyula: A magyar rovásírás, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1934. 23. oldal). A székely, hieroglifák és a hieroglifikus hun feliratok figyelmen kívül hagyása esetén ennél többet nem is igen lehet elmondani róla.

Az énlakai ligatúra (betűösszevonás) „eGY USTeN = Egy Isten" feloldása óta a rovásjel nyelvi és képi jelentése tisztázódott (Varga Géza: Bronzkori magyar írásbeliség, Írástörténeti Kutató Intézet, Budapest, 1993). Az *us* a magyar *ős* szó változata, amely *isten* szavunk első szótagjában is szerepel. Sokat mond, hogy a magyar szavakból összetett(!) *isten* szavunk a hatti Estan napisten Kr. e. 3000 táján, a bibliai Éden területén használt nevével azonos. A palást eszmeiségének (és a székely rovásírás eredetének) kutatásakor döntő szempont, hogy ennek a nyelv- és etnikumjelző székely hieroglifának nincs indoeurópai, türk vagy sémi előképe, de megtalálható a hatti, a hun és az avar jelek között.

A keresztény mandorla kialakulása összefüggésben lehet azzal, hogy az első keresztény államok a párthusok és a heftalita hunok uralta területeken vagy azok közelében alakultak ki, s egyes apokrif iratok szerint Jézus is párthus származású volt.

A párthusokat Bonfini a magyarok (értsd: hunok) rokonainak mondja. Haussig szerint a párthusok (aparnoi) az avarokkal (abar) azonosak. S az avarok magyarságát ma már aligha érdemes vitatni.

4. ábra. A palást hátoldalának részletei és rovásjel-megfelelői

A körbe zárt kereszt

A palást gallérjának bélésén – avar előképpel rendelkező – felülnézeti világmodell (körbe zárt kereszt) bújik meg, amelyen a négy világtájat egy-egy oroszlán „testesíti" meg. Az oroszlánoknak (a világ négy részének) a palástón egy feje van (5. ábra) – a szakrális uralkodó. Körülöttük trópusi égbolton látható, fekvő Holdak, amelyek társait kusán érmeken találjuk meg.

Krisztus fejét a palást hátoldalán szintén körbe zárt kereszt – az Éden négy folyójának (Halüsz, Arakszész, Tigris és Eufrátesz) térképe – veszi körül. Ez a kőkorszak óta általánosan ismert szimbólum a Föld kulturális értelemben vett közepére, a teremtett és rendezett világra, az istennel azonosított szent folyók forrására, az isteni származásra utal.

A képszerkezet párhuzamai

Hasonló (a kettős keresztet és az „us" rovásjel változatát tartalmazó) kompozíciót találunk a yazilikajai hatti sziklapantheonban Sarruma isten kezében, a Tolsztov által közölt prehorezmi sziklarajzokon, a szeged-nagyszéksósi hun szíjvégek egyikén és az énlakai uniárius templom rovásjelekből összerakott „Egy usten" ligatúrájában (1. ábra). Ilyen összetett, sok elemből álló jelek esetében a véletlen egyezés lehetősége kizárt. Kétségkívül genetikus kapcsolat fuzi a felsorolt párhuzamokat a koronázási palást képszerkezetéhez. Mindezekből e cikk terjedelmét szétfeszítő következtetések vonhatók le, amelyek őstörténetünk újraírását indokolják.

Szent István liliomos koronája

A palást finom részleteinek elemzése további Tejútábrázolásokkal szolgál, mert István király koronájának liliomai aligha tekinthetők másnak (6. ábra). A liliomok ugyanis feltűnően emlékeztetnek a honfoglalók mintakincsének növényeire és a fent említett énla-

5. ábra. Négy világrésznek egy az ura – hirdeti a zalakomári avar boglár (balra) és a palást gallérjának négyoroszlános felülnézeti világmodellje (jobbra)

kai ligatúrára is. Ugyanez a liliom, amelyet Lovag Zsuzsa – helyesen – antropomorfnak lát, a tatárjárás előtti magyar pecsétgyurűk leggyakoribb motívuma. Ebbol a népszerűségből joggal következtetünk az ábrázolás rendkívüli vallásos jelentőségére a pogány temetkezésekkel, sőt pogánylázadásokkal is jeleskedő századokban.

Aligha tévedünk, ha e lilomokban is a Tejúttal azonosított Egy Isten jelképére ismerünk. Azaz Szent István palástra hímzett koronája megismétli a palást képtengelyének központi gondolatát – s ez még korántsem lenne meglepő.

Különösnek csupán az tűnik, hogy Szent István nem a Szent Koronát viseli az egyetlen hitelesnek tekinthető arcképén. A legnagyobb valószínuség szerint Kr. u. 450 táján a heftalita hunok számára készített Szent Korona ugyanis lehetett István király birtokában.

Az ellentmondás azonban csupán látszólagos, mert a hímzett liliomos korona szimbolikája azonos a Szent Koronáéval. Említettük már, hogy a palást gallérjának filigránhímzése hasonló a Szent Korona keresztpántjának filigrándíszítéséhez. Nos, ezek a filigránok a székely „j" (jó, folyó) rovásjel megfelelői – azaz szintén a Tejútra utalnak.

A palást liliomos koronája tehát a Szent Korona szimbolikus ábrázolása (az énlakai unitárius templom mennyezetkazettáin a világ négy sarkának megfelelő négy liliomszerű ligatúra van, s ennyi lenne a hímzett koronán is, ha a hátsó is látszana). A parányi selyemszál-öltésekkel a Szent Koronát aligha lehetett volna a szimbolikus mondanivaló elvesztésének veszélye nélkül ábrázolni. Nem a Szent Korona mai fogalmaink szerint hű, fényképszerű visszaadása volt a cél: sokkal inkább a vallásos mondanivaló kifejtése – ami a liliomok segítségével tökéletesen sikerült is.

A palást üzenete

A pogány és keresztény hagyományt egyesítő palást egyetlen motívuma kapcsán is beleszédülhetünk az idő feneketlen mélységeibe. A mandorlának (a Tejút hasadékának) a kettős kereszten (a Tejúton) való elhelyezése a palástkészítők tudatos képtervező munkáját, pogány mítoszokban és csillagászatban való jártasságát húzza alá. Ez ősi szimbolikát nem véletlenül szánták Imre herceg vállára: az Árpád-házi uralkodók isteni származására, a herceg kulturhéroszi feladataira, a dinasztia eget és földet összekötő szerepére utaltak vele.

A palást képeit aranyszállal hímezték finom selyemre, amely a legkevésbé sem tűnik megfelelőnek a súlyos öltések ezer éven át való hordozására. Azért ragaszkodhattak mégis az alkalmazásához, mert a lebbenő selyemanyag – a porfelhőkben tovadübörgő párthus nehézlovasság felett úszó, legendás selyemzászlókhoz hasonlóan – jelentést hordozott: az égiek támogatását hirdethette. A finn Ukko isten (Ük apó) – eget jelképező – köpenye és a szibériai sámánköpenyek jelképrendszere alapján a koronázó palást selyme az „ég fátyolára", a „lebegő égre" utalt.

Imre herceg képét Szent István, Gizella és Jézus képmása között, a Tejútat jelképező kettős kereszten helyezték el. Ez a herceget vízből született hősnek mutatja, utalva az Emese ágyékából fakadt patakra, melyből dicső királyok sora kél. Egyúttal a Tejúton visszatérő Csaba királyfihoz is hasonlítja – aki sírjából is felkel, ha népét veszedelem fenyegeti. A mitológiai párhuzamok (Ozirisz, Viracocha „Tenger habja", Romulusz, Mózes, Thészeusz, Jézus, Álmos stb) alapján az isteni hős feladata a nép felemelése, a boldogabb haza biztosítása akár saját életének feláldozása árán is.

E követelményeket legkorábban talán az antik magaskultúrák előképéül szolgáló (a Szentírásban Nimród ősapánkhoz kötött) első királyságban fogalmazták meg, s a

6. ábra. Szent István és liliomos koronája a palláston

sztyeppi királyságok évezredeken átívelő hagyománytisztelete és e palást selyme őrizte meg számunkra.

Szent Imre herceg gyilkosai egy ősi államiságra támaszkodó, antik hagyományokat képviselő dinasztia aranyágacskáját törték le, megakadályozva ezzel, hogy uralkodóként betölthesse szent küldetését.

SZENT ISTVÁN ÉS A ROVÁSÍRÁS

Szent István védelmében

A Demokrata 1999/42. számában Badiny professzor úr azt állítja, hogy Szent Istvánnak volt egy rendelete, amelyik büntetést helyez kilátásba azok számára, akik ragaszkodnak ősi rovásírásunkhoz. Ilyen rendeletet azonban sem Szent István, sem a Vatikán nem bocsátott ki. A gyakran hangoztatott tévedés forrása egy írógéppel írt papírlap, amit Forrai Sándor tanár úr – mint azt nekem korábban többször is elmondta – postán kapott egy azóta elhunyt barátjától. E papírlapon szerepelt egy sohasem volt rendelet magyar „fordítása". A szöveg hibái kizárják annak a lehetőségét, hogy ez egy elveszett, vagy lappangó, eredetileg latin nyelvű rendeletszöveg magyar változata lenne. Azaz nincs semmi, ami egy ilyen rendelet létezését valószínűsítené.

A szöveget Csallány Dezső, a Nyíregyházi Múzeum nagytiszteletű igazgatója a múzeum évkönyvében közzétette, Forrai tanár úrra hivatkozva. E tévedéséért bocsátották el az állásából s ennek köszönhető tragikus halála is: Bécsbe távozása után rövidesen agyvérzésben meghalt.

A „rendelet" állítólag a Szilassy család levéltárában maradt fenn. A jó nyilvántartásokkal rendelkező levéltárban azonban Püspöki Nagy Péter nyomát sem találta.

Szent István hagyatéka ugyanakkor őriz rovásírással összevethető elemeket. László Gyula szerint Szent István pénzein szerepel egy rovásbetű. Kiszely István pedig Temesvári Pelbártra hivatkozva arról tudósít, hogy Szent István sírja fölé rovásírásos emlékkövet állítottak. A saját kutatásaim szerint a Szent Korona és a koronázó palást a székely rovásbetűkkel rokon hieroglifákat (szójeleket) tartalmaz. A Szent Korona felülnézetén a „Jó király: jó föld", az abroncs Krisztus-képén a „Jó mágus", a koronázó palást képszerkezetének tengelyében pedig az „Egy isten" felirat olvasható.

Mindent összevetve: az emlegetett rendelet nem létezett, Szent Istvánról pedig könnyebb azt feltételezni, hogy a rovásírást, vagy a rovásírással rokon szimbólumokat is alkalmazó környezetben nőtt fel. Megkoronázásának ezeréves évfordulóját ne ünnepeljük egy ostoba rágalom ellenőrizetlen ismételgetésével.

(Demokrata, 1999/45)

Őseink védelmében

A Demokrata tavalyi 45. számában Varga Géza Szent István védelmében c. olvasói levelében arra hoz fel érveket, hogy Szent Istvánnak vagy a pápának nem volt rovásírásos rendelete. Szerintem az ügyben az egyoldalúság, a lényeg akaratlan elhallgatása sajnálatos. Lényegtelen, hogy volt-e ilyen rendelet, mert tudjuk, hogy a magunkkal hozott több ezer éves ősi sumér–pártus–szkíta–hun–magyar kultúrát (s a rovásírást) és annak fenntartóit, a táltosokat, regősöket éppen Szent Istvántól kezdve kíméletlenül üldözték, mégpedig az idegenek vezérletével. István megtört emberként halt meg, részint családi okok miatt, részint mert rádöbbent a túlhajszolt nyugatosítás okozta károkra (magyarpusztítás). Hibájából a mai kor embere is tanulhat.

Arra a kérdésre, hogy mért pusztították az ősmagyar kultúrát, választ ad egyrészt az idegenek hatalmi és rablási igényeinek ténye, másrészt Badiny J. Jézus király, a pártus herceg c. könyve.

Biztos-e, hogy több előnye, mint hátránya volt számunkra a kritika nélküli nyugati paradigmának? Ma már nem nehéz a válasz, de Istvánnak nehezebb volt dönteni. Ma – jórészt a Nyugat trianoni „ajándékaként" – az egykor magát a nyugat védőbástyája illúziójában ringató magyarság a gyarmatosítás, a beolvadás küszöbén áll. Mégpedig bizonyos betolakodó idegenek kollaborálása közepette. Végül: akik marxista vagy finnugorista, netán un. liberális (talmudista) nézetek alapján gondolják, hogy megmaradásunk előfeltétele volt a XI. században a kritika nélküli nyugatosítás, azok az ősi kultúránk üldözését, irtását is helyesnek tartják? Nos, igen ...

Egyelőre úgy látszik, az ún. rendszerváltás a magyar nemzeti érdekek szempontjából kudarcot vallott, de a kultúrában még nincs minden veszve. Valóságos kultusza van az őstörténeti kutatásnak, mert kiváló tudósok vannak közöttünk, akik az ún. liberalizmus-globalizmus előidézte megalázó anyagi és szellemi körülmények közepette is tudni és hirdetni akarják, hogy kik vagyunk és honnan jöttünk. És hová kell tartanunk, hogyan kell megmaradnunk. Az ősi gyökér nem szárad ki.

(Dr. Jankó László, Demokrata, 2000/1)

Badiny J. védelmében

A Demokrata 45. Számában Varga Géza a Badiny Jós Ferenccel készített interjúra hivatkozva azt állítja, csupán ostoba rágalom, hogy István király törvényt hozott a rovásírás ellen. Ezt a határozott kijelentését arra alapozza, hogy Püspöki Nagy Péter nem találta az iratot a levéltárban. Én viszont találtam otthon két bizonyítékot arra, hogy a törvény igenis létezett. Az egyiket Grandpierre K. Endre Aranykincsek hulltak a Hargitára c. könyvének 74. oldalán, a másikat Ruffy Péter Bújdosó nyelvemlékeink c. könyvének 6. oldalán.

Ha Püspöki egy reggel nem találja a zokniját, az még nem bizonyíték arra, hogy a zokni soha nem is létezett.

Lehet, hogy valamilyen okból eldugta valaki ...

(Friedrich Klára, Demokrata, 1999/50)

Tréfából hamisítva

Friedrich Klára a Magyar Demokrata 50. számában olyasmivel próbálkozik félrevezetni az olvasókat, amivel csak önmagát teszi nevetségessé a híresen-hirhedt ún. „októberi decretummal" kapcsolatos megszólalásával. A hozzáértő, aki olvasta, rögtön látja, hogy a szöveg és a „keltezése" önmagát leplezi le, és – helyesen – tréfának véli! Mellesleg Forrai Sándor „beismerte" nekem is, többek között, hogy még a '60-as évek elején egy Eszes István nevű jó barátjától kapta a kitalált „turanista szöveget", és csak viccből küldték meg Csallánynak, aki komolyan vette és leközölte a Nyíregyházi Jósa A. Múzeum Évkönyvében. Innentől aztán a dilettánsok hada nyakra-főre idézgeti ...

Hasonló a helyzet, mint a szegény Horváth Istvánnak tulajdonított Nabukodonozor Ne bolondozzon az úr-féle tréfák esetében, amelyekkel egyszerűen le akarták járatni a komoly kutatót – mellesleg bárki ellenőrizheti Horváth István műveit a könyvtárakban – nyomát sem találni ennek a neki tulajdonított szófejtésnek. Ezt sajnos még a hivatásos történészek sem tudják, mert nekik is kényelmetlen az eredeti szövegeket ellenőrizni, inkább tekintélyelven tovább idézgetik mások szövegeit. (Ha Badiny leírja, hogy friss narancslét kapott

a marslakóktól, amit Grandpierre Endre „lehivatkoz" és megtámogatja mondjuk egy újságíró szintű Ruffy, vagy az a maglódi Dr. X. Y., aki Horváthot akarta lejáratni egy szintén Demokratában megjelent olvasói levélben – akkor komolyan kezdek aggódni Friedrich Klára miatt, mert egy reggelen, felébredvén „nem találja" a józan eszét, akkor ez azt jelenti, hogy volt neki, vagy nem volt neki?

(Csontos Péter, Demokrata, 2000/4)

Ismétlésképpen

Badiny Jós Ferenc professzor úr a fenti pengeváltás és tisztázás(!) ellenére újfent közreadta az állítólagos rendeletet, ahogyan azt annak idején a Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve közölte. Pusztán a legfontosabbról, egy lábjegyzetről feledkezve meg, amelyik a rendeletszöveg Forrai Sándor tanár úrtól való származását megvilágítja.

Ezért most, a kérdéses és a többi lábjegyzettel egyetemben, immár betűpontosan közzéteszem azt a szövegváltozatot, amelyet a Múzeum évkönyve sajnálatos módon megjelentetett.

A kötet címe: A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve. A Múzeum évkönyvsorozatában ez a kötet több év termését fogja egybe, ezért a címlapon a fenti cím alatt a XII–XIV és az 1969–1971 jelzés látható. A kötet Budapesten jelent meg, 1972-ben.

A saját könyvtáramban e műnek egy másolati példányával rendelkezem. E másolatot a Forrai Sándor tanár úrtól kölcsön kapott eredeti évkönyvről készítettem. A másolaton – a másolás okozta fakulás és a másolatok egybekötésekor történt körülvágás miatt csak a dedikáció maradéka látszik: *„... nak szeretettel, VIII. 30. Dezső"* Azaz a példányt, amelyből idézünk, Csallány Dezső küldhette Forrai Sándor tanár úrnak – nyilván a közöttük lévő barátságnak és munkakapcsolatnak köszönhetően.

A hamisított rendeletszöveg e kötet 135. oldalán található tanulmányban jelenik meg, amelynek címe: *Rovásírásos emlékek a Kárpát-medencében.* E tanulmány első fejezetét teljes terjedelmében kiemelten (dőlt betűkkel) közreadjuk, bár a papírt is kár rá pazarolni:

„I. I. István király rendelkezése a rovásírással kapcsolatban

Vitéz András rozsnyói kanonok, Gömör és Kishont vármegyék táblabírája, 1816-ban a Szilassy család levéltárában őrzött érdekes oklevelet fordított le. Jelzete: Vatican 1000-ben „IX. Cal. Oct. Die festo Jac. Ap."

„I. István király titkos tanácsbeliei(vel) aláírott s törvénnyé lett rendelet, amely értelme szerint: Domonkos esztergomi érseknek a magyar keresztény egyháznál leendő keresztülvitel, és egyúttal általa Sylvester pápánál leendő közlésül és kiadatott: Mely szerint Sylvester pápa tanácsolása folytán határoztatott, hogy a magyarok, székelyek, kunok, valamint az egyházi magyar keresztény papság által is használt régi magyar betűk és vésetek, a jobbról balrai pogány írás megszüntetődjék és helyébe latin betűk használtassanak. Itt rendeltetik, hogy a papság azok használatára jutalmazás mellett betanítattassék és a pogány írástól valamint tanításától papi állásának vesztése és 20 arany pensasnak büntetés fizetése mellett eltiltassék. Továbbá, hogy az egyházakban található pogány betűkveli felírások és imakönyvek megsemmisítessenek és latinnal felcseréltessenek, valamint pedig azok, kik régi pogány iratokat, vagy véseteket beadnak, 1-től 10 denárig kapjanak jutalmat. A beadott iratok és vésetek pedig tűz és vassal pusztítassanak el, hogy ezek kiirtásával a pogány vallásrai emlékezés, visszavágyódás megszüntetődjék."[1]

1 Forrai Sándor, Budapest, írásos másolata (1969), amelyért köszönetet mondok.

Eddig csak Kézai Simon krónikájából (1282–85 körül) tudtunk a székelyek írásáról,[2] *de arról mit sem tudtunk eddig, hogy István király fenti törvénye már foglalkozott a magyarok, székelyek, kunok, valamint az egyházi magyar keresztény papság által is használt régi magyar betűk és vésetek tilalmáról, a jobbról balra való pogány írás büntetés terhe mellett, tűzzel-vassal való kiirtásáról. Ezek helyett latin betűk használata vált kötelezővé.*

A magyar rovásírás 12 emlékét tettem nem régen közkinccsé, amelyből a margitszigeti, pomázi és felsőszemerédi, magyar egyházi kapcsolatokat mutatott.[3]

A székelyek rovásírásáról, a krónikás adatokon kívül (ld. a 2. sz. jegyzetet), csak a XV. századtól kezdve, mint székely-magyar rovásírás, tudunk.[4]

A jobbról balra való pogány írás: a ladánybenei Árpád-kori gyűrű rovásfeliratán jelentkezik („idis Maszparis sámánás" alakban, 'Maszpar uré, sámáné').[5]

Az 1000-ből eredő forrásadat rovásírásos vonatkozásai, a rovásemlékek alapján helytállóak.

II. Szilveszter pápa uralkodása 999–1003. évre esik, Domonkos esztergomi érsek 998-tól működött és 1001-ben lett I. István alkancellárja.

A kun rovásírás nem a tatárjárás után betelepült török nyelvű kun népre vonatkozik, akiknek még rovásírásos emlékeit sem ismerjük, hanem Árpád népének 896-os honfoglalásakor beköltöző török nyelvű kun-hun népességre. Anonymus, a honfoglalás korából „hét kun vezérnek" török névsorát őrízte meg: Ed, Edumen, Etu, Bunger pater Borsu, Uousad pater Vrsuuru, Bouta a Brucsa nemből, Ketei pater Oluptulma.[6]"

A kérdéses „decretum" tehát Forrai Sándor tanár úrtól került a Múzeum évkönyvébe, azt megelőzően semmi nyoma nem volt. Nem is lehetett, mert a hatvanas években hamisították tréfából.

Püspöki Nagy Péter előadásának részlete

Hadd válaszoljak az elnök úr kérdésére, amiben az a kérdés lényege, hogy Szent István hozott-e, vagy nem hozott-e ilyen rendeletet.

Ha én erre választ adok, azt egyetlen mondattal meg lehetne adni, hogy nem. De azért a kérdés eldöntése nem volt ilyen egyszerű. Elmondom ennek a történetét. Elhoztam az eredeti szöveget, Csallány Dezső dedikációjával együtt. Akkor föl is keltette az érdeklődésemet, és utána is jártam. Felolvasok belőle néhány sort:

„István király rendelkezései a rovásírással kapcsolatban."

Szöveg: *„Vitéz András rozsnyói kanonok Gömör és Kishont vármegyék táblabírája 1816-ban a Szilasi család levéltárában őrzött érdekes oklevelet fordított le. Jelzete: Vatikán ezerben. Nomis calendis octobribos Die festo Jacobi apostoli. Magyarra lefordítva: Október calendéját megelőző kilencedik napon, Vatikánban Jakab apostol ünnepén."*

2 A székely-magyar rovásírásra nézve lásd: Németh Gyula, A magyar rovásírás c. tanulmányát: A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve, II. 2, Budapest, 1934, I.

3 Csallány Dezső, A magyar és az avar rovásírás, - Die ungarische und awarische Kerbschrift: A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, XI. 1968 (1969), 281 – 307, XXXV – XXXVI. t.

4 Sebestyén Gyula, A magyar rovásírás hiteles emlékei, Budapest, 1915, 173 p. – Németh Gyula, A magyar rovásírás, Budapest, 1934. 32. p. – Csallány Dezső, A székely-magyar rovásírás emlékei. Die Denkmaler der szeklerisch-ungarischen Kerbschrift: A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, III. 1960 (1963), 39-135.

5 A 3. jegyzet, 298-299.

6 Németh Gyula, A honfoglaló magyarság kialakulása, Budapest, 1930, 238–241.

Szöveg: *„I. István király titkos tanácsbelijeivel aláírott és törvénnyé lett rendelet, amely értelme szerint Domonkos, esztergomi érseknek, a magyar keresztény egyházak leendő keresztülvitel, és egyúttal általa Szilveszter pápával, leendő közlésül és kiadatott: Mely szerint Szilveszter pápa tanácsolása folytán határoztatott, hogy a magyarok, székelyek, kunok, valamint az egyházi magyar keresztény papság által is használt régi magyar betűk és vésetek, jobbról-balrai pogány írás megszüntetődjék, és helyébe latin betűk használtassanak. Itt rendeltetik, hogy a papság azok használatára jutalmazás mellett betaníttassék, és a pogány írásról, valamint tanításától papi állása vesztése és 20 arany penzának büntetése fizetése mellett eltiltassék. Továbbá, hogy az egyházakban található pogány betűkveli felírások és imakönyvek megsemmisíttessenek és latinnal felcseréltessenek, valamint pedig azok, akik régi pogány iratokat, vagy véseteket beadnak 1-től 10 dénárig kapjanak jutalmat. A beadott iratok és vésetek pedig tűz és vassal pusztíttassanak el, hogy ezek kiirtásával a pogány vallásra emlékezés, visszavágyódás megszüntetődjék."*

Forrai Sándor, Budapest írásos másolata, 1969-ben, amelyért köszönetet mondok.

Egy magyar diplomatikával foglalkozó kutató számára ez meghökkentő közlés. Először is azért, mert Szent István okleveleit darabszámra ismerjük, összesen tízről van tudomásunk, amelynek szövege úgy-ahogy megmaradt. Kettőnek a szövege nyilvánvalóan hamis, a XVI. században hamisították, maradt még nyolc. Arról a nyolcról kétszáz éve folyik a vita, hogy mennyi hamis belőlük: 90% vagy csak 5%.

Mindenesetre van itt néhány tény, ami önmagában cáfolja a fenti rendeletszöveg eredetiségét és megbízhatóságát.

Már az első adat sem lehet helytálló, amely szerint *„Vitéz András rozsnyói kanonok, Gömör és Kishont vármegyék táblabírája"*. Ha ugyanis kanonok volt, akkor nem volt táblabíró, ha pedig táblabíró volt, akkor nem volt kanonok. Ez a két hivatal kizárta egymást.

„Szilassy család levéltárában 1816-ban". A Szilassy család az 1750-es években átadta levéltárát a Magyar Országos Levéltárnak, jegyzőkönyv mellett. Nincs benne ilyen oklevél. Ha a leadáskor nem volt, akkor valamelyik magyar levéltáros nem dugott bele még egyet, ugyanis akkor valamilyen jelzete lenne. Megnéztem akkor rögtön, és láttam, hogy ilyen irat nincs a Szilassy levéltárban.

Ha szemügyre vesszük a keltezést, azt kell megállapítanunk, hogy több hibát is tartalmaz.

„Vatikán, 1000-ben." Nos, 1000-ben még Rómát írtak, nem Vatikánt. Ezt a keltezést csak a Vatikán állam megalapítása után írhatták volna.

A *„IX. Cal. Oct"* rövidítés feloldása *„Nomis calendris octobribus"*, magyarul *„október első napját megelőző kilencedik napon"*. Ez még rendben van, ezt lehetett írni. De a keltezéshez tartozó *„die festo Jacobi apostoli"* szöveggel már két probléma is van.

Az egyik az, hogy hiányzik a szövegből a *„sancti"* azaz *szent* szó. Olyan nem volt, hogy Rómában egy szent apostol neve elé ne írták volna oda a *szent* jelzőt.

A másik egy naptári ellentmondás. Ha ugyanis a *„nomis calendris octobribus"-t* kikeressük a kalendáriumban, akkor az szeptember 23-a, mert az elsejét mindig beszámították a leszámítandó napokba. Ha viszont megnézzük, hogy milyen napra esett Szent Jakab apostol ünnepe 1000-ben, akkor azt látjuk, hogy július 25-én volt s egyébként most is akkor van. Ezt egy esetleges álkanonoknak is tudni kellett volna, még ha táblabíró volt, akkor is.

Tulajdonképpen minden adat úgy rossz, ahogy le van írva. Ez az ember, aki ezt a rendeletszöveget írta, nem látott Szent István kori oklevelet: se Berengár királyét, se III. Ottóét, se pápait, se magán oklevelet, semmilyet.

„I. István király titkos tanácsbelijei". István király megmaradt okleveleiben vagy Pannónia királyának, vagy a magyarok királyának nevezi magát, de I. Istvánnak sehol sem, mert nem tudhatta, hogy lesz még második Istvánunk is.

Most ne is beszéljünk a büntetés mértékéről, mert 20 arany pénzen 50 ökröt lehetett volna venni. Szegény klerikus még a tisztítótűz után sem tudta volna ezt a pénzt kifizetni, amit rárótt volna István király.

Tulajdonképpen ez a képtelenségeknek a halmaza. Sajnálatosan.

Nagyon kíváncsi lennék, hogy ez a kézirat egyáltalán múlt századi-e, vagy 1968-as? Még az is mentség lenne, ha múlt századi lenne, mert akkor is hamisítottak emeletes dolgokat, amelyekre még pecsétet is tettek.

Ismerek egy nemes családot, tényleg régi család, az 1200-as években kapott nemességet, de jó XVIII. századi mintára Attilától leszármaztatták magukat. Generációról generációra olyan csodálatosan vezették le a családfát, hogy mi történészek is tanulhatnánk belőle. A hitelesség kedvéért van rajta még egy szép nagy pecsét is: Pozsony vármegye jegyzőjének pecsétje. Ez persze a saját pecsétje volt, mert a saját családjának állította ki az oklevelet. Amit aztán mutogathatnak, mert ez valóban nagyon szép oklevél, de ettől még nem lesz igaz.

Ez a fajta családfaszerkesztés ebben a korban divat volt. Szoktam mondani a tanítványaimnak, hogy ekkor mindenki származtatta a családját. Egy hétszilvafás nemes például származhatott Attilától. Eszterházi Miklós nádor erre azt mondta, hogy ő akkor Julius Cézártól származik s ez a „Trofeum domus Estauras"-ban ki is van kinyomtatva. De nehogy azt gondolják, hogy egy pillanatig is elhitte, vagy komolyan vette volna. Ez csupán egy gúnyirat volt, válaszképpen az akkori közgondolkodásra – mert akkor mindenki tudta, hogy Eszterházi Miklós nagypapája csak hét szilvafás nemes volt: olyan szegény, mint a templom egere. Azért volt állandóan megyei jegyző, mert különben nem tudta volna eltartani a családját. Semmiképpen nem származhatott Julius Cézártól, s ezt maga is jól tudta. De ha már ti Attilától származtok, akkor én a cézártól.

Ez a most elemzett irat is körülbelül ilyen típusú, csak az a kérdés, hogy a szövege látott-e a múlt században tintát és papirost, vagy írógéppel szerkesztették e században. Ha szabad ezt mondani, akkor az újkori magyar oklevél-hamisításnak ez egy rosszul sikerült példánya.

(Elhangzott a Nap Fiai alapítvány és az OMT Rovásszakosztálya által 1998-ban rendezett előadáson)

Az ellenkezője vajon igaz-e?

Íme egy rokonszenvesebb történet:

Kiszely István említi, hogy Mátyás király kortársa, Temesvári Pelbárt egyik beszédében fennmaradt annak emléke, hogy a megözvegyült Gizella királyné az István király székesfehérvári sírját övező falra turulmadárral díszített rovásfeliratos követ helyeztetett. A török elől e követ előbb Makrancra, majd innen a kassai kőtárba menekítették, ahonnan az a múlt század végén eltűnt. (Kiszely István: A magyarság őstörténete, Püski Kiadó, Budapest, 1996., I. kötet.).

Talán lesz valaki, aki ennek a hírnek is utánajár.

Mindenesetre vérmérsékletünktől függően és politikai szándékainknak megfelelően válogathatunk immár a különféle híradások között. Igaz ugyan, hogy ezek a történetek egymást kölcsönösen kizárják.

Amiben persze nincs semmi csodálatos. Egy nagy történelmű népnél, amelynek kicsi történészei vannak, s a történetírás az amatőrökre marad, ez a természetes.

ÍGY ÍRTOK TI A FINNUGOR ŐSMŰVELTSÉGRŐL

Deér József „Pogány magyarság, keresztény magyarság" című könyve első ízben 1938-ban, másodízben pedig 1993-ban jelent meg. Amint azt a fülszöveg megfogalmazza, a szerző műve a két világháború közötti magyar történetírás egyik remeke, ma is időszerű üzenet hordozója. Mi lehet ez az üzenet? Ezt nyilván minden olvasó másként hámozza ki a kötetből. Engem az alábbiak ragadtak meg:

A magyar, vogul és osztják nyelvrokonság ténye – írja a szerző – tetszetős történeti föltevés csíráit rejti magában. Ha ugyanis e nyelvek rokonságban állnak egymással, akkor valószínűnek látszik, hogy e rokonnépek együttélésük idején lényegében egyazon műveltségi színvonalon álltak. A véletlen iróniája, hogy éppen ez a helyesnek látszó kiindulópont mind a mai napig megakadályozza egységes tudományos felfogás kialakulását. *„miképpen váltak a félénk erdőlakók jellegzetesen török kultúrájú lovasnéppé: ez az a kérdés, melyre feleletet kell adnunk, ha nem akarunk vagy a nyelvi tényekkel, vagy a kétségtelen hitelességű történeti hagyománnyal szembehelyezkedni."*

Ma már tudjuk, hogy Deér József fenti kérdése az elején, a közepén és a végén is egyaránt magyarázatra, vagy inkább helyesbítésre szorul. Mert a „félénk erdőlakók" sohasem váltak lovasnéppé, és nincs semmilyen adat, amelyik egy ilyen északról délre irányuló népvándorlásra utalna. Az ellenkező irányú terjeszkedésnek ugyanakkor seregnyi bizonyítéka van, például maguknak a „félénk" erdőlakóknak a hagyománya. Ők ugyanis világosan emlékeznek arra, hogy őseik délről, a lovasnépek lakta pusztákról költöztek északra. A „nyelvi tények" pedig csak az obi-ugor és a magyar nyelvek rokonságáról vallanak, a magyar nyelv és kultúra északi eredetéről nem. A nyelvrokonságnak egyébként is az a sokkal valószínűbb magyarázata, hogy sztyepplakó őseink egy csoportja és az általuk hódoltatott nép húzódott az északi erdőkbe a sztyepp magyar (szkíta-hun-avar?) korszakában, majd végleg ott ragadván, egybeolvadtak az eltelt századok alatt. S éppen nyelvünk lótenyésztéssel kapcsolatos terminológiája mutatja, hogy a „török kultúrájú lovasnép" kategória mennyire nem illik ránk. Lovon ültünk, mint a törökök, de saját, magyar kultúránk volt. Az Árpád honfoglalóihoz kötődő „történelmi hagyomány" pedig világosan beszél a hun-avar idők óta a Kárpát-medencében élő magyar tömegekről. Vagyis az egykor létezező valóság sokkal összetettebb volt annál, hogysem a Deér József által is említett egyszerű nyelvészeti-történeti deszkamodellel utánozni lehetne. Ma már kétségbevonhatatlan tény, hogy a nyelvészek által feltételezett finnugor ősnép, ősnyelv és őshaza sohasem létezett. Semmi okunk sincs tehát közös eredetet sejteni a nyelvrokonság ténye mögött.

Deér József mégis máig megszívlelendő választ ad erre a hibásan megfogalmazott kérdésére: *„A tudósok többsége ma egy kiegyenlítő elméletet vall, mely kétségkívül alkalmas arra, hogy a primitív ősműveltség és a honfoglalók magas színvonalú kultúrája között tátongó szakadékot eltüntesse. Eszerint egy harcias török pásztornép a magyarok primitív őseit leigázta, szervezetébe olvasztotta, viszont elsajátította nyelvüket s elfeledte a maga török idiómáját. Ennek az elméletnek alapja az a kutatásban kezdettől ott kísértő föltevés, hogy a történeti időkből ismert vogul és osztják műveltségi állapot minden aggály nélkül azonosítható a régi ugor népek s köztük a magyarság kultúrájával. Az ural-*

kodó történeti felfogás azért nem tulajdonít különösebb jelentőséget annak a ténynek sem, hogy a mai vogulok és osztjákok egészen máshol és teljesen különböző életviszonyok közepette laknak, mint az ősmagyarsággal való együttélésük idején." Pedig az ősi műveltséget nem lehet az obi-ugorok közelmúltbeli viszonyaival azonosítani, mert nyelvrokonainknak az életközösség kora óta *„csak visszafejlődés és elsatnyulás juthatott osztályrészül"*.

Ezután a szerző a szerinte egyetlen megbízható forrásból, tudniillik a nyelvből megpróbálja rekonstruálni az ősi műveltséget. Megállapítja, hogy a finnugorság két ágának korai műveltségét – kultúrszavaink tanúsága szerint – alapvető különbség jellemzi (és ez Deér József legfontosabbnak tűnő megállapítása e téren, amellyel válaszol is a korábban saját maga által megfogalmazott kérdésre). Míg a finn-permi nyelvek ősi szókincse elsősorban halászó-vadászó, addig az ugoroké állattenyésztő, sőt egyenesen lovaskultúrára utal. A magyar nyelv lótenyésztésre vonatkozó önálló alkotású szavai azt igazolják, hogy népünk a lótenyésztés kialakulásakor (Kr. e. 4000 táján) már jelentős – a finn-permi és a türk népektől egyaránt független – nép volt. Nem volt szükség arra, hogy türk népek tanítsák a lovasnomád életmódra s másra. Az obi-ugorokkal ugyan közelebbi a nyelvi kapcsolat, az obi-ugorok által ma lakott vidékeken azonban a lótartás gyakorlatilag lehetetlen. Ebből következőleg e tájakról a hatezer éve lovat tenyésztő magyarság és kultúrája nem származtatható. A régi magyarság lovasnép mivoltát a szókincsnek az a negatívuma is igazolja, hogy a törökségtől alig néhány lótartásra vonatkozó kifejezést kölcsönzött, a jövevényszavak többsége a szarvasmarha-tenyésztés fogalomkörébe tartozik.

Deér József a magyar–török nyelvi egyezéseket török eredetű átvételeknek tekinti a magyar nyelvben – holott az egyezéseknek korántsem ez az egyetlen lehetséges magyarázata. Amint azt Götz László kimutatta, az ilyen és hasonló, illetve általában a szláv—magyar–török egyezések mögött sumér, hurrita és más déli eredetű antik örökség rejlik.

De ez már egy más fejezet.

(Magyar Vetés, 1994. május 1.)

Szövegközi ábra. A honfoglalók tárgyi és szellemi hagyatéka

MIT ÜZENNEK A HONFOGLALÓK?

(RÉSZLET A KOLTAY GÁBOR: HONFOGLALÁS C. FILMJÉHEZ KÉSZÍTETT TANULMÁNYBÓL)

A magyarok hadi taktikája

A magyar harcosok ereje jó ellátásukban (szívós lovaikban, kiváló fegyvereikben, tartósított élelmiszereikben), fegyelmezettségükben, kiképzettségükben és szervezettségükben rejlett. Mindezek a jellemzők egy gazdasági-kulturális nagyhatalomnak az állandó sztyeppei háborúkban megedződött hadseregét írják le.

Bölcs Leó császár (886–912) azt írja Taktikájában a magyarokról: *„Fegyverzetük kard, bőrpáncél, íj és kopja, s így a harcokban legtöbbjük kétféle fegyvert visel, vállukon kopját hordanak, kezükben íjat tartanak, és amint a szükség megkívánja, hol az egyiket, hol a másikat használják. Üldöztetés közben azonban inkább íjukkal szerzik meg az előnyt."* *„A harcban nem mint a rómaiak, három hadosztályban állnak csatarendbe, hanem különböző ezredekben, tömören összekötve egymással az ezredeket ... a derékhadon kívül van tartalékerejük ... Jobbára a távolharcban, lesállásban és visszafordulásban, az ellenség bekerítésében, a színlelt meghátrálásban és visszafordulásban és a szétszóródó harci alakulatokban lelik kedvüket".*

Kopjából nyilván kétfajtát is használtak: egy könnyebbet hajításra, és egy nehezebbet a közelharcban. A közelharc igazi fegyverei azonban a balták (fokosok) és a kardok (szablyák) lehettek. Ez utóbbi gyakrabban kerül elő honfoglalás kori sírokból. A szablya Árpád magyarjainak legismertebb, a könnyűlovas harcmodorhoz kifejlesztett, tökéletes fegyvere. Jellemzője a hajlott penge, az ehhez képest megtört markolat és a fokél. Sajátosságainak magyarázata az, hogy ezzel sikerült megszüntetni a használata során a „holt időt", ugyanis mind lefelé csapva, mind pedig felfelé emelve halált lehetett vele osztani. Legnagyszerűbb példánya a Bécsben orzött aranyborításos fejedelmi szablya, amelyik sohasem volt földben, ezért teljes szépségében ragyog. A hagyomány – méltóképpen a remekmívű fegyverhez – Attila, Harun al Rasid, vagy Nagy Károly nevéhez kapcsolja, bár minden valószínűség szerint honfoglalás kori magyar munka.

Padányi szerint egy IX. századi magyar könnyűlovas teljes felszerelése mintegy 45 kg. Ebben a súlyban ruházatán, nyergén, nyeregtakaróján, kardján, fokosán, (nyíl- és íj)tegzén, bőrpajzsán, íján, főzőedényén kívül hat heti tartalék élelme: só, szárított hús, tejpor (vagy inkább egyfajta sajt – VG), köles (tarhonya? – VG) is benne van. A tartósított élelmiszereknek köszönhetően a magyar harcos nincs annyira rászorulva a saját ellátó szolgálatra vagy pedig az ellenséges terület javaira, mint a nyugati hadseregek tagjai. Hiszen füvön, vízen és tüzelőanyagon kívül legfeljebb friss húsra van szüksége. Élelmiszer elpusztításával vagy elrejtésével ellene nem lehet védekezni, míg ő a saját ellátásának veszélyeztetése nélkül pusztíthatja az ellenséges lakosság készleteit.

Lovaik rendkívül igénytelenek és szívósak voltak, ráadásul a seregek tartalék lovak méneseivel is rendelkeztek. Ennek köszönhetően minden más seregnél gyorsabbak voltak, ami több következménnyel is járt. Meglepetésszerűen bukkantak fel ott is, ahol arra senki sem számíthatott, tehát a védekezésre nem készülhetett fel. Nem lehetett előlük elmenekülni, legalábbis egy nyugati reguláris lovas- vagy gyalogsereg számára ez elképzelhetetlen volt. Ők maguk ugyanakkor könnyen kitérhettek az ellenség csapásai elől.

A magyar sereg harci sikereinek másik titka a rugalmas fából készült, két végén és középen csontlemezekkel merevített „összetett, visszacsapó reflexíj". Ez a csodafegyver sokéves munkával készült, ezért önmagában nagy mesterségbeli tudást, műhelyeket és szervezett gazdaságot feltételez. Az íj fesztávolságát felajzva 120-130, nyugalmi állapotban 140-150 centiméteresnek becsülik a kutatók. Ezek az íjak nehezebb nyilakat is messzebbre lőttek ki, mint ellenfeleiké. A legnagyobb távolság, amit hasonló íjjal állítólag egy janicsár lőtt át, a 800 méter széles Boszporusz volt. A hunok óta a nomádok heggyel felfelé helyezték tegzeikbe a nádból vagy fából készült nyílvesszőket, így tudták ugyanis könnyedén kiválasztani az éppen megfelelő hegyut. A hasonló harci tapasztalatoknak és lovaiknak köszönhetően a honfoglalók seregei elképesztették és valósággal megbénították a nyugatiakat. A találkozó harc ezért a magyarok által diktált koreográfia szerint zajlott. Gyors lovaikon annyira közelítették meg az ellenséget, hogy azok íjainak lőtávolán kívül maradjanak, de a saját nyilaikkal elérjék őket. Ezután szakadatlan nyilazás kezdődött, amelyik elől nem volt menekülés, hiszen a magyarok gyors lovaikon utolérték a menekülőket. Ezért írja egy krónikás, hogy a magyarok „keveseket öltek meg karddal, de sokakat pusztítottak el az íjaikkal". Fontos, hogy eközben ők maguk sérthetetlenek maradtak.

Jól illusztrálja a helyzetet egy tatárjárás kori lengyel feljegyzés, amelyik ugyan a tatár nyilak hordképességéről tanúskodik, de ez megegyezhetett a magyarokéval. A krakkói vár egyik toronyőre eszerint a bástyák védelméből illetlenül csúfolni kezdett egy, a vár alatt baktató tatár harcost, s amikor a tatár figyelmeztette az őrt a nála lévő íjra, a toronyban tartózkodó másik őrrel egyetemben kinevették és mutatták neki, hogy csak lőjön nyugodtan, íme ide állnak elébe. A távolság ugyanis 900 rőfnyi, a lengyelek számára elképesztően nagy volt. A tatár lőtt is, és a csúfolkodó toronyőr, aki céltáblának állt ki a toronyablakba, átlőtt torokkal zuhant le a torony tövébe.[1]

A magyarok által esetleg órákig nyilazott, tehetetlenül pusztuló nyugati seregek számára gyakran nem maradt más kiút, mint szembefordulni zaklatóikkal, és kétségbeesett rohammal kézitusát kezdeményezni, hátha abban esélyük mutatkozik a győzelemre. A magyarok azonban – hamar lovaiknak és a hadmozdulatok rendszeres begyakorlásának köszönhetően – könnyedén ki tudtak térni fegyvereik elől. Tulajdonképpen ez volt ellenségeik számára a vég kezdete, mert az ellentámadás közben saját soraik végérvényesen fellazultak. A támadás elől kitérő magyar sereg „menekülés" közben sem hagyta abba a (hátrafelé történő) nyilazást és felbomlott hadrendu üldözőit a lesben álló segédcsapatok elé csalta, akik aztán oldalbatámadva a nyugatiakat, szinte páholyból gyilkolták őket halomra.

Maszudi leírásában megőrizte egy bizánciak ellen irányuló besenyő-türk hadjárat csatájának emlékét. A nomád *„jobbszárny lovasosztagai a bizánciak derékhadára törtek és nyílzáport zúdítottak rá, miközben átmentek a balszárnyra. A balszárny lovasosztagai is felvonultak és nyílzáport zúdítottak a bizánciak derékhadára, miközben oda jutottak, ahonnan a jobbszárny lovasosztagai kiindultak. A nyilazás így szüntelenül folyt, a lovasosztagok pedig forogtak, mint a malomkerék. Maga a türk jobbszárny, középhad és balszárny azonban nem mozdult ... mikor pedig a ... bizánciak látták, hogy miként bomlanak fel soraik, s hogyan tér vissza rájuk állandóan a nyílzápor, rendezetlen soraikkal támadásba mentek át, s az addig mozdulatlanul álló türk (fő) sereget rohanták meg. A (türk) lovasság utat nyitott nekik. Utána azonban egyetlen hatalmas nyílzáporral borí-*

1 Ezt a példát Padányi Viktor említi (Dentu-Magyaria, 396. oldal)..

tották el őket. Ez a nyílzápor lett az oka a bizánciak megfutamodásának ... előkerültek a kardok is, elsötétült a látóhatár..."

A lovasíjászok fent említett, halált hozó, malomkerékhez hasonlított forgására azért volt szükség, mert a ló hátáról oldalra lehet a legpontosabban lőni. Ez pedig megkívánja az ellenség előtt való ellovaglást és az íjászcsapatok körforgását.

Anonymus is utal a honfoglalók íjának jelentőségére. Egy ízben Szovárd és Kadocsa kémei *„látták, hogy a szlovének és csehek nem képesek nekik ellentállani, háromszor rájuk nyilaztak, és néhányat közülük nyíllövéseikkel meg is öltek. Mikor a szlovének és csehek ... észrevették, hogy azok, kiket hétmagyarnak mondanak, ilyen fegyvert használnak, nagyon megrémültek, minthogy efféle fegyvert sohasem láttak. S azonnal hírül adták uruknak, Zobornak meg a vidék többi főembereinek. ... Zobor ... nagyszámú fegyveressel elébük vonult, hogy harcba szálljon velük. Mikor mind a két sereg odaért a Nyitra folyóhoz, Kadocsa és Huba át akart kelni a folyón. Azonban Zobor, a nyitrai vezér meg katonái igen soká küzdöttek ellenük ... a magyarok nyíllal lövöldözve sokat megöltek a csehek és szlovének közül, de három napig az árvíz miatt semmiképpen nem tudtak átkelni. Végre negyednap a csehek és az összes nyitrai szlovének, mikor látták a magyarok vakmerőségét, és a nyílzáport már nem bírták tovább, megfutamodtak, s hogy életüket mentsék, nagy rettegve bezárkóztak Nyitra városába."*

Amint ez a fentiekből sejthető, a csatára felsorakozott, reguláris magyar haderő ellen nem volt védekezési lehetőség. S ebből képet alkothatunk a magyar harcos öntudatáról, aki sértetlenül, zsákmánnyal rakottan térhetett vissza a hadjáratokból, miközben előre látta ellenségei kikerülhetetlen pusztulásának részletes menetrendjét. A kalandvágyó sereg is számíthatott rá, hogy nyugatról vagyonosan és a legszebbek közül választott keresztény ágyassal tér majd haza. Azt, hogy e rendkívüli harcosok ura mit érezhetett, amikor végigpillantott a kelő nap tiszteletére fegyelmezett rendben, végeláthatatlan sorokban felsorakozó harcosain, a Szent Korona és a magyar címer szimbolikája fejezi ki a legpontosabban: Ő volt a világ ura.

Ha őseink esetenként mégis vereséget szenvedtek, akkor az többnyire a kivételesen kedvezőtlen körülményeknek volt köszönhető. Joggal tartottak például az esőtől, ami íjaikat tönkretette és egy csapásra megszüntette a harcmezőn addig mutatkozó fölényüket. Támadhatók voltak akkor is, ha a támadás készületlenül – például erdőben, esetleg alvás közben – érte őket, vagy ha valamilyen más módon közelharcra kényszerültek. Érthetően vissza kellett vonulniuk akkor is, amikor tömlőik és lovaik segítségével a lagúnákon át Velence ellen úsztatva, igazi hadihajókkal találták szemben magukat. A tengeri ütközetre ugyanis a hadihajók alkalmasabbak a lovasseregnél, még akkor is, ha a magyar lovasseregről van szó.

A hon elfoglalásának és megtartásának stratégiája

A stratégia diplomáciai és katonai elemekre épült. A honfoglalást előkészítő hadjáratokban őseink a Kárpát-medencei harcokba – úgy tűnik – mindig annak a félnek az oldalán avatkoznak be, amelyik előbb felkérte, vagy jobban megfizette a szolgálataikat. A meghódításra kiszemelt területen fellépő magyarok előőrsének csapásai rendkívül kemények. Céljuk az ellenség erőinek megtörése, tartalékainak elpusztítása, a magyar hadaktól való rettegés általánossá tétele. A területen szinte állandósuló frank–morva–bolgár ellentétek lehetővé tették, hogy e pusztító csapásaikhoz külső támogatást is kapjanak.

Megbízóiktól azonban zsold fejében mindig ugyanazt: letelepedésre alkalmas földet kérnek. A katonai megállapodásokat célzó követküldés a kiszemelt ország felderítését és (a fehér ló mondájában vázolt) szerződéskötést egyaránt szolgálja. A szerződés végrehajtása a kiszemelt célterület katonai megszállásával és betelepítésével végződik. Eleink három hasonló szerződéskötésének emlékét is megőrizték a források, ahol Arnulf (a Dunántúl ura, de a bolgárok alföldi területéből ad a magyaroknak), Szvatopluk (a Felvidék nyugati felén) és Salán (a Duna-Tisza köze déli részén) volt a másik szerződő fél.

A honfoglalás döntő mozzanatának lefolyása emlékeztet a későbbi tatárjárás nagyívű bekerítő hadmozdulataira. A magyarok is legalább két oldalról (északon a Vereckei-hágón, délen pedig az Al-Duna felől) közelítik meg a Kárpát-medencét, hogy ezáltal a főellenségnek tartott bolgárokat kiverjék onnan. Levente déli serege leköti a bolgár főerőket, és ezzel lehetővé teszi Árpád sikerét északon. A bolgárok – Árpád zseniális katonai tervének, Kurszán előhadának és Levente hősies, nagy veszteségekkel járó vállalkozásának köszönhetően – a besenyő segítség ellenére is elveszítik a Kárpátoktól északra eső területeiket.

Kurszán első honfoglalói után indul meg Árpád főserege. Az általa megközelített országok az érkezésekor már tudták, hogy ő Attila véréből származik, és Attila örökségét jön birtokba venni. Anonymus szerint e hír dermesztő hatású volt az ellenfelekre, akik közül sokakat eleve lefegyverzett. Terjedése legalább részben a honfoglalók tudatos fellazító tevékenységének tudható be.

A források arról tanúskodnak, hogy az ország belső békéjének biztosítása érdekében Árpád és vezérei megfelelő módszerekkel rendelkeztek, sokoldalú megoldásokat alkalmaztak. Ezek sorába tartozott a birtokba vett területek legfőbb vezetőinek elűzése vagy megölése. Ha lehetőség volt rá, a meghódítandó terület uralkodóját (esetleg haddal kikényszerített) házassági kötelékkel kapcsolták a magyar dinasztiához, mint ez Mén-Marót esetében történt. Mén-Marót leányát ugyanis Árpád fejedelem fia vette feleségül. A meghódolt alacsonyabb rangú előkelők fiait Árpád túszként magával vitte. A meg nem hódoltakat pedig erőszakkal széttelepítették az ország távoli tájaira, ahol azonban birtokadományokat kaptak, hogy az új helyzet elfogadható legyen a számukra és ne a potenciális ellenségek, hanem a szövetségesek számát gyarapítsák.

Ha a meghódított terület a kialakítandó ország határával (például a Kárpátok gerincével) érintkezett, akkor parasztok tömegével, kőből és fából torlaszokat emelve, lezárták az országhatárt (hágókat). Az egyes országrészeket meghódító, ott személyes érdemeket szerzett, valamint kapcsolatokkal, ismeretekkel rendelkező honfoglaló vezérek és vitézek birtokokat kaptak, várakat emeltek. Ahol aztán a regősök századokig énekelték a honfoglalók dicsőségét. Tudva, vagy érezve, hogy addig nem pusztul el Magyarország, amíg a honszerző ősök emlékét tisztelet övezi.

ROVÁSÍRÁSUNK MEGÚJÍTÁSÁRÓL

Az antik írásrendszerek többsége feledésbe merült – legfeljebb kutatók olvassák fennmaradt emlékeit. Alig néhány írásrendszer van csupán, amelyet az ókortól napjainkig folyamatosan alkalmaznak. Közéjük tartozik a latin, a germán (rúna), a kínai és a székely (rovás) is, amely írások sohasem koptak ki a használatból, mindig ismerte és alkalmazta őket legalább néhány írástudó.

A történelmi változások – a tapasztalat szerint – előbb vagy utóbb a legerősebb birodalmakat is elsöprik. Nem hihetjük, hogy e forgószelek az írásrendszereket, s közülük különösképpen a székely írást érintetlenül hagyják. Amíg azonban a latin, germán és kínai írások egy vagy több írásreformot is megéltek, a székely írás történetében ilyenről nincs biztos tudomásunk. Ennek ellenére, néhány részletből következtetni lehet olyan korábbi változásokra, amelyek megújították a székely rovásírás elődjét.

Ilyen változás, vagy reform lehetett (az írástörténeti séma szerint) a preírásról[1] a hieroglif, majd a betűírásra való áttérés; a jelek számának gyarapodása, jelentésüknek, hangalakjuknak, valamint grafikai formáiknak módosulása; az írástechnológiának és az írás irányának az íráshordozó anyagától függő ingadozása[2] stb.

A változó világban csak azok az írásrendszerek maradtak fenn, amelyek az új körülményekhez alkalmazkodni tudtak s minden időkben a lehető legjobb megoldást[3] kínálták az írástudók számára.

Mi lehet az oka annak, hogy a Római Birodalom és a Hun Birodalom egyaránt porrá lett, de a latin írást és a hun írást ma is használjuk?

Nyilván az írásrendszerek tökéletessége, a körülményeknek megfelelő rugalmas használata és persze a nemzet legjobbjainak ragaszkodása a nemzeti íráshoz. Ez a ragaszkodás – amely olyan pótolhatatlan műveket eredményezett, mint Thelegdi János Rudimentája – az utolsó pillanatban mindig megmentette írásunkat a feledéstől. S napjainkban egyre nő azok száma, akik megismerkednek ezzel a különös és szeretetre méltó írással. Se szeri, se száma az ünnepi, vagy alkalmi jellegű használatnak. Egy könyv címlapján a rovásírás alkalmazása nem csak figyelemfelkeltő, hanem egyúttal a nemzeti elkötelezettséget is jelzi. Egy-egy épület homlokzatán hasonló ünnepélyes szerepet tölthet be, mint korábban a latin nyelvű feliratok; s abban is hasonlít e latin feliratokhoz, hogy azt is csak a műveltebbek tudják elolvasni. Névjegyeken, vagy szerszámok nyelén, kulcstartókon és seregnyi más helyen is hasznos szolgálatot tesz. Gyarapszik azok száma is, akik nem csak megismerik, hanem napi eszközként – a latin helyett – használják a székely írást. Ilyen az öregúr, aki az előadásainkon rovásírással jegyzetel; a házaspár, amelyik rovásírással titkosított faxokat küld egymásnak; a beosztottjával rovásírásos üzeneteket váltó munkahelyi vezető. S a hasonló példákat sorolhatnám.

1 Mai preírások: a fejfák, a közlekedési táblák, a címerek, a fazekasok jelrendszere stb.

2 A hieroglif jellegű, vagy szimbólumszerű alkalmazásokon a sorvezetés változó volt (lásd a sopronkőhidai sótartón!)

3 A "lehető legjobb írásrendszer" fogalmát azonban nem könnyű meghatározni, mert az koronként, esetenként és a céloktól függően is változó. Amennyiben például a székely írást széles körben kívánjuk alkalmazni, akkor csak a balról jobbra haladó sorvezetés lehet korszerű, mert ez a leg*kézen*fekvőbb, a jelenlegi írástechnológiáknak (a számítógépnek, a tollnak és jobb kézfejünk anatómiájának) ez felel meg a legjobban.

Bizonyos társadalmi csoportoknál – például a cserkészek között – állandó igény mutatkozik a rovásírás oktatására és alkalmazására. A rovásírás e fokozódó érdeklődésnek köszönhetően piaci tényezővé is vált, így ma már érdemes az üzleti tervek készítésekor erre is gondolni.

Szükség van-e írásreformra?

Nemzeti írásunk kialakulása óta az íráshasználat körülményei jelentősen megváltoztak, ezért az írás reformja elkerülhetetlen.

Az utóbbi évezredben a rovásírás használata a latin írás elterjedése miatt háttérbe szorult – a Mátyás korabeli, tudósok támogatta reneszánsza nélkül talán nyom nélkül el is enyészett volna. E háttérbe szorulás okozta, hogy a magyar íráshasználatnak – a papír alkalmazásának megfelelő – korszerűsítése félúton megrekedt s fennmaradt rovásemlékeink egy átmeneti állapotot tükröznek.

A korábban a magyar nyelv rögzítésére legalkalmasabb (tehát a kor színvonalán álló) rovásírás a latin–magyar írással folytatott versenyben egyes területeken lemaradt (ma már nem korszerű). A történelmi rovásjelsorok eltérnek egymástól, kiegészítések nélkül egyiket sem lehet mai alkalmazásra ajánlani. Egyes hangoknak több jele is van, más hangoknak pedig nincs külön jele. E miatt a hagyományos ábécékkel nem tudjuk megkülönböztetni például a *vagány* és a *vágány*, az *áru* és az *árú* szavakat. A tintával papírra írás szokásának, vagy a hazánkban elterjedt szövegszerkesztőknek nem felel meg a jobbról balra való sorvezetés. A ma használt betűk, írások szépsége, grafikai kialakítása, stílusa sem mindig példa értékű.

El kell döntenünk: halott, vagy élő írás legyen-e a rovásírás? Az évszázados írásemlékek olvasgatásához valóban nincs szükség új ábécére. Amennyiben azonban élő írásnak tekintjük és holnap is tömegesen alkalmazni akarjuk, akkor – a hagyományok tiszteletben tartása mellett – meg kell újítani s a kor követelményeihez kell igazítani. A megújítás és megőrzés arányát úgy kell megválasztanunk, ahogy azt a szükség és a lehetőség diktálja.

A cél az, hogy a székely rovásírás újra könnyen megtanulható és kényelmesen használható írássá váljon. Mert valamikor (a rováspálcák idejében) még az volt.

Ehhez a székely írásrendszer bizonyos elemeit szükségszerűen meg kell változtatni: a reform nélkül nehezebb életben tartani és az újabb generációknak megtanítani. *„Ha ragaszkodnánk a hagyományokhoz, akkor tulajdonképpen fűzfavesszőkre kellene vésnünk a szerelmesleveleket, merthogy a korabeli divat ezt követelte meg."* – írja Lovas Lajos.[4]

Miért változnak az írásrendszerek?

Az írásrendszerek megújulása általában a nyelv, vagy az íráshordozó (az írástechnológia) megváltozása miatt következik be.

A zömmel szabályos hangkiosztású egy szótagú szavakból álló nyelveknek – mint például a sumér, a kínai és a japán – megfelel a szó- vagy szótagírás. Egy ilyen rendszer azonban a legkevésbé sem lenne alkalmas a több szótagú szavakból felépülő, magánhangzó-torlódásokat is megengedő, ragozó nyelv – például a magyar – számára. Ezért a magyar írás már a kezdetektől a legkorszerűbb betűírás lehetett s a nyelv lényegében

4 A rovásírás reneszánsza, Új Magyarország, 1996. I. 27.

ugyanaz maradt az írás teljes története során. E tökéletes hangrögzítés eredményeként – a hosszú magánhangzókat leszámítva – nyelvi okok miatt máig nem volt igazán szükség a rovásírás megváltoztatására.

Megváltozott azonban az íráshordozó: ma már (a szerszámnyeleket és a kulcstartókat kivéve) nem fába rójuk, hanem zömmel papírra, esetleg számítógéppel írjuk a rovásjeleket. Eredetileg a görög, etruszk és latin írás is rovásírás volt, amelyet később márványba, viaszos táblákra, pergamenre és papírra alkalmaztak. Az újabb íráshordozókra való áttéréssel egyidejűleg a latin írás sorvezetése is ingadozott egy darabig: fennmaradtak jobbról balra írt, vagy busztrofedon (ökörszántás) sorvezetésű latin írásemlékek is. A papírra írás szokásának térnyerésével aztán a latinban és a görögben is végérvényesen rögzült a balról jobbra haladó mai írásirány.[5]

Ugyanez a folyamat elkezdődött és dokumentálható a székely írás fennmaradt emlékein is, de az írás háttérbe szorulásával e változás félúton megakadt. Ez okozza azt az íróasztalnál kiagyalt modern téveszmét, hogy rovásírással papírra is csak jobbról balra lehet írni. Ilyen szabály azonban nincs és nem is volt.

Az írásreform kezdetén eldöntendő egyik legfontosabb kérdés az, hogy a hasonló – sohasem létezett – „szabályok" kötelezővé tételével meg akarjuk-e akadályozni a székely írásrendszer természetes továbbfejlődését, vagy az általános törvényszerűségeknek megfelelően azokat a dokumentálható történelmi kezdeményezéseket támogatjuk, amelyek megfelelnek az új íráshordozóknak?

Nyilvánvaló, hogy a székely írásrendszert is az íráshordozó és az írástechnológia által megszabott irányokba kell fejleszteni, ha nem csupán megőrizni, hanem használni is akarjuk.

Szükség van-e a rovásírás használatára?

A rovásírás használatára a jelentősen megváltozott körülmények között is, ma is szükség van.

Sohasem feledhetjük, hogy az egyik legnagyobb nemzeti kincsünkről, történelmünk tanújáról van szó, amelynek valamilyen szintű megismerése és alkalmazása minden magyar ember kötelessége, bármi legyen is erről az Akadémia és a kultúrpolitika urainak álláspontja. [6]

5 A héber és az arab írás anakronisztikus sorvezetése a perifériákra szorulásnak és a gyakran éppen ezért túldimenzionált, vallásos jellegű hagyománytiszteletnek köszönhetően maradt jobbról balra irányuló. Az arabok a gyarmati sor, a zsidók pedig a szétszóratás miatt sokáig nem rendelkeztek saját államisággal, ezért írásuk is elmaradt az írásfejlődés főirányától, írásuk nem vált valódi, fejlett betűírássá. Sok gondot okoz például őstörténészeinknek, hogy a mohamedán forrásokban fennmaradt magyar nevek olvasata nem egyértelmű, mert e keleti írások – magánhangzók híján – gyakorlatilag alkalmatlanok az idegen szavak visszaadására. E korszerűtlen rendszereket nem tekinthetjük példának a már most is fejlettebb székely rovásírás megújításakor.

6 Pusztay János megdöbbentő kinyilatkozásáról számol be Bakay Kornél (2000/111). Pusztay szerint egy nép eredete tudományos és politikai kérdés. Úgy véli, hogy az őstörténeti kutatások *"igen könnyen elvezethetnek ... a rasszizmushoz. Kimondva vagy kimondatlanul, de megfogalmazódnak a nép- illetve a nyelveredet kapcsán a különbségek az egyes népek, egyes kultúrák között, és így teljesen tudománytalan módon magasabb, illetve alacsonyabb rendű népekről beszélnek."* (Pusztay János: Lettünk-e finnugorok? Életünk 32, 1994, 1071.)
Pusztay igéje azért elfogadhatatlan, mert az egyes népek kulturális és egyéb teljesítményeinek különbözősége szándéktól független tény. Ezen a pusztaysta alapon eleve rasszista mindenki, aki történelmet, földrajzot, néprajzot vagy nyelveket tanul és tanít? (Kivéve talán, ha magyargyűlölő és finnugrista?) A magyar kultúrában tanulni és tudni dicséretes dolog, s ez nem is fog megváltozni pusztayék kedvéért.

1. ábra. A rovásírás helyesírási szabályainak kidolgozására jelentkező igény a fenti levélben is tükröződik. A levél egyúttal a betűkettőzések rokonszenves jelölési módszerét is tartalmazza.

Pénzzel, vagyonnal, új autóval dicsekedni nem igazán rokonszenves dolog. A rovástudásunkra azonban joggal lehetünk büszkék, mert a tudás isteni ajándék, s különösen az írástudás az élen szerepel a hagyományos magyar értékrendben – legalább a bronzkor óta. Őrizzük hát meg, és legyen büszkeségünk tárgya ma is.

Annál is inkább érdemes reá figyelni, mert rovásírásunk és történelmünk ismeretéből gyakorlati hasznunk is származhat. Például rovásjegyeink hieroglif előképeinek szimbolikája segít megismerni a régiek társadalom-felfogását, az pedig felhasználható mai alkotmányos gondjaink megoldásában. Az ősi mitológia – áthatva a tömegeket – anyagi erővé válik és megtartja a nemzetet.

E mellett hétköznapi célokra is fenntarthatjuk e több ezer éves íráshagyományt.

A megszállók kivonulása óta növekedett a rovásírás tudományos, művészeti és mindennapi jelentősége. Forrai Sándor több rováskiállítást szervezett, Csete György pusztaszeri templomában építészeti elemként jelenik meg a rovásjelekkel ékesített oszlop, Csete Ildikó (az olvashatóság kedvéért balról jobbra írt!) rovásírásos templomi zászlókat állít ki, se szeri, se száma a Székelyföldön (például városnév-táblán, székelykapun) és máshol felbukkanó új alkalmazásoknak. Körmenden például e sorok írásakor állítanak rovásírással ellátott emlékoszlopot. Tálos Géza a rovásírással foglalkozó, jelentősen megszaporodott tanulmányok bibliográfiáját készíti. Az utóbbi időben még Róna-Tas András is elfogadta rovásírással írt történelmi feljegyzések egykori létezésének lehetőségét.[7]

Többek szerint távlati célként tűzhetjük ki magunk elé a rovásírás visszahelyezését ősi jogaiba, s a latin írás helyett ezt kellene általánosan alkalmaznunk. A nyilvánvaló nehézségek ellenére sem tekinthetjük ezt meggondolásra sem érdemes, eltúlzott igénynek. A rovásírás nemcsak a magyarságnak, hanem a világnak is pótolhatatlan értéke, s ennek megfelelő tiszteletet és alkalmazást kíván tőlünk, mert a megőrzése ránk bízatott. Nem is lenne ez az írásreneszánsz példa nélküli, hiszen a maroknyi mongol nép is most tanulja újra a cirill ábécé miatt háttérbe szorított ősi (ujgur) írását.

Ki újíthatja meg a székely írást?

Az írásrendszereket az őket alkalmazó népek legjobbjai teremtették és reformálták meg. A szláv írást szláv, az örmény írást örmény tudós alkotta meg uralkodói utasításra, tudományos munkássága részeként. A székely írást (amelyet hun, szkíta és magyar írásnak is neveztek) a székelyek, hunok, szkíták és magyarok jogosultak megváltoztatni.

Királyunk nem lévén, uralkodói döntésre nem várhatunk (az Árpád-házból leszármazott családok megbízását azonban megszerezhetjük). A jelenlegi illegitim alkotmányos helyzet kihasználásával uralomra került és a Magyar Tudományos Akadémia magatartását is meghatározó körök álláspontja eleve nem lehet mértékadó. Így a rovásreform népi kezdeményezésre indult el, s mint ilyen, példa nélküli a történelemben. Éppen ezért különös gonddal kell ügyelni a reform folyamatára, annak szervezettségére és eredményességére. Magyarországot, a magyarság több évezredes kulturális értékeit képviseljük.

A feladat valójában nem igényli több kutató együttműködését, mert egyetlen tájékozott ember is tud jó betűsort alkotni, azt nyilvánosságra hozhatja, és a használatát el is terjesztheti. Az együttműködésre azért van mégis szükség, hogy az új betűsort minél nagyobb vita hitelesítse s hogy az eredménynek közösségi döntés jellege legyen. Ez azonban nem fontosabb szempont a minőségnél.

7 Róna-Tas András: A honfoglaló magyar nép élete, Balassi Kiadó, 1996., 321. o.

Az elkezdődött rovásreform

Több próbálkozás utal az új betűsor iránti valóságos igényre. A hiányosságok egy részére megoldást kínáló modern betűsort ajánlott többek között Magyar Adorján, Forrai Sándor, Libisch Győző, Szemerey Zsolt, Gyenes József, Tálos Géza, Für Zoltán és e sorok írója is (260. o.).

Az új ábécék jó gondolatokat tartalmaznak, de részben eltérnek egymástól, mert egyik sem kínál tökéletes megoldást. A tökéletes írás fogalmának meghatározása előtt erre nem is kerülhet sor. Elsőként tehát az írásreform elveit kell kialakítani, amelyek alapján a korszerű és egységes írást létre lehet hozni. Ezért hívja fel közös munkára a kérdés szakértőit a „Nap Fiai" alapítvány, az Írástörténeti Kutató Intézet, a Honfoglalás Társaság és az Ómagyar Kultúra rovásírás szakosztálya. Egy felhívás kiadása persze könnyű, maga munka már nehezebb.

Az írásreform elvei

Forrai Sándor, Sándor Klára, Szemerey Zsolt és Für Zoltán is foglalkozott a reform szempontjaival, ezeket részben felsorolom és kiegészítem. Megpróbálom megfogalmazni azon legfontosabb ellentmondásokat, amelyek az egyes – önmagukban helyes – alapelvek között feszülnek s amelyek megértése nélkül a tökéletes rovásábécét nem alakíthatjuk ki. Ezek figyelmen kívül hagyása magyarázza az eddigi próbálkozások kudarcát.

Volt-e ilyen kudarc?

A fenti szerzők próbálkozásai kétségtelenül – már a kérdés felvetésével is – előbbre vitték az írás használhatóságát fokozni kívánó törekvéseket. A különböző jelsorokkal szemben felhozható és felhozott kifogásokból azonban az következik, hogy a reform még nincs befejezve. Ugyanakkor az egyeztetés nélkül vagy szűk körben jóváhagyott különféle ábécéváltozatok, meg az újabban kitalált (például a jelek tükrözésére vonatkozó) „szabályok", amelyek az alapelvek és a történeti tények tisztázása nélkül születtek, alkalmasak a közvélemény félrevezetésére és megbotránkoztatására.

De nézzük az alapelveket!

1. „Az ábécé ne tartalmazzon kitalált jegyeket" – írja Sándor Klára. E rokonszenves törekvés azonban korántsem valósítható meg könnyen és maradéktalanul. A régiek például egy jellel jelölték a hosszú és a rövid magánhangzókat is. A reform során a korábbi közös formák változatai felhasználhatók a hosszú és rövid magánhangzók külön jelölésére, ezek mégis új – mert önkényesen leszűkített jelentésű – jelek lesznek. A változatlan formájú, de a reform következtében megváltozó jelentésű, immár csak rövid vagy csak hosszú magánhangzókat jelölő betűk ezért részben kitalált jegyek lesznek. A betű ugyanis a forma és a tartalom egysége s bármelyik oldal megváltoztatása (részben) új jelet eredményez.

Amiből itt az a fontos tanulság, hogy a rovásreform nem képzelhető el új elemek megjelenése nélkül, mert a reform szükségképpen és elsősorban mégis csak újítás. Egy apró változás kedvéért cserébe le kell mondanunk más, régi sajátosság megőrzéséről. S így vagyunk minden változtatással: el kell döntenünk, hogy a nyereség arányban áll-e a veszteséggel.

Például a hosszú és rövid magánhangzók megkülönböztetése miatt megváltozik az ábécé jeleinek száma, amelynek pedig tipológiai és korhatározó jelentősége van – azaz

bizonyos esetekben rendkívüli fontossággal bír. Amikor a hosszú és a rövid magánhangzók külön jellel való jelölését szorgalmazzuk, természetesen nem ragaszkodhatunk egyúttal az ősi jelszámhoz is. S ezt az ellentmondást tudatosítani kell.

Amennyiben pedig ragaszkodunk a jobbról balra haladó sorvezetéshez, akkor elveszítjük a rovásírás *tökéletes írás* jellegét – amivel pedig egykor rendelkezett.

2. Minden írásjegy legyen határozottan egyedi, másikkal ne legyen összetéveszthető még elírás esetén sem – fogalmazza meg Szemerey Zsolt. Ez a fontos cél azonban ellentmondani látszik az előző szempontnak. Elírás esetén különösen sok gondot okozhat ugyanis az egymáshoz hasonló „i", „í" és „d" megkülönböztetése. Azaz a régi jegyek megőrzése egyúttal a régi problémák megőrzését is jelenti s a tökéletes megoldás valamiféle kompromisszumot jelenthet csak a különféle, egymásnak ellentmondó irányelvek között. Az „i", „í" és „d" (és általában a formailag hasonló jelek) írásakor törekedni kell arra, hogy a jelformák egymástól eltávolodjanak – még ha ez egyúttal a régi formák némelyikétől való eltávolodást jelentené is.

3. Az írásjegy legyen könnyen róható – mondja Szemerey Zsolt. Haszna e követelménynek, hogy a rótt és az írt jelsor nem fog jelentősen különbözni. E természetes igény azonban azt is sugallja, hogy az írás rótt állapotát tekintsük „régi" állapotnak, s a rovásírás rótt stíluskorszakát tekintsük követendőnek és fenntartandónak. Ez kézenfekvő megoldásnak látszik, mert ez felel meg az ősírásunkhoz kapcsolódó közhiedelemnek: hogy ugyanis ez az írás rovásírás, amit eredetileg fába róttak. E jogos hiedelem mellett eltörpül a tény, hogy egyetlen fába rótt rovásemlékünk sem maradt fenn, s korántsem bizonyos, hogy a magyar írás legősibb technikai formája valóban a rovás volt.

De mi lesz azzal a száz- és ezerféle grafikai jelentőségű jelsor-változattal, amit a nyomdai alkalmazások megkívánnak? Grafikusaink eddig is készítettek különféle díszes jelváltozatokat s egyre több ilyen fog készülni. A művészek kezét pedig nem lehet megkötni, ők a saját ízlésüket és a nyomdai (internetes stb.) alkalmazás szempontjait fogják követni. Azaz a róhatóság szempontja csak egyes betűsorok esetében fog teljesülni, más betűsorok meg róhatatlanok lesznek. Ahogy ez egy élő és fejlődő írásrendszer esetében természetes.

S hogy akkor mi lesz a hagyománnyal?

Visszakérdezhetünk: melyik kort tekintsük hagyományosnak?

Gyenes József szerint a papírra írás szokásának általánossá válásakor *„A rovásbot szűk kalodájába szorított, olykor kegyetlenül eltorzított magyar írásjegyeknek csaknem a fele visszanyerte eredeti formáját: teltebbek, szebbek lettek. A fa erezése miatt kénytelen-kelletlen magukra vett álruhájukat levetették és újra megjelentek a szabályos kör-, félkör-, kereszt- és létra-alakzatok. ... Nem a rótt betűk voltak előbb, hanem az írott betűk! ... táltosok írták papiruszra, nyírfa-kéregre, bőrre vagy karcolták*[8] *puha agyagtáblákra! És nem is az un. „történelmi korban", a bronzkorszakban, hanem ... évtízezredekkel előbb, a történelem előtti korszakokban!"*

Gyenes Józsefnek a rovásírás korai előzményeire vonatkozó álláspontját magam is megerősítem, mert adatokkal (például a 25 ezer éves Mas d' Azil-i kavicsokkal) és összefüggésekkel (mitológiai magyarázatokkal, néprajzi párhuzamokkal) jól alá lehet támasztani.

Mégis – ennek ellenére is – a rótt korszak betűit, s közülük is a nikolsburgi jelformákat javaslom mintának választani. Mert ez tűnik a legrokonszenvesebbnek, mert e stílus

8 A legújabban fellelt, de az akadémikus tudomány által is székely írásnak elfogadott, honfoglalás-kori bodrog-alsóbűi rovásemlék jeleit körömmel nyomkodták az agyagba.

felel meg legjobban a székely írás fennmaradt emlékeinek, jellegének és róla alkotott elképzeléseinknek. Így marad az új ábécé is magyar rovásírás.

Ettől a mintától azonban esetenként el lehet térni.

Már csak azért is, mert maga a rovásírás elnevezés újabb kori találmány, amely önmagában semmire sem kötelez; a rovásírásos technológia pedig, amely a hagyomány megőrzendő eleme lehetne, minden rokonszenvünk ellenére visszaszorult.

El lehet térni a nikolsburgi (vagy általánosabban: a rovásnak megfelelő) jelformáktól akkor is, amikor nem találunk elegendő róható betűformát s ezért későbbi korok pennával írt jeleiből kell kiegészítenünk a javasolt ábécét. Ilyen az „o", „ó", „ö", „ő", „ü", „ű" betűk esete, amikor is nincs elegendő, az egyéb feltételeknek is megfelelő (pl. páronként hasonló) s egyúttal róható jelforma.

Eltérhetünk a fentiektől akkor is, amikor tollal írható betűtípusokat kívánunk kifejleszteni. Pontosabban csak kiegészíteni, mert tollal írható jelsorok már Bél Mátyás óta vannak, csak – mai alkalmazás esetén – bővítésre szorulnak.

S ugyan miért tiltanánk meg a különleges művészi hatás elérésére törekvő grafikusoknak, hogy ünnepi alkalmakra tervezett jeleiket róhatatlan kacskaringókkal, vagy más díszítéssel lássák el? Erre sem okunk, sem hatalmunk nincs. Igaza van Dudás László grafikus-tipográfus barátomnak, amikor azt kérdezi: Ha a latin betűknek több száz változata lehet, miért ne legyen a rovásbetűknek is?

A Gyenes József által felvetett fenti gondolat világossá teszi, hogy ősírásunkat nem újíthatjuk meg hibátlanul, ha nem fordítunk gondot az írás kialakulásának és történetének megismerésére, ha nem ismerjük az egyes székely jelek képjel-előzményét és szóértékét, néprajzi párhuzamait.

Ha a hagyományt kívánjuk megőrizni, akkor egyik rovásjelünket sem tekinthetjük puszta vonalnak, amelynek változatai között kényünk-kedvünk szerint turkálhatunk és választhatunk. Mert valamikor eleven élet lüktetett bennük (vallásos fogalomjelentést hordoztak) s ez ma is alázatra kötelez. Amennyiben például választani kívánunk a többféle alakú „ty" betű között, akkor azt célszerű választanunk, amelyik a leginkább felidézi az egykori „atya" hieroglifát.

Azaz a székely rovásírás története több nagy korszakból állt. S ha a rótt korszakot tekintjük mércének, akkor az azt a veszélyt rejti magában, hogy – tudatlanságunk miatt – nem az eredetit, hanem csupán a tegnapelőttit választjuk a reform kiindulópontjául. Más kérdés, hogy az írásemlékek pusztulása miatt a tudatlanságunk tény, s így nincs sok választási lehetőségünk, ha mintát keresünk, amihez igazodhatnánk.

4. A beszéd minden hangzójának legyen meg a saját írásjegye! – írja Szemerey Zsolt. Ez azonban azt is jelenti, hogy a zárt „e" betű megakotása elől sem zárkózhatunk el eleve. Ha ezt megtesszük, akkor a rovásírás újra pontosabb lesz a latin-magyar betűsornál – bár sokunknak meg kell majd tanulnunk: hol is kell ezt alkalmazni.

5. A jelek alakja tegye lehetővé a betűösszevonások alkalmazását! Szemerey Zsoltnak ez a gondolata is helyeselhető. Arra figyelmeztet, hogy az ábécé nem alkotható meg a többhangértékű jelek, ligatúrák elemzése és megértése nélkül, a betűket nem szakíthatjuk ki kapcsolatrendszerükből és történelmükből.

Például szolgálhat a nikolsburgi „ent" azaz „nt" jel. Ennek betűösszevonás volta és szerkezete csak akkor nyilvánvaló, ha rovásjelekből összeállítottnak tekintjük az énlakai életfákat is. Ekkor viszont az „n" és a „t" eddig nem jegyzett (rovásjelként, vagy párhuzamként el nem ismert, például néprajzi) változatait is figyelembe kell vennünk a modern jelsor összeállításakor.

Azaz a betűk ne változzanak meg annyira, hogy emiatt a ligatúrák már érthetetlenné váljanak.

Amihez azt tehetjük hozzá, hogy ez alól is lehetnek kivételek egy változatokat tartalmazó gazdag írásrendszerben.

6. Az írás sorvezetése. A Forrai Sándor által is javasolt, kialakult gyakorlatnak megfelelően nem kell kötelezővé tenni a jobbról balra írást. Ilyen szabály soha nem is volt, mindig csak az írástechnológiából (a fára rovásból) és a józan észből következő sorvezetést gyakorolták eleink. Amennyiben tehát a jobbról balra való sorvezetést kötelezően előírnánk[9] a papíron is, akkor meghamisítanánk a hagyományokat, mert ellentmondanánk az írástechnológiából fakadó szükségszerűségnek és a józan észnek is.

A sorvezetés terén mindig voltak kivételek és ellenkező példák is. Szabálynak csak azt fogadhatjuk el, hogy eleink többnyire értelmesen (az íráshordozónak megfelelően) döntöttek az írás sorvezetéséről. A székely írástól idegen az a civilizációs ártalomnak is tekinthető szellem, amelyik a használhatóságot feláldozná egy anakronizmusba hajló, flaszterszagú múlttisztelet oltárán – amelyik egy vélt szabály miatt lemondana az írás (eleink által nagyra tartott) tökéletességéről.

Ugyanúgy járhatunk a rovásírással is, mint a pécsi középkori székesegyházzal jártunk, amelyet a múlt században az éppen divatos „műemlékvédelmi" elvnek megfelelően teljesen átépítettek és ezáltal valójában elpusztítottak.

A múltban ugyanis – s ennek példái maradtak fenn - a jobbról-balra írás gyakorlata korántsem volt általános. A sopronkőhidai avar sótartó kétszer megismételt „m", „us" „s" („magas ősi sarok") hieroglif feliratából az egyik jobbról balra, a másik balról jobbra irányul. Mert így az írásjelek nem rontották el a képszerű ábrázolás szimmetriáját s ez a vallásos jellegű ábrázolásnál fontos szempont volt.

A rováspálcákon ugyan jobbról balra írtak, a sor végére érve azonban megfordították a botot, felcserélték a két végét, hogy a következő oldalára is jobbról tudjanak írni. Azaz az egymást követő sorok iránya ellentétes volt. Ez a gyakorlat papíron sohasem adható vissza egyértelműen, mert a bot három dimenziós, a papír felülete meg nem az. Ezért elvileg is lehetetlen papíron fenntartani egy botra kitalált sorvezetést.

Ennek megfelelően legalább háromféleképpen lehet a rovásbot szövegét papírra átmásolni: egyrészt kígyózó busztrofedon (ökörszántás) módon, másrészt jobbról balra, harmadsorban pedig balról jobbra való sorvezetéssel. Attól függően, hogy másolás közben hogyan forgatjuk a rovásbotot, vagy hogy a bot és a papír közül melyikhez kívánunk jobban alkalmazkodni.

A fennmaradt rovásemlékek egy átmeneti korszakban készültek (a rovásbot háttérbe szorulása és a papír elterjedése idején) s ennek megfelelően ellentmondásos állapotot tükröznek, amelyekre nem lehet a több évezredes jövőt alapozni. Az egyetlen lényeges szempont csak az lehet, hogy az aktuális íráshordozó (a papír és a számítógép) milyen technológiát követel meg most.

A papiroson balról jobbra kell írni, mert a friss tintabetűket kézzel el lehet maszatolni. Nem engedhetjük meg azt, hogy a rovásbetűk vetését gyakorló gyermeket tintás kézelője miatt megszidja az édesanyja – mert akkor önkéntelenül a latin írást fogják jobb-

9 Egy kötelezően előírt, de ostoba (mert az íráshordozónak meg nem felelő) „szabály" csak derűt fakaszthat s célját el nem érheti. Nincsenek ugyanis darabontok a pennával „rovók" háta mögött, akik az agyszülemény „szabályok" megszegését rögvest megtorolhatnák.

nak találni. Nem hagyománytisztelet, hanem ostobaság lenne egy értelmét vesztett, sőt károssá vált szokás kötelező érvényű fenntartása. Ha papírra írunk, akkor célszerű balról jobbra írni – mert ez hasznos, ez szép és ez méltó írásalkotó eleink tökéletességéhez.

Hasonló a helyzet a szövegszerkesztőkkel is. Bár igaza van Für Zoltánnak, aki szerint héber, vagy arab szövegszerkesztőkkel lehet jobbról balra írni, ez mégsem lehet megoldás. Tömegekhez csak a ma használt szövegszerkesztőkkel lehet eljutni, ezekre kell használható írást alkotni.

Ma, amikor végre megjelentek az európai és amerikai szövegszerkesztők magyar nyelvű változatai, ezeket kell még magyarabbá tenni a rovásjelek befogadásával s nem tűzhetjük ki célként afrikai és ázsiai szoftverek beszerzését. Ez reménytelen, az árral, a széllel, a technikai-kulturális haladással és az okszerűséggel szemben való fellépés lenne.

7. A magánhangzópárok rövid és hosszú tagjainak jelformája hasonlítson egymásra s a hosszabb hangot a hosszabb vonallal rajzolt jelváltozat jelölje – ahogyan ez például a latin-magyar Ö és Ő esetében is van. E megoldások a tanulást és az olvasást jelentősen könnyítenék, az írást logikussá tennék – a hagyományok megengedhetetlen sérelme nélkül. Az általam 1996-ban javasolt Ő alakját Bél Mátyás betűsorából vettem, aminek persze az a hibája, hogy nem róható (A székely rovásírás eredete, 1998, 16. o.). Ezt a kacskaringók leegyszerűsítésével lehet kiküszöbölni (260. o.). Ezáltal egy olyasfajta betűalakhoz jutnánk, mint amit Magyar Adorján használt. Ő azonban a kortársunk volt, tehát nem tekinthető igazi történeti hagyománynak.

8. A mély és magas szótagokban alkalmazandó mássalhangzók mindegyikét szerepeltetni kellene a javasolt jelsorban (pl: „aK" és „eK"). Ezáltal a javasolt jelsor átmeneti állapotot fog képezni a szótagírások és az ábécék között, de így megőrzünk egy antik sajátosságot és jobb lehetőséget kínálunk a hangzóugratásos írásra (amikor a magánhangzók egy részét el lehet hagyni). A mindennapi, egyszerű íráshasználat számára azonban kidolgozhatunk egy olyan ábécét is, amelyben nincsenek megkülönböztetve a mély és magas hangrendű mássalhangzók, s ahol egy hangnak csak egyetlen jelforma felel meg.

9. A központozás jelei legyenek azonosak a latin írásban használatosakkal, ahogyan azokat Forrai Sándor tanár úr is javasolta, legfeljebb grafikai stílusukat alakítsuk a rovásjelekéhez. Aki szükségét érzi a régies íráskép utánzásának, az használhat a betűköz helyett két, vagy három egymás fölött lévő pontot, de ne feledjük: ezeket már a történelmi időkben is elhagyták eleink.

10. A rovásjelek feltárt szóértékei szükségesek a jelváltozatok közötti helyes választáshoz s a javasolt betűsor mellett fel kell tüntetni a jelek szóértékét is. Ha tudjuk, hogy az „f" (Föld) az Éden, az őshaza térképe, akkor különbséget tehetünk az „eredeti" és a „rovásba kényszerített" változatok között. A felismert kép segíti a jel megtanulását és felkelti az érdeklődést a rovásírás iránt. Több eltérő értelmezés esetén ezeket előadásokon kell megvitatni és rangsorolni, végső esetben több feloldási kísérlet is közölhető. E feloldási kísérletek közül azokat kell előnyben részesíteni, amelyek rendszert alkotnak.

11. A munka szervezettsége a minőséget alapvetően befolyásolhatja, ezért a szervezés tiszteletet érdemlő önálló tudomány, amelynek eredményeit nem hagyhatjuk figyelmen kívül az írásreform során sem – ha a tökéletességre törekszünk.

Használható szervezői eljárás például az ötletroham. E szerint a munkába be kell vonni mindenkit, aki ezzel foglalkozott, vagy foglalkozni tud. Az elhangzó ötletek ugyanis (még a halvaszületettek is) a vita résztvevőiben további ötletek megszületését segíthetik elő s e folyamat – megfelelő szabályozás esetén – végül helyes eredményre vezethet.

A kutatók által felvetett szempontokat listában fel kell sorolni, tisztázni kell fontossági sorrendjüket és egymáshoz való (esetleg ellentmondásos) viszonyukat. Rögzíteni kell az elveket, amelyek alapján az új jelsort és szabályrendszert megalkotjuk. Itt minden lehetséges felvetést meg kell hallgatni és az előterjesztőjének lehetőséget kell adni arra, hogy az álláspontját megvédje. Ezt követően vitát kell rendezni, de a döntést el kell napolni egy következő alkalomra, hogy a vitában elhangzó érveket és ellenérveket minden résztvevő feldolgozhassa.

Bár a jó megoldás nem feltétlenül azonos a legtöbb szavazattal támogatott megoldással, a végső döntéseket mégis szavazással kell meghozni. A szavazást jól elő kell készíteni s nem annyira az emberek, mint inkább az elvek és az értékek közötti súlyozásnak kell szerepet játszania a döntésben, vagy a döntések sorozatában. Nem azt kell vizsgálni, hogy hányan értenek egyet valamilyen megoldással, hanem azt, hogy hány helyes elvnek felel meg a javasolt változat. A kutatók szavazatát is súlyozhatjuk annak megfelelően, hogy hány helyesnek bizonyult elvet javasoltak a munka során.

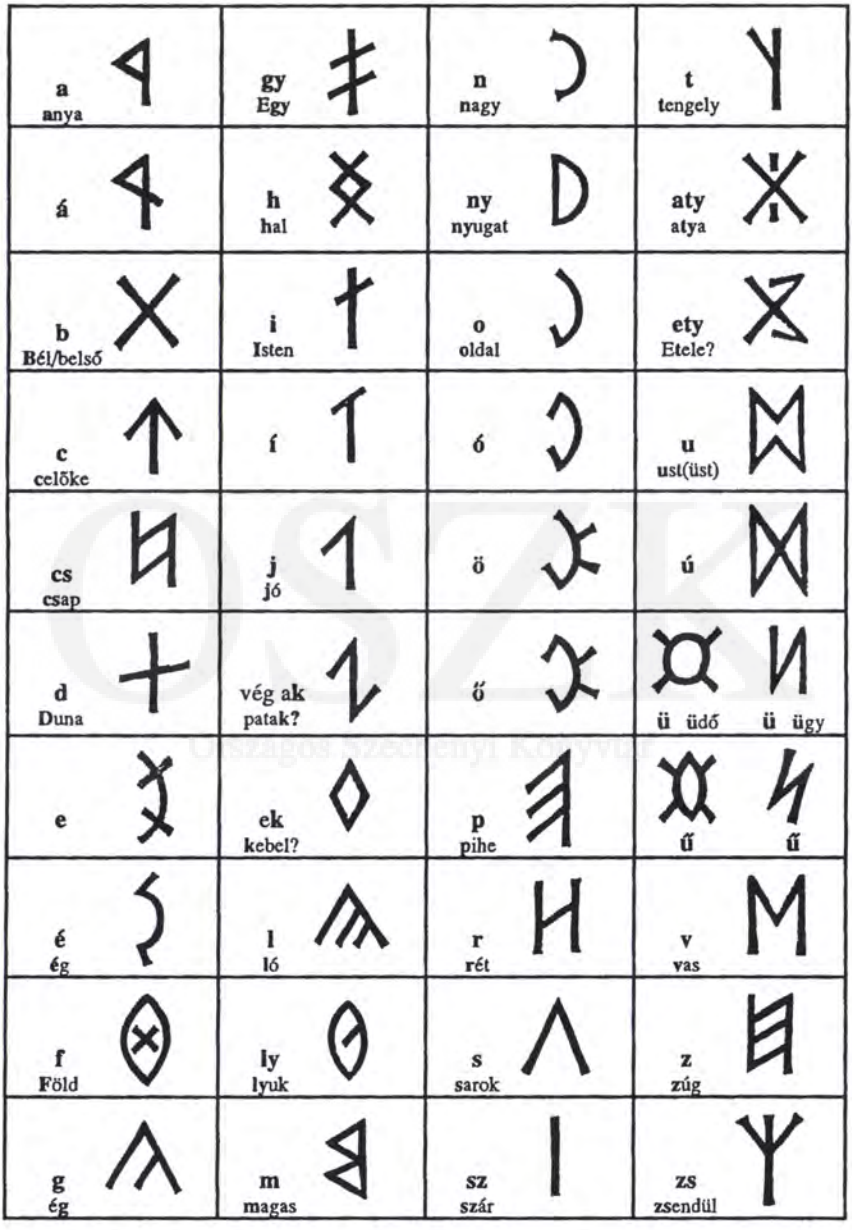
Ez persze csak a szavazás egy javítottabb változata lenne s eközben sem feledhetjük a szavazással kapcsolatos aggályokat. Hogy ugyanis mind a tizenötmillió magyart nem lehet, de nem is kell a szavazásba bevonni; s a szavazás egyébként is csak a szavazók érettségének fokmérője.

12. Az írásreform hatálya. Az új betűsor megalkotása időszerű feladat, de a megoldás akár néhány évet is várathat magára, mert az írásreformok általában évszázadokra, vagy évezredekre szólnak.

Néhány kutató álláspontjával ellentétben úgy gondolom, hogy e reformot nem végezhetjük el több – minőség szerinti – lépcsőben (tehát nem mondhatjuk azt, hogy az idei ábécé csak félig lesz jó, de majd jövőre kijavítjuk). Amiben megállapodunk és amit közös eredményként közzéteszünk, annak a ma elérhető legtökéletesebbnek kell lennie. A feladat szakaszolása inkább mennyiségi szempontok szerint történhet, például az új jelsorozat számítógépes változatának kialakítását elhalaszthatjuk későbbre. A munkaközi anyagokat azonban addig is világosan el kell határolni a végleges eredménytől. Az új betűsort a tökéletességre törekedve az évezredek számára kell megalkotni.

13. Helyesírási szabályok. Szükség lehet egy nyelvészek által összeállítandó új helyesírási szótárra, mert a rovásírással írt szavak nem feltétlenül követik a latin-magyar írás betűrendjét. Ilyen eltérésre adna lehetőséget például a zárt „e" hang esetleges jelölése a rovásírásban. Hasonló problémákat vethet fel az idegen szavak (például Shakespeare, New-York stb.) leírása is, ahol a kiejtés szerinti írásra kell törekednünk, mert a székely írás tökéletes hangrögzítő írás, s nem szükséges átvenni az angol írás szóképeit, a hang rögzítésére képtelen állapotából fakadó szörnyű megoldásait.

14. A róható, kapitális és kurzív jelváltozatok után össze kell állítani a hieroglif, a szótag-, a hangzóugratásos és ligatúrás írás szabályait és jelsorát is.

2. ábra. A székely ábécé újabb jelformái a latin ábécé sorrendjében, a rekonstruált jelnevekkel, róható jelformákkal (Varga Géza, 1996)

A VASORRÚ BÁBA FÉNYKÉPE

A magyar népmesekutatók által rajzolt kép szerint a vasorrú bába rút, öreg nő. Ráncos képű, vasorra a földig ér, szeme a vénségtől megmohosodott. Borzas ősz haja feláll, mint a serte, nagy zöld fogait vicsorítja. Háza sötét erdőben lévő elhagyott rom vagy kunyhó; esetleg ismeretlen, messze földön található és kacsalábon forog. Máshol csupa emberi koponyából épült, de a házból hiányzik még egy fej, éppen ezért kárörömmel üdvözli a betérő vándort. Emberevő, aki a mesehőshöz ugrik és „hamm" kiáltással leharapja a fejét. A hős által áhított táltosparipa az ő birtokában van. Zivatart támaszt, lábdobbantással földrengést idéz elő. A lányait kancákká tudja változtatni, esetenként azonban az egyik lány vele szemben a mesehőst segíti. Az általában gonoszlelkű banyának tűhegyes vasorra, esetleg reszelős élű vasnyelve van, amelyikkel lyukat tud fúrni a vaskapun is. Kevésbé ismert, hogy van férfi megfelelője is: a vasfejű barát.

Ezen a különös mesehősön ma már legfeljebb elmosolyodunk, egykor azonban fontos szerepe lehetett a hiedelmekben. Mai meséinkből lassan már kiszorítják őt a hozzá képest színtelen és gyökértelen modern mesealakok. Ezzel a háttérbe szorulással egyidejűleg azonban tisztulni látszik az eredetét borító homály is.

Solymossy Sándor (A „vasorrú bába" és mitikus rokonai, Bp., 1990.) azt feltételezi, hogy a hazai vasorrú és a véle rokon ázsiai türk-tatár rézorrú anyó származása valamiképpen összefügg az obi-ugorok által állított fabálványokkal, amelyek egy része eredetileg halotti báb volt.

Néhány ilyen halotti báb rajza és fényképe látható Vértes Edit könyvében (Szibériai nyelvrokonaink hitvilága, Bp., 1990.). Némelyik képen jól látszik egy fémlemez, amelyik a bálvány arcának felső részét takarja.

1. ábra. A vasorrú bába: védőszellem az Emter-tó vidékéről (a fényképet Sirelius nyomán közli Vértes Edit)

Utazók és kutatók feljegyzései szerint a halotti bábokat az elhunyt rokonai készítették a temetést megelőzően, fából. A fabábut felöltöztették rongyból, kendőkből, prémekből készült ruhába, sőt még ékszert is akasztottak rá. Ez a bábu egy ideig helyettesítette az elhunytat a családban: étkezéskor az asztalhoz ültették, este meg levetkőztették és lefektették. A halotti báb gondozásával a család a halott jóindulatát igyekezett biztosítani, hogy így megóvja a hátramaradottakat a halott esetleges zaklatásaitól. Nevezetes személyek halotti bábját akár több nemzedék is gondozta, eközben az őstisztelet lassan helyi védőszellemmé változtatta.

Az obi-ugorok hite szerint az olyan emberekből, akik életükben is gonoszak voltak, vagy akikkel szemben a hátramaradottak egykor bűnös módon viselkedtek, rosszindulatú hazajáró lélek válhat. Egy ilyen megharagított lélek aztán akár szerencsétlenséget: tűzvészt, vagy halálos betegséget is okozhatott az ellene vétőknek. Ezért érthető, hogy a családtagok igyekeztek megszerezni az elhunyt jóindulatát és hosszú ideig gondozták a bábuját. Kezdetben otthon, majd néhány év elteltével egy kis, lábakon álló szekrényéhez hasonló, az erdő mélyén ácsolt kis házikóban helyezték el. Ott továbbra is áldoztak neki minden évszakban.

A meglehetősen elnagyolt, durva faragású bábok és bálványok némelyikének az arcát (a fényképeken az orrát és az orr feletti részeket) fémlemezzel fedték. Solymossy Sándor szerint „ennek *természetes oka az, hogy az állatáldozatok alkalmával rákent vért utána le lehessen róla törölni, nélküle a fa mindig nedves és piszkos maradna"* (i.m. 58. o.). A feltételezést cáfolni látszik, hogy a bábuknak éppen a száját nem fedik a fémlemezek, azoknak tehát más szerepük lehetett.

Ezt a gyanúnkat tovább erősíti a Kannisto nyomán Solymossy által ismertetett „medveszínjáték" leírása is. Ezeken a szertartásokon ugor nyelvrokonaink az elejtett, de élőként felpolcolt megvét próbálták meg kiengesztelni. Az élettelen állat orrára meghajlított bádoglemez volt téve; ezt a lemezt (amely a tetemet fémorrú bálvánnyá avatta) a széleibe fűzött fonállal a füléhez kötötték, hogy le ne essen. Ebben az esetben nem lehetett szó valamiféle, a tisztántartás érdekében felerősített védőburkolatról. A szertartás viszonylag rövid ideje, és az a tény, hogy maga a tetem is hamarosan az enyészeté lesz, az ilyen időtálló védőeszközök felszerelésének a szükségtelenségét nyilvánvalóvá teszik. Egy medvetetem esetében ráadásul a vértől és zsírtól való megóvás szándéka is eleve reménytelennek és céltalannak tetszik, hiszen a tetem maga csupa vér és zsír. Az „etetéskor" keletkező szennyeződések ellen egyébként is csak a szájra, vagy a száj alá kötött lemez jelenthetne védelmet, de esetünkben nyilvánvalóan nem erről van szó, hiszen a fémlemezt a medvének is az orrára és a fülére erősítették. Ezáltal – a halotti bálványokhoz hasonlóan – a medvepofa felső részét, azaz nem a száját, hanem a szemét takarták el. Mivel a szem a lélek tükre lehetett már az ősidőkben is, joggal feltételezzük, hogy a fémlemezek felerősítése a lélekkel és nem az etetéssel lehetett kapcsolatban.

2. ábra. A vasorrú bába kacsalábon forgó palotája: vogul szellembálvány háza egy szent ligetben (Karjalajnen rajza nyomán)

A medveszertartásnak ugyanakkor van még egy fontos tanulsága: a halotti bábukkal ellentétben itt nem egy halottat helyettesítő bálvány, hanem maga a „halott" viseli a bádogból készült szemfedőt. Az obi-ugorok a saját halottaikat is hasonló, a halott szemét takaró lemezekkel temették el egykor.

Joggal következtethetünk ezekből arra, hogy az obi-ugor bálványokon látható

fémlemezek, meg a bába vasorra összevethető a fémből készített halotti szemfedelekkel: azok felszíni, vagy mesebeli megfelelői.

A halotti szemfedelekről Benkő Mihály tollából jelent meg legutóbb egy kiváló dolgozat (Halotti maszk és sírobulus, a honfoglaló magyarok halotti álarcának eredetéről, Antik Tanulmányok, 1990.). Ebben a szerző a fenti feltételezésünket megerősítő adatot közöl: emlékeztet K. F. Karjalajnen leírására, aki szerint az obi-ugoroknál *„a halott ... arcát kendővel terítették le, vagy az egész arcot szövetbe, esetleg rénszarvasbőrbe burkolták ... Az arcvonásokat oly módon jelölték meg, hogy a száj, a szem, az orr és a fülek helyén az arclepelre ezüstpénzeket, illetve gombokat erősítettek fel."*

Azaz a halott szemeit (a fejen lévő testnyílásokat) hasonlóképpen takarták el, mint a halottakat helyettesítő bábokét. Ennek az eltakarásnak a hitvilági háttere nyilván egy tőről fakadhatott a halotti bábokkal kapcsolatos ceremóniákkal. A szem letakarásának célja a halott lelkének a testbe való bezárása lehetett, ezáltal is biztosítandó a hátramaradottak nyugalmát. Hasonló szemfedelek, fémből készült szemlemezek használata a honfoglaló magyaroknál is kimutatható, ezért a kutatók ezeket általában finnugor etnikumjelzőnek tekintették.

Mivel azonban a nyelvészeink által általában feltételezett őshaza területéről, az Urál vidékéről az i. sz. VII. sz. végénél korábbi példány nem került elő, Benkő Mihály azt feltételezi, hogy a *„selyemre vagy bőrre varrott, ezüst illetve arany lemezekkel – szemüvegekkel – teljes arcot fedő maszkokkal történő temetkezés szokása a népvándorlás korában nem a finnugor népekre volt elsősorban jellemző."*[1] Bár a halotti álarcok *„előzményei megtalálhatók Belső- és Közép-Ázsiában, gyökerei pedig az ázsiai és mediterrán világ ősi mélységeibe vezethetők vissza"* (i. m. 173. o.), például hun, valamint a Kr. e. 2700–2600-ból származó dél-mezopotámiai sírokba is. A halotti álarc vagy szemfedő hagyománya azonban sokkal régibb ezeknél, mert kőkorszaki megfelelőik is vannak.

Egy ilyen leletsorozat persze nem egyeztethető össze a magyarság északi őshazájáról alkotott idejétmúlt elméletekkel. Azt kell tehát eldönteni, hogy őseink az északi erdők szélén üldögélve várták-e a hunokat, akik majd megtanítják őket a halotti szemfedők használatára, vagy pedig ők is a hunokkal együtt, hunokként érkeztek keletről, vasorrú bábástól, halotti szemfedelestől.

Néhány adat ezt a második megoldást látszik támogatni. Németh Gyulára és Ligeti Lajosra hivatkozva Benkő Mihály felhívja a figyelmet arra, hogy *„több kutató a magyarok történetével is kapcsolatba próbálta hozni Turfánt"*, ahol a VII. sz. közepét megelőzően ázsiai hunok és avarok voltak az urak, és ahol fémből készült halotti szemfedők is előkerültek.

Megemlítendő, hogy a vasorrú bába legközelebbi rokona, a türk-tatár rézorrú anyó is ezen a vidéken honos, de ugyanezen a tájon fedezhetők fel népdalaink és népi díszítő motívumaink nagy részének közeli párhuzamai, sőt a magyar rovásírást is előszeretettel rokonítják a keleti türk írással. Idesorolandó érv lehet maga a magyar nyelv is, mongol, sumér, hurri párhuzamokkal rendelkező szavaival. Mindezeket ott, az erdő szélén ülve vettük volna át a jövő-menő népektől?

1 Benkő Mihály fenti mondatának kétféle értelmezésével is találkoztam, attól függően, hogy ki mit ért „finnugor népek" alatt. Az egyik (a „hivatalos") álláspont szerint a magyar is finnugor nép, s ez azt jelentené, hogy a szerző szerint a magyarok csak a népvándorlás korában tanulták el a halotti szemfedő használatának szokását a keletről jött hun és türk népektől. A másik (a hun-magyar azonosság talaján álló) értelmezés szerint mi magyarok nem vagyunk finnugorok, csak a finnek, vogulok, osztjákok stb-k nevezhetők finnugornak, ezért Benkő álláspontja megengedi, hogy a magyarok (azaz a hunok) már a népvándorlás kora előtt is alkalmaztak halotti szemfedőt, valahol keleten.

3. ábra. Halotti arclemezek: a., a kunbábonyi avar kagáni sírból, b., egyetlen közvetlen párhuzama a Tien-sanból, c., Turfánból, d., és a Káma vidékéről (Benkő Mihály nyomán)

Az északi őshaza-elméletek tarthatatlanságát Götz László cáfolhatatlan érvekkel bizonyította be „keleten kél a nap" című művének negyedik kötetében (A sumérkérdés, Wien, 1984., 194. oldal: Az elő-ázsiai műveltségek területéről kiinduló vándorlások okai). Rámutat arra, hogy a csupán csekély számú népesség eltartására alkalmas szibériai erdőkből sohasem indulhatott ki délre irányuló népvándorlás, a már korán túlnépesedett legelső mezőgazdasági kultúrterületekről azonban rendszeresen vándoroltak ki kisebb-nagyobb népcsoportok az északi pusztákra, de az azon túl elterülő erdőkbe is.

Ugyanezt állapítja meg Pusztay János is: *„A szibériai népek ... mítoszai a délről ... való származás emlékét őrzik. ... Az újonnan jött lakosság egyre kedvezőtlenebb körülmények közé szorította az őslakosságot, s részint asszimilálta."* (Nyelvek bölcsőjénél, Bp., 1990., 149. o.)

Köztudott, hogy az obi-ugorok csupán nyelvileg tekinthetők rokonainknak, etnikai értelemben azonban éles a különbség. Könnyű tehát egy magyar (szkíta, szarmata, hun, szabír?) hatásra bekövetkező nyelv- és kultúraváltást feltételezni az esetükben. Sokban hasonló következtetéseket adott közre Erdélyi István is. Szerinte *„a magyarság egyik csoportja települt fel délről a Volga-Káma torkolatvidékére, tehát a Magna Hungáriának nevezett északi terület nem volt a magyarság őshazája."* (Az ősmagyarság és a Kaukázus, Forrás, 1990/10., 67. o.).

A fentieken fényében – északi őshaza nélkül maradván – indokolatlan a fémből készült korai szemlemezek megfosztása az etnikumjelző szerepüktől. Annál is inkább, mert ez az etnikumjelző a magyar krónikák hun eredethagyományának a hitelét is erősíti. Megfordítva pedig ez a hun eredethagyomány azt valószínűsíti, hogy a vasorrú bába, a halotti báb és a halotti szemlemezek egyaránt a magyarság kultúrájának elemei voltak már a népvándorlás kora előtt is.

A kérdés csupán az, hogy ebben a minőségükben milyen idő- és térbeli messzeségeken át követhetjük őket, az időben visszafelé utazva, a leletsorozat által kikövezett úton. Eljutunk-e Kína északnyugati peremvidékéig, Mezopotámiáig, vagy azokig a kőkorszaki szemfedőkig, amelyek Benkő Mihály munkájából kimaradtak?

(Magyar cserkész, 1991. május)

SZÉCHÉNYI

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

0.086/01

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Hazai tudományos irodalmunkban kevés kérdés keltett oly sok vitát, mint a székelyek hunszkíta eredete. Hunfalvynak és követőinek (például Kristó Gyulának) sikerült ugyan megosztaniuk a tudományos közvéleményt, de nem sikerült kimutatniuk, hogy hova tűntek az erdélyi szkíták, hunok és avarok, s nem sikerült megmagyarázniuk a székelyek eredetét sem.

Mára a székely hagyomány kérdése, a civilizáció egyik próbaköve lett. Bármelyikünk műveltségét és tisztességét lemérhetjük azon, mit tud és vall a székelyek eredetéről.

A jelen kötet új felismerések (például székely rovásfeliratot hordozó hun tárgyak) segítségével alátámasztja a magyar krónikák állításait.

ISBN 963-00-5981-9
9 789630 059817